BLIKKEN IN DE OPENBARING.

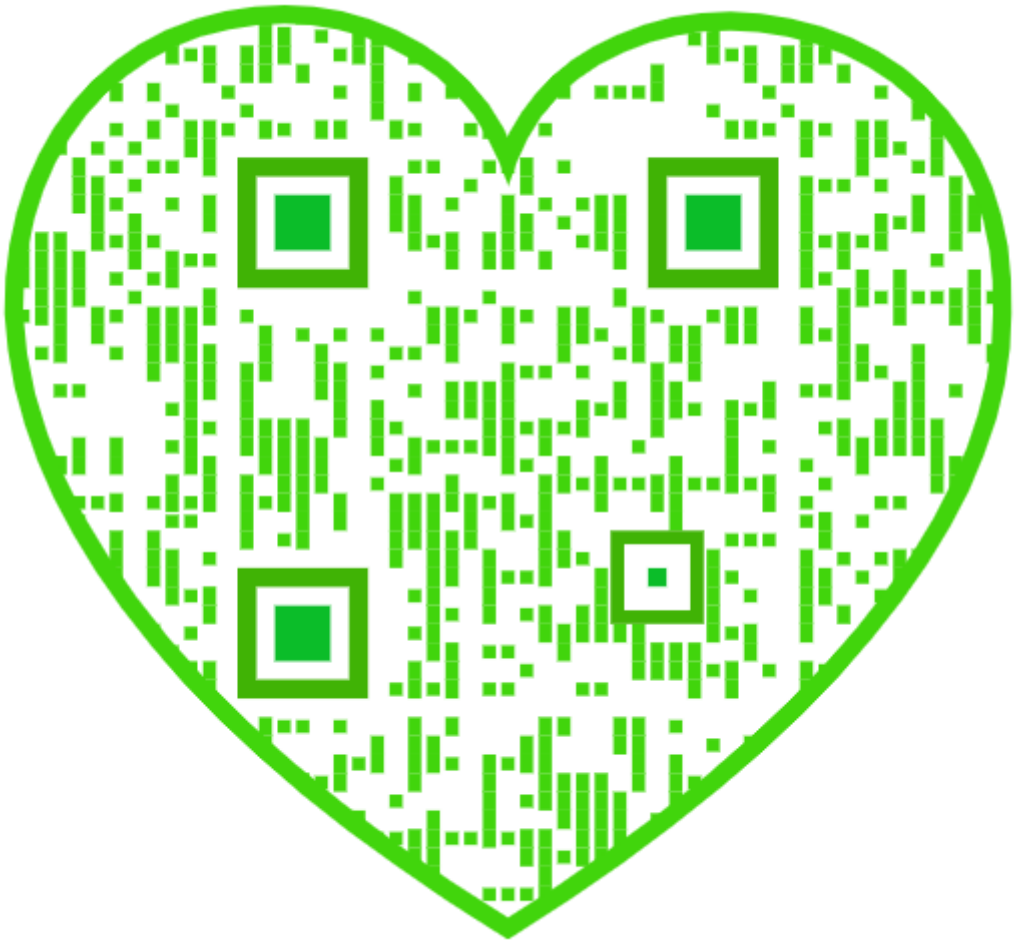

BLIKKEN

IN DE

OPENBARING,

DOOR

J. H. GUNNING Jr.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1866.

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

INHOUD.

Inleiding..... Blz. VII.

I. Belangrijkheid van het onderzoek naar de waarheid..... „ 1.

II. De weg tot kennis van de waarheid..... „ 20.

III. Openbaring..... „ 41.

IV. Het leven van Jezus en de kritiek..... „ 69.

V. Het Oude en het Nieuwe Testament..... „ 117.

VI. Het geestelijk verstand van Gods Woord..... „ 165.

VII. Zekerheid..... „ 205.

VIII. Kenbaarheid Gods..... „ 253.

IX. De Goddelijke heerlijkheid en de scheppingsgeschiedenis. „ 293.

X. Het geloof in den Schepper als beginsel van wereldbeschouwing..... „ 345.

INLEIDING.

Toen het feest van het hoogste Wezen in den tuin der Tuileriën gevierd werd, zag men op een verhevenheid beelden van geolied papier opgericht, die het atheïsme, de tweedracht en den eigenbaat voorstelden. Zorgvuldig opgeschikt naderde de voorzitter van de Conventie, door velen begeleid, hield een pralende redevoering, en verbrandde daarop met een fakkel deze zinnebeeldige ondeugden. Toen zag men achter deze door de vlammen verteerde schermen de beelden van de Wijsheid, de Deugd, enz. zich verheffen. Maar door den rook der fakkel waren zij allen zwart of bevlekt geworden. Weinige dagen daarna werd dit Bewind door een ander vervangen.

Met schier gelijke snelheid als toenmaals de Besturen der Fransche Republiek, wisselen elkander nu aan de zijde des ongeloofs de godgeleerde overtuigingen af, in gestadigen voortgang tot het Niets. Nadrukkelijk heft ook de zoogenoemde moderne leer een fakkel op, en spreekt tot het volk over kritiekloos lettergezag, heerschappij van oude overleveringen, ongerijmde leerstellingen alleen door traagheid in het denken of door menschenvrees nog in het leven gehouden, en dergelijke. Tegen deze gruwelen laat zij dan haar fakkelvuur spelen, en zie, daar verrijzen de beelden der Wetenschap, des zuiver-redelijken Geloofs, der algemeene Menschenliefde, enz.

Haar spel werd sedert lang van de zijde des Geloofs als ijdel en onwaardig gekenschetst. Doch dit verzet werd niet aangenomen door de meeste toeschouwers, omdat zij die het inbrachten, onder den blaam van bekrompenheid en strakke onverdraagzaamheid lagen. Thans verheffen zich echter mannen uit haar eigen kamp die zich, juist van wege deze ijdelheid, van de moderne leer afscheiden. Zij toonen aan dat bij de modernen het bestrijden van de tegengestelde overtuiging dikwerf, wegens hun eigen deelgenootschap aan de verkeerdheden die zij afkeuren, even ijdel is als het verbranden van geolied papier; en dat de veelbeloovende beelden, die zich op den achtergrond vertoonen, slechts levenlooze figuren zijn, en bovendien zeer met walm en roet bevlekt zijn geworden. Deze tweede bestrijding van de modernen, veel oppervlakkiger dan de eerste, werd echter juist om die reden vrij algemeen aangenomen, en thans is het bewind der moderne leer, in de toongevende wetenschap althans, door het consequenter radicalisme vervangen. Maar het is er verre van daan dat daarom nu ook voor het leven der gemeente ten onzent de uitspraak zou mogen gelden, onlangs door een der laatstbedoelde bestrijders der moderne leer gedaan: "niets is meer verouderd dan zij." Voor het leven der gemeente is deze leer nog geenszins verouderd. Vooreerst is het waarheidsbestanddeel, dat zij van de christelijke gemeente heeft overgenomen omdat die het verwaarloosde, nog bij lange na niet in de gemeente erkend. Ten andere wordt de lichtzinnigheid en gemeenheid, die den ernst der christelijke waarheid haat, al te zeer door dit standpunt in bescherming genomen, dan dat niet zeer velen het met alle kracht, ook tegen

de stem der grondiger wetenschap in, zouden handhaven. Men behoeft niet veel ervaring te hebben opgedaan omtrent hetgeen er omgaat in de gemeente van onze dagen, om dit te beseffen. Honderden zijn van allen christelijken ernst des levens en des denkens afkeerig. Met de christelijke Kerk te breken, daartoe hebben zij, ook wegens een overblijfsel van gemoedelijkheid, een nog fluisterende waarschuwing des gewetens, geen moed. Maar nu wordt hun gelegenheid geboden om niet alleen, van alle inspanning des nadenkens ontslagen, bij de meest elementaire beseffen van godsdienst, bij den "oorspronkelijken mensch" van Rousseau, zich te mogen neêrleggen, maar vooral ook om zich niet te behoeven te bekeeren, om de wereld in beschaafde vormen te kunnen blijven dienen, en daarbij toch christenen te zijn, ja de meest verlichte christenen, het denkende deel der menschheid, dat volkomen op de hoogte van zijn tijd is! Welnu, zou zulk een standpunt spoedig verouderd kunnen zijn?

Maar wij spreken liever van het waarheidsbestanddeel, dat in deze leer is als verwaarloosd eigendom der christelijke gemeente, en dat wij ten allen tijde dankbaar erkend hebben en zullen blijven erkennen. De moderne leer stelt zeer gewichtige eischen, die zij zelf niet vervullen kan: maar reeds het stellen van den eisch eener waarlijk menschelijke, met den voortgang der hedendaagsche wetenschap en maatschappij overeenstemmende, godsdienst is een weldaad, waarvoor de christelijke gemeente aan deze haar bestrijders behoort erkentelijk te zijn. Dit maakt juist den ernst, ja het hachelijke, van onze dagen uit. Immers is het een ware opmerking van Augustinus, dat zulke tijdperken bovenal

kritiek en te duchten zijn, in welke de kracht om kwestiën te poneeren overtreft de kracht en inspanning, die tot haar oplossing beschikbaar liggen. Zouden wij niet in zulk een tijd leven? Laat ons een paar getuigenissen hooren, van de zijde des ongeloofs en des geloofs beide, en daarbij, om onpartijdig te zijn, tot woordvoerder des ongeloofs een der edelste helden van die zijde, en als tolk des geloofs een Roomsch-katholiek kiezen. Theod. Parker verklaart: "Wij behoeven een godsvrucht zóó diep, dat de mensch vertrouwen stelt in de natuurwet, die God op het lichaam en in de ziel geschreven heeft. Een zedelijkheid zóó ruim en vast, dat de mensch de inrichting van het heelal tot de algemeene wet des menschdoms maakt: iederen dag een dag Gods: de tijd des waren levens ons niet toegedeeld in zevende of zeventigste deelen, het grootere deel voor de slechtheid, het kleinere voor God, maar het geheel Hem en ons te gelijk behoorende, omdat wij alles gebruiken naar zijn doel, ten goede." En de beroemde Père Hyacinthe verklaart in de laatste zijner onlangs in de Notre-Dame te Parijs gehouden conférences: "O, welk een schoon schouwspel bereidt het heden aan de toekomst vóór. Tot heden toe bestreed men, in de godsdienstgeschillen, het ééne leerstuk door middel van het andere, en men stelde vooral de hoofdwaarheden des christendoms gaarne tegen elkaar over; Christus tegenover de Kerk, en God tegenover Christus. Maar heden ten dage worden, met een, ja! gevaarvolle maar ook hoopvolle overeenstemming, welke tegelijk de schande en de eere van deze eeuw is, de drie zusterwaarheden, de drie hoofdeischen des gewetens, tegelijk aangevallen en verdedigd. Geen Kerk, geen Christus meer!

Maar ook, geen God meer! Laat ze alle drie verdwijnen voor de oppermacht des menschen. Deze eeuw is radikaal omdat zij logisch is.... De praktische vraag stelt zich eveneens aldus voor: het is of de oppermacht Gods of die des menschen!" Stel nu tegenover deze mannelijke woorden des Franschen priesters de betuiging van zijn landgenoot Réville:[1] "Hetgeen de tegenwoordige godsdienstige beweging, vooral in den boezem van het Protestantisme, van die der vroegere eeuwen kenmerkend onderscheidt, het is, dat men niet wil breken met het christendom noch met de historische kerken: men wil, men meent haar getrouw te blijven terwijl men ze moedig hervormt, zoo dat men ze verzoent met al de wetenschappelijke en maatschappelijke veroveringen van den modernen geest".... dan kan men, ongetwijfeld, de persoonlijk-oprechte bedoeling van den heer Réville[2] waardeeren; maar hem in doorzicht niet met zijn roomschen landgenoot gelijk stellen, wanneer hij die hervorming, op zijne wijze

[1] In zijn voorbericht tot de Fransche vertaling der *Toespraken* van Dr. Zaalberg. Er is, om dit in het voorbijgaan op te merken, groote onnauwkeurigheid, ja (door verzwijgingen) bepaalde onwaarheid in de t. d. p. gegeven mededeelingen omtrent hetgeen te 's Hage met Dr. Zaalberg geschied is.

[2] En nog meer die van onzen Roorda van Eijsinga, te Grevenbieht. Het is mij behoefte des harten, hem naar aanleiding van zijn Brieven, ook voor de koloniale kwestie onzer dagen gelijk voor zoovele andere lezenswaard, (in het Tijdschrift dat eindelijk het masker "Bijbelvriend" van zijn titel heeft afgeworpen) mijn innigste sympathie te betuigen. Hem, niet zijn standpunt: deze twee zijn hier, ondanks een verborgen samenhang, die stellig bestaat maar voor ons bedekt is, gemakkelijker dan dikwerf elders van elkaar te onderscheiden; gelijk men in Göthe's tragedie gemakkelijk Götz met zijn ijzeren hand en ridderlijk hart onderscheidt van de bende, aan welke hij zich in een (overigens niet onschuldig) idealistisch misverstand heeft aangesloten.

verstaan, binnen den kring der kerkgemeenschap naar welke hij zich noemt, wil te weeg brengen. Neen, de eisch van Parker (zoo men onder "wet des heelals" verstaat de oorspronkelijke ordeningen Gods, en niet het gevallene en door de zonde ontaardde als normatief stelt) en de eisch van Réville is eveneens juist: maar bij hun inzichten omtrent hetgeen inderdaad hervorming en herleving der Kerk zal wezen, kan de weg tot dat doel geen andere zijn dan die door Hyacinthe (ondanks sommige met zijn kerkelijk standpunt samenhangende onnauwkeurigheden van uitdrukking) zoo juist werd aangewezen. De moderne leer kan wel haar eischen stellen, maar moet aan het radicalisme overlaten, ze in een spotbeeld te verkeeren, en aan het christelijk geloof, ze te vervullen.

De moderne leer immers is inderdaad niet anders dan een verder vooruitgeschreden vorm van het vroegere rationalisme, dat reeds lang door de geschiedenis veroordeeld werd. Eenige jaren geleden gevoelde dit een der diepstdenkenden harer voorstanders, en gaf aan zijn toenmalige, sedert door hem consequent verlatene, geestverwanten den raad om "achterwaarts gaande, huns vaders naaktheid te bedekken." Dit laatste is echter thans niet wel meer mogelijk. Al te zeer is deze verwantschap voor ieders oog openbaar geworden. Het naturalisme van onze dagen heeft met het rationalisme den grondtrek van weerzin tegen de diepere waarachtige vereeniging van Schepper en schepsel gemeen. Beide houden daarbij een nevelachtig denkbeeld van God den Vader over; maar het naturalisme verbiedt in naam van de Natuurwet den Zoon, zich met de menschheid in vleeschwording te vereenigen, en het rationalisme

verbiedt in naam van de Rede den Heiligen Geest, de eerste getuigen van Christus, gelijk zij Hem verkondigen, te bezielen. Beide zijn gelijkelijk tegen het beginsel der Hervorming, die den Christus der Schrift in het middelpunt plaatste, gekeerd, en stellen de autonomie des Verstands, dat Rede genoemd wordt, daarvoor in de plaats. Beide beroepen zich in den grond op het gedempt zijn van den hoogeren zin, van het heilig besef, waardoor de mensch het wonder als zijn eigenlijk levensbeginsel onderkent. Beide trekken den mensch, door vieren van zijn natuurlijken hoogmoed, uit de evangelische aanhankelijkheid aan den persoonlijken God en Verlosser, tot de onpersoonlijke wet, de afgetrokken "waarheid" neder; uit het gebied der liefde, die alleen bij ootmoedige overgave des harten aan de persoonlijke Liefde bestaan kan, tot het gebied der zelfverheffende gedachte, die haar vrijheid dáárin meent te vinden, dat zij geen gezag boven zich erkent. Beide brengen, zooveel in hen is, den godsdienstigen toestand des menschen tot de aanvankelijkste, minst ontwikkelde beseffen en aandoeningen terug. Deze bieden zij als het waarachtig, van alle onzuivere toevoegselen gereinigd godsdienstig leven der menschheid aan, en willen een linieschip bouwen op de wijze waarop de wilden hun kano's timmeren!

Deze leer derhalve is veel te arm en te krachteloos om de door haar, of liever door onzen tijd zelven, gestelde eischen te vervullen. Maar des te dringender is de verplichting des geloofs, om de vraagpunten onzes tijds kalm en nauwlettend te onderzoeken. Die aan het eeuwig Evangelie gelooven, hebben waarlijk nog iets anders te doen, dan der moderne leer eenvoudig

de beschuldigingen van ongeloof en goddeloosheid naar het hoofd te werpen. Wel is waar, het sterkste wapen tegen haar is de heilige ernst van de eenvoudige belijdenis der waarheid, ook zonder éénige geleerde redeneering. Deze leer toch, gelijk zij zich in de christelijke Kerk handhaaft, is in het geweten van de edelsten harer voorstanders, blijkens hun in de laatste maanden onmiskenbare gedwongenheid en malaise, reeds geoordeeld. Trouwens het is in onze zoo veelszins onstuimig-oprechte dagen ook de tijd niet meer, om voor deze zedelijke klaarblijkelijkheid op den duur de oogen gesloten te houden. De boeleerster Phryne moge oudtijds in een Phocaëischen tempel naïevelijk en zonder beschaamdheid een verguld standbeeld van haar zelve tot geschenk hebben nedergezet; de groote hetaere onzer dagen, moderne leer genoemd, moge buiten den tempel voortgaan om met alle geestelijke machten onzes tijds te boeleeren, zich in den tempel te handhaven kost haar kennelijk meer en meer inwendigen strijd, blijkbaar vooral ook aan den ijver, waarmede zij haar recht in zelfbeschuldigende verontschuldigingen poogt te verdedigen. Maar wij voor ons kunnen niet, met velen, in de verwijdering der modernen uit de Kerk schier het ééne noodige voor onze dagen zien. Althans niet anders dan onder deze groote voorwaarde, dat de geloovige Evangelieverkondiging en belijdenis alzijdig genoeg ontwikkeld zij, om waardiglijk de plaatsen te vervullen, die alsdan ledig zullen zijn gelaten. Ach mochten de geloovigen, zij die Gods Woord in zijn volheid aannemen, de roeping meer algemeen begrijpen, welke de groote genade, hun geschied, in verband met den ontzaglijken ernst dezer tijden hun oplegt.

In welken zin wij van die roeping spreken, en hoe wij voor ons gering deel willen trachten tot haar vervulling mede te werken, dat ligt in de hierna volgende bladzijden voor de hand. Na hetgeen, zoowel gedurig hier en daar, als meer bepaald in het opstel "Zekerheid" getiteld, (bladz. 248—252) daaromtrent gezegd is, zal het niet noodig zijn, nog verder veel over geest en strekking dezer bladzijden te spreken. Laat mij er dit nog bijvoegen: Afkeerig van aanhalingen en aanteekeningen, die den schijn zouden wekken eener belezenheid welke ik niet bezit, heb ik slechts zelden, waar het mij bepaald noodig scheen, de schrijvers vermeld aan wie ik het meeste licht dank. Doch wie in deze dingen geen vreemdeling is, zal wel opmerken welke die namen zijn: in de eerste plaats de la Saussaye, voorts Schleiermacher, Vinet, Lange, Franz von Baader, Auberlen, Baumgarten. Van de ouden en ouderen hang ik met de meeste liefde en dankbaarheid aan Augustinus, Calvijn en de Wurtemberger realistische theologen. Doch ik ben mij bewust, sedert mijn oog door Gods genade geopend werd, bij niemand iets anders dan alleen opheldering van het Woord Gods, dieper inzicht in de Heilige Schriften welke ik onbepaald geloove, te hebben gezocht. Blikken in de Openbaring, niet in mijn of anderer geest, al dient die tot leidsman en middel, dat alléén is het wat ik der gemeente wensch te bieden. Blikken, dat titelwoord verklare en verontschuldige het min of meer onvolledige van vele beschouwingen, waarover niemand meer spijt kan hebben dan ik zelf; maar wat zal men doen als men jaar in jaar uit alle dagen van praktische bemoeiingen als overstelpt is? Die bezigheden, ik zie het meer en meer in, zullen

mij verhinderen, mij tot vasten arbeid voor bepaalde tijden te verbinden. Maar gelijk het mij dit jaar (met groote inspanning) heeft mogen gelukken, zoo hoop ik, indien de Heer wil, nog een paar jaren telkens met vertoogen die, tot een jaargang samengevoegd, geregeld de christelijke geloofswaarheid behandelen, tot mijn lezers te komen. Dus wensch ik, op mijn wijze, op een afstand onzen éénigen Beets met zijn "Stichtelijke Uren" na te volgen. Stichtelijk. Dat woord wekt bij den leeraar, die een veeljarig verkeer met de gemeente achter zich heeft, vele gedachten op. Helaas! hoe beperkt wordt de eisch der "stichting" bij vele geloovigen nog opgevat. Hoe verstaan zij nog zoo algemeen daaronder een wiegelen in bekende uitdrukkingen, die geen inspanning der gedachte hoegenaamd kosten, een zich vastklemmen aan de eerste, honderdmaal herhaalde beginselen zonder tot de volmaaktheid voort te varen! Hoe wordt een dieper indringen in den heiligen achtergrond der christelijke waarheid, gelijk haar geestelijk verstand dit eischt (zie bladz. 190) maar al te vaak als onpraktische bespiegeling afgewezen! Onpraktisch! alsof niet juist dat alleen praktisch ware, wat de heilige peillooze diepte der waarheid leert verstaan, gelijk zij met de even peillooze diepte van 's menschen hart overeenkomt, gelijk zij dus, juist in haar diepte en alleen in haar diepte, aan de innigste behoeften der menschelijke natuur bevrediging biedt. Onpraktisch! alsof niet juist de bespiegeling, mits op Gods Woord gegrond, de onmiddelijke bron der heiligste gevoelens, de kweekplaats der Godverheerlijkende en wereldhervormende daden ten allen tijde geweest ware — zoo als Milton diepzinnig aanduidt als hij Adam for contemplation and for valour

born, voor bespiegeling en (daarin en daarom) voor dapperheid geboren, noemt. Een der liefste wenschen mijns levens zou vervuld zijn als ik, op het voetspoor van hooggewaardeerde voorgangers, ook iets er toe mocht bijdragen, om op het gebied der geloofswaarheid de stichting als opbouwing te doen verstaan in Apostolischen zin. Gelijk de merkwaardige, mannelijke geest van den onbekende, die onlangs in zijn Ecce homo (onder vele grove dwalingen) als een van de voornaamste eischen des waren geestelijken levens the law of edification, de wet der opbouwing schetste; of gelijk, grondiger en beter, Baumgarten reeds eenige jaren geleden in zijn karakterbeeld van Schleiermacher de werkzaamheid diens grooten mans als een stichtende, opbouwende, beschreven heeft. O het is noodig, dringend noodig, niet slechts dat alle geloofswaarheid erkend worde als niet alleen een godgeleerde stelling maar een levensbeginsel (want dit stemt iedereen toe, zoo daar éénig leven Gods in zijn hart is): maar, dat alle geloofswaarheid erkend worde als allereerst een beginsel des levens, een daad der verkiezende, vrije genade Gods aan het hart des zondaars, en eerst daarna, als hij nadenkt en tot klaarheid komt, zich tot de juiste leerstellige waarheid ontwikkelende. Zoodat het dus mogelijk is, een waarlijk wedergeborene, een kind Gods te zijn geworden, en daarbij toch nog in vele, groote, droevige dwalingen te zijn verward gebleven. Tot dezulken vooral tracht ik in de hierna volgende bladzijden aldus te spreken: zie toch, mijn broeder! hoe de ontkenning der waarheid in haar aard goddeloos en gemeen is. ONGELOOF EN GEMEENHEID, DAT IS ÉÉN. Daarom gij die door Gods genade het heilige

beseft en het gemeene haat, geef gevolg aan dezen eisch van uw diepste wezen: laat u stichten, laat u opbouwen op den grondslag, die in u van God gelegd is: word ook in uw denken een mensch Gods!

Is dit laatste soms in het oog van iemand, die meer bepaald aan de menschelijke partij-namen wenscht aangeknoopt te zien, bedenkelijk of nog niet duidelijk genoeg, dan wete hij, dat dit geschrift met alle bepaaldheid en liefde aan de zijde der orthodoxen staat. Is het waar, dat de orthodoxen de goddelijke zijde der waarheid te afgetrokken vooropstellen? Wij voor ons wenschen (zie bladz. 281) geen ander uitgangspunt dan den Godmensch; wij achten dat geen theologie, hoe ook genoemd of omschreven, in staat is, de kwalen van onzen tijd te genezen of aan zijn stormen het hoofd te bieden, maar de levende Heer die ons Hoofd is, de levende Persoon, Hij alleen. Doch stelt het naturalisme van onzen tijd, in noodzakelijke reactie tegen deze orthodoxie, het menschelijke uitsluitend op den voorgrond, en hebben wij, om met Schleiermacher te spreken, telkens aan die zijde van het bootjen te treden, waar tegenover het te zeer naar beneden helt, dan rekenen wij nog de orthodoxe eenzijdigheid oneindig beter dan de moderne; want God en mensch zijn geen grootheden die met gelijk recht tegen elkaar over staan. Het goddelijke is toch altijd het oorspronkelijke, waaraan het menschelijke hangt: en wat mij betreft, van da Costa, (eere zij en blijve zijner dierbare gedachtenis!) van ook mijn da Costa heb ik geleerd, eerst en boven alles transscendent te zijn. De scholastiek der orthodoxe geloofsleer, haar bedenkelijke willekeur in de Schriftverklaring (ik zeg niet, haar hangen aan de letter,

want dat wensch ik van ganscher harte mede te doen: in de letter is de geest!) die willekeur verdedigen wij niet. Evenmin haar verzuim van in te gaan in de hoogst gewichtige bezwaren, die de moderne geest opwerpt, om den vijand op zijn eigen terrein en met zijn eigen wapenen te bestrijden. Neen, de wijze waarop men maar al te vaak de moderne kritiek met een, niet altijd waarlijk nederig, beroep op het geschreven Woord, of met willekeurige redeneeringen hoort terugwijzen, doet ons menigmaal vragen: meent gij dan, o mensch! Gode en Zijner heilige waarheid te moeten te hulp komen? Denkt gij dan dat deze Majesteit niet sterk genoeg is in zichzelve, zoodat zij nog door kunstige middelen, ja door onware beschuldigingen zou moeten geholpen worden? Vergeet gij Gods wet aan Israël: wanneer gij uittrekt te velde tegen uwe vijanden, zoo zult gij u wachten voor alle kwade zaak — en durft gij, als Hiskia toen hij twijfelmoedig werd, de tempeldeuren in het sieraad harer heiligheid te besnoeien om des dreigenden Sanheribs wille? Gedenkt gij niet de woorden van Job tot zijn vrienden: zult gij voor God onrecht spreken? Zult gij voor Hem bedriegerij uitbrengen? Zult gij Zijn aangezicht aannemen? Zult gij voor God partijdig zijn? Zal het goed zijn, als Hij u zal onderzoeken? Doch, met dat al, dergelijke bestrijding behoort niet tot het eigenlijk wezen der orthodoxie maar tot haar misbruiken. De eisch harer natuur is de ridderlijke strijd.[1] Aan haar zijde te mogen staan in de worsteling dezer dagen, mede in de gelederen der

[1] Dapper en scheel gaan niet samen — zegt voortreffelijk Willem Woutersz in Mevr. Bosboom-Toussaint's laatste boek, de verrassing van Hoey

voetknechten, dat is ons een zeer gewenschte gunst Gods. Soms hoorde ik van beschuldigingen, van zwaar misnoegen tegen de ethische zienswijze, welke ik het voorrecht heb met hart en ziel aan te hangen, Wij hopen dat de diep smartelijke ernst en het gevaar onzer dagen zulke stemmingen meer en meer moge doen verdwijnen. Indien niet, zoo hoort, geliefde Broeders! een gelijkenis. In den roemrijken slag bij Morgarten hebben de Zwitsersche eedgenooten, door gebed gesterkt, de Habsburgsche scharen overwonnen. Die zege was echter mede bewerkt door een vijftigtal uit het land verbannenen, die aan het bedreigde vaderland hun dienst hadden aangeboden. Men had ze gewantrouwd en teruggewezen. Maar zij hadden het gewaagd, zich uit eigen beweging boven den bergpas te stellen waar de vijand doortrekken moest, en vielen hem van dáár aan. Zóó ongeveer kunnen ook gebannenen, dunkt mij, het gemeenschappelijk vaderland dienen.

Voor zeer veel gebrekkigs in mijn arbeid zal ik vergeving hebben te vragen. Maar met volle overtuiging weet ik, in mijne zwakke mate de waarheid die uit God is, vóór te staan. Daarom eindig ik met de slotwoorden der heerlijke rede van prof. Brill, ook in de laatste bladzijden van dit deel aangehaald: "Wij strijden niet om der waarheid de overwinning te bezorgen. De waarheid is een gewonnen zaak. Zij zal zichzelve wel behoeden. Wordt zij niet gevat, voor wie haar niet vat, strekt het tot schade. Zij verliest er niets bij; zij gaat haar wereldherscheppenden en ons ten slotte allen zonder onderscheid overwinnenden gang."

's Hage,
November 1866.

J. H. GUNNING JR.

BLIKKEN IN DE OPENBARING.

I.

BELANGRIJKHEID VAN HET ONDERZOEK NAAR DE WAARHEID.

Ik geloof dat de Heilige Schrift Gods Woord is.

Even vast ben ik er van overtuigd dat de eeuwige waarheid Gods het wetenschappelijk onderzoek, mits het waarlijk grondig zij, niet behoeft te schromen. Integendeel zal zij er door bevestigd moeten worden, en uit den strijd zegevierend te voorschijn komen als het zevenmaal doorlouterde goud.

Maar het is niet langs dien weg, dat ik mijn lezers leiden wil. Naar de bron der waarheid zelve wensch ik hen te wijzen, en hun te beschrijven welke verkwikking er mij uit toevloeide. Over de scheikundige zamenstelling en den aard van het brood te spreken, is hoogst nuttig en noodzakelijk. Die daaraan hunne gaven besteden, verdienen dankbare opmerkzaamheid. Doch ik bepaal mij, naar den aard mijner gave, tot voorstelling van het Brood des Levens, en uitnoodiging om er van te eten, vooral door de getuigenis der ervaring omtrent zijn voedende kracht.

Daarbij hoop ik een zekere orde te volgen. Eerst spreken wij over de voorbereidende vragen, in verband met de

hoofdgedachten die onzen tijd bewegen. Van lieverlede zullen wij alzoo tot de meer bepaalde beschouwing van de voornaamste Schriftwaarheden worden voortgeleid.

Het is hoogst noodig dat de Christen zich rekenschap geve van zijn geloof. Dat hij wete, niet alleen *wat*, maar ook *hoe* en *waarom* hij gelooft. De tijd dien wij beleven, eischt grondige bepaaldheid, blijde geestdrift, krachtvolle zekerheid van getuigenis. Want, zoo de eeuwige waarheid Gods zich ten allen tijde baan breken moet in strijd met de verkeerdheid van 's menschen hart dat haar verwerpt, die strijd neemt in *onze* dagen wel een zeer beslist karakter aan. De tegenstand wordt thans niet alleen tegen deze en gene waarheden, maar veelvuldig tegen de godsdienst zelve gericht. Het Bovennatuurlijke wordt met steeds klimmende bepaaldheid door duizenden geloochend. Dit is niets anders dan Godloochening. Want het is licht in te zien, dat het denkbeeld "God" dan slechts eene afgetrokkenheid wordt, welke even weinig werkelijk bestaan heeft, als de afgetrokken begrippen deugd, schoonheid, enz. buiten onzen geest die deze begrippen vormt, een werkelijk bestaan hebben. Maar tevens vloeit daaruit noodzakelijk de loochening van alle *zedelijkheid* voort, omdat niet alleen de leerstellige maar ook de zedelijke waarheid dan het karakter van volstrektheid verliest, en iets bloot betrekkelijks wordt. Dit blijkt, niet alleen uit den aard der zaak, maar ook uit de geschiedenis der hedendaagsche wijsbegeerte. Want na Feuerbach, die de godsdienst voor eene terugspiegeling van den geest verklaarde, waarbij de geest des menschen in zelfbedrog iets *buiten* zich plaatst wat eigenlijk toch slechts *in* hem bestaat — kwam Max Stirner, die, op dezen grondslag voortbouwende, ook de liefde tot de menschen, welke Feuerbach nog handhaafde, als ijdel verwierp. Uitdrukkelijk verklaart hij, dat alle godsdienst vernietigd moet worden door *het Egoïsme*. Dit is ontzettend, maar noodzakelijk.

Want in de waarneembare wereld vindt men slechts het betrekkelijke, beperkte. Ontkent men nu het Bovennatuurlijke, zoo ontkent men daarmede, of men wil of niet, in den grond ook het absolute, onbeperkte, m. a. w. alle waarachtig beginsel van zedelijkheid. En de gewone spreuk "wie niet vooruit gaat, die gaat achteruit," doorgaands tot eene bloot verstandelijke beteekenis beperkt, kan ook op het zedelijk gebied aldus overgebracht worden: "wie niet opstijgt (tot den Allerhoogste toe) die zinkt neder (tot in de laagste diepte). Aan de beslistheid nu van onzen tijd is het eigen, tot het uitspreken en doen gelden van deze uiterste gevolgtrekkingen moed te hebben, en zóó de zaak der waarheid te dienen.

In dezen stand der dingen nu is het meer dan ooit dringend noodzakelijk, zich door ernstig onderzoek zelfbewust en zeker te worden van hetgeen men als Christen gelooft.

Hoopvollen moed tot dat onderzoek, tegenover het troosteloos scepticisme dat aan het vinden der bovenzinnelijke waarheid vertwijfelt, kan en moet de mensch ontleenen aan het besef van de waarachtigheid Gods. "Heer, met den trek des harten tot U hebt Gij ons geschapen, en daarom is ons hart onrustig, totdat het rust in U." Deze bede van Augustinus onderstelt dat God dezen dorst niet in 's menschen hart zal gelegd hebben om hem zonder lafenis te laten, maar hem ongetwijfeld zal bevredigen: anders ware Hij de hoogste Liefde niet!

Daarom streve uw hart, o jongeling, de begeerte van den jeugdigen Salomo naar de wijsheid na. Doch niet in de krachtelooze "wereldsmart" van den beminnelijken "rijken jongeling" die tot Jezus kwam in die gesteldheid waarbij het hart asymptotisch (in voortdurend streven zonder ooit te bereiken) naar het bezit van God en de wereld beide haakt. Naar God, want in Hem alleen rust het hart — maar ach, Zijne geboden zijn zoo streng! Naar de wereld, want

hare goederen zijn zoo schoon — maar ach! haar brood bevredigt niet. Neen, niet alzoo moet gij tot dat onderzoek komen. Maar in de heilige bekommering van den stokbewaarder te Filippi, die door zondeschuld geperst nedervalt met de smeeking: zeg mij, wat moet ik doen om behouden te worden?

Doch velen zeggen: onderzoek is niet noodig. Het eenvoudig Evangelie is ons gegeven, en de twee of drie groote waarheden waarin het zich laat samenvatten, vereischen geen verder diepzinnig nadenken; aannemen is genoeg! Dit kan in vrome bedoeling gemeend zijn. Maar dikwerf is het toch slechts bedekking van een geestelijke traagheid die op deze drie of vier waarheden de spreuke toepasselijk maakt: een deur draait om en om op hare herre, alzoo de luiaard op zijn bed. "Aannemen is genoeg!" Voorzeker, maar aannemen is een daad van vrijheid, niet van gedachtelooze lijdelijkheid. De waarheid Gods wil niet zonder kritiek worden aangenomen. Wat noemt gij mij goed? spreekt Christus tot den rijken jongeling, die Hem met overijling wil huldigen. Ja het Woord Gods is zelf een oordeeler voor de gedachten, want juist dit is het oordeel, de krisis, dat het licht in de wereld gekomen is. Het voornaamste vereischte tot ware kritiek is onderzoek naar de echtheid van het eigen geestelijk leven: en tot menigen Petrus zegt de Heer: gij kunt mij nu niet volgen, gelijk gij in uwe overhaasting wilt: maar gij zult mij namaals volgen, als gij, door smartelijke ontdekkingen heen, uzelven beter kennen zult dan nu. En Hij die weet wat in den mensch is, gelooft niet aan het geloof van velen die zichzelven niet kennen.

Het vermogen der kennis behoort tot de eigenlijke waardigheid der menschelijke natuur. Het woord mensch beteekent de kennende, het wezen dat met kennis begaafd is, van den sanskriet-wortel man, kennen. Daarom eischt het

geloof ook de ware kennis: want het geloof moet den mensch tot zijn eigenlijke waardigheid weder opheffen.

Nog anderen zeggen eveneens: onderzoek is niet noodig. Niet een bepaalde waarheid, niet deze of gene overtuiging baat u, maar uwe oprechtheid, uw persoonlijke ernst, welke dan ook daarbij uwe overtuiging zij. Kan men niet bij alle meeningen een zedelijk, achtenswaardig, beminnelijk, vroom mensch zijn?

Wij andwoorden: men kan zedelijk ernstig zijn, en het in volle oprechtheid met godsdienst en zedelijkheid wèl meenen, maar toch tegelijk met zijne meeningen het gevaarlijkste verderf aanbrengen. Arius was een ernstig man, en had geen andere bedoeling dan de éénheid van God, het beginsel van alle ware godsdienst, te handhaven, toen hij zijn leer van de schepping des Zoons verkondigde. En toch heeft hij daarmede onbewust de hartader des christendoms, de verzoening tusschen God en mensch, aangetast. Christus zegt niet: uwe oprechtheid zal u vrijmaken, maar: de waarheid zal het doen. Tot de zijnen spreekt Hij: de ure komt waarin wie u zal dooden, zal meenen, oprechtelijk meenen, Gode een dienst te doen. De heilige Paulus betuigt: ik ben mijzelven geens dings bewust, doch ik ben daardoor niet gerechtvaardigd: die mij oordeelt, is de Heer. En elders: een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd, d. i. hij ruste niet op zijn persoonlijke meening, noch op zijn onbetrouwbaar gevoel van zekerheid; maar trachte naar die volle ware zekerheid, die alleen op den grondslag van Gods duidelijk woord en gebod kan rusten. Al wat niet uit het geloof is — d. i. niet: uit de trouw aan uwe overtuiging, welke die dan ook zij, maar uit gehoorzaamheid aan den erkenden geopenbaarden wil Gods — dat is zonde. Niet het strijden op zichzelve zal baten, maar: niemand wordt gekroond, die niet wettelijk, naar de van God gestelde orde, heeft gestreden.

De meening dat zoo men het slechts ernstig en oprecht meent, men in de waarheid is, komt met die van den sofist Protagoras overeen, welke leerde dat "de mensch de juiste maat van alle dingen is." Tegenover hem verdedigt Plato, en elk Christen van harte met hem, de waarheid dat "de Godheid alléén de juiste maat is van alle dingen. Want niets onvolmaakts kan de maatstaf zijn van eenig ding. En bij gemis van de kennis der idee van het goede, baat het niets of men al volmaakt wete al het andere wat daarbuiten is." De dwaling van Protagoras, en van duizenden onder ons, heeft een zeer beroemde uitdrukking gevonden in de fabel van de drie Ringen in Lessing's Nathan den Wijze. Een ring die, behalve de kostbaarheid en den glans van zijn steenen, nog de eigenschap heeft van zijn bezitter voor God en menschen aangenaam te maken, is door overerving van geslacht tot geslacht in handen gekomen van een vader die drie zonen had. Alle drie zijn hem even lief, en om geen van hen te leur te stellen, laat hij nu twee volmaakt gelijkende ringen naar den eersten namaken, en geeft aan ieder zijner zonen nog vóór zijn dood zijn zegen met een ring. Na 's vaders dood beweert elk van hen, den waren ring te bezitten. Er ontstaat een twist tusschen hen, en de Rechter verdrijft hen van zijn rechterstoel, omdat zij onderling krakeelen en dus wel bewijzen dat eigenlijk geen van hen den ring bezit die voor God en menschen aangenaam maakt, terwijl hij de beslissing overlaat aan een Rechter die duizend jaren na hem zijn gestoelte bekleeden zou. De bedoeling bij dit verhaal is, dat de vraag wie het ware geloof bezit? even moeijelijk is als die naar den waren ring. Zoo wordt dus de God der waarheid bij een onwaardigen, zwakken, bedriegelijken vader vergeleken!

Nog anderen, eindelijk, zeggen: onderzoek naar de waarheid is zeer moeijelijk, en leidt tot geen zekerheid. Laat ons niet naar bepaalde leerstellingen zoeken, maar ons met

een onbepaald besef van het oneindige, het ware, het goede, het schoone te vreden stellen. Deze dingen zijn te heilig en te hoog voor onze eindige gedachten! Ongetwijfeld is eenig recht in deze bewering. De heilige waarheid Gods is allereérst — niet een leerstuk, maar een lied, een gebed, een gewijde verheffing des harten zonder bepaalden omtrek. En de aanbiddende beschouwing der dingen die Boven zijn, laat zich niet terstond noch volledig in verstandelijke begrippen overzetten. In het heilig visioen van Jesaia, cap. 6, wordt éérst de Heere door den profeet in aanbidding aanschouwd, éér hij zijn duidelijk Woord der lastgeving verneemt. Maar niettemin, de heerlijkheid van het ware geestelijke leven openbaart zich niet in een roomsch-katholiek verzinken in donkere gevoelsaandoeningen, maar in de verheffing eener lichtvolle geestdrift op den vasten grond der eeuwige van God gegeven waarheid. Waar Daniël de profeet den Zoon des menschen ziet komen op de wolken des Hemels terwijl Hij echter in die wolk gehuld blijft en er niet uit nederdaalt, daar wordt nog slechts een symbool, een profetie, maar nog niet de volle openbaring der waarheid aanschouwd. En de warm-gevoelige Klopstock kan ons met de jubeltoonen van zijn geloovig hart zijn gebrek aan helder-christelijke overtuiging niet vergoeden: ja deze weg kan zelfs afhellen naar de lichtzinnigheid van een Wieland, die ook de zonde zelve door een zacht gebroken tooverlicht weet sierlijk te maken. Neen het christelijk levensgevoel is geen naïeve paradijsachtige vroomheid, maar het heeft het groote feit "gekruisigd onder Pontius Pilatus" in zich opgenomen. Ook het dichterlijk-wijsgeerig gevoel des ongeloofs dogmatiseert, en wel met afdwalingen en krachtvolle leugens tegenover welke zich b. v. het dogmatiseeren van Luther op den rijksdag te Worms met eere handhaven kan. De geschiedenis des christendoms bewijst dat uit de macht van zijn geestelijken levensdrang eene nieuwe

kritiek, eene nieuwe wetenschap, ja eene nieuwe wijsbe geerte en poëzy is voortgekomen. Leerstellingen, dogmen te vormen, dat is niet een verstijving van den geloovigen geest, maar zijn heerlijkste machtbetooning. God wil geliefd worden niet alleen met het gansche hart, maar ook met het geheele verstand, en voor een gestalteloos godsdienstig gevoel is geen martelaar gestorven in de schoonste dagen der kerk. Met den Vader der geloovigen is elk waarachtig christen een "Hebraeër," die uit het donkere oude land der onbepaalde gevoels-beseffen in het heilig Kanaän der bepaalde van God gegeven overtuigingen "overgaat."

De geschiedenis bewijst dan ook dat de wijze waarop de mensch zich zijn God heeft gedacht en voorgesteld, ten allen tijde in het nauwst verband met zijn eigen maatschappelijk en zedelijk leven stond. De Fetich-dienaar is speelbal van nukkige daemonische machten. De dualist (b. v. de oude Perzen) zweeft met zijn geestelijk leven onbevredigd tusschen de macht des goeds en des kwaads. Het veelgodendom vermoeit en verbrokkelt de geestdrift door haar over vele afzonderlijke idealen zonder éénheid te verdeelen. Het deïsme dat God verre verwijderd achter de wereld stelt, begraaft ook de godsdienstige gedachte onder een overstelping van wereldsche bemoeijingen. Het Pantheisme toont op den duur dat het onderscheid tusschen ideaal en werkelijkheid voor het in den grond verwoeste zedelijk besef heeft opgehouden. Eindelijk, de dwaas zegt in zijn hart: daar is geen God. Het hedendaagsche gevoels geloof is verre beneden het heidensche gezonken. Want dit bewoog zich naar Christus heen, terwijl het "moderne" gevoels-geloof zich reeds van Hem heeft afgekeerd en afgewend. Zijn God is een nevel achter de geschiedenis, bleek en zwevend als de geestverschijningen bij Ossian, niet de levende God die de geschiedenis krachtvol bestuurt.

Dat de volkomen ontplooijing des geestelijken levens in

de toekomstige heerlijkheid ook de volmaaktheid der theologie in de aanschouwing van God zal doen geboren worden, heeft de diepzinnnige geest van Dante voorgevoeld.

Noch uwe warmte van overtuiging, noch uwe oprechtheid, maar alleen de waarheid zal u vrijmaken. De waarheid is de levende Christus: want door Hem is de genade en de waarheid geworden, feitelijk verwezenlijkt. In Hem is de wet van Israël en de profetie des heidendoms vervuld. Zoo gij die waarheid kent, verstaat, zoo zij dus niet langer boven u zweeft maar in u woont, zult gij zelf waar en vrij, d. i. uwe werkelijkheid zal met uwe idee in overeenstemming wezen. Uit de waarheid te zijn en uit God te zijn, dat is één en hetzelfde.

Minacht dus de kennis en de wetenschap niet. Weest kinderen in de boosheid, niet in het verstand. Een schriftgeleerde, tot het koningrijk der hemelen onderwezen, is als een huisvader die uit zijn schat nieuwe en oude dingen voortbrengt. Met toegezonden boeken en brieven heeft men vaak, door ingesloten vergif, hooggeplaatste vijanden verraderlijk omgebracht. En nog doet dat de geest der wereld op zijne wijze. Daartegenover zijn de boeken die de waarheid verkondigen en verhelderen, een kostelijke gave. Augustinus heeft nog stervende zijnen geestelijken aanbevolen om toch de kerkelijke bibliotheek die hij aangelegd had, als een goeden schat te bewaren en aan te kweeken. Johannes Gerson vergelijkt een boekerij met Davids toren (Hoogl. 4, 4) gebouwd tot ophangen van wapentuig, waar duizend rondassen aan hangen, altemaal schilden der helden. De vraag van Paulus aan zijn Timotheus, om hem toch zijn reismantel en zijne perkamenten, zijne boeken, mede te brengen, is een heerlijk bewijs voor de goddelijke ingeving van

een man die, in zoo smartelijke en moeijelijke to standen als Paulus, nog aan zijne studiën dacht!

Maar innig is het verband tusschen hart en leven en tusschen de gedachten des verstands. Geen waarachtige kennis, dan op grond van het leven des harten in God. In Hem, in het eeuwige Woord, was het leven, en het leven was het licht der menschen. Onophoudelijk vinden wij in het aardsche leven des Heeren ontmoetingen met Farizeën en Schriftgeleerden, die Zijn woord niet begrijpen en Zijne sprake niet verstaan, omdat zij niet uit God zijn. (Joh. 8 enz.) Voorwaar, voorwaar, sprak Hij daarom, tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koningrijk Gods niet zien. Indrukwekkend is vooral in het 5e hoofdst. van Johannes de wijze waarop Jezus aantoont hoe een geheele rei van sterke, onloochenbare bewijzen voor de waarheid Zijner zending niets baat voor een ontoebereid hart. Daarentegen ervaart de geloovige dat God met den rijkdom Zijner genade overvloedig is over ons in alle wijsheid en verstand (Ef. 1, 8) waarin die genade zich kenbaar maakt: en bidt Paulus dat (Fil. 1, 9) de liefde der Philippensen nog meer en meer overvloedig worde in erkentenis en alle beproefdheid om juist en helder het ware van het valsche te onderscheiden. Want, naar de aantrekkingskracht, die de gezindheid van ons hart op het goede of het kwade rondom ons oefent, "erven de onnoozelen dwaasheid, maar kloekzinnigen zullen zich met wetenschap kroonen." (Spr. 14, 18).

Het is plicht in de diepte der waarheid te dringen. Daarom, nalatende de eerste beginselen van Christus, laat ons tot de volmaaktheid, tot hetgeen voor rijper ontwikkeling past, voortvaren, en niet telkens wederom de eerste gronden leggen, gelijk velen willen. Een verstandig hart zal de wetenschap opzoeken, gelijk de mond der zotten met dwaasheid zal gevoed worden.

Dan zult gij vinden dat alle kennis in Christus gegrond

is, gelijk Paulus zoo prachtvol aan de Colossensen verkondigt. Geleerdheid, opeenstapeling van feiten in het geheugen en zamenschakeling van begrippen in het verstand, is wel is waar buiten het geloof wel te verkrijgen; maar wetenschap, het weten der dingen, niet — immers, hoe ken ik de dingen zonder hun grond te kennen? — Overal waar diepe gedachten op den grondslag van zedelijken ernst staan, daar vindt men dan ook zelfs terwijl het verstand nog tegenstreeft, toch iets of veel van het christelijk geloof dat in den hoogsten zin menschelijk is, zóó zeer dat de mensch, zoolang hij nog niet al het menschelijke uitgeschud heeft, nog iets van dat geloof in zich overhoudt. Daarom kan ook alle wereldsche wetenschap in de dienst van God, ter toelichting van Zijn woord, gesteld worden, gelijk bij Hugo van St. Victor, den vromen Augustinus der middeneeuwen; of bij den geleerden Andreas Rivetus die op zijn sterfbed sprak: Heere Jezus, Gij weet dat geen boek mij smaakt, dat niet naar Uwe liefde smaakt. Ik heb vele boeken gelezen, maar slechts tot dat einde, opdat ik iets hadde om aan Uwe voeten neer te leggen. Ik verzamelde goud, zilver en zijde, en ook somwijlen geitenhair, doch alles slechts tot den opbouw van Uwe tent.

Aardsche wetenschap, ongeheiligd verstand, zijn ijdel. Daarvan geldt des "Predikers" aangrijpende klacht. Doch ijdel niet alleen, maar ook gevaarlijk. Dit zal zich meer en meer openbaren. Het liberalisme sluit vreesachtig verbond met het ongeloof en zijn vermeende wetenschap, ten koste van de waarheid Gods, zooals Antalcidas door een smadelijken vrede met Perzie zijn vaderland ontzenuwde. Maar de veel beslister "moderne" leer openbaart zich meer en meer als de toebereiding van den "valschen Profeet" die (Openb. 13) de geestelijke macht is waardoor het Beest, de anti-christelijke wereldmacht, de wereld zal onderwerpen. Toch mag de christen de wetenschap niet verwerpen, noch hare uit-

nemendheid miskennen. Zij is voor vele hooge geesten een toebereiding tot het geloof, een ster in het Oosten die naar Bethlehem wijst. In zijn theogonie stelt ons de oude dichter Hesiodus den overgang vóór van de oudste, ruw-verwarde toestanden tot de latere wereldorde: van den Chaos tot den Kosmos: van de oude natuurlijke Goden tot de nieuwe zedelijke Goden door den Titanenstrijd. In dien strijd overwint Zeus, als grondvester der nieuwe zedelijke wereldorde, het ruw geweld van de oorspronkelijke zonen der aarde, de Titanen, en bant deze en alle andere duistere machten naar de uiterste grenzen der schepping. Dat is een verheven beeld van de macht der wetenschap en beschaving. Echter heeft de Heilige Geest in Daniël's profetiën (Cap. 2) ons een ander beeld gegeven. Het is het beeld van Nebukadnezar, dat de koning zag in zijn droom: van boven van edel metaal, en steeds afdalende tot lager bestanddeelen, tot ijzer en leem toe. Indien nu dit den voortgang der wereldgeschiedenis aanduidt, gelijk wij gelooven: indien wij in dat laatste, Romeinsche wereldrijk nog verkeeren -- wordt dan dier beschaving, die toch in onze dagen zooveel hooger dan in de vroegere eeuwen gestegen is, niet oogenschijnlijk smaad aangedaan door deze vergelijking? Neen, want de wereldsche beschouwing der menschen is een andere dan de geestelijke die Gods Woord ons leert. De wereld, alles bloot verstandelijk opvattend, spreekt van de tegenstelling tusschen "natuur en geest" — daarmeê bedoelende ruwheid en beschaving. En dan is er ongetwijfeld steeds voortgang van de eerste tot de laatste, en de leer van Nebukadnezar's beeld onwaar. Maar Gods Woord, alle dingen zedelijk, geestelijk opvattend, spreekt van de tegenstelling tusschen "vleesch en geest" — daarmeê bedoelende de menschelijke zonde en den Heiligen Geest die vernieuwt. En dan is de leer van dit beeld volkomen wáár. Want helaas! de wereldgeschiedenis bewijst het, dat met den voortgang der onge

heiligde beschaving, de zedeloosheid en verbastering des menschdoms hand in hand gaat. Aan het begin dier geschiedenis staat Godegelijkheid: haar voortgang is de zonde, haar einde de Antichristus. De beschaving op zichzelve roeit geen enkele zondige neiging des menschen uit, maar omsluijert en verfijnt ze alleen, zoodat, helaas! de mensch door haar slechts ongeschikter wordt om de stemme Gods te vernemen. "Dáár is (Jes. 5, 12) geestelijke en stoffelijke bedwelming; cither en harp, pauk en fluit en wijn is hun onthaal. Maar zij letten niet op Jehovah's doen, en op het werk Zijner handen zien zij niet. Daarom doet de hel haar keel wijd open, en spert haren mond onmetelijk op, en naar beneden vaart hunne heerlijkheid." Want zeker, de dwaas bezit en gebruikt deze schatten roekeloos en tot eigen verderf. Gelijk een doorn, door des dronkaards hand opgenomen, alzoo is een spreuk in des dwazen mond. Zij is als de nietswaardige welsprekendheid van Carneades, die te Rome den eenen dag de waarde der gerechtigheid, den anderen die der ongerechtigheid even overtuigend bewees. Een fakkel die al te dikwerf haar snelloopenden drager in vlam zet.

Alle ware kennis rust alzoo op den grondslag des zedelijken, geestelijken l e v e n s. Slechts wanneer de mensch, vrijelijk in de waarheid ingegaan, in haar leeft, slechts dan ook leeft de waarheid in hem. De waarachtige wetenschap is eene zoodanige die niet slechts naar het willen en werken heen wijst en leidt, maar die ook, daar door heen, door den wil tot de daad gegaan, weer tot zichzelve terugkeert, en zoo eene levende, wedergeboren kennis heeten mag. Het eerbiedwekkende dat de wetenschap altijd heeft voor het algemeen menschelijk besef, ligt daarin dat zij rust op begeerte naar de waarheid, naar de waarheid in bijbelschen zin,

als levenskracht beschouwd. Daarom spreekt de menschheid met eerbied van de "priesters der wetenschap." Tot den priester behoort reinheid en ootmoed. Johannes Bonaventura predikt dat men tot de geestelijke aanschouwing van God, hoe ook denken en onderzoeken noodig zij, toch slechts met een "door zedelijk leven geheiligden geest" kan komen. En Abeilard, in wien de nauwe zamenhang tusschen hart en verstand zich zoo treffend openbaart, waarschuwde na zijn terugkeer tot het geloof zijn leerlingen steeds tegen den hoogmoed op het weten, en beval hun ootmoed als den éénigen weg tot de hoogte der kennis aan. Wie aldus rein en ootmoedig aan het bestaan van een wezenlijke waarheid gelooft, die heeft in dat geloof den waarborg voor de zekerheid dat in alles wat bestaat, een zin, een Verstand ten grondslag ligt. Zoo vat hij die werkelijkheid des levens vrolijk aan. De lagere waarheden, b. v. de wiskundige, vereischen geen verheffing des geestes, slechts scherpte van verstand, om ze vast te houden. Maar hoe hooger de geest zich verheft tot heilige zedelijke waarheid, des te meer is wijding des karakters noodig om ze te kunnen verstaan en te blijven bezitten, opdat ze niet weder door ongerechtigheid ten onder gehouden worden. De hoogere kennis, die der Natuur en der Schepping, is alleen voor hem toegankelijk, die in gemeenschap des geestes met den Schepper leeft. Want de dienstknecht weet niet wat zijn heer doet; de dienstbare geest des ongeloovigen staat, hoe scherp ontwikkeld en doordringend ook, toch slechts even als de overige geheele schepping, onder des Heeren onbegrepen bevel. Maar de Zoon weet, wat zijn Vader doet in het groote Huis, omdat Hij door geloof en geestesgemeenschap in het plan en den gang des werks ingewijd is. En de allerhoogste waarheid, de zekerheid des eeuwigen levens, is alleen langs den weg van het waarachtige geestelijke leven, door de gemeen-

schap met Christus, bereikbaar. Waar ik heenga, zegt de Heer tot de Zijnen, dat weet gij, en den weg weet gij. Maar Thomas oordeelt over het eeuwige nog met zinnelijke gedachten. Hij meent dat, wie het doel niet weet, ook den weg niet weten kan. Maar Jezus leert hem en ons dat, ja, in de dingen dezer wereld het doel den weg bepaalt, maar in de geestelijke dingen is het tegendeel waar. Hij zelf, Christus, is de levende weg. Wie Hem als zoodanig aanneemt, die ondervindt dat Hij ook is de Waarheid en alzoo ook het Leven, ja in Hem zelf vindt de geloovige de beweging die tot het leven voert. Derhalve niet door van buiten gekomen mededeeling heeft hij zekerheid omtrent het eeuwige leven, maar doordat het Leven van Jezus, waaraan hij deel neemt, hem daarhéén trekt gelijk een schip waarop men, eenmaal aan boord gekomen, ook medegevoerd wordt naar de andere kust, naardien deze weg zelf voortgaat en ons mede verder brengt door zijne beweegkracht.

Zoo is dan het geestelijk leven ten nauwste met de overtuiging verbonden. Overtuiging is meer dan meening. Zij raakt het binnenste des harten. Het maakt een vreemden indruk wanneer men, na van de betoogen der hedendaagsche wijsheid vernomen te hebben hoe alle overtuiging toch slechts subjectief is en voor het eigenlijk leven niets beslist, daarna tot de geschiedenis overgaat en b. v. de laatste ure van Johann Huss zich laat beschrijven. Reeds is hij tot aan den hals met stroo omlegd. Daar biedt hem de Paltzgraaf nog ééns redding aan, indien hij wil afzweren. Maar Huss roept luide: "Ik aanroepe God ten getuige dat alle mijne leeringen en schriften slechts de bedoeling gehad hebben, om de menschen uit de macht der zonde tot het koningrijk Gods te leiden. Nu wil ik de waarheid, die ik gepredikt heb, met den dood bezegelen." En de Paltzgraaf geeft het teeken om den brandstapel aan te steken, en als de vlammen opwaarts stijgen, hoort men hem nog herhaalde-

lijk bidden: "Jezus Christus, gij Zoon des levenden Gods, die voor ons geleden hebt, ontferm U mijner!" Zoo stierf Johann Huss te Constanz den 6den Julij 1415.

Hoe armzalig, hoe zedelijk-nietig staat daar tegenover de stelling dat het geloof des harten, als zijnde een donkere gevoelsbeweging, met een bepaalde overtuiging niets zou te maken hebben. Deze scheiding tusschen gelooven en denken, die het liberalisme tracht te maken, is waarlijk niet onschuldig. Stel naast Huss, opdat het u duidelijk zij, Erasmus als hij aan den Keurvorst van Mainz schrijft: "ik ben vreemd aan de zaken van Reuchlin en Luther — wat heeft de wetenschap met het geloof te maken?" Voorwaar het liberalisme dat ook in onze dagen zoo spreekt, is niet anders dan een eenzijdige vooropstelling van het afgetrokken verstand, (ten onrechte met den schoonen naam van rede vereerd) omdat het hart niet leeft in God. Zoo toch is het binnenste des menschen dood en duister, en het verstand vernietigt wat het geroepen was te verklaren, de waarheid Gods, die alleen de reine van hart kan verstaan.

Van deze valsche, oppervlakkige schijnwetenschap vermag ons slechts de ware geloovige, d. i. vrije en grondige wetenschap te verlossen. Bijgeloof en ongeloof gaan altijd zamen op de eene of andere wijze. Maar de waarlijk vrije, d. i. door een in het geloof bevrijden geest beoefende, wetenschap strijdt niet tegen het geloof: zij bevestigt het. Daarom zegt de kerkvader Lactantius: "laat hen die de priesters Gods zijn, ook tevens leeraren der wijsheid zijn: en laat het niet onder ons zijn gelijk onder de heidenen onder wie godsdienst- en wijsbegeerte verre van elkaar gescheiden zijn, waaruit wij zien dat zij noch de ware godsdienst, noch de ware wijsheid hebben." Gelukkig zoo er in onze, aan valsche denkbeelden omtrent de wetenschap zoozeer lijdende dagen een vrije geest gevonden wordt die den moed heeft om met Daniël, ook omringd van grooten

die andere Goden dienen, de schoone gaven die hij ontvangen heeft, alleen den éénigen Waarachtige toe te wijden! Een zoodanige kan er in onze dagen veel toe bijdragen om den geest des antichristendoms in zijn ware gedaante te doen te voorschijn komen, door hem het zwakke voorwendsel der "wetenschappelijkheid" te ontnemen, met hetwelk hij nu nog der wereld, helaas ook zeer velen geloovigen, vrees aanjaagt. Zalig de roeping der dienstknechten welke God maakt tot vlammen des genialen vuurs, lichtende en brandende ten dienste dergenen die de zaligheid beërven zullen en ter handhaving van hunne belijdenis in de wereld!

Ja, voorzeker! met den hoogsten ernst moeten wij voor de waarheid strijden, en daartoe haar grondig onderzoeken.

Gelijk de koopman die schoone paarlen zoekt, en bereid is, alles om de schoonste op te offeren. Ware ernst is er eerst dan, als uw geweten ontwaakt is, d. i. als gij weet dat gij geweten wordt. Het geweten is niet eene stem van u, zijn spraak is niet een inspraak van uzelven, maar de stem des levenden Gods die waarschuwend, beloonend of straffend tot u spreekt. Die van zijn verstand uitgaat, die gaat uit van zichzelven: die zijn geweten hoort, den eisch des gewetens allereerst laat gelden, die gaat niet uit van zichzelven, maar van God.

Maar helaas! hoe zeldzaam is waarachtige ernst! hoe weinigen gevoelen zich aldus van Godswege tot het zoeken van hun zaligheid en den weg daartoe gedrongen!

Keizer Rudolf, wien zijn kroon zoo weinig genot heeft geleverd, sprak op zijn sterfbed (1612): "Toen mijn vader mij in mijn jeugd uit Spanje naar Duitschland terugriep, was ik zoo blijde, dat ik den nacht daarop geen oog toedeed. Waarom zou ik mij nu niet veel meer verblijden nu ik naar het hemelsch vaderland mag reizen waar geen wisseling des geluks meer te vreezen is?" Dit geeft ons na te denken. Ach ja, hoe is het toch mogelijk dat de aard-

sche dingen een hartstocht, een driftige geestvervoering bij ons kunnen opwekken, en de onvergelijkbaar hoogere hemelsche dingen ons koel laten? Wel is de verdoovende macht der zonde groot over ons!

Als John Bunyan, in "de Genade uitgebreid tot den grootste der zondaren," die merkwaardige beschrijving van zijn eigen geestelijk leven, zijn hooggaande zielsangsten schildert, zegt hij: "Terwijl ik dus aangetast werd met vreeze van verdoemenis, waren er twee dingen die mij verwonderden. Het eene was wanneer ik oude lieden zag jagen naar de dingen dezes levens, alsof zij hier altijd blijven zouden. En het andere was, dat belijders zoo neergeslagen werden, als hun een uitwendig verlies, van man, vrouw, kind, enz. overkwam. Heer (dacht ik) maken de menschen zooveel werk van zulke kleine dingen als deze? Wat tracht de een naar vleeschelijke dingen, en wat maakt de ander een droefheid over hun verlies. Arbeiden zij zoo, en storten zij zooveel tranen over tijdelijke zaken: wat heb ik niet al te bidden, te beweenen! Mijne ziel sterft! mijne ziel is verdoemd! Was mijne ziele slechts in een goeden staat, en ik daarvan verzekerd, och hoe rijk zou ik mijzelven achten, al wierd ik maar gezegend met brood en water: ik zou dit maar voor kleine verdrukkingen houden, en als een lichten last zou ik ze dragen. Een verslagen geest, wie zal dien oprichten?"

Ziedaar den rechten ernst in het behartigen van het hoogste, het eeuwige belang. Zóó wordt in waarheid éérst het koningrijk Gods en zijne gerechtigheid gezocht, en alle andere dingen als toevoegsel beschouwd.

Het daemonisch tegendeel van dien ernst is de spot waarmede velen de waarheid verwerpen of verguizen. Hij brengt verderfenis, want God laat zich niet bespotten. In een drama van Aeschylus aanschouwt een satyr het door Prometheus ontstoken vuur, en wil het omarmen en kussen.

Maar Prometheus roept hem toe: "raak het niet aan, het brandt en zal u verteren." Zoo doet de waarheid den rampzalige die zit in het gestoelte der spotters. De spot neemt meestal den vorm van het lachverwekkende aan, waardoor in de harten de eerbied voor de waarheid ondermijnd wordt, en vaak ook, dien ten gevolge, de liefde voor haar. Aldus kan een weinig geest dienen om veel ziel te dooden. Maar de spot kan ook den vorm van den hoogsten ernst aannemen; en dan is hij bovenal gevaarlijk. In dien spot leeft een zeer groot deel der christenheid, die te midden van den ontzachlijken ernst der christelijke waarheid, onder het naderen van Gods vlammende oordeelen, bij het kraken van alle grondvesten, des Heeren aanbieding van genade en behoudenis eerbiedig aanhoort, den brief op een voegzame plaats naast zich nederlegt, en voorts zich der wereld weder toekeert.

De waarachtige ernst is geen hartstocht, geen geprikkelde levendigheid, maar kalme en algeheele toewijding. De geloovige is een offerande. In deze toewijding te veel te doen, te overdrijven gelijk men zegt, is niet mogelijk. Men kan wel aan iets goeds iets kwaads toevoegen, maar niet dat goede te sterk aanhangen. Wat men overdrijving in de godsdienst noemt, is doorgaands niets anders dan een te weinig in de godsdienst, een kleinachten van de macht des H. Geestes als zou Hij, in de persoon der geloovigen, de wereld moeten ontvluchten en beleedigen in plaats van haar te heiligen.

Dit alles nu geldt ook voor de wetenschap, het verstandelijk onderzoek omtrent het eeuwig heil. De wereld wil dat die wetenschap "onvooringenomen" zij om kalm en onpartijdig te kunnen wezen. Welk is het recht van dien eisch? Ook dit moeten wij nader onderzoeken.

II.

DE WEG TOT KENNIS VAN DE WAARHEID.

Hun die gelooven dat Jezus is de Christus naar de heilige Schriften, wordt gewoonlijk, voor zoover zij dat gelooven, alle werkelijke wetenschap ontzegd. Zij mogen overigens op menig gebied der menschelijke kennis te huis, ja uitstekend zijn; voor zoover zij gelooven hebben zij zich door vooroordeelen laten bevangen. Hierin zijn zij nu eenmaal vastgezet, en zonderen zich van de algemeen-geldige wetten der wetenschap af. Het vermogen om onvooringenomen de waarheid te onderzoeken en zich eene overtuiging te vormen, hebben zij verloren.

De vraag is: of hunne bestrijders dan onbevooroordeeld zijn?

Wij voor ons gelooven, dat onvooringenomenheid nergens bestaat op wetenschappelijk gebied, noch bij ons, noch bij onze tegenstanders. Het wordt dan de vraag, welke vooringenomenheid ons der waarheid naderbij brengt, die des geloofs of die des ongeloofs. Onderzoeken wij dit.

Elk mensch, als hij aanvangt te denken, is reeds onder den invloed van werkingen waaraan hij zich niet kan onttrekken. Volk, huisgezin, godsdienst en tallooze andere overleveringen, hebben hem gemaakt tot hetgeen hij is. Derhalve schrijven wij hetgeen de buitenwereld, welke wij waarnemen, ons in de pen geeft, altijd zóó op, als het in den zamenhang met het reeds in onzen geest voorhandene

past. Gelijk de taal het veelbeteekenend uitdrukt: wij zien verband tusschen de dingen dezer wereld. Dit verband ligt dus in onzen geest.

Zij die onvooringenomenheid eischen, kunnen geen wetenschap voor grondig erkennen tenzij onze geest bij den aanvang van het onderzoek aan wit papier gelijk zij. Door geen vooropgevatte meening omtrent hetgeen hij gaat beoordeelen, door geen liefde noch tegenzin mag hij zich laten leiden.

Deze eisch is ongerijmd. Op zulke wijze zou nergens iets goeds tot stand komen. Stel, een jongeling zal een beroep kiezen, terwijl zijn geest op deze wijze wit papier ware. Hij plaatst zich in zijn verbeelding in een kring van onderscheidene beroepsbezigheden en leervakken, en wikt en weegt zonder liefde of tegenzin, totdat zijn verstand zich vóór één dezer vakken beslist heeft. Gelooft gij dat er iets goeds zou komen van zulk een keuze? Neen, hij moet niet kiezen, maar gekozen worden. Gelijk wij blz. 17 opmerkten dat de ware ernst eerst dáár is, waar de mensch beseft dat hij geweten wordt van God, zoo is het ook op dit gebied. Eerst wanneer de sympathie zijns harten, onwillekeurig te voorschijn dringend, zijn keuze bepaalt, dan is er ook van zijn verstandsoefening voor 't vervolg iets goeds te wachten. De sympathie des harten zal de gedachte scherpen en den blik verhelderen. De knaap Achilles werd door zijn bezorgde moeder op Scyros onder de dochteren van koning Lycomedes in vrouwenkleederen verborgen gehouden. Maar Odysseus spreidt allerlei vrouwelijk sieraad voor de jonkvrouwen uit, en legt daarnevens schild en speer. Plotselings klinkt strijdgeroep en wapengekletter. De jonkvrouwen ontvluchten, doch Achilles grijpt de wapenen, ijlt den vijand tegemoet, en is herkend. Ook hij koos niet, maar werd gekozen.

Ook gij die uwe huisvrouw liefhebt, gij hebt niet, on-

vooringenomen, met uw verstand uit een kring van mogelijke levensgezellinnen gekozen en uwe kennis aan uwe liefde laten voorafgaan. Gij hebt liefgehad, en naar den drang van die liefde gekozen, en de volledige kennis kwam daarna. Een voorloopige, oppervlakkige, verstandelijke kennisneming moest, zonder twijfel, voorafgaan om den kring van uwe keuze te vestigen. Maar de eigenlijke, ware kennis werd toch eerst op de liefde gebouwd.

Ook de gemeenschap met God is in gewijde beteekenis een huwelijk. Hier is de prototype van alle huwelijksliefde, de heilige idee waarvan al wat onder de menschen Liefde genaamd wordt, slechts afdruk is.

Gij nu, die in Christus zijt, ook gij zijt gekozen en hebt niet zelf eerst gekozen. Niet gij hebt Mij uitverkoren, spreekt de Heer, maar Ik heb u uitverkoren. En wederom: hierin is de liefde, niet dat wij Hem hebben liefgehad, maar dat Hij ons éérst heeft bemind. God, de levende God, is de onderstelling, de vooringenomenheid, van welke wij uitgaan. Niet in ons denken slechts, maar in ons geheele geestelijk leven. Onze God heeft zich ons geopenbaard in levende werkelijkheid. Niet wij hebben deze onderstelling aangegrepen, maar, wederom, wij zijn er door gegrepen. Hij heeft ons aangegrepen, almachtig, heilig, liefdevol. Hij heeft ons gedood en weder levend gemaakt. Zijne heiligheid heeft ons gedood, Zijne liefde heeft ons levend gemaakt: in verlossing en heiliging is ons de drievuldige Genade verschenen. Deze ervaring is hemelsbreed verschillend van de "moderne" eigendunkelijkheid, die van God beuzelt als van "een werkelijkheid, die zich aan ons opdringt of oplegt." De gemeenschap met onzen God is voorwaar niet, gelijk zij zeggen, een instinct. Een instinct laat den mensch onvrij: maar onze ervaring is de werking van een persoonlijken wil op onzen wil. Ja een heilige Wil heeft ons gedood om ons te doen herleven.

Ik weet wat men andwoordt. Gij zijt (zegt men) een geestdrijver, en getuigt van ervaringen die niemand buiten uwe geestverwanten verstaat. Persoonlijke ervaringen, tenzij ze tot algemeen goed der denkende menschheid kunnen worden verheven, hebben geen wetenschappelijk recht. Gij kunt slechts prediken, niet bewijzen.

Maar — onze ervaring is niet persoonlijk of willekeurig. Zij is de ervaring van millioenen, van de kern der christelijke kerk gedurende achttien eeuwen. Van de kern der menschheid, wier geestontwikkeling ook den gang der wetenschap heeft bepaald. Een grond voor onzen diepsten grond kunnen wij u, die verstandelijke bewijzen tot laatsten grond van zekerheid verlangt, natuurlijk niet aangeven. Dan toch ware die grond dien wij tot nog toe voor den diepsten hadden gehouden, eenvoudig gebleken op één na de diepste te zijn, en wij zouden nog hebben te onderzoeken op welken grond deze nu gevonden vermeende diepste grond weder rustte. En zoo ware onze redenering aan de zandkolken gelijk, die paard en ruiter verzwelgen aan sommige stranden. Maar dit neemt niet weg dat wij den grond waarop wij staan, toch gaarne wettigen voor de rechtbank van het onbevangen besef der ernstig denkenden. Gaarne zijn wij ten allen tijde bereid om rekenschap te geven van de hope die in ons is. En wel in dezer voege. De sleutel, die op het slot blijkt te passen, is de ware. De hypothese welke de verschijnselen het best verklaart (b. v. de undulatie-theorie tegenover die der emanatie bij verklaring van het Licht) wordt met recht voor de ware gehouden. Welnu, de verschijnselen van het geestelijk leven, de diepste, de eeuwige behoeften der menschelijke natuur, worden door ons geloof verklaard. De geest komt tot zijn wettige houding, alle zijn vermogens keeren tot hun geregelde orde terug. De verloren zoon komt in de diepste beteekenis tot zichzelven wanneer hij tot den Vader komt. Voor dit be-

wijs vragen wij eerbied ook op het terrein der waarlijk grondige, met alle werkelijkheden rekenende, wetenschap!

Zie hier dan onze grondstelling op het gebied des onderzoeks: Door de kennis van het geheel tot de kennis der deelen. De bronnen des levens zijn in het hart, niet in het verstand. Eerst wat ik met het hart omvat, kan ik daarna verstandelijk begrijpen. God, de Liefde, heeft de wereld geschapen. De Liefde ligt dus, als laatste grond, op den bodem van alle dingen. Welnu, ook slechts de liefde kan het wezen der dingen begrijpen. Zij alleen dringt dóór tot den grond, zonder zich door de tallooze schijnstrijdigheden van de uitwendig-zichtbare vormen te laten verwarren. Zij drukt het voorwerp der kennis aan het hart, en ervaart er zóó de levenskracht van, gelijk in *de Meineed* van Withuys de bruid haar doodgewaanden beminde aan het hart drukt en tot de ervaring komt dat hij leeft. De ervaring van die levenskracht geeft den juisten takt om het ware, d. i. het met het leven van het voorwerp waarlijk zamenhangende, van het onware, bijkomstige daarin te scheiden, of met andere woorden: om kritiek er op te oefenen. Daarom kan ook slechts een rijke geest in waarheid kritiek oefenen: b. v. Lessing, Schleiermacher: en de kritiek der kleine geesten openbaart zich op het gebied der historie vooral in het neertrekken van de groote geesten tot het peil hunner eigene kleinheid. Onder de martelaren van deze kritiek is de eersteling Christus, daarna die van Christus zijn. Voorts de meeste wonderbaar groote mannen der oudheid, enz. Slechts de liefde geeft ware onbevangenheid. Want, het tegenbeeld van den wellust zijnde, heeft zij tot noodzakelijk kenmerk de achting, die het voorwerp vóór alle dingen juist zóó opneemt gelijk het zich aanbiedt, zonder het oneerbiedig te kneuzen of te verminken. En in deze kritiek geeft ook de geest zijn onafhankelijkheid niet op, maar verkrijgt die veeleer in waarheid: want alle

voorwerp eener reine liefde heeft in zijne terugwerking op hem die er toe nadert, een tegelijk bindende en ontbindende, vrijmakende kracht.

Of zal men ons tegenwerpen dat het verstand, om in de wetenschap vrij te werken, allen invloed van de liefde des harten van zich af moet weren? dat b. v. bij de wiskundige redenering het verstand slechts scherpte en juistheid van redenering behoeft, en naar de gesteldheid des harten niet vraagt? Ik andwoord dat er een onderscheid is tusschen geleerdheid, eruditie, en tusschen wetenschap, scientie. De tweede is hooger dan de eerste. En hoe hooger men bij het onderzoek komt, hoe meer de vrijheid van den geest er bij in het spel komt. In de wiskunde is de geest eenvoudig gedwongen zich aan de ijzeren redenering gevangen te geven. Maar in geschiedenis, wijsbegeerte, godsdienst, is de adel der vrijheid, der keuze, voor den geest noodzakelijk, zal hij de waarheid vinden. Zelfs in de hoogere deelen der wiskunde komt die vrijheid van keuze te voorschijn, b. v. in het heerlijk sterrekundig vraagstuk omtrent de centraalzon, de Halcyone, getuige de strijd tusschen Mädler en zijn tegenstanders gevoerd. De mathematische noodzakelijkheid der redenering is lager dan de willekeur der dwaling, en deze wederom lager dan de edele noodzakelijkheid der vrijheid, tot welke de geest zich verheffen moet. De willekeur van den zelfbewusten geest, ook met de mogelijkheid en de treurige werkelijkheid van dwaling verbonden, is in onzen zondigen toestand de doorgang tot het verkrijgen van de ware vrijheid. De ware vrijheid is wederom in den hoogsten zin noodzakelijkheid, doch een hoogere, geestelijke, door zelfbewustheid en vrijheid van de lagere, blinde noodzakelijkheid der natuur onderscheiden. Bovendien, de eerste onderstellingen, de axiomen op welke de wiskundige redeneringen rusten, kunnen niet verstandelijk bewezen worden, maar eischen geloof tot hare aan-

neming. Of zijn de redeneringen van een man als Fichte, die de werkelijkheid der dingen buiten ons ontkende, of van Kant die de zoo algemeen als onomstootelijk geroemde wet der oorzakelijkheid bestreed, van geen beteekenis? Daarom wordt de vorming van waarlijk grondige wetenschap ten zeerste belemmerd door de onzielkundige vooropstelling van het afgetrokken verstand, ten onrechte voor de rede gehouden.

De geest is een éénheid. Afzonderlijke vermogens moge men in hem onderscheiden, afgescheiden van elkander werken ze niet, dan op kranke en eenzijdige wijze. Het hart nu is niet een afzonderlijk vermogen, als het ware op ééne lijn met het verstand staande, gelijk men zoo dikwerf hoogst oppervlakkig van "hart en verstand" hoort spreken. Het hart is het diepste van 's menschen wezen, het middelpunt van zijn geestelijk bestaan. Als dus het hart het verstand en alle andere vermogens beheerscht, dan is er in den geest niet een eenzijdigheid, niet een onrechtmatige heerschappij van één vermogen boven alle andere met welke het behoorde broederlijk op één zelfde hoogte te staan. Neen, maar dan is de geest regelmatig werkende, en alles staat op zijn plaats, en ordelijk loopen alle draden van elk punt van den omtrek door de eigen banen in het middelpunt te zamen.

Daarentegen is er wanorde en verstoring wanneer een afzonderlijk vermogen, hetzij het gevoel of het verstand, zich zelfstandig maakt en den band met het gemeenschappelijk middelpunt verbreekt. Dit nu geschiedt wanneer het verstand wordt vooropgesteld in afgetrokken zelfstandigheid. Wanneer de geest de vruchtelooze poging doet om alle overleveringen, alle "vooringenomenheden" waardoor hij geworden is wat hij is, te verzaken, zich tot wit papier te verklaren en aan een afzonderlijk vermogen, het verstand, den opbouw van een nieuwe gedachtenwereld op te dragen. Dit is het beginsel der

nieuwere, van het christelijk geloof, althands in streven, onafhankelijke, en daardoor onvrije wijsbegeerte. Haar uitgangspunt is het beroemde woord van Descartes: "ik denk, derhalve besta ik." Hier wordt het denken als het wezen, het eigenlijke hoofdwerk des geestes, uit den samenhang met het middelpunt afgetrokken en vooropgesteld. De groote, alles beslissende vraag: "wie is die ik, welke denkt?" wordt niet gesteld, veelmin beandwoord. Men vergeet dat men, gelijk wij aanwezen, slechts datgene waarlijk kennen kan waarmeê men te voren in levensgemeenschap is getreden. Van buiten tot de dingen toetredende, beoordeelt men ze niet naar de eigen wetten volgens welke ze bestaan, maar volgens afgetrokken verstands-bepalingen, en verklaart voor onwaar en onwezenlijk al wat op dit Prokrustes-bed niet past.

Is het wonder dat door deze handelwijze de vorming der wetenschap belemmerd wordt? Wetenschap is: de verklaring, en dus de hoogste uitdrukking van het Bestaande. De eigenlijke verklaring nu van alle dingen ligt in den grond van alle dingen, in God. In den levenden God rusten de Ideeën, die aan alle dingen eerst leven en waarheid geven. Idee (van idein, aanschouwen) is de eenige grond der dingen, die in God ligt. De idee verklaart het wezen der dingen gelijk ze in den wil van God leven, gelijk ze in onderlingen zamenhang volgens Gods wil volmaakt zijn. Meen niet dat wij u hier persoonlijke, willekeurige bespiegelingen zouden voordragen, zonder burgerrecht op het algemeene veld der wetenschap. [1]) Een voor-

[1]) Wat mij persoonlijk als schrijver betreft, ik doe niets anders dan de hoofdgedachten teruggeven van mijn geliefden vriend en leermeester D. Chantepie de la Saussaye. In de zes deelen van het tijdschrift *Ernst en Vrede* (een, helaas! door godgeleerden en gemeente bijna vergeten schat) kan men dit alles vollediger en grondiger ontwikkeld terugvinden.

gevoel van deze waarheid leefde in Plato's verheven geest, in zijn beroemde leer der Ideeën. En voorts ieder hooger strevende geest heeft er een besef van, heeft de idee van het Ware, Schoone, Heilige, in de diepte des harten. Zoolang de mensch echter zijn middelpunt niet gevonden heeft, zweven ook deze ideeën als schoone wolken in zijn geest zonder gemeenschappelijk middelpunt ordeloos en krachteloos rond. Dan zijn ze slechts profetische idealen. Maar als de geest zijn Heer, dat is: zijne Vrijheid, zijn Christus, gevonden heeft, dan schieten al deze verheven zwervelingen weder toe, als gebannen adelijken bij herstelling van den rechtmatigen troon. Dan worden zij alle vereenigd en gegrond in de ééne centraal-Idee, in God, en de kennis wordt weder in haar diepsten grond een geestelijk aanschouwen, door de zalving des Heiligen die alle dingen kennen doet. De geheele Mensch is dan overgezet in de sfeer der eeuwige waarheid, en alle dingen worden uit het middelpunt, uit God, verklaard. Dan, in één woord, is de heerschappij der Rede hersteld. De Rede is geheel iets anders dan het Verstand. In het verwarren van deze twee, stemmen helaas! al te dikwerf moderne en orthodoxe beschouwingen zamen. Zal niet menig geloovig Christen, hier van de "herstelling van de heerschappij der Rede" lezende, met ontsteltenis denken aan de Godin der Rede, te Parijs door de revolutie vereerd, of aan iets dergelijks? De Rede is het vermogen om op grond van onze betrekking tot den Logos, het eeuwige Woord, den Logos in de wereld waarvan Hij de grond is, te onderkennen. In het ongeschapen eeuwig persoonlijk Woord zijn alle dingen geschapen en gegrond. Hem dus in de dingen te zien, dat is, de dingen in hun grond te kennen. Het is de Vernunft, het vernemen, het na-denken van de gedachte Gods die in de dingen ligt. Het vermogen om op grond van de waarheid die in ons is zoo wij gelooven, te

kunnen oordeelen over de waarheid of onwaarheid der dingen die buiten ons zijn. De heilige geheimzinnige drang naar kennis, de vereering der Menschheid voor de "priesters" der wetenschap (zie blz. 14) is niet anders dan onze behoefte aan zelf-bezit, aan volkomenheid van zelf-bewustzijn. Onze moed om de dingen te onderzoeken, onze geestdrift en verrukking als wij eenige waarheid mogen vinden, rusten op de heerlijke zekerheid dat wij door dat onderzoek in de wereld eene zedelijke, geestelijke harmonie vinden die overeenkomt met de diepste behoeften, met de innigste wetten van onze menschelijke natuur.

Doch wanneer nu het hart niet leeft in God, dan wordt die koninklijke orde des geestes gestoord. Dan rukt zich het Verstand los, en stelt zich afgetrokken voorop. Het Verstand is het louter formeele vermogen om voorstellingen te scheiden en te verbinden, en alzoo begrippen te vormen, die nog geheel buiten de tegenstelling van waarheid of onwaarheid (in bovenbedoelden diepen zin genomen) blijven staan. Het Verstand leert, hoe en in welken zamenhang de dingen bestaan, maar niet, hoe ze in het eeuwige gegrond zijn. Het vraagt: welke dingen er bestaan, en in welk oorzakelijk onderling verband ze verkeeren: maar niet of ze terecht of ten onrechte (deze woorden weder in den diepsten zin genomen) bestaan. Ontvangt de Rede hare Ideeën door de gemeenschap des harten met God, dan heeft ook het Verstand zijn licht om zijn eigen werk te doen, namelijk om begrippen te vormen. Deze werkzaamheid des verstands is onontbeerlijk: zonder orde beheerscht de geest de dingen niet. Maar indien het hart niet met God in gemeenschap is, indien derhalve de dingen niet in hun eeuwigen, geestelijken grond, in het licht der Idee, aanschouwd worden, dan zijn deze begrippen slechts dorre afgetrokkenheden, slechts een oppervlakkige, schijnbare ver-

klaring der werkelijkheid, slechts een schijnbare Wetenschap. Dan worden de dingen gekend gelijk ze nu bestaan, maar niet in hun eeuwigen grond en in hun doel, die beide in God liggen. In zijn gedicht *"de Doodenkaravane"* schildert Freiligrath wat soms den eenzamen reiziger in de Arabische woestenij overkomt. In de stilte van den nacht ligt hij neder: en zie, daar verschijnt hem het visioen van de Doodenkaravane. Al de dooden die van eeuwen her in de woestijn gevallen zijn, trekken langs hem voorbij. Een onafzienbare rei mannen, vrouwen, kinderen, paarden, kameelen. Houdt het dan nooit op? Neen, altijd dóór, altijd dóór, dóór, trekt de sombere schaar, en ieder knikt den slapende toe, die angstig den morgen afwacht om van deze aanschouwing verlost te worden. Den geest die door het Geloof te verzaken de Rede voor het Verstand heeft onttroond, hem verschijnen de dingen der wereld als zulk een doodenkaravane. Hij ziet slechts het dóór-trekken, maar begin en einde ziet hij niet. Schepping en einddoel ligt buiten het gebied der wetenschap, zegt hij. De fakkel aan het begin en het einde der H. Schrift in het verhaal van de Schepping en de belofte van verheerlijking voor ons ontstoken, die allesoverlichtende fakkel bluscht hij uit, en wandelt in de duisternis. Hij breekt van den heerlijken donderpsalm der Natuur (Ps. 29) den aanvang, waar de Heer in de heerlijkheid des heiligdoms aangebeden wordt, en het einde, waar in Zijn tempel Hem een iegelijk eere zegt, af. Hij maakt scheiding tusschen geloof en wetenschap en de duisternis noemt hij dag en het licht noemt hij nacht. Hij vergenoegt er zich, gelijk Renan, mede dat, zoo wij de waarheid niet kunnen vinden, wij ten minste den troost mogen hebben, haar volgens de regelen der wetenschap te hebben gezocht!

Men meent op deze wijze de zekerheid des Geloofs te redden. Aan geloof en wetenschap beide, zegt men, moet

haar recht gegeven worden. De wereld der gedachten is groot genoeg voor beiden: de eene trekke rechts, de andere links, dat er geen twisting zij tusschen beiden. De man der wetenschap vernietige door zijn denkbeeld omtrent den samenhang der Natuur, alle gedachte aan bijzondere gebedsverhooring — toch kan hij daarnevens aan de behoefte van het vroom gemoed bevrediging geven en in de binnenkamer nederknielen. Zoo heeft b. v. de eerwaardige Stilling lang gedobberd tusschen angstige twijfelingen omtrent gebedsverhooring en de betrekking van Gods bestuur tot de menschelijke vrijheid. Eindelijk kwam in dit tijdperk zijner ontwikkeling de wijsbegeerte van Kant hem rust aanbrengen door de leer dat men, buiten de grenzen der waarneming niets wetende, zich gerust aan het geloof kon overgeven. Kant zelf schreef hem: Gij doet wèl dat gij uwe eenige geruststelling in het Evangelie zoekt: want het is de onuitputtelijke bron van alle waarheden die, wanneer de rede haar geheele veld heeft uitgemeten, nergens aldus te vinden zijn. Doch dit is slechts een schijnbare bevrediging. Indien God buiten de wereld der wetenschap wordt gesloten, dan behoort Hij mede tot het waar te nemen Heelal. Dan is Hij en Zijn bestaan minder zeker dan de zichtbare en geschapene dingen; Hij is slechts hun waarschijnlijke grond, als de bleeke nevelstreep van den Oceaan die het vergezicht omgordelt aan den horizont, en van wien niets zekers te bepalen is. Dan is op Napoleon's vraag: "waarom van God niet gesproken in de geheele beschrijving van den sterrenhemel?" het andwoord van Laplace gereed: "ik heb deze hypothese niet noodig gehad:" maar dit andwoord geldt tevens voor verder dan het gebied der wetenschap, of men het wille of niet. Voor den levenden God is er dan nergens plaats, ook niet, op den duur, in het hart, zoover het zich nevens het denken wil handhaven. Van het onafhankelijk denken uitgaande, komt

men niet tot den levenden God: slechts tot een oorspronkelijken onpersoonlijken grond der wereld. Maar ook van het gevoel des harten uit komt men evenmin tot de onafhankelijke persoonlijkheid Gods. Men moge op dat standpunt veel en welgemeend en warm spreken van den levenden God — men heeft evenwel geen recht Hem te noemen. Het is een levenloos algemeen begrip, of een zwevend gevoelsbesef, met de eigenschappen der persoonlijkheid, met almacht, wijsheid, liefde, eigendunkelijk bekleed. Het is Rodrigo de Cid, na zijn dood nog eenmaal in volle wapenrusting op zijn strijdros Babieça gebonden en met de flikkering des zwaards nog eenmaal de Mooren verschrikkende: maar weldra houdt de begoocheling op. Men meent, slechts grove en verkeerde menschvormige voorstellingen te verwerpen maar echter de Persoonlijkheid Gods te handhaven: en men ziet niet in dat men op den weg dezer afschilling der begrippen, bij dat van den "persoonlijken God" aangekomen zijnde, een willekeurig gekozen rustpunt stelt en dat men, consequent doorgaande, even bepaald de persoonlijkheid Gods als Zijn wonderdaden behoorde te ontkennen. Hoor te Napels: "leve de koning, doch wèg met zijne slechte regering!" Masaniello, uw kreet is goed gemeend, maar hij heeft een strekking die gij zelf noch begrijpt noch tegenhouden kunt. "Levende God!" het woord is gemakkelijk gezegd, en de gedachte laat zich, ook op een heidenschen grond van levensbeschouwing, wel een tijd lang overnemen en prediken zonder recht. Maar de logische rechtvaardigheid handhaaft zich evenwel ten slotte. Gij zegt: levende God. Doch van waar neemt gij het denkbeeld des levens over, dat gij Gode toeschrijft? Van den mensch, als het volmaaktste toonbeeld des levens. Maar des menschen leven is bovennatuurlijk in zijn aard. De mensch is boven de natuur, daarom is het bovennatuurlijke het echt-menschelijke. Gij

nu die het Bovennatuurlijke ontkent, hebt geen recht om van een levenden God te spreken, evenmin als van godsdienst, want dienst is het opzien tot een die Boven mij, die mijn Meerdere is.

Zie hoe deze scheiding tusschen Geloof en Wetenschap, schijnbaar geschikt om de waardigheid des geloofs te redden, in den grond zoowel het geloof als de wetenschap verminkt. Deze scheiding is onwetenschappelijk en ongodsdienstig beide. Het is onwaar wat Renan zegt, dat "het eigenaardige van alle godsdiensten is, een volstrekt en blind geloof te eischen, zich boven het algemeen-geldende recht te plaatsen, en alle bevoegdheid te ontzeggen aan den geschiedvorscher die ze beoordeelen wil." Neen, de godsdienst verwerpt de wijsbegeerte niet, maar handhaaft haar recht. Met juistheid zegt reeds de vrome Clemens van Alexandrie dat men, om te besluiten dat men niet mag filosofeeren, eerst zou moeten filosofeeren ten einde er toe te komen om de onbevoegdheid der filosofie in te zien en te staven. Dit is juist een der vele ellenden van onzen tijd, dat er een geloof is dat tot de wijsbegeerte, tot de wetenschap zegt: "ik heb u niet noodig!" en dus maar al te vaak oorzaak is dat er een wetenschap opkomt die wederkeerig tot het geloof zegt: "ik heb u niet noodig!" en een ongeloof dat zich onder het schild van die wetenschap bedekt gelijk de slangen die den priester Laokoon gedood hadden, onder het schild van Pallas Athene kropen. De wetenschap, het ernstig onderzoek bovenal omtrent het wezen en de behoeften van den menschelijken geest, is voor het geloof van het allergrootste belang. Zij doet zien dat de eigenlijke grond van het verschil tusschen de supranaturalistische en de anti-supranaturalistische wereldbeschouwing, die de voornaamste overtuigingen op historisch, wijsgeerig, zedelijk en godsdienstig gebied bepalen, ligt in de zielkundige onderstellingen van welke beider voorstanders uitgaan. Namelijk, het is in den diepsten grond de vraag:

of men de waarheid wil, dan of men haar niet wil. Dit laatste vaak terwijl men in alle oprechtheid meent, de waarheid werkelijk boven alles te willen. Die de waarheid wil, zal er op den duur toe moeten komen om de door ons bestreden vooropstelling van het afgetrokken verstand te laten varen, en de heerschappij der Rede te willen. Ik zeg: te willen: want de Rede werkelijk tot heerschappij te brengen, dit is niet in des menschen macht. Dat is het werk der vrije herscheppende Genade, die de wet tot waarheid, het voorgestelde en gedachte tot werkelijkheid in ons maakt. De mensch heeft de behoefte, de profetie: God geeft den oprechte hare vervulling. Om God als den grond der wereld, als boven de wereld verheven, te erkennen of ook maar te beseffen, moeten wij met ons bewustzijn reeds boven deze tegenstelling tusschen God en de wereld staan: reeds een denkbeeld van het Boven natuurlijke in ons hebben, een denkbeeld dat de gansche Natuur ons niet aanbrengen kan! God moet dus reeds oorspronkelijk tot ons hebben gesproken, en in ons Zijn wezen hebben kenbaar gemaakt. In den mensch ligt de ontvankelijkheid voor God. Dus eigenlijk niet de Rede, maar het vermogen om redelijk te zijn, de vatbaarheid om de Rede in zich te ontwikkelen, het Woord Gods te "vernemen." Eerst door de Openbaring van God aan ons wordt de mensch waarlijk redelijk, de behoefte wordt vervuld, de aanleg wordt tot ontwikkeling gebracht. De mensch kent niet God door zijn Rede, maar veeleer omgekeerd, hij heeft zijn Rede, door God te kennen die zich hem openbaart. Dan eerst leert hij de macht, de volheid zijner Rede kennen en gebruiken. En gelijk alzoo de ware zielkundige wetenschap het geloof helpt handhaven, evenzoo omgekeerd is het geloof de waarborg voor de zekerheid der wetenschap. Buiten God zoek ik vruchteloos naar den overgang tusschen mijn persoonlijk denken en de wereld buiten mij, een overgang die het onopgeloste vraagstuk van alle wijs-

begeerte is. Mag ik op de indrukken mijner waarneming, op de gedachten van mijn geest, vertrouwen? mag ik er zeker van zijn dat de werkelijk bestaande wereld beandwoordt aan hetgeen ik, na onderzoek, van haar denk? dat ik niet in begoocheling en zelfbedrog leef? Het geloof is het andwoord op deze angstige vraag, de brug die deze gapende klove tusschen mijn geest en de wereld overwelft. God, de geopenbaarde, de waarlijk Levende, is de grond van mijn geest en van de wereld beide, en dus de grond der harmonie tusschen beide. Mijn Ik heeft Hij naar Zijn beeld geschapen, en in de wereld de uitdrukking van Zijn heilig Liefdewezen gelegd. Daarom mag, in dat geloof, mijn geest vertrouwen koesteren dat aan zijne welbestuurde indrukken en gedachten de werkelijkheid beandwoordt: dat, gelijk wij boven zeiden, elke wetenschappelijke ontdekking hem de hooge blijdschap van een uitbreiding van zijn zelfbewustzijn geven mag. Het middelpunt der wereld en van alle dingen is Christus, het vleeschgeworden Woord. In Hem nu is de geestelijke wereld der ervaringswereld zóó nabij gekomen, dat de feiten van het leven des Zoons des Menschen gelijkelijk tot b e i d e r gebied behooren. Derhalve nu, dat leven kennende, hebben wij den sleutel om ook in de overige ervaringswereld den geestelijken grond op te sporen, het Woord Gods dat er aan ten grondslag ligt, te "vernemen," en alzoo de wereld in den diepsten zin w e t e n s c h a p p e l i j k te kennen.

Daarom is het Christendom de "redelijke godsdienst" bij uitnemendheid. Want zijne waarheid is niets anders dan: de gedachte Gods na-denken, die in de dingen der wereld ligt. In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. In Hem was leven, en het leven was het licht der menschen. Niet het licht was het leven, maar het leven was het licht, want het licht is slechts de vorm waaronder het leven verschijnt, de openbaarwording van het leven. Buiten dat Woord, dat aan de

dingen ten grondslag ligt omdat "alle dingen in Hem geschapen zijn," buiten Hem heeft de geest slechts begrippen, niet de ware wetenschap, het ware kennen. Wel een kennis omtrent of over de dingen, maar niet van de dingen. Het ware kennen is iets onbeschrijfelijk verhevens en heerlijks, eene levensgemeenschap, naar de diepe beteekenis van het woord "kennen" is de taal des Ouden Testaments. Doch de grond van deze kennis ligt niet in ons, maar in God; daarin dat wij van Hem gekend worden. Daarom keert Franz Baader met heilige schoonheid der gedachte de spreuk van Cartesius om, en zegt: ik word gedacht, derhalve besta ik, ben ik waarlijk Mensch. Gelijk wanneer mijn oog het oog eens anderen ontmoet die mij aanziet, en mijn geest in den zijnen verzinkt: zoo zie ik dat God mij ziet, (Ps. 130, 7) en mijn geestelijk oog gaat open door dien blik. Of gelijk mijn hoop eerst dáárdoor moed heeft, zich onbeschroomd en helder op God te vestigen, omdat Zijn liefde éérst is uitgestort in mijn hart door den Heiligen Geest, Rom. 5, 5. De geschapene dingen kan ik noodzaken, zich voor mijn geest te openen: den Ongeschapene kan ik slechts kennen voor zoover Hij zich mij genadig openbaart, en ik mij Hem vrijelijk onderwerp, d. i. geloof en liefheb.

Want de liefde, de grond aller dingen, is ook de band tusschen den Ongeschapene en den geschapen geest. "De kennis (van het afgetrokken Verstand) maakt opgeblazen, maar de liefde sticht." De eerste is de luchtballon die, opgeblazen, zich in de hoogte heft maar zonder besturing naar de luim der winden drijft, en in de wolken bevriest of in de zee verdrinkt of in de boomen verwart. De tweede is een Tempel, op de verheven Rots gesticht en van het Heilige vervuld, met heerlijk vergezicht over den ganschen omtrek der wereld. En zoo iemand God liefheeft, (aldus vervolgt de Apostel deze woorden, 1 Cor. 8, 3) die is van Hem gekend. Die is van Hem gekend. God "kent" den

booze en het booze niet. Gelijk wij afkeurend zeggen: "ik kan mij in dien mensch niet vinden," zoo kan God zich in den zondaar niet vinden, en de zondaar niet in God. Maar God "kent" in liefde de Zijnen: (Ps. 1, 6; 1 Kor. 13, 12) d. i. Hij deelt hun Zijn wezen, Zijn liefde mede, zoodat ook zij nu leven en liefhebben en kennen met de waarachtige kennis. Daardoor alléén dat God ons kent, door deze bevruchtende, levenwekkende gemeenschap alleen, kennen wij God en de goddelijke dingen.

De goddelijke dingen, en ook de aardsche. Niet door in fantastische geloofsbespiegelingen over de werkelijkheid te redeneeren en het onderzoek der bijzonderheden na te laten. Neen, maar omgekeerd, in dit geloof, in deze samenvattende aanschouwing van het geheel, ligt juist de sterkste drang om tot nauwgezet onderzoek van de bijzonderheden te komen. Op deze wijze: de heilige verrukking des geloofs wordt daarna gevolgd door een gevoel van leegte, een drukkend besef dat de tastbare werkelijkheid deze geestelijke waarheid slechts in haar binnenste draagt, maar ze nog niet op alle punten harer oppervlakte vertoont. Wat kan die klove aanvullen? Niets anders dan de arbeid van het ingespannen onderzoek, om te voorschijn te brengen wat op den bodem der dingen verscholen ligt, om het binnenste naar buiten te keeren. Namelijk, wat wij onmiddellijk als één ondeelbaar geheel aanschouwd hebben, datzelfde moeten wij daarna wederom in al zijn bijzondere deelen vóór ons stellen, en zóó uit een kennis die in ieder afzonderlijk deel stukwerk is, toch ten slotte weder één geheel opbouwen. In dien doorgang van den geest door de bijzonderheden der wereld welke hij onderzoekt, heeft hij voorwaar niet overal gelegenheid om de éénheid vast te houden. Vaak stuit hij op bijzonderheden die tegen zijn éénheidsaanschouwing, tegen zijn geloof schijnen te strijden. Wat zal hij nu doen? Zal hij de tegenstellingen naar elkaar overbuigen en een voorbarigen, onoprechten vrede zoeken

ten koste van een van de beide strijdenden? Neen, hij zal in zulke dingen de voorloopige kennis en zijn geloof als twee onafhankelijke middelpunten beschouwen die ieder voor zich hun omtrek mogen bepalen. Zijn geestelijke toestand is dan aan de ellipse gelijk, die twee middelpunten heeft, maar zij is bestemd om in onophoudelijke beweging tot den cirkel, de volle harmonie, over te gaan. En het geloof dat op den bodem der ziel leeft en den achtergrond tot alle beschouwing levert, dat geloof is niet een fantastisch woordenspel of gemakkelijk heenglijden over de bijzonderheden der strenge wetenschap; maar het roept juist den geest onophoudelijk tot werkzaamheid en spoort hem tot doordringen van die bijzonderheden der wetenschap aan. Het vermaant hem om zooveel mogelijk het gebied te beperken van een dualisme dat den mensch onwaardig is. Het spreekt tot hem: gij *moet* tot zekerheid komen. Zoo gij ernstig zijt, zoo gij de waarheid alzóó liefhebt dat gij uw dierbaarsten schat, als uw eengeboren zoon, er voor geven wilt: zoo gij waarlijk *wilt* Gods wil doen, gij zult ook langs dezen weg bevinden dat de leer van Christus de waarheid Gods is.

Aan dien *wil* ontbreekt het, in den diepsten grond, der Wetenschap die Gods Woord verwerpt. Zij is een groote macht, ook in onze dagen. Gelijk in Johannes' Openbaring de hoer, de wereldsch geworden gemeente die eerst een reine Vrouw geweest is, een verbastering van *boven* naar *beneden* aanduidt, zoo beteekent de valsche Profeet, uit de *aarde* opgekomen, een omkeering der waarheid, een voortgang der leugen van *beneden* naar *boven* voortgaande. Het eerste is de geestelijke waarheid die de wereld op zondige wijze in zich opneemt en zich daardoor onrein en krachteloos maakt; het tweede is de *valsche wetenschap*, de gedachte die aan het stof geboeid is en de geestelijke hemelsche dingen tot haar laagte neertrekken wil. Haar groote kenmerk is: de *grens* tus-

schen het heilige en het onheilige weg te nemen; niet om het onheilige heilig te doen worden, maar om ook het heilige gemeen te maken. De lagere verschijnselen moeten alzoo tot maatstaf voor de hoogere worden genomen. Zijn er drie hoogten, die van het gebied der natuurnoodzakelijkheid of der geheele onvrijheid; die der gewone geschiedenis of van den strijd tusschen vrijheid en noodzakelijkheid; en die van het bijzonder Openbaringsgebied, of de geheel vrijmakende intreding Gods in deze wereld en geschiedenis, — zoo moet volgens deze wetenschap de tweede dezer hoogten naar de eerste, en de derde naar de tweede, dus steeds het hoogere naar het lagere, gemeten worden. De geschiedenis moet fatalistisch, als een natuurproces, — de Openbaring moet als een gewone historie beschouwd worden: het Woord Gods moet naar den maatstaf der gewone menschelijke boeken, de Zoon Gods naar de overige menschen worden gemeten.

Welnu tegen deze valsche wetenschap strijden wij in naam van alles wat adelijk en hoog is in onze natuur. Tegen deze wettiging der platte gemeenheid komen wij in naam der heiligste belangen, en bepaaldelijk ook in naam der wetenschap op. In naam van het onderzoek naar de waarachtige behoeften des menschelijken geestes, naar den aard zijner kennis, naar de eischen zijner Rede. Men heeft zoo dikwerf, zegt Stahl, een wetenschap des Christendoms van uit het standpunt der Rede gegeven: het ware nu wel tijd om een wetenschap der Rede (die de menschelijke kennis tot voorwerp heeft) van uit het standpunt des Christendoms te geven. De wetenschap, door valsche theoriën op een dwaalspoor gebracht, stoot onophoudelijk tegen de werkelijkheid, de wezenlijke behoeften en eischen des menschelijken geestes en der menschheid aan. En omgekeerd stoo ten eveneens die behoeften en eischen, gelijk ze door het christelijk geloof bevredigd worden, tegen deze verdwaalde wetenschap aan. Alzoo is er aan Verzoening van beiden

dringende behoefte. Daartoe heeft het geloof de taak, de wetenschap te toetsen en te beoordeelen, niet door machtspreuken tegen haar te richten, maar door grondig aan te toonen dat de wetenschap slechts machtspreuken tegen het geloof richt. Copernicus' ontdekking dat de aarde om de zon, niet de zon om de aarde wentelt, heeft tot vele nieuwe ontdekkingen in de wetenschap aanleiding gegeven. Evenzoo moet in de geestelijke wereld, tot oplossing van alle zedelijke en wetenschappelijke vraagstukken, boven alles belangrijk zijn de toepassing van deze groote waarheid, dat niet God en Zijn Schepping naar den Mensch, maar de mensch en de schepping naar God te meten zijn.

Dit ware goed en heerlijk (zegt men) indien slechts God ons bekend ware; want men kan toch het bekende naar het onbekende niet meten! Ons andwoord is: inderdaad, Hij is bekend. Hij heeft zich geopenbaard. Wat daarmede bedoeld wordt, onderzoeken wij nader. Ons onderzoek omtrent den weg tot kennis der waarheid heeft ons tot deze slotsom geleid: alléén in den geloove heeft de Mensch het rechte geopende en gezonde oog om de dingen Gods en de dingen der wereld te zien. "Geloovige wetenschap" zeggen velen, dat denkbeeld is een ongerijmdheid, want de wetenschap moet vrij zijn, en dan alléén is zij wáár. Wij daarentegen zeggen: "geloovige wetenschap," dat denkbeeld is een tautologie, een tweemaal-hetzelfde-zeggen: want zoo min als er een zien is met gesloten oogen, zoo min is er ware wetenschap waar de grondslag des geloofs ontbreekt. Of, om het in een woord van den Heiland samen te vatten: Voorwaar, voorwaar zeg ik u, tenzij dat iemand wederom geboren worde uit water en Geest, hij zal het koningrijk Gods — niet alleen niet binnentreden, maar ook niet zien.

III.

OPENBARING.

God heeft zich geopenbaard. Hij is niet de onbekende God, die zelf onverklaard blijft en uit Wien niets te verklaren is. Hij heeft zich kenbaar gemaakt: Hij heeft gesproken en gehandeld, alzoo dat wij menschen Zijn spraak en Zijn daden van alle werking die van het schepsel uitgaat, kunnen onderscheiden.

Aldus betuigt het de christelijke gemeente. Met welk recht? dit gaan wij onderzoeken.

Op het leven des harten, (zoo bevonden wij het in het vorige vertoog,) rust de kennis des verstands. De wedergeboorte, de vernieuwing des menschen door zijn gemeenschap met God, is eveneens, van haar verstandelijke zijde beschouwd, de ware kennis, de herstelling van de heerschappij der Rede. De mensch is niet bestemd tot onwetendheid omtrent God.

> Daar is geen priester
> Die U verklaart —

zingt de gevoelvolle dichter. Doch de gemeente andwoordt: Niemand heeft God gezien, maar de eengeboren Zoon die in den schoot des Vaders was, die heeft Hem ons ver-

klaard. Ons verklaard. Hem die niet gelooft, schijnen deze dingen dwaasheid, gelijk omgekeerd de H. Schrift den Godloochenaar, in vreesselijken zin, dwaas noemt, namelijk verwoest van hart en geest. De goddelijke waarheid is een spijze: uw hart is de mond. Zijt gij nu gezond, zoo is het bewijs onnoodig: zijt gij krank, dan is het vruchteloos. Gelijk onder de menschen een diep karakter zich niet aan iedereen, maar slechts aan verwante geesten openbaart, alzoo God slechts dengenen die Hem ernstig zoeken. Zoo iemand wil Gods wil doen, hij zal van Christus leer bekennen dat zij uit God is. Zoo iemand dit niet wil, hij zal nimmer overtuigd kunnen worden.

Een der meest gewone vormen, waaronder zich die onwil verschuilt, is het aannemen van de woorden bij verwerping van den inhoud des geloofs. Men zegt: voorzeker, God openbaart zich. Doch niet uit partijdige bevoorrechting van een enkel volk of van bepaalde tijden. Hij openbaart zich in alles: in de natuur, in de geschiedenis der menschheid, in uw eigen hart. Doch spreek mij niet van de wonderbare bijzondere openbaring, die aan Israël zou geschied zijn in onderscheiding van alle andere volken.

Deze beschouwing is natuurlijk met ontkenning van het wonder in verband. Wij hebben tegen haar, éérst het stelen van het woord: openbaring. Met dat woord duidt men, als er van God gesproken wordt, sedert eeuwen een persoonlijke daad Gods aan. Maar gij, die de bijzondere openbaring niet erkent, gij moogt niet zeggen dat uw God zich openbaart. Hij schijnt slechts dóór, of liever Hij wordt, langs den weg eener gebrekkige redenering (zie pag. 32), door uw verstand of gevoel te voorschijn getrokken. Om zich te openbaren, d. i. om vrij zich aan u te toonen, zou Hij zich toch ook moeten kunnen verbergen. En dat kan uw God niet: het staat niet in de macht van den doorschijnenden gloed, zich in te binden, zich te

verbergen. Hij moet openbaar zijn, zooverre althans dit woord door u gebruikt mag worden. Dat is: zich openbaren, deze daad der vrijheid uit te voeren, dat kan Hij niet.

Tegen uw beschouwing hebben wij verder, dat ook hier weder de ontadeling van alle dingen, de wettiging der gemeenheid blijkt, die wij vroeger opmerkten (pag. 39). Drie terreinen zijn er, op welke God zich openbaart: de Natuur, de Geschiedenis der Menschheid, en de Openbaring in den meest bepaalden zin. Op het eerste terrein, dat der Natuur, openbaart zich God door Zijn werkingen als Schepper en Heer. Hij werkt alleen: want al is de mensch in de natuur veelszins medearbeider Gods, toch kan men de instandhouding der Natuur door God afzonderen van alle menschelijke werking. Op het tweede terrein daarentegen, dat der Geschiedenis, schijnt God juist zich teruggetrokken te hebben en voor de menschelijke vrijheid plaats te ruimen. Ook hier toch is Gods werking wel kenbaar, doch slechts in groote majestueuse hoofdtrekken. Wat in de beschouwing der bijzonderheden en van den aaneengeschakelden gang der dingen onze aandacht trekt, is toch overwegend de menschelijke vrijheid, door welke de natiën hun "eigen wegen" gaan, ja zich, door het onheilige, zondige te doen, aan Gods leiding onttrekken of daar tegen stellen. Het derde terrein is dat der bijzondere openbaring. Hier werkt God door menschen, gelijk in de gewone Geschiedenis; maar Hij treedt ook onmiddellijk werkzaam op, gelijk in de Natuur. Hier doordringen het menschelijk en het goddelijk werken elkaar steeds inniger, en het middelpunt van alles is de vereeniging van God en Mensch in Jezus Christus. Dit terrein is dus het hoogste, en daarom moet het dienen tot verklaring van de twee andere, lagere. Want, om een bepaalde soort van verschijnselen te leeren kennen, zal men tot maatstaf, tot toetssteen

niet nemen het laagste, minst ontwikkelde exemplaar, maar het hoogste, waarin zich het leven des Geheels het duidelijkst ontvouwt. Om het geslacht Mensch te leeren kennen, zal men niet den Hottentot, maar den Kaukasiër tot maatstaf nemen. Zoo moet dus het Openbaringsgebied dienen tot verklaring van dat der Natuur en der Geschiedenis. In dat licht wordt de Natuur gekend als levend, als niet dualistisch tegen den geest overstaande, noch wat haar oorspronkelijk wezen, noch wat haar einddoel betreft. Maar zij wordt gekend als thans, om des afvals wille, der ijdelheid onderworpen, schoon reeds de barensweeën van den nieuwen hemel en de nieuwe aarde in zich omdragende. In datzelfde licht wordt de Geschiedenis gekend en verklaard als tot doel hebbende het volkomen verwezenlijken van de menschelijke vrijheid, niet buiten God maar in Hem. Daartoe is Israël als het Volk Gods verkoren, en zijn zegen is voor alle natiën bestemd. Het wezen van alle volken der oude wereld is particularisme, eenzijdige afsluiting tegenover alle andere natiën: alleen dat van Israël is universalisme, d. i. alle beperking binnen eigen heilig gebied is slechts tijdelijk, en heeft tot doel, den zegen Israëls over de geheele wereld te verspreiden, zoo als de speer wordt teruggetrokken om haar met kracht vooruit te werpen. Aldus wordt het lagere uit het hoogste verklaard. De twee lagere terreinen moeten ongetwijfeld ook tot toelichting van het hoogste dienen, doch in ondergeschikte beteekenis. Deze toelichting, dit noodige werpen van het licht der Natuur en der Geschiedenis over het veld der Openbaring, is door de oude rechtzinnigheid te veel verzuimd. Daardoor veroorzaakte en wettigde zij tot op zekere hoogte het Rationalisme, dat uit terugwerking tegen deze rechtzinnigheid nu de beide lagere terreinen als de hoogste, als de éénige deed gelden. De moderne leer, uit dit Rationalisme ontwikkeld, gelooft in den grond slechts

aan deze beide, niet aan het derde, hoogste gebied. Gelijk zij den mensch tot het dier verlaagt, zoo trekt zij dus ook in dezen kring van beschouwing al het hoogere tot het lagere neer. In haar "bijbel der menschheid," om met Michelet te spreken, geldt de godsdienst wel in zekeren zin als oorzaak van de beschaving der volken: maar toch nog zeer veel meer is zij bij elk volk gevolg van de daar bestaande beschaving. Alzoo ook hier, gelijk wij zeiden, de ontadeling van alle dingen, de wettiging der gemeenheid.

Wat leert nu daartegenover het Geloof omtrent de openbaring Gods aan den Mensch?

Allereerst dit, dat niet aan het Verstand een rei van leerstellingen wordt medegedeeld, welke de mensch lijdelijk zou hebben aan te nemen. Niet een afgetrokken doorlichting van zijn verstand met van Boven gekomen leer. Deze voorstelling behoort tot het Mohammedanisme, volgens hetwelk God zich in den Koran, in het Boek, openbaarde. Zij heeft tot noodzakelijk steunsel de stelling dat het menschelijk verstand voor de dingen der wereld geopend, maar voor de goddelijke dingen blind is: terwijl het christelijk geloof, veel strenger oordeelende, het menschelijk Verstand zoolang het niet op de Rede steunt, zoolang het niet door het Geloof is geheiligd, ook voor de wereldsche dingen niet gezond acht. God openbaart ZICH. Niet een reeks van leerstellingen, maar ZICHZELVEN. Dit doet Hij door een reeks van samenhangende gebeurtenissen, door de daden der menschelijke geschiedenis. En de profetische ingeving in haar velerlei vormen dient niet om afgetrokken leerstellingen aan de menschheid te openbaren, maar om deze voorafgegane daden Gods te verklaren, of de nadering van nieuwe aan te kondigen. Daarom is de Openbaring tevens Verlossing, althans haar aanvang: want waar God tot ons nadert, daar nadert het leven en de zaligheid tot ons.

God heeft alle volken der wereld in Zijn opvoedende liefde van den aanvang af geleid. Doch in vergelijking van Israël heeft Hij alle andere natiën laten wandelen in hun eigen wegen. Ieder volk heeft zijn bijzondere gave gehad om die te ontwikkelen, om tot vervulling van de algemeene taak der menschheid het zijne bij te dragen. Onder de drie voornaamste volken der oude wereld b. v. zien wij de taak der menschheid op merkwaardige wijze verdeeld. De mensch kan zijn geest of naar boven, naar God heen wenden, of dien over de wereld uitbreiden. Dit laatste in twee richtingen, de ideale en de praktische: naar de wereld der gedachte, der wetenschap, kunst, poëzy, of naar de wereld der daad, der maatschappelijke, rechtskundige wereldveroverende bemoeiing kan hij zich uitstrekken. De laatste, de praktische richting was die der Romeinen: de tweede, de ideale, die der Grieken; de eerste, de religieuse, die van Israël. Elk van deze volken heeft dóór zijn geheele geschiedenis heen zich vervuld getoond van het besef dat deze zijn bijzondere roeping iets voortdurends, iets eeuwigs had. En inderdaad, nog beheerscht het "eeuwige Rome" als vierde Wereldrijk (naar Daniëls profetie) en door zijn Wetboek de wereld. Nog zijn de onsterfelijke scheppingen der Grieksche kunst en wetenschap de school en het voorbeeld van alle latere volken. Nog is Israël als het volk der Godsdienst erkend, en de voltooiing van die roeping in Christus heeft slechts gestrekt om op dit karakter van Gods oude volk den stempel der eeuwigheid te drukken. Zoo is het dan niet een christelijk vooroordeel, maar eenvoudig uit beschouwing der geschiedenis opgemaakt, dat Israël bijzonderlijk en boven alle andere natiën het Volk der Godsdienst is: dat, gelijk onder alle overige volken de menschheid voor het heil dat komen zou, alzoo in Israël dat heil voor de menschheid toebereid werd. Voor de menschheid: want, nog eens, het wezen van

Israël is niet de beperktheid, de nationale afsluiting, het particularisme, maar de uitbreiding over alle andere volken, het universalisme. En niet zonder de diepste bedoeling Gods is daarom Jezus' koningschap over Israël in de talen van de genoemde drie voornaamste volken, in het Hebreeuwsch, Grieksch en Latijn, verkondigd in het opschrift van Zijn kruis.

De werkzaamheid Gods onder de andere volken was alzoo meer opleidend en toebereidend: aan Israël is bepaald Zijn openbaring gegeven. Openbaring dient tot reiniging en bekrachtiging van het Godsbesef in den menschelijken geest. Door de zonde is de mensch niet vatbaar meer om God in de natuur, in de schepping, duidelijk genoeg te zien. Wel wordt door nawerking van de oorspronkelijke Paradijsopenbaring, Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid uit de schepping in zóó verre verstaan en doorzien, dat ook de heidenen "niet te verontschuldigen" zijn. Maar voldoende is deze kennisse Gods niet. Aan deze schemering heeft de mensch niet genoeg. Ja, gesteld dat dit licht zoo helder ware als maar eenigzins mogelijk is, dan zou toch daardoor het bepaalde, bijzondere spreken van God tot den mensch, Zijn persoonlijke openbaring, niet overtollig gemaakt maar veeleer juist met alle kracht geëischt worden. Dikwerf meent men dat de mensch een natuurlijke Godskennis bezitten zou, die hem als het ware voor drie vierde de waarheid kan doen kennen. God moet dan, ja, voor het overblijvende vierde deel de duisternis opheldéren: maar des noods kan de mensch ook bij deze drie vierde deelen leven. Ongeveer op dezelfde wijze als waarop men, voor het zedelijk gebied, den weg der volmaking voor drie vierde deel door den mensch, in ernstig pogen naar zedelijke reinheid, wil laten afleggen: en voor het overblijvende vierde deel zal dan de genade Gods in Christus den zwakken zondaar te gemoet komen en vergeven. Maar, even

als voor de zedelijke ervaring des christens al wat vroeger buiten persoonlijke geloofsgemeenschap met God gedaan is, vernieuwd en wedergeboren worden moet, en juist de verste vordering in deugd en heiligheid het sterkst om deze vernieuwende genade doet roepen, evenzoo is het met de kennis der waarheid gelegen. Onderstel dat uw natuurlijke Godskennis, door wijsgeerig nadenken, door natuuronderzoek, door alle middelen die uwen geest ten dienste staan om de waarheid te kennen, tot de hoogst denkbare hoogte ware opgevoerd. Welnu, dan, juist dan zou uw hart en verstand allermeest roepen om Zijn persoonlijke openbaring aan u. Juist dan, als Zijn aanzijn u onweersprekelijk bewezen ware, als gij Hem als het ware duidelijk vóór u zaagt staan, zoudt gij er van huiveren indien Hij voor u sprakeloos bleef. Gelijk wanneer gij vóór uw venster treedt in den herfstnacht, en de zwarte wolken zich langzaam, zwijgend samenvoegen, en een reusachtige gestalte buigt zich over u heen, en van het eene eind des hemels tot het andere reiken haar vlerken: zóó moest juist het zwijgen van zulk een God, als gij Zijn bestaan zoo duidelijk hadt opgemaakt, u met namelooze ontzetting vervullen. Daarom is het bevrediging van de diepste behoefte des menschen, wanneer in de H. Schrift ons betuigd wordt: God, voortijds veelmalen en op velerlei wijze tot de Vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon.

"Tot ons gesproken." Maar heeft Hij dat werkelijk gedaan? Mag, moet men die uitdrukking niet anders dan in den eigenlijken zin opvatten? Hoor hoe Homerus en elk dichter der oudheid zijn Muze aanroept. Als deze dichterlijke vervoering zich een Openbaring der Godheid toeschrijft, zoo weet gij, hoe dat op te nemen. Evenzoo schijnt het, dat wij bij Israëls profeten, als zij van Gods openbaring aan hen gewagen, niet denken moeten aan opzettelijk bedrog,

o neen! noch ook aan verbijsterende dweepzucht, maar aan de heilige vervoering, die als van buiten en van Boven komende beschouwt en beschrijft, wat uit de diepte van het brandend hart is opgeweld.

Deze bedenking, waar zij in ernst gemaakt wordt, komt uit het groot gebrek voort, dat bij alle "moderne" beschouwingen de waarheid verdonkert. Hier wordt de heiligheid Gods miskend. Onder alle volken der oudheid is, bij groot onderling verschil, toch in hun godsdienstige voorstellingen geen strenge scheiding tusschen het goddelijke en het natuurlijke, menschelijke. Ja het goddelijke is steeds als het ware de hoogste trap van ontwikkeling, de fijnste veredeling van het menschelijke of natuurlijke. Maar bij Israël is — niet als oorspronkelijke schepping Gods maar als gevolg van de zonde — tusschen God en de wereld een diepe klove gevestigd. Heiliglijk wordt hetgeen God spreekt, van 's menschen woord en gedachte onderscheiden: ja, wie een eigen woord voor een woord Gods durft uitgeven, die profeet of waarzegger is des doods schuldig. Maar zou dan niet voor de gemeente des nieuwen Verbonds, waar deze groote klove door de verzoening in Christus gedempt is, het gevaar herleven, om eigen inbeelding of opwelling des harten voor een woord Gods te houden? Neen: want de ervaring der christelijke gemeente is deze, dat het eigen hart van niets anders dan van behoefte, en Gods Woord alleen van haar vervulling kan spreken. Hij die tot ons zegt: kom herwaarts gij vermoeide en beladene, Ik zal u rust geven, zegt meer dan éénig mensch zeggen kan. Hij die aldus niet alleen zegt, zelf rust te hebben, maar ook uit Zijn overvloed haar aan ons, aan ons allen te kunnen mededeelen, Hij is of een godlasterende leugenaar of de Weg, de Waarheid en het Leven. De Gemeente weet en belijdt het laatste. Op welken grond? Komt (sprak de Samaritaansche tot haar stadgenooten) komt, ziet een mensch

die mij gezegd heeft alles wat ik gedaan heb: is deze niet de Christus? Kom, zoo spreekt de gemeente haar na, kom, o mensch, en hoor dezen Menschenzoon, of Hij u niet juist het diepste geheim uwer ziele zegt, en daaruit blijkt, deze diepten te peilen? Ja des menschen ziele, zoolang ze nog niet door geloofsgemeenschap met Christus gereinigd werd, is als een Richard Leeuwenhart, na vele omzwervingen ten slotte toch op Trifels gevangen. Gij weet hoe zijn dienaar, de trouwe zanger Blondel, overal zocht om zijn heer terug te vinden, maar vruchteloos. Eindelijk komt hij onder den hoogen toren van Trifels, en heft in den weemoed zijns harten een lied aan, een lied der ridderlijke minne, dat hij vroeger ook vaak had laten hooren aan 't hof van zijn koning en vriend.... Hoor, wat is dat? Als Blondel het lied ten halve heeft uitgezongen, daar klinkt hem, o wonder! van de hoogte des torens, van achter de traliën, de andere helft van den zang te gemoet.... Het kan niet anders zijn, het hart heeft andwoord gegeven aan het hart, de trouwe dienaar heeft gevonden dien hij zocht. Aldus is het hart des Zoons van God bedroefd om des menschen wil, dien Hij wil bevrijden uit de gevangenschap des verderfs. En Hij komt, niet onwetend gelijk die dienstknecht, maar wetende wat in den mensch is en wáár Hij toegankelijk is: Hij komt en heft zijn lied aan. Dat lied is van onuitsprekelijke schoonheid, niet om zijn klank of vorm, maar omdat des menschen ziel, waar ze het waarlijk hoort, van zelf als met den onweerstaanbaren drang der "herinnering" datzelfde lied vervolgen en beamen moet. Gelijk voor Nathanaël de ontsluiering van zijn diepste geheimenis als bewijs gold dat hij den Koning Israëls gevonden had, zoo weet ook de gemeente met de volste gewisheid dat in het Woord, hetwelk deze dingen tot ons spreekt, werkelijk de stem Gods en niet een zelfmisleiding van ons bewustzijn zich kenbaar maakt. Zulk een volkomen blootlegging van

de zonde in haar aard en verdoemlijkheid, zulk een volkomen bedekking van deze schuld als met het reine kleed der gerechtigheid van Christus, wiens bloed van alle zonden reinigt, neen zulke dingen brengt ons eigen bewustzijn ook in zijn hoogste vindingrijkheid, reinheid en ernst onmogelijk uit zichzelf voort: dat moet de stem Gods tot ons zijn. Deze zekerheid is het oorspronklijkste, binnenste besef in het hart der geloovigen. En zij wordt bovendien door de levenservaring telkens meer gelouterd, telkens tot hooger klaarblijkelijkheid en gewisheid opgevoerd. Immers, geen zekerheid wordt meer dan deze onophoudelijk aangevochten door de dagelijksche ervaringen van zonde en wereld, van de macht des doods en der duisternis. En indien zij nu, gelijk het de ervaring der gemeente is, zich tegen deze vijanden altijd handhaaft en altijd, na in dien strijd een oogenblik ter aarde te zijn geworpen, als een andere Antaeus met verhoogde levenskracht weer opstaat, zoo is juist dit het bewijs dat zij door geen macht der aarde, des hemels of der helle kan vernietigd worden en dus ook niet daaruit voortgekomen zijn. Met andere woorden, dat zij stellig zeker uit God is. De onreine maar soms diepzinnige Boccacio verhaalt in zijn Decamerone van een Jood, die op de volgende wijze tot het Roomsch-katholicisme kwam. Hij was naar Rome gereisd, en in dien zetel der godsdienst den afgrond van zedeloosheid en goddelooze gruwelen aanschouwende, die zich daar opdeed voor zijn blik, besloot hij daaruit dat een godsdienst, die zich onder dat alles evenwel handhaafde, stellig zeker de waarheid moest zijn. Wij kunnen zijn redenering met snerpend zelfverwijt op onszelf en op de gemeente in haar geheel in dezer voege overbrengen: het zekerste bewijs voor de waarachtigheid des christendoms bestaat daarin, dat het zich blijft handhaven in weerwil van de meerderheid zijner belijders. En op het gansch gebied van ieders geestelijk leven is er geen beginsel dat ook maar

in de verte zulke hevige aanvechtingen heeft door te staan als de zekerheid, dat God door Zijn Woord en Geest met ons in gemeenschap staat; dat de werking van den verheerlijkten Christus zich in ons hart en inwendigst besef doet gevoelen. Daarom zeggen wij met volkomen vertrouwen dat, waar deze zekerheid onder zóó felle bestrijding zich handhaaft, aldaar een vastheid en gewisheid aanwezig is, bij welke noch de onmiddellijk zinnelijke waarneming, noch het wiskundig klaarblijkelijke in betrouwbaarheid vergeleken mag worden.

Alzoo, God heeft gesproken tot den mensch. Hierin ligt echter nog veel meer, dan wij er uit ontwikkeld hebben. Door deze waarheid naar de Schrift te belijden, verwerpen wij de voorstelling die bij velen als rechtzinnig geldt, namelijk dat God den menschen de leer die Hij hun openbaren wilde, werktuigelijk zou hebben ingegoten, gelijk men water in een vat doet stroomen. Op deze wijze toch zou de openbaring Gods niet waarlijk tot den mensch komen, maar meer of min buiten hem blijven zonder zich met zijn geest te vereenigen, gelijk het water, al is het door de wanden van het vat omsloten, echter daarvan los blijft. Ook strijdt dit tegen het recht begrip van de persoonlijkheid des menschen. De mensch is persoon omdat hij datgene wat hij is, door zijn eigen daad is: omdat en voor zoo ver hij zichzelf gemaakt heeft tot hetgeen hij is. Zal dus een indruk, een stem Gods, waarlijk tot hem komen, zoo moet ontvankelijkheid daarvoor in hem aanwezig zijn: anders ware die stem hoogstens slechts tot zijn oor, niet tot zijn hart, tot hem zelf gekomen.

Dit nu, hoe zal God het bewerken? Hoe zal Hij duidelijk verstaanbaar zich den mensch openbaren? De gebeurtenissen, die op het gebied van natuur en geschiedenis voorvallen, zijn daartoe op zichzelf, wegens de stompheid waarin de mensch door de zonde gezonken is, niet vol-

doende. Daarom zal God ze versterken, er den stempel Zijner daad onmiskenbaar duidelijk op drukken. Hij zal deze wonderbare openbaringen in samenhangende rei tot een geschiedenis verbinden, opdat elke gebeurtenis niet op zichzelf sta en daardoor onverstaanbaar zij, maar zich als lid invoege in het groote Geheel en zijn ontwikkelingsloop. Hij zal daarbij des menschen geestelijk oog verhelderen opdat hij die openbaring kunne verstaan; met andere woorden: aan de Openbaring zal Hij de Ingeving verbinden. Het beeld Gods, uit het binnenste des menschen door de zonde verjaagd en begeerig om zijn ouden zetel weêr in te nemen, zal zich aan een of andere bijzonderheid van het beeld dezer wereld, voor welke het heeft moeten wijken, vasthechten. Het beeld der wereld heeft voor den zondigen mensch een verleidelijke kracht, de kracht der klaarblijkelijke zichtbaarheid. Daarentegen is het beeld Gods in den mensch bleek geworden, en voor den gevallen mensch is iedere berg en boom klaarblijkelijker dan de levende God. Welnu, het buitengedreven beeld Gods zal zich aan eenig deel van het wereld-beeld vasthechten; het zal die natuurlijke of historische zaak, waaraan het zich vlammend vasthecht, dóór-lichten: en zoo zal God, in de neêrbuiging Zijner barmhartigheid, zich er toe laten vinden om ter liefde van den mensch een verschijnsel te worden, als ware Hij niet het Wezen aller wezens. Maar dat zelfde licht zal ook in 's menschen binnenste schijnen, opdat hij in staat zij het schijnsel buiten zich te zien en te verstaan: opdat hij "in Gods licht het licht zie," en de Rede tot haar hoogste en heerlijkste werkzaamheid (zie pag. 28 en 34) in staat gesteld worde. Waar de menschelijke ontvankelijkheid voor Zijn werking door God opgewekt is, daar kan zij in niets anders dan in het Wonder, in de bepaalde openbaring Gods, haar bevrediging vinden.

Zij die dus meenen, door wegneming van het Wonder

de Openbaring Gods natuurlijk voor den mensch te maken, toonen daarmede slechts dat zij den eisch van de menschelijke ontvankelijkheid voor God niet verstaan. Want deze ontvankelijkheid, éénmaal opgewekt, wordt door niets minder dan door een zichtbaar-worden van God, door het Wonder, bevredigd, zoo min als Achilles, eenmaal uit zijn werkeloosheid opgewekt, nu ook door iets minders te bevredigen is dan door Hector zelven, dien hij in het dichte slaggewoel zoekt en met wien geheel Troje hem in handen valt. Zóó komt de menschelijke geest, als hij éénmaal zijn wezenlijkste behoeften heeft leeren kennen, slechts in de aanschouwing van het wonder tot rust. Hier toont zich het onderscheid tusschen alle geniale conceptie van dichter of kunstenaar, die men zoo vaak, overdrachtelijk, een van God ingegeven openbaring noemt. De ware Openbaring Gods aan den mensch heeft een wonder, een werkelijk bestaande daad Gods tot voorwerp, en de ingeving, daardoor ontvlamd en dáárop gericht om die te verstaan, zweeft niet in den blinde rond. Maar wat men overdrachtelijk "een openbaring, een ingeving" noemt (deze twee woorden doorgaans met elkaar verwarrend) dat is, voor zoover het zich niet aan een werkelijke daad Gods vasthecht, niet dan een fantastisch dwaallicht, zwervende zonder rust te hebben of te geven.

Gods openbaring aan den Mensch is voortgaande. Met de schepping is zij begonnen, door den geheelen loop der wereldgeschiedenis, gelijk die in Israël haar verklaring en in Christus haar middelpunt heeft, zet zij zich voort, en ten laatsten dage zal zij in het eindgericht Gods voltooid zijn. Gelijk alzoo de Openbaring-zelf niet afgesloten is, zoo is het ook haar uitlegging niet. De schijnende en steeds klimmende zon wordt steeds beter door het oog begrepen. De profeten des ouden tijds onderzochten en vorschten na, welken of hoedanigen tijd de Geest van Christus, die in hen

was, aanduidde: de openbaring hun gegeven, was voor henzelf niet geheel duidelijk. Ook de uitlegging zoowel als de openbaring, gaat steeds voort. Alleen in Christus, die het hoogtepunt der Openbaring is, valt ook de volkomen ingeving of uitlegging daarmeê samen. In Hem openbaart zich niet alleen, in Hem woont de volheid der Godheid lichamelijk. En in Hem is ook de volkomen uitlegging van die openbaring. Hij is de éénige die zichzelf volkomen begrijpt en uitleggen kan. Dit is de diepe beteekenis van Zijn woord: "ook indien Ik van mijzelven getuig, is mijn getuigenis waarachtig, want Ik weet, van waar Ik gekomen ben en waar Ik heen ga: "maar gijlieden, o Farizeërs, weet dat niet." Daarom kan er nimmer een hooger openbaring komen, dan die in Christus gegeven is. De Heilige Geest zal ten eeuwigen dage alles uit het Zijne nemen, en indien er een geest opkomt die beweert, iets hoogers te leeren dan wat de Gemeente reeds in Christus ontvangen heeft, zoo is die geest niet de Heilige Geest. Vóór Pilatus verklaarde Jezus, dáártoe in de wereld te zijn gekomen, om van de waarheid getuigenis te geven. De waarheid is Hij zelf. Hij bewijst zich niet, Hij getuigt van zichzelf, en nogtans is Zijn getuigenis waarachtig.

De Openbaring is dus bovennatuurlijk, uit den bestaanden samenhang der natuur niet te verklaren. En tevens echter is zij natuurlijk in de hoogste mate. Haar wonder voegt zich in den samenhang der natuurlijke dingen geheel en al in, en verstoort dien niet, maar geneest slechts de verstoring. Daarover later nog nader: hier leggen wij allen nadruk, vóór al het andere, op den bovennatuurlijken aard der Openbaring en der godsdienst die zich aan haar vasthecht. Wij zullen later gelegenheid hebben om aan te wijzen dat, daar de Mensch naar Gods beeld geschapen werd en hij dus niet een zelfstandig deel der Natuur, maar heer der natuur is, het Bovennatuurlijke ook alléén het echt-

menschelijke is. Maar hier allereerst handhaven wij de waarheid, dat al het waarlijk goddelijke als zoodanig bovennatuurlijk wezen moet. Een persoonlijke God, die niet slechts onwillekeurig dóór-schijnt door de dingen heen, maar zich openbaart, zich vrijelijk openbaart en dus zich ook verbergen kan, zulk een God moet bovennatuurlijk zijn, en zijn dienst een uitstrekken van den geest naar het bovennatuurlijke heen. Niet God is het voortbrengsel van 's menschen gedachte en streving des harten: maar omgekeerd, Hij bestaat onafhankelijk van 's menschen behoeften en haar bevrediging. U te kennen, spreekt de Heer, U te kennen, den éénigen waarachtigen God, en Jezus Christus dien Gij gezonden hebt, dat is het eeuwige leven. Hij zegt niet: "U te kennen dat bestaat dáárin, dat de mensch het eeuwige ware leven hebbe" — maar omgekeerd: "het ware leven te hebben, dat vloeit dáaruit voort dat men U waarlijk kenne." Het Leven is éérst in het eeuwige Woord dat bij God was en God was, in den Zoon, wien de Vader gegeven heeft het leven te hebben in zichzelven: daarna, in de geschiedenis ingetreden, is dat Leven ook het licht der menschen. God wil aangebeden, dat is: geheel om Zijns zelfs wil gezocht worden. Zoekt gij Hem om iets anders, zoekt gij Hem om uw eigene, ja uw alleredelste, behoeften te bevredigen, dan zoekt gij in den grond toch God eigenlijk niet, en gij vindt Hem dus ook niet. Want God is het alleronbruikbaarste wat gedacht kan worden. Hij kan tot niets dienen: alles moet Hem dienen, Hij daarentegen kan tot niets dienen. Men mag dus niet (met Semler, den vader van het Rationalisme der 18e en 19e eeuw) zeggen dat slechts datgene in de Schrift wat zedelijke verbetering bevordert, als goddelijk en waar erkend moet worden. Neen, ook aan het zedelijk nut is de Waarheid niet onderworpen. Zij bestaat geheel alléén om haarszelfs wil, en zóó wil zij alléén gezocht, en zóó kan zij alléén gevonden wor-

den. Gevonden, doordat wij op het aangezicht vallen en aanbiddend erkennen: God is groot en wij begrijpen Hem niet — wie zal tot de volmaaktheid toe den Almachtige vinden? De schitterglans der sneeuwbergen trekt het gemoed der Indiërs naar de geheiligde verte heen waar de Ganges ontspringt: maar den top kan hij nimmer bereiken, en daarom ziet hij de Goden daarop wonende. Zoo verzinkt de geest in aanbidding als hij, boven de oorsprongen van al het bestaande, den eeuwigen God vindt.

Meen toch niet, dat dit slechts een wetenschappelijke vraag zou zijn, buiten verband met het dagelijksch leven. Of Gods Openbaring iets bovennatuurlijks zij of niet, deze vraag hangt ten allernauwste samen met den aard van de dienst, welke men Hem toebrengt. Die deze bovennatuurlijkheid ontkennen, laten ook bij de vraag omtrent de dienst van God, even als bij de vraag omtrent Zijn wezen en Zijn openbaring, de transscendentie Gods in de immanentie opgaan, en zijn in den grond pantheïsten.[1]

---

[1] Om algemeen verstaanbaar te zijn, verklaren wij kortelijk de woorden: immanentie en transscendentie Gods en pantheïsme. God is de oneindige oorzaak der eindige dingen. Als zoodanig, als persoonlijke Schepper des heelals, is Hij van de wereld onderscheiden, boven haar verheven, en dit is Zijn transscendentie. Maar God is, hoewel van de wereld onderscheiden, niet van haar afgescheiden. Hij openbaart zich en werkt in de eindige dingen, en dit is Zijn immanentie. Uit deze immanentie volgt, dat de eindige dingen afdruk van Gods wezen zijn: dat het natuurlijke, namelijk het rein-natuurlijke, zoover het door geen zonde besmet zou zijn, of wanneer het van die besmetting door Christus gereinigd is, tegen het goddelijke niet overstaat. De pantheïst nu gelooft alleen aan de immanentie Gods; de werking der natuur en die van God zijn voor hem één en hetzelfde. Daarentegen gelooft de christen aan de innige vereeniging der transscendentie en immanentie Gods. De pantheïst belijdt ook de inwoning Gods in de wereld, doch slechts in den zin van de werking eener onpersoonlijke kracht, al noemt hij die dan ook met den naam van God. Volgens den pantheïst leeft God van den aanvang af, van nature, in ons: Vol-

Terwijl zij met nadruk verkondigen dat de godsdienst een zaak des harten en des geheelen levens moet zijn, bedoelen zij daarmede eigenlijk, alle bepaaldheid en klare omtrekken te vervluchtigen. Zoo protesteert men b. v. in naam van het "bidden zonder ophouden" tegen het bepaalde gebed met gevouwen handen en uitgesproken woord. Of men minacht het kerkgebouw, omdat immers de gansche natuur een tempel Gods is. Of men trekt in naam van de heiliging des geheelen levens tegen den bepaalden rustdag te velde. Het gevolg hiervan is, dat het godsdienstig leven, als door wegvloeiing van het aderbloed in een lauw bad, zoo verzwakt wordt dat het ten eenenmale de kracht verliest om zich te meten met die wereld, welke het intusschen reeds beweert te doordringen. En naar de neiging onzer natuur om "van den nood een deugd te maken," poogt men dan zijn zwakheid te wettigen. Men beweert dat de godsdienst als een zuurdeesem het geheele leven behoort te bezielen, en toch beperkt men tegelijk haar gebied tot het afgesloten heiligdom des "harten." Men doet afstand van alle bepaaldheid van voorstellingen en overtuigingen, en ontzegt aan de christelijke waarheid het recht om, in de duizend toepassingen tot welke de leugenbeweringen der wereld haar noodzaken zouden, haar verhouding tot die wereld te bepalen en zich zoo met nieuwe afleidingen uit haar eigen beginsel

---

gens de christelijke waarheid leven wij wel van nature in God, (Hand. 17, 28.) maar eerst wanneer wij door het geloof in Christus wedergeboren zijn, leeft God in ons. De pantheïst anticipeert, grijpt vooruit, de gemeenschap met God, die de christen eerst dóór afsterving aan de zonde heen weet te kunnen verwerven. Anticipeeren (wij zullen die waarheid nog menigmaal aantreffen) is de groote fout des ongeloofs, omdat het de zonde niet kent. Op elk gebied, onder duizend vormen, is anticipatie, wegens miskenning van de zonde, het eigenlijk wezen van alles wat zich tegen God stelt en Zijn Woord verwerpt. En de diepste waarheid is uitgedrukt in den eenvoudigen regel: Zij die gelooven, haasten niet.

te verrijken. Aldus blijkt het dan dat het pantheïsme, bij al den gloed, de hartstochtelijkheid die aan zijn uitdrukkingen eigen is, toch in den grond niet de minste ware godsdienstige warmte heeft. "Alles is God: God is alles" — in dergelijke uitdrukkingen ligt schijnbaar de hoogste spanning der godsdienstigheid. Men zou bijna zeggen: hier is, ten koste van het wereldsche, te veel aan het goddelijke gegeven. Maar het is juist omgekeerd. Het goddelijke is wel in de breedte over alles heen gespreid, als een naam, als een gloed; maar het heeft de eigenlijke kracht van het goddelijke, de persoonlijke zelfstandigheid Gods verloren: en zoo is er aan het goddelijke niet te veel, maar in droevige mate te weinig gegeven.

Farao zegt tot Mozes en Aaron: "gaat henen met uw volk Israël, en offert uwen God in dit land." Maar Mozes andwoordt: "neen, laat ons den weg van drie dagen gaan in de woestijn, om den Heere onzen God te offeren gelijk Hij tot ons zeggen zal." En Farao herneemt: "gaat dan henen, alleenlijk dat gijlieden toch niet te verre trekt! Bidt vuriglijk voor mij!" Gelijk Farao, alzoo wil de wereld, met een schijn van overgodsdienstigheid, op de immanentie Gods vooruitgrijpen. "Dat Israël offere hier in Aegypte — niet zich afzondere, neen hier te midden van het ten onrechte onrein genoemde natuurlijke leven! Maar de man Gods eischt terecht afzondering, bepaalde transscendente aanbidding van den transscendenten God. En de wereld, door dien eisch geperst en heimelijk in het geweten gedrongen om zijn recht te erkennen, zegt: nu het zij dan zoo, zondert u af — alleenlijk dat gijlieden toch niet te ver gaat! Doch dit schrikbeeld der "overdrijving" houdt haar evenwel niet terug om aan de, heimelijk in haar geweten erkende, warmte des geestelijken levens van die "overdrijvenden" haar eigen koude te trachten te bezielen — bidt vuriglijk voor mij! En eveneens met diepe waarheid zegt Mozes: "wij

zullen in de woestijn den Heere offeren gelijk Hij tot ons zeggen zal: want inderdaad, éér deze heilige afscheiding van de wereld, deze doorbreking der valsche immanentie geschied is, éér de gemeente werkelijk in de heilige tegenwoordigheid haars Gods in de stilte gebracht is, weet zij niet klaar, hoe Hem te dienen!

Wij vergeleken de Openbaring Gods met de zon, die opstijgt om de wereld te verlichten. Een beeldspraak, ontleend aan den diepzinnigen 19den Psalm. Daar wordt de heerlijke glans der zon bezongen, en dan die God, die haar gemaakt en gesteld heeft, verheerlijkt als Israëls verbondsgod, van Wien het licht der Wet, volmaakter dan het zonnelicht, afstraalt. Gelijk nu de zon zichzelf bewijst en niet bij kaarslicht kan gezocht worden, zoo bewijst de Openbaring Gods zichzelf, en rust niet op een anderen nog dieperen grond van zekerheid, daar zij zelf den diepsten grond van alle zekerheid voor alle andere dingen toont. Daarom zeggen wij niet dat Gods Openbaring door wonderen en profetiën wordt bevestigd, ofschoon reeds onze geheele beschouwing aantoonde dat wonderen en profetiën noodzakelijk tot die Openbaring behooren. Het is hier nog de plaats niet om uitvoerig over de beteekenis der wonderen te spreken. Dit besparen wij tot een later vertoog. Maar hier komen wij slechts op tegen de ééne altijd op nieuw te voorschijn gebrachte tegenwerping, dat het wonder tegen de natuurwetten zou strijden. Het wonder raakt het gebied der natuurwetten in het geheel niet aan, en strijdt er dus volstrekt niet tegen. De persoonlijke almachtige God stelt in Zijn wonderwerkzaamheid nieuwe aanvangen van werkingen die zich terstond in de natuur organisch invoegen, een regelmatig deel van haar worden. Deze feiten storen den natuurloop niet, daar zij uitdrukkelijk erkend worden, niet uit dien natuurloop ontstaan te zijn. Het wonder zelf kan men niet zien: de goddelijke werk-

zaamheid-zelve onttrekt zich aan onze menschelijke bevatting. Ja men kan eigenlijk niet eens zeggen dat het wonder "geschiedt" — want dit woord "geschieden" wordt door ons gebezigd van de dingen die in den loop der natuur voorkomen. Maar het gewerkte, het veroorzaakte, het door Gods wonderdoen daargestelde, dat zien wij, en wel als een zaak die zich reeds geheel en al in de orde der bestaande natuur heeft ingevoegd en nergens storing aanbrengt. Storing? O integendeel! wie door kennis van de zonde een oog heeft ontvangen om de krankheden die het geheele wereldsamenstel vervullen, te onderkennen, die ziet in de wonderen niets anders dan genezingen. Niet storing, maar wegneming van de storingen. Niet gapende kloven, maar demping van die kloven in de natuur. Voor hem die een persoonlijken, scheppenden God erkent, ligt in de Schepping zelve de werkelijkheid van het wonder. De verscheidenheid der natuur-rijken, geslachten en soorten, gelijk de Aardkunde ze ons toont, wijzen ons op telkens nieuwe aanvangen die door Gods scheppende Almacht moeten daargesteld zijn, al sluit het volgende zich telkens ordelijk aan het vorige aan en voegt zich daarmeê tot een welgeregeld organisme samen. Ja, de bestrijding van deze waarheid door de bekende theorie van Darwin komt eigenlijk voort uit het onbewust besef dat de aanneming van deze onveranderlijkheid in het planten- en dieren-rijk noodzakelijk tot aanneming van het wonder brengt. Alle dieper natuuronderzoek staaft de zelfstandigheid van de soorten en geslachten in de natuur. Wat wij blz. 27 e. v. omtrent de Idee heb ben gezegd, die de scheppende grond der bestaande aardsche dingen is, dat bevestigt zich in het klein bij elk tarwegraan, dat naar het oorspronkelijk Beeld van zijn soort opgroeit. Een stille scheppende werkzaamheid wekt de kiem, doet de halm opschieten, en bouwt de eene plantencel op de andere. Maar al die wasdom wordt bepaald door een

onzichtbaar Plan, een teekening, volgens welke de bouw der cellen zich samenvoegt. Een ideaal beeld dat, op zichzelf onzichtbaar, uit het opwassen der plant zichtbaarheid verkrijgt, gelijk Mozes den Tabernakel Israëls had te bouwen naar het Plan, hem daartoe op den berg door God getoond. Dit ideale beeld nu is geenszins slechts een voorstelling van onzen geest, maar een scheppend voorbeeld dat, in zijn wezen onstoffelijk en onzichtbaar, elke plant met zijn vormende macht aangrijpt, om in en door die plant tot lichaamlijkheid te komen, zichtbaar te worden gelijk de lichaamlijkheid het eind van alle wegen en gedachten Gods is. Wat nu in dezen kring van beschouwingen door de wetenschap plastische ideeën, morphologische beginselen wordt genoemd, dat noemt het Geloof eenvoudig de Scheppingsgedachten des levenden Gods die alle dingen geschapen heeft "elk naar zijn eigen aard." [1]

Behalve deze scheppende wonderen zijn er andere, bij welke de geschapen dingen als middelen in de hand Gods gebruikt worden. Gelijk de mensch, naarmate hij de natuurwetten kent en doorgrondt, die wetten tot zijn dienst kan aanwenden om daardoor een doel te bereiken, een veredeling der natuur te bewerken die zij uit zichzelf niet had kunnen te voorschijn roepen; zoo toont ons de geschiedenis vele wonderen Gods die op dezelfde wijze als het ware een overgang van het scheppend wonder tot de gewone wereldregeering vormen. De geestelijke vrijheid des menschen is slechts een flauwe afdruk van de niet willekeurige maar heilige Vrijmacht Gods die nimmer verstoort, maar enkel opbouwt, geneest en veredelt. De vastheid en

[1] Ook Guizot in zijn Beschouwingen over het wezen der christelijke Godsdienst zegt, dat het wetenschappelijk vraagstuk omtrent het ontstaan van den mensch noodzakelijk tot aanneming van een scheppend wonder leidt. De mensch moet in volwassen leeftijd ontstaan zijn, want als pasgeboren kind ware hij omgekomen.

samenhang der Natuur en harer wetten wordt tegen die vrijheid Gods alleen ingebracht door beschouwingen, waarbij de heerlijkheid Zijner almacht en liefde, ook de onbeschrijflijke schoonheid en diepte der leer omtrent de Engelen, (gelijk wij later zien zullen) ter zijde gesteld wordt. Men begaat dan, in omgekeerde rangschikking der twee termen, dezelfde fout die vaak in leerstellige beschouwingen omtrent de Voorbeschikking Gods in betrekking tot de menschelijke vrijheid voorkomt. Op dit terrein maakt men niet zelden deze vrijmacht Gods tot een strakke ijzeren bovennatuurlijke natuurwet, die de vrijheid des menschen onmogelijk maakt. Men ziet niet in dat de hoogste hoogte der almacht Gods juist bereikt wordt in de oneindige fijnheid Zijner werkingen die de menschelijke vrijheid niet slechts eerbiedigen, maar ze scheppen en opwekken. Dáárin, dat de mensch niet slechts in schijn, maar waarlijk en werkelijk vrij is, en juist in en dóór die vrijheid dan de bedoeling Gods bereikt wordt.

In haar vormen is de Openbaring Gods aan den mensch zeer verschillend, en altijd zich aansluitend aan 's menschen behoefte en vatbaarheid, aan de door hem bereikte hoogte van ontwikkeling. Zoo wordt b. v. het belangrijk openbaringsmiddel van den Droom (ook daarover wellicht later) het meest door God gebruikt bij zulken die niet in de gemeenschap des Verbonds met Hem en Zijn volk staan, Abimelech, Farao, Nebukadnezar en anderen. In het algemeen is in de wijze waarop zich God in O. en N. T. kenbaar maakt, een zekere regelmatige voortgang. Eérst laat zich, vooral in den oudsten, en den aartsvaderlijken tijd, de onzichtbare wereld, God en de engelen, uitwendig-zichtbaar tot deze aarde neder. Bij de profeten wordt dan die Openbaring meer tot het inwendige leven der ziel teruggetrok-

ken. Maar ten slotte wordt den Profeet ook een blik in de onzichtbare wereld gegund, en engelen verklaren aan Ezechiël, Daniël en Zacharja de beelden der toekomende dingen die zij aanschouwen in den geest. Op dezelfde wijze is ook in het N. Test. het eerste geweest de Openbaring Gods in Christus, God geopenbaard in het vleesch. Daarna de apostolische werkzaamheid onder des Geestes leiding, eindelijk het Openbaringsgezicht van Johannes.

Gelijk tot de Openbaring het Wonder noodzakelijk behoort, evenzoo behoort tot de Ingeving de Profetie, die de goddelijke openbaring uitlegt en haar ontwikkeling verder voorzegt. Als goddelijk woord tot uitlegging van de goddelijke openbaringsdaad, is zij met deze laatste noodzakelijk verbonden en ontwikkelt zich met haar mede in historischen voortgang. Zoo is zij ook voorzegging van de toekomst, heilsbelofte, Messiaansche voorspelling. Want zij legt de bedoeling, de strekking der goddelijke openbaringsdaden uit. Zij doet zien wáárheen God wil met al deze leidingen en daden; zij stelt in het licht hoe de Openbaring, gelijk wij in den aanvang opmerkten, in haar eigenlijken aard en strekking wil Verlossing zijn. Het recht verstand van elke zaak bestaat op ieder gebied vooral ook hierin, haar strekking, datgene waar zij heen wil, te voorspellen. Reeds stelden wij in het licht hoe Jezus Christus tegelijk de volkomen Openbaring Gods en haar volkomen Uitlegger is: hoe in Hem Openbaring en Ingeving elkaar volstrektelijk doordringen en beide volmaakt zijn; en hoe Christus derhalve niets anders doet en te doen heeft, dan zichzelven uit te leggen, van zichzelf te getuigen het éénig waarachtige getuigenis. Hieruit vinden wij voor de leer der kennis, die wij in ons tweede vertoog behandelden, ook langs dezen weg de dáár verdedigde gewichtige waarheid, dat Christus het beginsel van alle ware kennis des menschen is. Want Hij is de éénige die volkomen onvoor-

ingenomen is. Indien dus onze vooringenomenheid daarin bestaat, dat de levende God, door en in Christus, ons heeft ingenomen, dan zullen ook wij juist daardoor, in beginsel, omdat en naarmate wij gelooven, waarlijk onvooringenomen zijn. God zelf is de volstrekte Onvooringenomenheid. Dat is: Hij heeft de laatste diepten, de uiterste gronden van Zijn bestaan zelf voortgebracht en brengt dit Zijn eigen wezen voortdurend zelf voort; alzoo Hij doorziet zichzelven volkomen. Niets is in Gods wezen, wat ook niet tevens in Gods bewustzijn is. Christus is God geopenbaard in het vleesch, en de volkomen Uitlegger dier Openbaring, dus de in het vleesch verschenen Onvooringenomenheid, de volkomene Waarheid die op geen verdere diepere waarheid rust en daarom alleen van zichzelve getuigen kan. De waarheid der Openbaring kan alzoo ook nimmer van buiten, op andere wetenschappelijke of zedelijke gronden dan die aan haarzelf ontleend zijn, bewezen worden. De goddelijke heiligheid des Evangelies is een licht dat zichzelf bewijst. Van die heiligheid hebben wij geen volkomen begrip, dan nadat wij ons door dat licht hebben laten bestralen. Wie dus, alvorens dat te willen toelaten, alvorens te beslissen of hij het Evangelie zal aannemen of niet, éérst de goddelijke Openbaring aan een van buiten aangebracht, aan een heidensch of wijsgeerig, denkbeeld van heiligheid en waarheid wil toetsen, die zal haar nimmer langs dien weg leeren gelooven. Hij is gelijk aan een die met de kaars de zon wil onderzoeken. Indien hij, naar buiten getreden, er niet toe komt om zijn kaars weg te werpen en zich door het licht zelf te laten doorlichten, hij zal het zonnelicht noodzakelijk onvoldoende moeten vinden. En het Evangelie dringt zich niet op. Evenmin als Christus, het vleeschgeworden Woord, zich opdrong in de dagen Zijner aardsche omwandeling, evenmin dringt het woord der getuigende prediking, het woord dat de vleeschwor

ding, de hoorbaarwording des Geestes is, zich op aan wie het niet ontvangt in een heilzoekend hart. Nathanaël, zult gij, als de Christus den vinger legt op uw diepste strevingen des harten, uw binnenste geheimen u openbaart, u nog ophouden bij uw twijfelingen over Zijn afkomst uit Nazareth? Als gij Nathanaël zijt, dan zult gij dat niet. Dan zult gij u allereerst, uw twijfelingen omtrent deze en andere bijzonderheden ter zij zettende tot nader tijd, allereerst zult gij u aan den overweldigenden indruk Zijner persoonlijkheid overgeven. En later, voorzeker, als gij ééns in 't rechte licht zijt overgeplaatst, zal het u aan voldoende opheldering van de twijfelwekkende bijzonderheden niet ontbreken.

Laat mij u van de Openbaring Gods een zinnebeeld voorstellen in de Sakontala, het schoonste drama der Indiërs, Kalidasa's onsterflijke schepping. Sakontala, de beeldschoone koningsdochter, wordt in een heiligen hof door den vromen Kamoa opgevoed. In dien hof komt Duschmanta, Indisch koning, op een zijner jachttochten. Hij ziet Sakontala in afwezigheid van haar pleegvader. Hij sluit een huwelijk met haar, en ontrukt zich noode aan haar liefde, met achterlating van zijn ring en de belofte dat hij haar naar zijn hof zal doen afhalen. Sakontala, na zijn vertrek in gepeinzen verzonken, verzuimt den plicht van gastvrijheid en eerbied jegens een vromen reizenden Brahmaan. Deze spreekt een vloek uit, ten gevolge waarvan Duschmanta zijn huwelijk vergeten moet — een betoovering die eerst bij het terugzien van zijn ring kan weggenomen worden. Zoo zendt haar pleegvader haar dan naar Duschmanta. Maar op reis, bij het roeien over een stroom, ontzinkt haar de ring. Daarom herkent de koning haar niet, en wijst haar af. Zoo wordt dan de troostelooze Sakontala door een hemelgeest aan de oogen der wereld ontrukt en overgezet in een heilig woud, dat aan goden ten verblijf dient en waar zij een knaapje

ter wereld brengt dat in schoonheid en majesteit de sporen van zijn koninklijke afkomst toont. Doch zie, een visscher brengt aan Duschmanta den ring: zijn geheugen keert terug, zijn voorstelling wordt ontward. Nu verteert hem de liefde, de begeerte zijns harten naar Sakontala. En de God Indra zendt hem zijn wagenmenner, die hem naar de wijkplaats zijner echtgenoote brengt. Daar aanschouwt hij eerst zijn schoonen knaap, en van lieverlede volgt herkenning en zalige hereeniging.

Ziedaar een zinnebeeld van de Openbaring Gods, eerst aan de Menschheid in de Paradijszaligheid ten deel gegeven, later om de zonde tot een afgesloten volk beperkt, om eindelijk weêr haar eigenlijk karakter en roeping om de geheele wereld en het gansche leven te bezielen, terug te ontvangen. In den naar Gods beeld geschapen mensch is Duschmanta en Sakontala vereenigd. Het mannelijke van dat Beeld Gods is de heerschappij over de wereld, (Gen. 1, 28) de jacht, de uitbreiding over de breedte. Het vrouwelijke van dat beeld Gods in den mensch is de heilige ontvankelijkheid voor God, de opheffing des harten naar de hoogte. Deze twee zijn oorspronkelijk heerlijk vereenigd. Maar door de zonde komt de vloek, die beiden van elkaar scheidt in misverstand. Veel lijden en omzwervingen zijn er het gevolg van. Het mannelijke wereldsche leven vergeet zijn trek naar God, zijn eigenlijke zaligheid, om zonder haar over de wereld te regeeren. En het vrouwelijke, het hijgen naar God, meldt zich wel bij hem aan, maar het wordt misverstaan en moet droefgeestig terugwijken. Het wordt voor wanhoop en versterving bewaard in de omheinde afzondering van Israël, dat de hoop der Toekomst in zijn schoot draagt. Zoo duurt het langen tijd. Eindelijk wordt het teeken der herkenning door goddelijk Bestuur aan visschershanden (uit Galilea) toebetrouwd. En nu volgt de hereeniging. De zaligheid wordt geboren uit Israël: maar het

streven naar God, het leven met God verbindt zich sedert Jezus' komst met al wat in den mensch op het gebied van kunst en wetenschap alzijdig naar heerschappij over de wereld streeft, om het alles tè bezielen en te verheerlijken.

Niettemin zoolang de zonde heerscht, is die verbinding slechts aanvankelijk en gebrekkig. Ja de aardsche wetenschap en kunst moet nog doorgaans om den wille der van God geopenbaarde waarheid ter zijde gezet worden, om eerst later, gereinigd, terug te worden genomen. Want eerst in Christus is rust voor de ziel des menschen. Rust, niet om er in te slapen, maar om in de kracht die zij schenkt, te arbeiden op het veld der wetenschap en des levens, te arbeiden met niet meer bezwijkende kracht, met een licht dat niet meer uitgedoofd wordt.

Wilt gij ten slotte de getuigenis van zulk een geest vernemen, die de diepten en breedten der menschelijke wetenschap had doorzocht en alleen in Christus bevrediging gevonden? Hoor hoe Augustinus in zijn Bekentenissen Plato met het Evangelie vergelijkt: Deze bladzijden spreken mij niet van de tranen der schuldbelijdenis, noch van uw offer, o Heer! noch van levendmaking des harten, van de belofte des eeuwigen heils, van verzegeling des Heiligen Geestes. Niemand hoort daar roepen: komt tot Mij, gij die vermoeid en beladen zijt. Men wil er deze dingen niet leeren, want Gij o God! hebt ze den wijzen en verstandigen verborgen en den kinderkens geopenbaard. En het is iets anders, van den top des bergs het vaderland des vredes te zien, zonder daarheen den weg te weten, of dien weg door struiken en roovers en monsters versperd te zien: iets anders, met hemelsche krachten gesterkt dien weg veilig te gaan en er áán te komen. Dit ondervond mijn ziel bij uw Woord, en zonk weg in de ondoorgrondelijke heerlijkheid uwer leidingen.

IV.

HET LEVEN VAN JEZUS EN DE KRITIEK.

Telken jare wordt het groote kruiswoord "het is volbracht" in de christelijke gemeente met aanbiddende dankbaarheid overpeinsd. Dat woord "het is volbracht" is dan ook inderdaad een korte samenvatting van het geheele werk dat Jezus kwam volvoeren op aarde. Het is volbracht — niet: ik heb het volbracht! om aan te duiden dat het inderdaad Gods werk geweest is wat op Golgotha voltooid werd. En toch tevens in den volkomensten zin heeft Jezus het zelf volbracht, ja nooit is een werk meer dan dit een arbeid der persoonlijke vrijwillige zelfstandigheid geweest. In één woord, hier in de diepste vernedering is de hoogste majesteit: hier in de smartelijkste menschelijke zwakheid toont zich het bovennatuurlijke in zijn volle kracht. Het kruis is, als voltooiing van Jezus gansche leven, het volkomen bewijs der godmenschlijkheid van dat leven, den Joden die God en mensch van elkaar scheidden, een ergernis, den Grieken die beide met elkaar vermengden, een dwaasheid.

Waar de Mensch in waarheid als naar Gods beeld geschapen beschouwd wordt, daar moet een godmenschelijk

leven als menschelijk in den hoogsten zin van dat woord worden voorgesteld. Zoo doet het de Heilige Schrift, maar helaas! de godgeleerdheid niet altoos. In de beschouwingen der godgeleerden en doorgaans ook der gemeente, zweeft de goddelijke natuur des Heilands als een wolk boven Zijn menschelijke, en verduistert alle klaarheid van Zijn beeld. Een waarlijk menschelijk beeld van den Zoon des Menschen ontbreekt maar al te veel. Ten slotte heeft de moderne leer een menschelijken Christus trachten te geven, en de voorstelling van Renan en anderen is door een zeer groot deel onzer tijdgenooten begroet met een geestdrift, die kennelijk aanduidde dat er aan een bestaande behoefte voldaan werd. Voorwaar, dit is een strenge les voor de geloovige godgeleerdheid. De rechtvaardige liefde des Heeren scheldt Zijner gemeente geen verzuim in de juiste voorstelling der waarheid kwijt. Elke waarheid, door de gemeente niet genoeg ontwikkeld of gebruikt, vlucht ten laatste uit deze nalatige voogdij en begeeft zich naar het huis der tegenstanders. Daar wordt zij met voorliefde opgenomen, sterk ontwikkeld, met den geest des ongeloofs bezield, en staat alzoo weldra in de gedaante eener ketterij vijandig tegenover haar vroegere voedster. Wat heeft het geloof nu tot haar te spreken? Haar te veroordeelen? Haar den rug toe te wenden? O neen, zij moet van de verdwaling, die haar toegevoegd is, worden verlost en tot den oorspronkelijken grond van waar zij is uitgegaan, teruggeleid. Doorgaans geven de geloovigen aan de modernen veel te veel toe, door hun te zeggen: "Gij erkent wel de menschheid des Heeren, doch gij behoordet ook zijn Godheid aan te nemen." Neen, deze tegenstanders erkennen de menschheid des Heeren niet. Deze eer mag hun in geenen deele gelaten worden. Immers, des Heeren zondeloosheid en heiligheid te erkennen, ware een aannemen van iets bovennatuurlijks in de thans bestaande natuurbe-

deeling. En dat dit bovennatuurlijke volkomen menschelijk is, ja de mensch eerst daarin zijn ware bestemming bereikt en zijn ware wezen uitdrukt, dat kunnen wel de geloovigen, maar niet de modernen erkennen. Deze geven dan ook, waar zij eerlijk hun gevoelen in al zijn gevolgtrekkingen doen gelden, de zondeloosheid des Heeren op. Maar zie, dan laten zij ook Zijn ware menschheid varen. Want het wezen des menschen bestaat in de oorspronklijke reinheid van het Beeld Gods, waarin de mensch geschapen is. Was Jezus niet zondeloos, heeft Hij die zondeloosheid niet in de daad des levens tot volmaakte heiligheid ontwikkeld, zoo is Hij niet waarlijk mensch geweest, maar slechts een verminkt mensch, slechts een wordend mensch gelijk wij allen. Trouwens, waar aldus de adel der menschheid, door ontkenning dezer heiligheid, wordt ter zijde gesteld, daar is het geen wonder dat het Bovennatuurlijke "kortweg" wordt geloochend op een wijze, die ordelijke en ernstige behandeling van 't geschil onmogelijk maakt. Van die zijde weigert men vaak kortweg over deze vraag te spreken, omdat dit onmogelijk is tenzij men de mogelijkheid van het bestaan van het Bovennatuurlijke erkenne; en dit wil men niet. Men houdt het bovennatuurlijke eenvoudig voor een gewrocht der Verbeelding, en zijn aanneming voor een door niets gewettigd onwetenschappelijk droombeeld. Van onze zijde gelooven wij dat alle ernstig-wetenschappelijke behandeling van het leven van Jezus door deze moderne vooroordeelen onmogelijk wordt. Men weet van te voren dat al het wonderbare uit dat Leven wordt weggenomen, ja dat dit Leven zelf, voor zoover het zich van dat der gewone menschenkinderen door werkelijke oorspronkelijkheid onderscheidt, van lieverlede wegvalt.

Niet veel beter wordt dat Leven behandeld, waar men wel op theïstischen bodem staat, een persoonlijken, levenden God erkent, maar toch evenwel het wonder loochent

Dit standpunt bespraken wij reeds bladz. 32. "Gelijk de geest het lichaam bestuurt en bezielt (zoo spreekt men hier) zonder aan dat lichaam geweld te doen of zijn natuurlijke verrichtingen te storen, evenzoo staat de levende God boven de wereld en verbreekt de door Hem zelf gestelde wetten niet." Dat nu voor ons het wonder niet een verbreking van de Natuurwetten is, blijkt reeds uit het vorig vertoog. Maar indien de geestelijke verschijnselen op het gebied van 't leven des lichaams verklaard zullen worden uit de wetten des natuurlijken levens voor zoover zij ons bekend zijn, dan is er voor een grondige, onpartijdige behandeling van Jezus leven weinig hoop. Met de Pressensé in zijn "Leven van Jezus" roepen wij dezen verdedigers van het theïsme (de persoonlijkheid en vrijheid Gods zonder dat Hij wonderen doet) toe: "indien God niet redden kan, hoe heeft Hij kunnen scheppen? Die schepping is klaarblijkelijk een daad van liefde, die het binnenste van Zijn wezen openbaart. Indien gij Hem het recht betwist om het ongelukkig geworden schepsel te redden, zoo ontzegt gij Hem wat het wezen zelf van Zijn wezen is; zoo tast gij Zijn zedelijke onveranderlijkheid aan, welke niet met onbeweeglijkheid of werkeloosheid moet worden verward. Het bovennatuurlijke, dat is niet alleen de vrijheid Gods, maar ook de liefde Gods." Inderdaad, gelijk doorgaans het geval is, dat de wapenen die het ongeloof aanvoert, juist tegen de bestrijders zelve kunnen gekeerd worden, zoo is het ook hier. Het wonder wordt geloochend met een beroep op de onveranderlijkheid Gods. Maar het is juist de onveranderlijkheid Gods welke, voor een schepping die onder de macht der zonde en des doods gevallen is, het wonder eischt. In het wonder sluit God ter genezing en herstelling van het worstelend schepsel de binnenste diepte van datzelfde liefdewezen open, dat ook de grond is van het bestaan van dat schepsel.

Het wonder is de voortduring der schepping in verband tot de verstorende macht der zonde.

Doch reeds genoeg over deze voorloopige vragen ter afbakening van het terrein waarop wij staan. De verkeerdheid der grondbeginselen van welke de moderne kritiek uitgaat bij haar beschrijving van Jezus leven, moest worden aangewezen eer wij tot verdere beschouwing van die kritiek zelve overgaan.

Kritiek! Met dat woord meent de "moderne" wetenschap een schrikbeeld vóór den eenvoudig geloovige te stellen. Heeft niet de kritiek de onhoudbaarheid der oude overleveringen omtrent de goddelijke ingeving en de onfeilbaarheid der Schrift, omtrent de betrouwbaarheid der bijbelsche geschiedenis en de echtheid harer oorkonden, zegevierend aangetoond? Moet niet voor hem die ernst maakt met het erkennen van den werkelijken voortgang der wetenschap in onze dagen, voor hem die niet loven en bieden, niet vreesachtig halveeren maar dóórdenken wil, — moet niet voor den zoodanige het aloude Schriftgeloof en Schriftgezag onherroepelijk onder de slagen der kritiek bezwijken?

Zoo redeneert men, stoutmoedig door de algemeene instemming waarmêe onze eeuw, in haar drift naar wegwerping van alle gezag, zulke stellingen toejuicht. En maar al te veel laten de geloovigen zich door den invloed van dezen tijdgeest medeslepen. Hetzij tot een uitwendig en vruchteloos samenbinden van geloof en (aldus opgevatte) wetenschap, hetzij tot veroordeeling van wetenschap en kritiek in naam des geloofs. Want ook zulke vrees is niet uit den geloove, maar uit den invloed van dezen geest der eeuw. Dien invloed blindelings te ondergaan of hem blindelings te schuwen, dat komt voor het zedelijk gehalte nagenoeg op hetzelfde neder. Niet het geloof, maar alleen het ongeloof vreest, hetzij deze vreesachtigheid en onzelfstandigheid zich in den vorm van stoutmoedig of schoorvoetend

naspreken, hetzij in dien van stoutmoedig of vreesachtig tegenspreken kleede.

Welke is dan bij deze dingen de houding die door het geloof voor den Christen geëischt wordt?

De geloovige Christen weeklaagt niet over "die booze kritiek." (zie bladz. 4) Hij gelooft integendeel dat de eerste kritikus, in den verhevensten zin, is de Heere God zelf, die in den aanvang "scheiding maakte tusschen het licht en de duisternis." Die scheiding als goddelijke kritiek, welke de onze niet verbiedt maar te voorschijn roept, gaat als het lichtend spoor Zijner heilige majesteit door de gansche wereldgeschiedenis heen, totdat zij in het eind aller dingen, in de groote kritiek van den jongsten dag voltooid zal worden. Dat "de wereldgeschiedenis het wereldgericht is," dat heeft het woord Gods lang vóór den dichter gezegd, zonder evenwel die wereldgeschiedenis van haar begin en einde te berooven door Schepping en jongste Gericht er af te nemen, naar de beperktheid des ongeloofs waaruit ook deze groote dichter spreekt. En de kritiek in meer bepaalden zin, de litterarische en de historische kritiek, is zoo oud als het Christendom zelf, dat als beginsel der Waarheid ook tevens het scheppend beginsel dezer kritiek is. Niets is zoo ongegrond als de aanmatiging der moderne kritiek waar zij beweert dat eerst de laatstverloopen eeuw de schepper der eigenlijke kritiek is. Het leven der christelijke kerk zelf heeft zich in de gemeente van den aanvang af als een kritisch leven kenbaar gemaakt. Het leven, door de uitstorting des Heiligen Geestes gewekt, heeft zich in al de verschillende vormen waarin de menschelijke geest zich uiten kan, ook in den letterkundigen vorm, eerst scheppend dan scheidend, geopenbaard. Eerst is de volheid van dat leven in de schriften der eerste getuigen van Christus nedergelegd. Het gesproken woord evenwel vervliegt weldra en wordt door de overlevering in

den voortgang door de eeuwen heen verontreinigd. Daarom is het allereerst door de zorgende werking van dien Geest onder den vasten, blijvenden vorm van het geschreven woord in veiligheid gesteld, opdat naar dien leiddraad het leven der gemeente zich verder zou kunnen richten en ontwikkelen. Het apostolisch getuigenis in het geschreven woord is de bron, het oorspronkelijke woord: en het leven der gemeente, daaruit zijn licht ontvangende, is het andwoord op dat oorspronkelijk woord. Dit andwoord nu is niet volledig. Want de apostolische getuigenis bevat een zoo schatrijke volheid van leven, dat de gemeente uit die bron eerst van lieverlede den inhoud harer geloofskennis putten kon. Daarom moest er noodzakelijk eenige tijd verloopen, eer het verschil tusschen de apostolische getuigenis en het andwoord dat de gemeente in haar geloofsuitingen daarop gaf, duidelijk genoeg in het oog viel om diensvolgens den Kanon der Heilige Schriften vast te stellen. De kritiek des Heiligen Geestes, dáárin uitgeoefend, wordt nog heden ten dage beaamd en zal beaamd blijven ten allen tijde door elk die een oog ontvangen heeft om de volheid van heilig geestelijk leven in de kanonieke geschriften te onderscheiden van de onmiddellijk daarop volgende apokryfe en overige christelijke litteratuur. Ja deze kritiek openbaarde haar werkzaamheid ook in het onderscheiden van de graden der kanoniciteit, die aan de eerste geschriften werd toegekend. Naarmate men in sommige dier geschriften het karakter van apostolische volheid meer, in andere minder vond, werden zij vóór en ná elkaar gerangschikt en in de samenkomsten der gemeente gelezen. Daar de H. Geest ook in de levende Gemeente was, zoo is het onderscheid tusschen de werking des H. Geestes in de H. Schrift en in de gemeente rondom haar, een onderscheid niet van soort maar van graad. Die dit ontkent zou gevaar loopen, den H. Geest en Zijn werking in de

gemeente zoozeer te loochenen, dat het N. Verbond daardoor tot een wet verlaagd werd. Doch zonder éénige tegenspraak hiermede kunnen en moeten de apostolische schriften als Heilige Schrift toch ook specifiek van alle andere schriften onderscheiden worden. En wel om deze reden, omdat na den eersten Apostolischen tijd de vermenging van de gemeente met de wereld, aan de daarna geleverde schriften het karakter van volstrekte zuiverheid, dat alleen aan den apostolischen tijd toekomt, ontnomen heeft. De geest der kritiek week in de katholieke kerk terug naarmate de H. Schrift terugtrad. Doch geheel gesluimerd heeft hij in de middeneeuwen niet. In stilte, slechts hier en daar in afzonderlijke verschijnselen merkbaar, werkte hij voort, totdat zijn vrucht in de groote slotsom der middeneeuwen, de Hervorming, voldragen te voorschijn trad in de wereld. Bekende uitspraken van Luther en andere Hervormers bewijzen, hoe de kritiek van toen af zich weder vrijmoedig op de Bijbelschriften richtte; totdat, toen in de eeuw na de Hervorming de Schrift zelve weder achter de afgetrokken leerstellingen terugtrad, ook de kritiek in haar vrijheid beperkt werd. Het piëtisme, dat de H. Schrift weder op den voorgrond stelde, doet ons in Bengel en Semler twee kritische vruchten, naar verschillende zijden gekeerd, aanschouwen. Zoo blijkt het dan uit de geschiedenis zelf hoe het geloof, aan de H. Schrift aangesloten, ten allen tijde de kritiek niet teruggedrongen, maar te voorschijn geroepen en bevorderd heeft.

Ons bezwaar tegen de moderne kritiek ligt dan ook niet daarin dat zij te ver zou gaan. Integendeel, daarin, dat zij niet ver genoeg gaat. Wij bedoelen niet, dat zij in ontkennende uitkomsten van het onderzoek niet ver genoeg zou gaan. Maar dat zij de gronden, waarop alleen een vruchtbaar onderzoek, een grondige kritiek gebouwd worden kan, niet diep genoeg onderzoekt. Laat ons dit

ophelderen. Zie, twee menschen staan naast elkaar op een veld. Zij zien rond, en ontwaren beide zeer verschillende dingen. De eerste ziet geheel andere dingen dan de tweede. Vanwaar dit verschil? Het kan op tweeërlei wijze verklaard worden. Mogelijk, dat beiden goede oogen hebben, maar één van beiden spant zich niet in, is gedachteloos of tot een juist waarnemen ongezind. Want het zien, in eigenlijken en overdrachtelijken zin des woords, is niet een lijdelijk opvangen van indrukken, maar een inspanning, een kunst. Doch mogelijk is het, ten tweede, ook, dat een van deze beide waarnemers geen goede oogen heeft, dat zijn netvlies beleedigd, zijn spieren krachteloos, zijn voorstellingen verward zijn, enz. Welnu, dit veld is het uitgestrekt gebied der wetenschap, hier meer bepaald dat der dingen die bij het kritisch onderzoek der H. Schriften in aanmerking komen. De twee waarnemers zijn de moderne en de geloovige kritiek. Welke is nu de oorzaak der dwaling van een van beiden? Is het de eerstgenoemde oorzaak? Zou er bij een van beiden aan persoonlijke kwaadwilligheid, of gebrek aan inspanning tot het zien gedacht moeten worden? O neen. Van beide zijden wordt erkend dat uitnemende verstandsvermogens, goede wil, persoonlijke vroomheid des harten (schoon op verkeerden grondslag) bij den tegenstander kan aanwezig zijn. Wat dan? De oorzaak is de tweede. Beide beschuldigen zij elkander, dat zij aan verkeerde overleveringen gehecht zijn, en in leerstellige bevangenheid geklemd. Dat dit verwijt door de modernen tot de geloovigen gericht wordt, is overbekend. Maar ook wij geven het den modernen in nadruk terug. Wij beweren dat de zeer krachtige overlevering van den tijdgeest hen gebonden houdt. Van den tijdgeest in zijn laatsten, uit de algemeene verslapping van het zedelijk en godsdienstig besef voortgekomen schakel. Dien ten gevolge houden wij hen voor leerstellig bevangen in die ver-

keerde vooringenomenheid, die verwarring tusschen verstand en rede, welke alle waarachtige wetenschap onmogelijk maakt. Geheel ons tweede vertoog in deze reeks (getiteld: de weg tot kennis van de waarheid) strekt om deze beschuldiging te staven. De moderne kritiek gaat diensvolgens niet ver genoeg in onderzoek omtrent het or gaan, het werktuig der waarneming.

Zoo is haar beschouwing van het leven van Jezus, krachtens deze dwaling, noodzakelijk valsch.

Op het leven van Jezus richt zich in onze dagen de algemeene aandacht. En dit terecht. Die opmerkzaamheid, die niet gevolg maar oorzaak van de verschijning der boeken van Renan, Strauss en anderen is, moet op zichzelf als een teeken van de grondigheid en beslistheid van onzen tijd erkend worden. Onze tijd gaat in alles tot de grondslagen terug. De bekende Tübinger kritiek richtte haar aandacht uitsluitend op den apostolischen tijd, en sprak slechts ter loops nu en dan van Jezus zelven. De hedendaagsche kritiek daarentegen vat vóór alles den persoon van Jezus in het oog. Eerst bestreed men de verandwoordelijke Ministers, onder betuiging van grooten eerbied voor de boven elke partijstelling verheven persoon des Konings. Daarna gaat men, consequent, tot den Koning zelven over. En ook hier op twee wijzen. Eerst buigt men zich eerbiedig voor den naam van Zijn gezag, ja verheft het hemelhoog, doch beperkt het intusschen werkelijk in alle bijzonderheden tot een schaduwbeteekenis. Daarna erkent men eerlijk dat, indien de Vorst gezag had, dit gezag ook klem behoorde te hebben, maar dat dit juist de vraag is: een vraag die men ontkennend beandwoordt.

Dit neemt niet weg dat de moderne kritiek onzer dagen (alles "rijdt zoo snel" in deze dingen, dat men bij tientallen of vijftallen van jaren rekenen moet) in bepaalde afhankelijkheid van de Tübingsche staat. In deze school is

rondweg erkend dat de loochening van het Wonder, omdat dit den natuurlijken samenhang verbreekt en alle historische beschouwing onmogelijk maakt, haar voornaamste uitgangspunt is. Hoogstbelangrijk zijn voorts de onderzoekingen, op dezen grondslag met bewonderenswaardige geleerdheid en scherpzinnigheid gebouwd. De voorstelling dezer school omtrent den oudsten tijd des Christendoms is deze, dat, ofschoon het Christendom slechts in den strijd met de machten welke dien tijd beheerschten, Joodsche godsdienstleer en Grieksche wijsbegeerte, den bodem voor zijn zelfstandig bestaan winnen kon, echter Jodendom en Heidendom de bestanddeelen waren uit welke het christelijk dogma zich vormde. En hoe meer deze bestanddeelen onderling verschilden, des te grooter moest de daaruit ontstaande verscheidenheid van zóóverre uit elkander gaande en elkaar veelszins doorkruisende leeringen en meeningen zijn. Laat mij uit het merkwaardig geschrift, waaraan ik deze woorden ontleen, (de *Dogmengeschichte* van Dr. Baur) een bladzijde overschrijven:

"Om de algemeene momenten te doen onderkennen, welke de ontwikkeling van het christelijk dogma van den oudsten tijd af bepaalden, moeten wij tot dat punt teruggaan, waarop het dogma met alles wat het in zich besluit, nog geheel in zijn eerste kiem besloten ligt. Dit punt is de eenvoudige stelling, dat Jezus van Nazareth de van God beloofde Messias is. In deze stelling, uit welke zich de geheele christelijke leer en theologie ontwikkelde, stonden de Christenen, wat de Messias-idee aangaat, nog geheel op hetzelfde standpunt als de Joden. Zij onderscheidden zich van hen slechts met betrekking tot de persoon van Jezus. Maar ook dit onderscheid werd weder daardoor opgeheven, dat zij van de tweede, reeds in den naasten tijd te verwachten verschijning van Jezus als den Messias te gemoet zagen, wat de eerste nog onvervuld gelaten had. Ja, zoozeer stonden

de oudste Christenen nog op het standpunt des Jodendoms, dat ook zij de besnijdenis als de noodzakelijke voorwaarde ter zaligheid beschouwden. Maar juist dit laatste was nu ook het punt, van waar uit de eerste klove in het met het Jodendom nog zoo nauw verbonden christelijk bewustzijn ontstond. Tegen het Judaïstische Christendom stelde zich het Paulinische over. Met de loochening van de noodzakelijkheid der besnijdenis veranderde de geheele beschouwing omtrent de volstrekte waarde der wet. Het beginsel der zaligheid kon niet meer in het wettelijke doen des menschen, maar slechts in iets dat van des menschen eigen bestaan geheel onafhankelijk was, namelijk in den dood van Christus, gesteld worden. De Paulinische rechtvaardigingsleer werd zoo de grondslag van een zich nieuw vormend stelsel der christelijke theologie. — Bij deze tegenstelling tusschen de oorspronkelijke hoofdrichtingen van het Christendom kon men zich tot de eenheid van één en hetzelfde leerstuk slechts zóó vereenigen, dat van beide zijden zekere toegevendheden gebruikt werden. Het eerste wat de Ebionieten (de oudste Judaïstische vorm des Christendoms) zich reeds zeer vroeg genoodzaakt zagen te laten vallen, was de besnijdenis, voor welke nu de voor even noodzakelijk verklaarde Doop in de plaats kwam. Was de besnijdenis opgegeven, zoo kon men ook de volstrekte geldigheid der wet niet meer in den ouden zin vasthouden. Maar ook bij hun tegenspraak tegen het apostolisch gezag van Paulus konden de Ebionieten op den duur niet blijven staan, indien het immers tot de eenheid van een zoowel uit Jodenchristenen als Heidenchristenen bestaande katholieke kerk zou komen. Hoe in dit punt het verschil allengs vereffend werd, bewijst het belang dat men er bij had om de Apostelen, die de beide hoofdpartijen vertegenwoordigden, tot elkaar te stellen in die betrekking, waarin de sage hen als de beide, in aanspraak met elkander gelijk staande, grondves-

ters der Romeinsche gemeente naast elkander laat staan. Dat ook de aanhangers van Paulus er zich van hunne zijde aan lieten gelegen liggen, om des Apostels leer van de ongeldigheid der wet en de onwaarde der werken zooveel mogelijk te verzachten, daarvan getuigen zoo menige, in het belang der vredestichting van deze partij uitgegane geschriften. Hoe overheerschend dus ook nog in den loop der tweede eeuw het Ebionitisme wezen mocht, het Paulinisme handhaafde zich niet slechts tegen deze richting, maar drong haar uit den aard der zaak steeds meer terug, hoe meer uit samenstelling der beide elementen de idee der katholieke kerk zich ontwikkelde. Zoodra met de vestiging van 's Apostels gezag zijn door de Ebionieten verworpen geschriften meer algemeen bekend werden, was daarin aan het Christendom een grondslag verzekerd, van welken uit de Paulinische geest, schoon nog door veel gebonden, toch steeds op nieuw een overwegenden invloed kon verkrijgen."

Wij deelden deze geheele plaats mede, omdat zij geschikt is om den geest, die deze beschouwing kenmerkt en met welke die der moderne theologie nauw verwant is, te doen kennen. Reeds dadelijk treft het ons, welk een gekunsteld, geestelijk arm samenvoegsel het oudste Christendom volgens dit stelsel moet geweest zijn. Hoe ver staan vele Oud-Testamentische geloovigen, b. v. de dichters van eenige der uitnemendste psalmen, met hun rein-geestelijke beschouwing van Israëls wet en Godsregering, boven deze aldus voorgestelde eerste Christenen! Maar vooral, welk een gebrek aan waarheidszin in deze schrijvers met hun kunstige pogingen tot samenbuiging der strijdende partijen! Neen, gerustelijk kan men beweren dat wie in ernst de Nieuw-Testamentische litteratuur voor een groot deel uit zulke partijbelangen voortgevloeid kan achten, van den diepen toon der heiligheid, der wijding van het hemelsche leven dat deze Schriften doorademt, den klank niet kent noch verstaat. Maar vraagt

gij nu hoe het mogelijk is, tot zulk een beschouwing te komen, hoor dan Dr. Baur elders in het zelfde geschrift dit geheim in deze woorden verklaren: "Slechts wanneer het subject (d. i. de onderzoekende geleerde) zijn eigen subjectief (persoonlijk) belang van het dogma heeft leeren losmaken en tot het inzicht is gekomen dat niet met ieder woord of uitspraak der Schrift zijn eigene zaligheid of rampzaligheid gemoeid is, [alsof het geloof dit laatste beweerde!] slechts dan kan men onvooringenomen en belangloos vragen en onderzoeken, hoe het met de kanonieke Schriften en haar inhoud gesteld is."

Hier ontmoeten wij dus weder den ouden eisch der onvooringenomenheid, wier aard en vruchten wij vroeger leerden kennen. Wij mogen haar dus zonder verder bestrijden voorbijgaan, en herinneren slechts aan een woord van Lange: "Niet uit de onvooringenomenheid, maar uit de hoogste vooringenomenheid, het reinste geloof, wordt de volkomen juiste historische zin geboren. De koude vormt wel is waar ook een glas, ijs genoemd. Maar het is bekend dat dit weinig voor vensters, nog minder voor mikroskopen en verrekijkers geschikt is. Het zuiverste, doorzichtigste glas komt uit den hoogsten gloed te voorschijn."

Welnu wanneer deze geest en zij die van hem bezield zijn, de heilige geschiedenis van Jezus behandelt, wat zal er van worden? Zal het niet uit alles blijken dat hij er het orgaan, het geestelijk verstand, ten eenenmale voor mist? Tot alle waarheid is, om haar te verstaan, sympathie des harten noodig. Maar bovenal tot het middelpunt van alle waarheid, het leven des Heeren. Dat leven is geheel liefde, heilige liefde. Daarom gaat er een kracht van zelfmededeeling van uit, die haar binnenste wezen opensluit. Wie zich aan de kracht van die zelfmededeeling niet overgeeft, hij kan met zijn afgetrokken denken, met geleerdheid en fantasie deze geschiedenis doorloopen, doch

haar eigenlijk binnenste geheim verstaat hij niet. Wetenschap omtrent dat leven kan zulk een kritiek niet vormen. Deze kritiek, die slechts in schiften en ontleden bestaat, noemt zich ten onrechte "de wetenschap." Want de roeping der wetenschap bestaat niet slechts in datgene wat deze kritiek doet, maar bovenal in het begrijpen van het Geheel (zie bladz. 24). En dit kan alleen de profetische Geest in de gemeente. Het is er verre vandaan dat deze kritiek des ongeloofs door het geloof zou mogen geminacht worden. Neen, zij is de tuchtroede Gods, den bestrijder in handen gegeven om de gemeente uit elke trage rust, uit alle verkeerd hangen aan bewusteloos en redeloos overgenomen overleveringen wakker te schudden. Maar de vragen die zij stelt, kan zij zelf volstrektelijk niet beandwoorden. Het geestelijke, het ideale dat het wezen der christelijke geschiedenis gelijk der leer is, kan zij niet begrijpen. De vleeschwording des Woords, d. i. het ééngeworden zijn van het ideale en het historische niet kennende, blijft zij steeds in de tweeheid, in onverzoende dualismen hangen. Geest en natuur, leer en geschiedenis, symbool en feit, ideaal en werkelijkheid, deze tweeheden kan zij evenmin verzoend zien als zij het Wonder kan erkennen. Om een paar voorbeelden te noemen: waar de eenheid van symbool en feit zoo gedurig, zoo treffend, zoo heerlijk als in het Evangelie van Johannes te voorschijn komt, daar wordt voor het geloof de groote waarheid gepredikt zonder welke niets in de gansche Heilige Schrift waarlijk verstaan kan worden: de groote waarheid, zoo menigmaal van da Costa's bezielde lippen gevloeid, namelijk dat op het terrein van de vleeschwording des Woords de poëzy tot geschiedenis en de geschiedenis tot poëzy is geworden: dat poëzy en waarheid in de diepste beteekenis één zijn! Neen, zegt deze kritiek: hier is overal symbool, derhalve geen geschiedenis: overal poëzy, derhalve geen feit. En zij

getroost zich, de goddelijke hemelsche klaarheid die in dat geschrift ademt, uit de verwarringen der tweede of derde eeuw afkomstig te achten! Een ander voorbeeld. Laat een geschrift als de Handelingen der Apostelen van het begin tot het einde een samenhangend plan toonen, den voortgang der christelijke gemeente van Jeruzalem naar Rome, gelijk door Baumgarten zoo schoon is aangewezen. Juist dit kunstvolle plan zal voor deze kritiek ten bewijs dienen dat hier een partijschrift en geen betrouwbaar verhaal vóór ons ligt! Juist dat een groote idee dit geheele geschrift bezielt, is haar ten bewijze dat er geen werkelijkheid beschreven wordt! Met recht is tegen dergelijke beschouwing aangevoerd, dat bij alles wat waarlijk natuurlijk is, een uitwendige waarneming niets oplevert dan het zien van een wanordelijke en regellooze werkelijkheid. Maar wie met zijn blik in het inwendige der natuur dringt, die ziet aan de orde en wetmatigheid geen einde. Ditzelfde nu nemen wij waar, als wij den menschelijken geest op waarlijk oorspronkelijke wijze zijn scheppingen zien ontvouwen. De eerste indruk dien de gedichten van Homerus en Shakespeare op ons maken, is die der ongedwongen natuurlijkheid. En toch is de schat der gedachten die deze scheppingen vervullen, onuitputtelijk. Hoor een Voltaire over "Hamlet" in den blinde redekavelen, en laat u daarna door Göthe of Gervinus onderrichten: welk een wonderbaar schoon plan ligt dan voor uw oog uitgebreid! Hoe blijkt het dan dat die tragedie, niet ondanks maar wegens dat diepzinnige plan, geenszins aan kunstige gedwongenheid lijdt maar de hoogste uitdrukking van het leven-zelf is. Want het leven-zelf heeft een plan: de werkelijkheid is overal van de idee vervuld, en de H. Geest leert Zijn menschelijke organen en vertolkers dat plan verstaan, die idee uitdrukken.

De uitkomst van deze dualistische, geest en natuur,

ideaal en werkelijkheid steeds van elkaar scheidende kritiek, is dan ook een beeld van Jezus dat aan de behoeften noch des nadenkens noch der huldigende liefde voldoen kan. Een "natuurlijke" Jezus wordt ons beloofd. Een Jezus, ontdaan van den heiligen stralenkrans der wonderen en onnatuurlijkheden waarmêe de overlevering hem omgeeft. Een Zoon des Menschen in den waren zin van dat woord. Maar deze Jezus, hoe men hem ook zoeke op te sporen, kan nooit getoond worden. Men verheft zijn redenen, zijn woorden als den eigenlijken schat dien zijn leven ons toereikt. Men bewondert zijn heerlijke gezegden, terwijl men de daden en lotgevallen die omtrent hem verhaald worden, verwerpt. Maar deze woorden en die daden zijn altoos ten innigste met elkaar verbonden. Zijn woorden hebben geen beteekenis, die van zijn persoon en lotgevallen, gelijk de Evangeliën ze ons mededeelen, zou af te zonderen zijn. Laat men deze geschiedenis varen, men geve dan ook die woorden prijs. Aldus wordt de persoon des Heeren voor ons een omtrekloos nevelbeeld. Niemand in de wereld heeft ooit zóó grooten invloed gehad, en toch, van niemands geschiedenis kan zoo weinig gezegd worden als van de zijne. Beproeft men, die verwarde lijnen te vereenigen, dat beeld duidelijk te teekenen, terstond ziet men b. v. Renan de fout, die den Evangelisten te laste gelegd wordt, zelf op de grofste wijze begaan. Dichten, construeeren, persoonlijke willekeur treden voor geschiedvorsching in de plaats.

En deze "natuurlijke, menschelijke" Jezus, kan hij zijn werk, het leven der gemeente, kan hij de door hem gestichte Kerk verklaren? Neen hij kan het niet. De Kerk heeft in misverstand, geloofspoëzij en vroom bedrog hem voortgebracht, en toch zal hij ook weder niet alleen gewrocht, maar ook schepper der Kerk zijn. Wie inderdaad de goddelijke klaarheid en kracht van het leven der

gemeente van alle eeuwen door geestesgemeenschap kent, die weigert, zulk een onmetelijk gevolg aan dit zwakke schemerbeeld als oorzaak vast te hechten. Men tracht een luchtballon naar de wolken te doen opstijgen. Te vergeefs: het gansche gewicht van het leven der christelijke gemeente hangt er aan.

Israël zou aan het eind van zijn volksleven, onder de werking van velerhande vreemde oorzaken, dit Messiasbeeld hebben voortgebracht. Maar dit strijdt tegen alle analogie der geschiedenis. Overal behooren zulke verheven voortbrengselen van den dichtenden volksgeest tot den aanvang, de eerste tijden der volksontwikkeling: maar nergens ziet men bij de oude volken dat zij aan het einde van hun historie een zóó scheppend leven ontwikkelen. En hier zou uit het afgeleefd Israël een levensbeeld ontstaan zijn dat alles wat ooit uit de tijden der oorspronkelijke frischheid van het volksleven der oude natiën voortkwam, in levenskracht overtreft? Meent men, dat in 't algemeen, een zóó goddelijk heilig Ideaal als Jezus leven ons biedt, verdicht kon worden, dat het onheilige het heilige, de opzettelijke of onbewuste kunst de hoogste natuur kon voortbrengen — dan toch kon deze Christus des Nieuwen Testaments in Israël niet worden verdicht. Want met het Joodsch ideaal des Messias komt Hij even stellig niet overeen, als Hij de getrouwe vervulling is van de echt-Israëlitische verwachtingen. Meent men dat het, naar de volksvoorstelling, tot de roeping eens profeten behoorde wonderen te doen, en dat ze daarom aan Jezus toegedicht zijn? Maar, waarom zijn dan aan Johannes den Dooper, die toch zonder tegenspraak een indrukwekkend profeet geweest is, geen wonderen toegeschreven? Meent men dat Jezus wel persoonlijk voor zichzelve een ruim verheven blik, zuiver geestelijke inzichten omtrent godsdienst en zedelijkheid gehad heeft, doch in wijze schikking naar de

eischen en behoeften zijns tijds zich in het enge dwangkleed van een Joodschen Messias heeft laten beperken? Maar, juist in de Oud-Testamentische Messiasverwachting ontdoet het Joodsch particularisme zich van zijn beperkingen en wordt weder het wereld-omvattend universalisme dat Israëls ware eigenaardigheid uitmaakt. De geloofspoëzij der Gemeente zou dit beeld van Jezus, dat wij in de Evangeliën bezitten, hebben voortgebracht! Hoezeer is deze bewering in strijd met hetgeen elke dergelijke volks-schepping, waarmeê men deze zou te vergelijken hebben, ons leert! Elk beeld der dichtende volks-fantasie vereenigt deze twee kenmerken dat het, door een samensmelting van allerlei tegenstrijdige eigenschappen, afgetrokken en onpersoonlijk is, geen vast en duidelijk begrensde individualiteit vertoont: en toch tevens is zulk een beeld zeer nationaal, zeer plaatselijk naar zijn oorsprong gekleurd. B. v. Karel de Groote met zijn Paladijnen, Alexander de Groote die als een rechtgeloovig katholiek ter mis gaat, zijn overleveringen van de grootste belangrijkheid voor de kennis der middeleeuwen, maar natuurlijk niet voor de bepaalde toestanden waarin deze helden werkelijk geleefd hebben. Maar Jezus, zoo als de Evangeliën Hem ons teekenen, is juist integendeel ten hoogste bepaald van karakter, persoonlijk, individueel, en toch is Hij tegelijk algemeen-menschelijk, de waarachtige type van het Hoofd der menschheid.

Genoeg van deze historische bedenkingen tegen het beeld dat de moderne kritiek ons van Jezus teekent. Laat ons bovenal naar zijn geestelijke beteekenis vragen. Deze "natuurlijke" Jezus, kan hij ons het ideaal der zedelijkheid zijn? Wij bedoelen dit niet ééns in den zin der volstrekte volmaaktheid. Zondeloosheid toch (dus verklaart de moderne beschouwing bij monde van Strauss, en van haar standpunt uit met het volste recht) zondeloosheid is een voorstelling

die voor elke waarlijk historische beschouwing doodelijk is. Welnu dan, zondeloos zij Jezus niet geweest. Maar kan Hij overigens op zulk een graad van zedelijke reinheid aanspraak maken dat Hij waardig blijft om ons zijn naam op te leggen? Neen volstrekt niet. Overal waar Jezus van zichzelf spreekt, stelt Hij zich in een betrekking tot God die voor een niet-volstrekt-zondelooze onvergeeflijke aanmatiging is, ja Hij toont een zelfverheffing die onmogelijk het zedelijk karakter rein kan laten. En de verwachtingen omtrent Zijn toekomst, de denkbeelden omtrent Zijn wederkomst in heerlijkheid, van welke ook Strauss, Renan, Scherer, Keim e. a. erkennen dat zij aan Jezus werkelijk eigen zijn geweest (gelijk trouwens de groote verbreiding van die denkbeelden in den apostolischen tijd dan ook anders onverklaarbaar zou wezen) maken ze Hem, naar den samenhang der moderne overtuigingen, dan toch niet tot een overspannen dweeper, wiens zedelijk wezen onmogelijk met zichzelf in harmonie gedacht worden kan? Wel is waar men beweert (b. v. Renan) dat er tegenspraak is tusschen Jezus geheele zedeleer in het algemeen, en tusschen deze bijzondere beschouwingen omtrent de toekomst. Een tegenspraak die juist aan Zijn werk die praktische voortbewegende kracht gaf welke anders in Zijn leer op zichzelf niet zou gelegen hebben. Doch wie ook maar éénigzins met een ernstig geestelijk oog Jezus zedeleer in haar geheel en Zijn verwachtingen omtrent de toekomst met elkaar vergelijkt, moet zien dat deze beide, wel verre van in onderlinge tegenspraak te verkeeren, integendeel ten nauwste in elkaar sluiten, en de eene voor de andere tot onmisbare aanvulling strekt.

Uit dit alles, en nog zoo veel meer dat wij hier zouden kunnen bijvoegen, blijkt het geestelijk-blind, het onheilig karakter dezer kritiek. Onze bestrijding richt zich voornamelijk tegen haar zedelijk gehalte. Wij weten wel

dat dit een glibberig terrein is. Wij mogen noch willen over het hart, de kern der persoonlijkheid van den naaste oordeelen. Maar geheele richtingen, denkwijzen die in de geschiedenis optreden, hebben een bepaald zedelijk karakter, dat men mag opmerken en in 't licht plaatsen zonder personen en overtuigingen met elkaar gelijk te stellen. Voor God zijn beiden ten nauwste verbonden. Doch wij menschen kunnen niet bepalen het aandeel dat elke persoon-zelve aan de vorming van zijn overtuiging heeft. Wij kunnen niet uitmaken in hoever een mensch zijn overtuiging heeft of wel zijn overtuiging hem heeft. Nu is deze onderscheiding van personen en overtuigingen zeer moeielijk. Vooreerst kan onze eigen zwakheid en hartstocht ons misleiden. Ten andere kan men niet altijd anderen van de oprechtheid van dezen toeleg overtuigen. Men wordt niet geloofd, en verkrijgt onverdiend de houding van een die zich aanmatigt over de diepten des harten, die voor God alleen open en bloot liggen, te oordeelen.

Dit gevaar echter mag ons niet terughouden van, na uitdrukkelijke verzekering dat wij, in bedoelden zin, de personen onbeoordeeld laten en alleen de overtuiging bespreken willen, het karakter der moderne kritiek onheilig te noemen. Zonder het zelf te weten is zij aan koning Jojakim gelijk, die de heilige rolle der profetie, hem door Baruch toegereikt, in stukken snijdt en de stukken in het vuur werpt omdat de inhoud een getuigenis tegen hem opheft. (Jerem. 36: 23.). Niet bestand zal zij blijken tegen de kritiek Gods, het oordeel dat Hij uitbrengen zal tusschen de kudde en haar voorgangers die (Ezech. 34: 18) de weide vertreden en het water dat zij zelve hebben overgelaten, voor de kudden troebel maken. Wie mij liefheeft, spreekt de Heer (Joh. 14: 23, 24) die bewaart mijn woord, en wie mij niet liefheeft, bewaart mijn woorden niet. Merk op het onderscheid tusschen "mijn woord" en "mijn

woorden". Het geloof ziet de éénheid, het ongeloof rukt haar uit elkander en breekt ze in vele stukken. Smartelijk helder is de spiegel dien Joh. 9 in dezen vóór ons stelt: wij zien hoe de Joden het uiterst mogelijke doen om toch aan de klaarblijkelijkheid van het wonder dat geschied is, te ontkomen en van overal her, zoo veel zij kunnen, steunsels voor hun twijfel te zoeken. Of zie Joh. 6, hoe er eerst, na het wonder van de broodvermenigvuldiging, een geestdrift, een overgave aan Jezus bij het volk aanwezig is, waardoor zij roepen: deze is waarlijk de Profeet, die in de wereld komen zou. Maar als hun zinnelijke verwachtingen niet meer gestreeld worden en daarentegen de strenge eisch der volkomen zelfverloochening om Zijnentwil door den Heiland gedaan wordt, dan ontwaakt de kritische twijfel: "wat teeken doet Gij opdat wij het zien en U gelooven?"

In deze en tallooze andere gevallen is de openbaring, de vorm dezer kritiek verschillend, het grondbeginsel één en hetzelfde. Namelijk, waar de kennis van de zonde ontbreekt, daar wordt de goddelijke heiligheid niet langer van wereldsche onreinheid onderscheiden. De grenzen van beide vloeien inéén. Het scheidend en onderscheidend verstand onderwerpt zich niet langer onvoorwaardelijk aan de uitspraak van het zedelijk besef. Het verstand wil op zichzelf staan en, in deze afzondering, niets erkennen dan datgene waarvan het de noodzakelijkheid door zijn afgetrokken redeneringen vooraf heeft ingezien. Zoo keert het zich tegen de werkelijkheid, en beschouwt als zijn taak, die werkelijkheid te kritiseeren, d. i. uit haar weg te nemen, zoo mogelijk, al wat met deze vooropgevatte denkbeelden niet overeenkomt. Omdat de hoogere werkelijkheid, de grond der lagere, de wereld der Rede, niet gezien maar als een droombeeld ontkend wordt, zoo worden van lieverlede alle plantingen in den hof der bestaande wereld wortelloos, en kunnen met kleine moeite worden uitgetrokken.

Omdat uit de wereld der begrepene dingen de ééne Naam des Onbegrepenen wordt weggenomen, zoo stort al het begrepene in puin.

Dit alles, wij merkten het reeds op, wordt niet gezegd om de ware, de inderdaad grondige kritiek te miskennen: integendeel, om haar te verheffen. De kritiek des geloofs, des Geestes in de gemeente is het beginsel der waarheid, de heerlijkste taak der menschheid. Welke is deze kritiek? Die, welke haar beginsel niet aan een afgetrokken verstandsbegrip, aan een van buiten aangebracht denkbeeld van "de waarheid, de wetenschap", maar aan haar voorwerp zelf ontleent, en liefdevol zich daaraan overgeeft, zich in aanraking daarmeê stelt om er de levenskracht van te ervaren en op die wijze het ware, d. i. datgene wat tot het leven des voorwerps inderdaad behoort, van het onware, d. i. datgene wat daar niet toe behoort, te leeren scheiden. Dit is de scheiding, de kritiek des levens. Bij een voortbrengsel der Grieksche letterkunde b. v. zal zij vragen naar die algemeene wetten die uit het geheel der Grieksche wereld, gelijk die door ons waargenomen wordt, moeten worden opgemaakt: die wetten die de geheele Grieksche wereld beheerschen en haar wezen vertoonen. Naar mate nu elk geschrift meer of minder dien zelfden geest uitdrukt, wettigt het zich meer of minder als mede tot dat geheel behoorende, en stelt den onderzoeker in staat, aan dat geschrift zijn plaats in dat geheel aan te wijzen, waar het staan moet nevens, boven of onder de andere. Zoo wordt van lieverlede een tweede beschouwing van het geheel geboren. De eerste was meer of min sommair, algemeen. Maar de tweede wordt steeds nauwkeuriger naar mate er meer verschijnselen als bekend en juist gerangschikt als deelen tot dat geheel worden toegevoegd, en de ledige plaatsen van het onbekende al minder en minder worden. Deze kritiek is dus eigenlijk niet anders dan beschrijving

van het bestaande, beschrijving van het werkelijk aanwezige leven. Een goede en nauwkeurige beschrijving toch is zelf de beste kritiek. Passen wij dit nu op de H. Schrift toe. Welk is het beginsel der kritiek, die wij hier moeten aanwenden? Die vraag is geheel dezelfde met deze: welke is de hoofdwet, die deze geheele wereld, in welke de Bijbel mij inleidt, dit geheele historievak, beheerscht? Niet moeielijk is op die vraag het andwoord te vinden. Dat beginsel is: de persoonlijke Christus, aangekondigd en verwacht onder het Oude Verbond, verschenen onder het Nieuwe. En de kritische toepassing van dat beginsel kan niet eenvoudiger uitgedrukt worden dan door Luther in de bekende woorden gedaan is: "wat Christus niet tot inhoud heeft, dat is niet apostolisch, al hadden ook St. Petrus en St. Paulus het geleerd. Omgekeerd, Christus te prediken is apostolisch, al deden het ook Judas, Hannas, Pilatus of Herodes." Hoe is nu deze Christus ons gebleken de waarheid te zijn? Niet door dat wij een buiten Hem, onafhankelijk van Hem, in onzen geest voorhanden denkbeeld van "waarheid" aan Hem hebben aangepast om te zien of Hij daaraan beandwoordde en Hem dan, naar mate van de uitkomst van dat onderzoek, al of niet aan te nemen. Niet zóó: maar omdat Hij zich voor onze geestelijke ervaring op de volgende wijze heeft gewettigd. Jezus blijkt te zijn de Israëliet bij uitnemendheid. Doch ware Hij dit alléén en niets meer, Hij had het karakter van Israël, namelijk dat van te wachten, te hopen, te verlangen, in de hoogste mate moeten uitdrukken. Maar dit karakter van hopend wachten aanschouwen wij wel, in zijn hoogste ontwikkeling, in Maria de moeder des Heeren, doch niet in Hem *zelven*. Hij zelf draagt het karakter der *Vervulling*. Hij *vraagt* niet naar rust, maar *heeft* ze; ja biedt uit Zijn overvloedige volheid den vermoeide en beladene die rust aan. Zoo is Hij door onze geestelijke ervaring, daar wij deze gave van Hem

aangenomen hebben, ons als de Rustgevende, de Vervulling, dat is: de waarheid, gewettigd. Waarheid toch is in bijbelschen zin niet iets afgetrokken logisch, een zekere formeele overeenstemming tusschen mijn gedachte en de zaak zelf; maar de vervulling der verwachtingen, de werkelijkheid van 't geen door wet en symbool nog slechts aangeduid werd. Dit beeld van Christus nu wordt het beginsel onzer kritiek. Wij gelooven alles van Jezus waardoor Hij is de Christus, de Vervulling, de Waarheid. En de slotsom onzer kritiek, die voortdurend door nieuwe toetsing wordt bevestigd, is dezelfde als wat reeds het uitgangspunt van ons geloof was, namelijk: dat Jezus is de Christus, de weg, de waarheid en het leven.

Wij staan dus, wat onze kritiek betreft, in samenstemming met de overlevering der gemeente, wier geestelijk leven wij deelen. Niet in het minst schrikt ons het woord Overlevering terug. Gij, eenvoudig ongeleerd gemeentelid, die in uw geloof aan de echtheid der H. Schriften op de Overlevering steunt, gij behoeft u daarover niet te schamen, noch de beschuldiging aan te nemen dat gij uw zekerheid zoudt afhankelijk stellen van de synode van Laodicea die ten jare 360 de Schriftenreeks vastgesteld heeft met verwerping van de Openbaring van Johannes, of van die van Hippo in 396, die den tegenwoordig bestaanden Kanon der H. Schriften voor goed aldus bepaald heeft. Welk een heerlijk bewijs van de werking des H. Geestes in de gemeente deze vorming van den Kanon der H. Schriften is, dat zagen wij reeds in den aanvang van deze onze beschouwing. In dit licht leeren wij de overlevering kennen bevrijd van de Roomsch-katholieke versteening van dat denkbeeld, en evenzeer van de protestantsche schuchterheid waarmêe, ten onrechte, al wat met deze gedachte samenhangt reeds van te voren als onbetrouwbaar verdacht wordt. Gij zijt geen slaaf van de overlevering: gij beoordeelt haar zelf-

standig van uit haar middelpunt, het leven des H. Geestes in de Gemeente: en zoo wordt gij door haar stroom gedragen, maar niet beneveld noch overstelpt. De bewijskracht der Overlevering bestaat dáárin, dat hetgeen onwaar is, in zijn loop door de geschiedenis heen onophoudelijk stoot tegen de werkelijkheid en de natuur der dingen. Derhalve, wat zich gedurende eeuwen handhaaft zonder uit alle beweging in strakke afsluiting te zijn teruggetrokken; wat in de levenvolle wenteling der tijden in alles mede gewerkt en invloed geoefend en ondergaan heeft zonder daarbij verbrijzeld of verzwakt te worden, dat wekt billijkerwijs een sterk vermoeden van inwendige waarheid op. Zoo zijn er gemeenschappelijke grond-overtuigingen, door de collectieve conscientie der gemeente, door de gezamenlijke toestemming des geloofs der uitnemendsten van alle tijden, beaamd. Wat de tijd niet doodt, dat staalt hij. De levende stroom der overlevering houdt den geestelijken, bovenaardschen grondslag der Kerk steeds vrij van het onreine dat in den loop des tijds zich aan haar vasthecht. Zoo bewaart zij den eeuwigen grond, het waarheidsbestanddeel der Kerk. Zij stelt zich even bepaald tegen de reactie die met het Verleden als wapen in de hand tegen de Toekomst strijden wil, als tegen de revolutie die omgekeerd met de Toekomst het Verleden wil bestrijden. Zij is de grondslag der Wetenschap, gelijk deze haar licht is. Zij stelt de christelijke Kerk in staat, de bewaarplaats te zijn van alle door de eeuwen beproefde waarheden die anders zonder huisvesting rondzwerven door de menschheid heen, en lichtelijk verontreinigd worden. Haar studie bewaart ons voor hoogmoedig vergeten dat er toestanden zijn die niet wij gemaakt hebben, maar die ons gemaakt hebben: voor den modernen eigenwaan die omdat hij, met de Fransche revolutie, een nieuwen kalender maakt en den tijd der Verlichting van zijn eigen optreden af begint te rekenen, nu ook meent de vorige tijden

ongeschied te kunnen maken. Geloof, wetenschap, overlevering, ziedaar drie onscheidbaar verbonden zusters. Wanneer, helaas! zich een van haar tegen de twee andere verheft of omgekeerd, dan gaan alle drie te gronde. Gelijk de drie reizigers die samen een schat gevonden hadden op het veld, en van welke de een de twee anderen met in de stad gekochte spijs kwam vergiftigen, waarop de twee anderen hem bij zijn komst overvielen en doodden om daarna ook zelf door het gif te sterven. Veroordeelt het geloof de wetenschap en de overlevering, gelijk in de methodistische orthodoxie, zoo volgt er kwijning des geloofs en des geestelijken levens uit. Bestrijdt de wetenschap het geloof en de overlevering, gelijk de "moderne" wetenschap, zij vervliegt zelve in ijdele afgetrokkenheden. Scheidt zich de overlevering van het geloof en de wetenschap af, gelijk het werktuigelijk Roomsch-katholicisme, die overlevering delft voor zichzelve het graf der versteening. Eerst hij die het leven van de geheele historisch zich ontwikkelende gemeente mede leeft en haar strijd der eeuwen mede strijdt, kan haar wezen, haar diepste geheimen beseffen. Vooruitgang is behoud, want stilstand is verrotting: en geregelde vooruitgang is alleen mogelijk langs den weg dien de overlevering heeft gebaand.

Laat ons trachten, deze beteekenis van de Overlevering van het Geloof door een voorbeeld te verduidelijken. Lezen wij den aanhef van Lukas' Evangelieverhaal:

Nademaal velen ter hand genomen (beproefd) hebben om in orde te stellen een verhaal van de dingen die onder ons volbracht zijn; gelijk ons o v e r g e l e v e r d hebben die van den beginne zelven aanschouwers en dienaars des Woords geweest zijn: zoo heeft het ook mij goed gedacht, hebbende alles van voren aan naarstiglijk onderzocht, in volgorde aan u te schrijven, voortreffelijke Theophilus! opdat gij moogt kennen de zekerheid der dingen waarin gij onderwezen zijt.

Wij hebben veel uit deze woorden te leeren. Vooreerst zien wij ook hier gelijk elders, dat de goddelijke ingeving der H. Schrift volstrekt niet het "naarstiglijk onderzoeken" uitsluit. Integendeel, zij eischt dit, omdat eerst in deelgenootschap aan den H. Geest de geest des menschen tot onpartijdig en grondig historisch onderzoek wordt bekwaam gemaakt waar het de hoogste en heiligste belangen der menschheid betreft. Maar ten andere: Theophilus, wij zien het, was onderwezen. Lukas wil door zijn Evangelieverhaal datgene wat zijn vriend reeds ontvangen had, tot zekerheid verheffen. Van welken aard was dit onderwijs geweest, dat Theophilus genoten had? Het was de katechese, waardoor men tot lid der Gemeente gevormd werd. Ziehier dus de overlevering, van een ouder tot een jonger geslacht voortgaande. Maar hoe kan nu, vragen wij, een daarna volgend geschiedverhaal, gelijk Lukas het zijn vriend Theophilus toedacht, deze overlevering tot zekerheid voor den onderwezene verheffen? Op deze wijze: Die overlevering is een levend woord. "Door dat woord is het geloof," omdat het woord door den Geest gedragen en bezield is. Het woord der prediking oefent zijn kracht op het hart, en bereidt ook het verstand tot inzicht in de dingen die verkondigd worden. Komt dan daarna het geschreven woord, de nauwkeurige uiteenzetting, zoo vindt dat nader onderricht reeds een toebereidden bodem, en in hart en gedachte van den onderwezene vestigt zich zekerheid. De Geest alleen verstaat den Geest, en getuigt dat Hij waarheid is. Zoo rust de erkenning van de geloofwaardigheid der Evangelieverhalen op deelgenootschap aan dienzelfden Geest, die de personen en gebeurtenissen bezielt, welke in die geschiedenissen vóór ons gesteld worden. En dat deelgenootschap ontstaat door de overlevering, evenzoo bij ons als bij Theophilus. Wij worden onderwezen, in den stroom der overlevering ingesteld. Gij zijt niet tot zekeren leeftijd opgegroeid, b. v. tot

den jongelingsleeftijd, zonder ooit van Christus en Zijn Evangelie gehoord te hebben: en toen is niet op zekeren dag uw vader of leermeester tot u gekomen en heeft u gezegd: er is een zaak die men Christendom, en eene die men Bijbel noemt: ik zal u de eerste uitleggen en de tweede in handen geven!" Neen: maar zonder het zelf te weten zijt gij van uw jeugd af aan in den stroom der overlevering voortgeleid. Gij herinnert u niet op welken dag gij uw moeder voor het eerst over God en Zijn dienst tot u hebt hooren spreken, of uw vader het Woord Gods hebt hooren lezen en zijn huisgezin voorgaan in het gebed. Gij kunt niet meer nagaan op welke wijze zich uw bijbelonderzoek aan de lessen van leeraars en voorgangers aangesloten heeft. Welnu, indien dit alles in uw hart meer of min geheiligd, levend gemaakt is, zoo heeft de overlevering aan u haar invloed getoond. Nu komt, daar gij tot mondigheid opgegroeid zijt, uw eigen zelfstandig onderzoek; uw ontvankelijk hart neemt de duidelijker ontwikkelde, ordelijk voorgestelde waarheid aan, en ze wordt tot zekerheid in u. Daarentegen, zoo die voorbereidende werkingen des Geestes door al die middelen der Overlevering in u haar doel niet bereiken, zoo uw hart zich tot de zonde keert of de valsche wijsheid der wereld u verstrikt, dan verdwijnt uw ontvankelijkheid voor de duidelijker ontwikkelde waarheid; en als ze u voorgesteld wordt zult gij haar van lieverlede met meerderen tegenzin hooren, betwijfelen, verwerpen, bestrijden. Uw "wetenschappelijkheid" of "vrijzinnigheid" zal gaan bestaan in het (zooveel mogelijk) uitwisschen van de indrukken uwer jeugd, aan welke gij, "onvooringenomen" geworden, hoogstens met zachtgevoeligen weemoed, gelijk Faust in zijn studeervertrek op den Paaschmorgen, terugdenkt. En de Heilige Geest dringt zich niet op. In gewichtige, schokkende voorvallen uws levens, en in de doorgaande fluisterstem uws gewetens komt nog

gedurig Zijn inwendig getuigenis het uitwendige, dat door het Woord tot u komt, bevestigen. Maar zoo gij voortdurend aan de luide noodigingen van uw diepste gevoel niet gehoorzaamt, en achteloos blijft voor de stille zuchtingen van den mishandelden Geest in u, zoo trekt Hij zich ten slotte bedroefd terug. Gelijk Paulus aan de Korinthiërs omtrent de geestelijke gaven schrijft: indien iemand uwer meent een geestelijk mensch te zijn, die erkenne (door gehoorzaamheid aan het inwendig getuigenis des Geestes) dat hetgeen ik u schrijf (het uitwendig tot u komende Woord des Geestes), des Heeren geboden zijn. Maar zoo iemand onwetend is, (in voortgaande verstomping door eigen schuld) die zij onwetend! Soms geschiedt het dat een mensch over deze dingen schrijft, wien Gods onuitsprekelijke genade, na langer of korter omdoling, de oogen geopend heeft om de sidderingwekkende beteekenis dezer laatste woorden te leeren verstaan. Dan zeggen de "modernen" van hem: hoe jammer toch! aan gevoel, geleerdheid, ontwikkeling ontbreekt het hem overigens niet — maar die ongelukkige overleveringen, die hem gevangen houden! Of weldra naderhand zeggen zij: laat ons niet meer van hem spreken: hij is voor de wetenschap verloren!

Welnu, dit is de grondslag des Geestes in de Gemeente, die den Geest beaamt, en door Zijn inwendig getuigenis in het hart van Gods kinderen het uitwendig getuigenis des Woords en der gepredikte overlevering bevestigt.

Op dezen grondslag staande heeft de eenvoudig geloovige gemeente recht, in naam van haar diepste christelijk besef, datgene wat er tegen strijdt te verwerpen al kan zij het niet wederleggen. Zij behoeft, om iets te gelooven of te verwerpen, volstrekt de goedkeuring niet van de telken jare den toon gevende "wetenschap." Toen Abeilard zijn *Liber sic et non* schreef, een boek waarin de gewichtigste waar-

heden bewezen en daarnaast bestreden zijn zonder dat de slotsom opgemaakt wordt, toen trad de heilige Bernhard tegen hem op als tegen een man die allen christelijk-zedelijken ernst dreigde te ondermijnen. De wijsgeer Abeilard overtrof in geleerdheid den eenzijdigen monnik Bernhard honderdmalen: en toch werd Bernhard door een juist gevoel geleid, schoon hij er de rechte uitdrukking niet voor vinden, noch zich tot de hoogte van het standpunt zijns tegenstanders heffen kon. Evenmin behoeft zich de gemeente, als zij in dat geloofsbesef staat, door oogenblikkelijke tegenwerpingen der "wetenschap" te laten uit het veld slaan. Iemand zeide tot Copernicus: "indien het heelal ingericht was gelijk gij het beweert, zoo zou Venus wisselingen even als de maan moeten hebben. Zij heeft die evenwel niet. Wat hebt gij daartegen te zeggen?" Copernicus andwoordde: "Ik heb er niets tegen te zeggen: maar God zal genadig een andwoord op deze moeilijkheid doen vinden." Inderdaad, toen Copernicus reeds was ontslapen, vond Galileï den kijker uit die deze wisselingen van Venus deed zien.

Zou deze zelfstandigheid des geloofs tegenover de wetenschap van den dag, het geloof soms tegenover de ware wetenschap laatdunkend en afgesloten kunnen maken? O neen! daartegen ligt een waarborg in de redelijke en welgegrondde, maar ook ootmoedige onderwerping van den enkele aan het gezag der waarheid, het gezag van den Christus Gods die in de gemeente leeft. Hij is het Hoofd onder wien alle samen vergaderd worden in plaats van in trotsche ordeloosheid ieder op zichzelf te staan. Deze vreugdevolle samenstemming beperkt en bindt Uw persoonlijke vrije ontwikkeling niet, maar bevordert haar door sympathetischen levensadem. Geef (uw afzonderlijkheid aan de Gemeente) en U zal gegeven worden (nieuwe zelfstandigheid door de gemeenschap.) Vrij is niet hij die geen gezag huldigt, maar hij die alleen dat gezag huldigt, hetwelk

vrij maakt. Wie geen gezag wil huldigen, staat onwetend onder dat van zijn eigen wildheid en bekrompenheid. Want de gemeente is een organisme, een levend geheel. En in een organisme is het niets anders dan krankheid, wan neer een enkel lid afzonderlijk leven wil. Ook is een leer doorgaans slechts dan een krachtig levensbeginsel in ons, wanneer zij voor ons gezag, voorwerp van geloof is, en niet de vrucht van eigen onafhankelijk nadenken.

Op dezen vasten grondslag staande, mag de Gemeente de ongeloovige kritiek niet vreezen. Ook niet met die vermomde vreeze die zich als minachtend schelden en onrechtvaardig beschuldigen openbaart. Deze ongeloovige kritiek heeft voor veel bijzonderheden zeer goede diensten gedaan en gewichtige waarheden, door het geloof verzuimd, met kracht gedwongen om op den voorgrond te treden. Vooral, wij zagen het, de waarachtig-menschelijke aard van de persoon des Heilands en van de geheele christelijke leer. Bovendien hebben de felle aanvallen op de echtheid der Bijbelschriften slechts hun beproefdheid in te glansrijker licht gesteld. Indien b. v. volgens de Tübingsche kritiek de echtheid van de brieven aan de Romeinen, Corinthiërs, Galaten en van de Openbaring van Johannes boven allen twijfel verheven is, dan treedt Paulus in deze onbetwijfelde geschriften als een onbetwijfeld getuige voor het werkelijk geschied zijn van teekenen, wonderen en hoogere geestelijke krachten op.

Maar voor de hoofdzaak is deze kritiek tot oordeelen onbevoegd. Waarom? dit vertrouwen wij thans voldoende in al het voorgaande te hebben aangewezen. Het is omdat zij, in haar afgetrokken verstandelijkheid, den Geest niet ziet noch kent. Den Heiligen Geest te zien in de Schriften, aan de ingeving door den H. Geest te gelooven, dat is het hoofdvereischte voor de ware kritiek. En juist dit geloof verklaart de "moderne" kritiek voor het vooroordeel

waarvan zich de kritikus, om onpartijdig te oordeelen, noodzakelijk ontdoen moet. Met andere woorden: om de zon te onderkennen, zal het éérste vereischte zijn, het oog voor haar licht te sluiten, om eerst naderhand, nadat men buiten dat licht het licht zal hebben onderkend als proefhoudende, zich aan den indruk van dat licht over te geven. Daarentegen zegt de geloovige kritiek: bij U, o Heer! is de fontein des levens — in Uw licht zien wij het licht. Het spreekt van zelf dat dit geloof slechts het beginsel is, en niet de geheele zaak. De geleerde nasporing der historische bijzonderheden moet daarbij komen, maar niet uitwendig daaraan toegevoegd, neen, daarop rustende, daaruit voortvloeiende, gelijk dan ook in dat geloof, als het oprecht is, bij elk die tot het onderzoek van de bijzonderheden bevoegd kan zijn, een drangreden tot dat onderzoek ligt (zie blz. 37.) Maar wij bespreken hier slechts het beginsel: terwijl wij voorts ons beroepen kunnen op vele heerlijke voorbeelden van geloovige godgeleerden die, van dat beginsel uit, de echtheid en geloofwaardigheid der H. Schriften in streng historisch onderzoek overtuigend bewezen hebben in vroeger en later tijd.

Dat historisch-kritisch onderzoek is echter nog zeer verre van afgesloten te zijn. De gemeente zou zich jegens haar wetenschappelijke voorgangers aan grove en kortzichtige ondankbaarheid schuldig maken indien zij zeide of dacht: "daar het geloof de goddelijkheid van den inhoud der H. Schriften genoegzaam erkent, zoo mag het geleerd kritisch onderzoek naar den oorsprong dezer schriften voor overtollig gehouden worden." Helaas! aan deze minachting jegens de wetenschap maakt zich — niet het geloof, dat altijd de wetenschap hoogschat, maar — de krankheid van het methodisme voortdurend en kennelijk schuldig. Ach, dat er evenzeer als voor evangelisatie en zending, ook voor de geloovige wetenschap bidstonden gehouden, en haar

pogingen door belangstellende kennisneming, opwekkende sympathie der geloovigen ondersteund mochten worden! Schrijver dezes weet uit zeer aangename mededeelingen hoezeer het, niet voor de kennis slechts maar voor het geloofsleven van sommige gemeenteleden bevorderlijk geweest is, dat zij het van hem wel hebben willen aannemen als hij hen naar zijn zwak vermogen (want hij heeft al deze dingen slechts uit de tweede of derde hand) in de kennis der christelijke oudheid inleidde, of het Schriftwoord in zijn historischen samenhang hun deed verstaan. Bovendien ligt het voor de hand, dat ook voor de zekerheid des geloofs op zichzelve (afgezien van vrijmoedigheid tegenover bestrijders) het historisch onderzoek van het hoogste gewicht is. Om hier slechts één voorbeeld tot verduidelijking te noemen: Elk wien de Toekomst des Heeren dierbaar is als heilige, alle zaligheid insluitende verwachting, weet van hoe groote beteekenis voor het geloof de Openbaring van Johannes, het laatste boek der Heilige Schriften, is. Nu is echter ten allen tijde, zoo vaak deze verwachting der Toekomst in de gemeente op den achtergrond trad, deze Openbaring van Johannes bestreden. Men wilde haar, zoo mogelijk, uit de verzameling der H. Schriften verwijderen; gelijk dan ook haar inhoud aan elk die deze verwachting niet deelt en dus niet verstaat, noodzakelijk hard, bekrompen Joodsch, verwerpelijk schijnen moet. Maar nu heeft de historische kritiek voortdurend zóó overtuigend den Johanneïschen oorsprong van dit boek bewezen, dat men het nimmer uit den Kanon der H. Schriften geheel durfde verwijderen. En zoo is dit kostbaar getuigenis tegen de aanvallen van een in dezen onverlicht geloof gevrijwaard, en deze steun en zegen voor het helderer geloof bewaard gebleven door de historische kritiek. Evenzoo, telkens wanneer voor het levend geloof in den Christus Gods, van Wien het boek getuigt, het geloof aan een onfeilbaar wetboek dreigt in

de plaats te komen, verheft zich tegen deze groote schade voor het geestelijk leven der gemeente de historische kritiek, en houdt der gemeente, zoo ver zij haar hooren wil, de weldadigste herinneringen vóór. Zij leert haar aan het oudchristelijk onderscheid tusschen de algemeen-erkende en de niet-algemeen erkende Schriften gedenken, en noodzaakt haar tot zuivering van haar vertrouwen op de Overlevering. Zij leert haar voor het gezag der waarheid een geestelijken grond zoeken, die alleen aan de gehoorzaamheid des geloofs vrijheid en waardigheid geven kan. Vooral, zij toont haar uit de geschiedenis, uit het slechts allengs tot gelding komen van de Nieuw-Testamentische Schriften, onweerlegbaar de groote waarheid aan, dat niet het leven der Gemeente uit de Heilige Schrift, maar de Heilige Schrift uit het leven der Gemeente is voortgekomen; opdat de Getuigenis ons nimmer doe berusten in haar zelve, maar ons steeds doe opwaarts zien tot Hem van Wien zij getuigt en die het éénige levende Hoofd is en blijft.

Tot dit alles kan en moet de historische kritiek ons dienen, wanneer wij de Heilige Schriften werkelijk als van God ingegeven hebben leeren erkennen en verstaan. Wat wij onder deze goddelijke ingeving verstaan, dat is uit ons vorig vertoog genoegzaam duidelijk. Het is niet een werktuigelijk ingieten van woorden en gedachten, waardoor in plaats van den Bijbel een christelijke Koran, een dwingend wetboek ontstaan zou zijn. Het is niet het geloof aan zulk een letterlijke inspiratie der H. Schriften als waarbij alle onderscheid in graad van vervuldheid met den H. Geest zou verdwijnen. Neen, wij erkennen de mogelijkheid niet alleen, maar ook de werkelijkheid van sommige feilen in de H. Schriften. Deze erkenning strijdt volstrekt niet tegen het geloof aan de waarachtige ingeving der H. Schrift: gelijk diegenen ons opdringen willen die ons een onnatuurlijk en ongeestelijk ingevings-begrip wenschen

toe te schrijven ten einde dit dan des te gemakkelijker als ongerijmd ter zijde te kunnen stellen. Alléén dan zou deze onze erkenning tegen dit geloof strijden, wanneer het blijken mocht dat éénige der door ons erkende dwalingen een godsdienstigen grond had of tot verontreiniging des godsdienstigen levens leidde. Wij hebben ons ingevingsdenkbeeld niet aan de logische gevolgtrekkingen der dogmatiek, maar aan de H. Schriften zelve ontleend. Aan die ingeving gelooven wij geheel en al en zonder éénig voorbehoud, op de wijze waarop de H. Schriften zich zelve voor ingegeven verklaren en als zoodanig vertoonen, en op geen andere wijze. Alzoo gelooven wij, (om het kortelijk nader te beschrijven), dat de volksgeest die Israël beheerschte, en welke de Heilige Geest is, in sommige mannen bijzonder machtig was om de openbaringen des Heeren te ontvangen en te verklaren, en dat, even als bij ieder ander mensch, zoo ook bij hen de toestand van het schrijven die van de hoogste ontwikkeling van dit geestelijk besef geweest is. Het onderscheid tusschen de Oud- en Nieuw-Testamentische ingeving is gelegen in de veel hoogere persoonlijke vrijheid bij de laatsten dan bij de eersten. De Heilige Geest wordt over de Oud-Testamentische schrijvers vaardig in bijzondere tijden en voor bijzondere doeleinden, en in de Nieuw-Testamentische woont Hij gedurig en bezielt hen tot gestadige kalmte, welke tevens de hoogste en heiligste verheffing is, en die eerst na de verhooging des Heilands en de uitstorting des Heiligen Geestes op den eersten Pinksterdag mogelijk was geworden. Deze overtuiging omtrent de H. Schriften leidt ons tot eerbiedige aanneming van haar geheelen inhoud gelijk hij zich geeft in zijn samenhang, en wij achten het b. v. een onwaardige behandeling van de oude Profeten wanneer men wel de goddelijke ingeving van al hun woorden nauwgezet verdedigt, maar tevens op den historischen samenhang en

op het geheel hunner schriften geen acht geeft en slechts aan zekere uit dien samenhang losgerukte "Messiaansche profetiën" waarde hecht. Ook de Schrift als een wetboek in plaats van als een levensboek te beschouwen, achten wij strijdig met den eerbied dien zij eischen mag, aangezien zij zelve zich niet als zoodanig aan ons aanbiedt. Onze overtuiging eischt werkelijke en volkomene gehoorzaamheid aan de H. Schrift als Gods Woord. Gehoorzaamheid, d. i. geenszins een onderwerping die den grond van het gezag, waaronder zij zich voegt, niet onderzoekt. Want zulk een onderwerping mist alle vrijheid, alle zedelijk karakter, en kan den schoonen naam gehoorzaamheid, die met "geloof" eenzelvig is, niet dragen. Al wat de menschelijke natuur verlaagt, is tegen Gods Woord. Niet ééns vooral, op grond der aanneming van een leerstuk, zich blindelings te onderwerpen; maar door het gansche leven heen, in den strijd der heiligmaking, meer en meer zich òp te geven aan het heilig gezag Gods, dat is de eisch Zijns Woords, daarin bestaat de voortgang des geloofs.

Smartelijk is ons hierbij van geloovige zijde de aanmerking dat, wanneer men, gelijk wij, sommige feilen en misvattingen in de H. Schriften eenvoudig toestemt, men alsdan het geloof aan de H. Schrift op losse schroeven stelt, omdat men, eenmaal met dergelijke vrijheden begonnen zijnde, dan ook verder en verder kan gaan tot onbegrensde ontkenning. Deze tegenwerping is ons smartelijk als zij van de zijde des geloofs komt, omdat zij aan de levensbeschouwing des ongeloofs, der afgetrokken verstandelijkheid die buiten het leven omgaat, ontleend is. Het ongeloof moet wel zóó spreken, omdat het de dingen des Geestes van buiten aanziet. En bij uitwendige beschouwing is er inderdaad niets te zeggen tegen zulk een tegenwerping. Is er geen andere dijk dan de logika, neen dan is inderdaad het heilige land des geloofs, bij deze erkenning, niet be-

veiligd tegen de overstroomingen des ongeloofs. Wel zou men, met recht, der logika te gemoet kunnen voeren dat ons onvermogen om de grenzen te bepalen tot waartoe men gaan mag, daarom nog de zaak-zelve niet te niet doet. Als Humboldt de sneeuwlijn over de geheele aarde trekt, die scheiding maakt tusschen de streek waar de warmte overwint en groeikracht schept, en de streek waar koude blijft heerschen, dan kunnen vele zijner berekeningen onnauwkeurig en gebrekkig zijn, maar geen natuuronderzoeker zal daarom de zaak zelve ontkennen. Maar toch, wij stemmen het volkomen toe, op den grondslag der afgetrokken-logische redenering kan men niet anders dan groot gevaar in zulk een beschouwing zien. Doch juist die grondslag is niet die des geloofs, maar des natuurlijken menschen die de dingen des Geestes niet begrijpt. Gods Woord wordt alleen door zichzelve, door het eigen licht des H. Geestes, niet door een minder licht onderkend. Alleen de H. Geest kan ons doen gelooven. Indien iemand beweert, (zegt Paulus) een profeet of geestelijk mensch te zijn, die erkenne dat hetgeen ik u schrijf, des Heeren geboden zijn. Deze regel geldt voor de gansche Heilige Schrift.

Ook het ongeloof, dit weten wij wel, beroept zich op "de getuigenis des H. Geestes" als grond van aanneming der waarheid. Maar er is hier slechts overeenstemming in het woord, niet in de zaak. Het groote verschil is dit, dat het ongeloof deze "getuigenis des H. Geestes" aanwendt als een reden om datgene wat men niet begrijpt in de H. Schrift, te verwerpen als niet aldus betuigd wordende. Het geloof daarentegen heeft in deze getuigenis des H. Geestes een grond van onderwerping aan het nog niet begrepen deel der H. Schrift. Het geloof aan dit laatste toch is iets natuurlijks alvorens iets bewust-gewilds te zijn: en de voortgang des geloofs en des geestelijken levens bestaat dus niet dáárin dat men zich meer en meer

van de Schrift vrij gevoele, maar omgekeerd dáárin dat men zich aan haar getuigenis meer en meer waarlijk onderwerpe. Het geestelijk vrij karakter van deze onderwerping is openbaar bij de edelste geloovigen. Gewoonlijk laat men Luther's bekende uitspraken over den brief van Jacobus (den "strooien brief") en de Openbaring van Johannes (het boek "vol Joodsche droomerijen") met zekere verlegenheid als afzonderlijke dwalingen staan, en meent dat zulke vrijheden althans bij Calvijn niet voorkomen. Maar deze edele hervormer, met zijn diep-geestelijk geloof aan de H. Schrift als Gods Woord, heeft dikwerf niet ondanks maar krachtens dat geloof, zich op dergelijke wijze verklaard. Zullen wij uit den heerlijken schat van Calvijn's verklaring der H. Schrift een paar voorbeelden aanhalen? Lees hem dan b. v. op Matth. 27: 9: "Jeremia — een klaarblijkelijke vergissing, moet zijn Zacharia, doch ik bekommer mij er niet om! Hand. 7: 16: Zij, de patriarchen: maar Mozes en Jos. 24 spreekt slechts van de beenderen van Jozef alleen. Mogelijk heeft Lukas het vernomen niet zoozeer van Mozes als wel van het algemeen gerucht, daar de Joden vele overleveringen hadden. In dit vers ziet men duidelijk dat er een fout is in den naam van Abraham: want hier wordt aan Abraham toegeschreven wat van Jakob geldt, en derhalve moet men deze plaats verbeteren. Vs. 14, het getal 75 komt niet overeen met Gen. 46: 27; indien iemand over deze zaak te stijfhoofdig wil redetwisten, zoo willen wij hem met zijn buitengemeene wijsheid alléén laten." Voorts weet men dat Calvijn den brief aan de Hebreeën niet aan Paulus, en den tweeden brief, naar Petrus genoemd, niet aan dezen apostel toekende.

Het is bijkans vernederend, tot zulke nietigheden te moeten afdalen: doch dit ligt aan de krankheid des geloofs [1])

[1] En niet minder aan de kleingeestigheid des ongeloofs. Wil men hiervan voorbeelden? In een samenkomst van leeraren te Parijs werd

in onze dagen. Evenmin als in Calvijns tijd iemand den grooten Hervormer om zulke uitspraken is lastig gevallen, evenmin wordt in tijden van gezond en ernstig geloof iemand anders om dergelijke uitingen verdacht van ongeloof en verzwakking van het Schriftgezag. En in de dagen des Geestes, toen de heilige Profeten en Apostelen schreven, hoe zouden ze in volstrekte verbazing zulke kwestiën hebben aangehoord, en hoegenaamd niet begrepen hebben dat ze met het geloof konden samenhangen of aanleiding tot bekommering en verdenking geven! Hoe koninklijk staan zij zelf boven dergelijke dingen. B. v. al is, volgens Exod. 31 : 18, de heilige wet des Heeren door Gods eigen vinger, en dus wel in den meest volstrekten zin tot het ondenkbaar-kleinste streepjen toe door God zelf geschreven, maakt daarom Deut. 5 eenige zwarigheid om, in een tweede voorstelling van diezelfde heilige geboden, de woorden waarin ze vervat zijn, vrij aanmerkelijk te veranderen? En zie in het Nieuwe Verbond, dáár waar, volgens der apostelen getuigenis en de ervaring der kinderen Gods van alle eeuwen, de verzegeling van alle gewisheid des geloofs, het groote feit waar de christelijke Kerk op rust, de Op-

---

onlangs de geloofwaardigheid der H. Schrift bestreden met de opmerking — dat de *haas* in de Mozaïsche wetgeving ten onrechte onder de herkauwende dieren gerekend wordt. En in het pas verschenen eerste stuk van de "Voorlezingen over de Bijbelsche berichten aangaande het leven van Jezus, inzonderheid over het Johannes-Evangelie," van de hand van Dr. F. W. B. van Bell, leest men dat de hedendaagsche mensch niet gelooven kan dat Jezus, verschijnende op de wolken des hemels, door alle levenden op de aarde tegelijkertijd zou kunnen gezien worden, daar immers — de aarde rond is! Deze laatste opmerking is niet nieuw. Een halve eeuw geleden las een eerzame Duitscher in het beroemde Avondlied van Paul Gerhard den dichtregel: "De gansche wereld rust." In denzelfden ijver als nu Dr. van Bell voor de Natuurwetenschap ontstoken, verbeterde hij, gedachtig aan het andere halfrond der aarde, dat immers door de zon beschenen bleef, deze schromelijke domheid des dichters door den dichtregel aldus te wijzigen: "de halve wereld rust."

standing des Heeren beschreven wordt, juist dáár werpen de verschillende Evangelisten hun verhalen omtrent de eerste ontmoetingen des Heilands met de Zijnen in zoo blijde zorgeloosheid daarhéén, dat die verhalen inderdaad in vele bijzonderheden volstrekt niet met elkaar zijn overeen te brengen. Daarom mag het blijven bij de woorden van een schriftgeleerde, die een man des geloofs geweest is als weinigen: J. F. von Meyer, die de eerste bladzijde van zijn heerlijk B ij b e l w e r k aldus aanvangt: "Wat een profeet of van God verlichte is, dat kan slechts o f eigen ervaring o f een ootmoedig geloof begrijpen; een geloof dat zich door verzaking van gemeene begrippen de vrijheid verwerft om voorgevoel van een hoogere kennis te ontvangen, en zelf daarmeê tot op zekere hoogte begenadigd wordt. Elke strijd over de ingeving of werking des Geestes in de Heilige Schrift is een der ijdelste die er gestreden kan worden, omdat slechts h ij er bedenkingen bij opwerpt, die nog niet weten kan wáárover eigenlijk de vraag is."

Met deze woorden spreekt de vrome geleerde een zeer diepe waarheid uit. D e z e namelijk, dat de goddelijke Ingeving der H. Schrift een zaak is des geloofs en der geestelijke ervaring, die terstond als zij leerstellige twistvraag wordt, terstond als men haar in alle bijzonderheden wil bepalen, haar teere wijding verliest en in meer dan één opzicht gevaarlijk wordt. Gelijk op elk gebied zoo is het ook hier: e e r s t het leven-zelf, daarna de v o r m waarin dat leven zich kenbaar maakt, de bespiegeling over dat leven, de grensbepaling voor het gebied van dat leven. Daarom, gelijk wij reeds bladz. 75 in een ander verband van gedachten hebben opgemerkt, is de vraag naar den Kanon van de H. Schriften eerst een aanmerkelijken tijd na de vestiging van de christelijke kerk een voorwerp van de aandacht geworden. Evenzoo is het met elke geestelijke

waarheid. B. v. onze afgepaste bepalingen omtrent de Godheid des Heeren Jezus Christus vindt men inderdaad in de H. Schrift niet terug. Daar heerscht omtrent dit punt een gewijde onbepaaldheid in welke de belijdenis van de Godheid des Heeren zeer zeker wel besloten ligt, maar zóó weinig afgepast en scherp bepaald, dat het halfgeloof van Arius af tot op dezen dag toe zich op die onbepaaldheid beroepen kan om te betoogen dat deze leer niet in het N. Testament gevonden wordt. Waarom hebben dan de Apostelen niet in een of ander geschrift, brief, verordening of iets dergelijks, deze en andere gewichtige waarheden klaar en vast, zoodat voor de verdere geslachten geen twijfel overbleef, uitgesproken? Zie, zij dachten er in de verte niet aan. De geheele Apostolische Kerk leefde zoo zeker en vreugdevol in de zalige erkenning van de Godheid des Heeren, dat daarvoor nergens een bepaalde leerstellige aanduiding noodig is gekeurd: doch het geloof leest die waarheid in elk woord, in elke daad van het leven des Heeren.

Welnu aldus is het ook met de Heilige Schrift. Niet alleen bij den aanvang van het leven der Kerk, gelijk wij aantoonden, maar voorts bij elke nieuwe ontwaking van dat leven openbaart zich deze zelfde voortgang. Men spreekt in het begin slechts van het leven-zelf, van de hoofdwaarheid waarin de ervaring des harten in blijde verzekerdheid leeft. Met de vraag: of de Bijbel die deze waarheid leert, wel waarlijk het woord van God, en of dat boek wel waarlijk van God ingegeven is en hoe men dit moet opvatten, met die vraag houdt men zich niet op. Geenszins omdat men aan die goddelijke ingeving twijfelt, maar omgekeerd, omdat men gansch en al daarvan overtuigd is en op grond van de ervaring des harten die den Heiligen Geest in de Schrift beaamt, niet zou kunnen begrijpen dat iemand daaraan twijfelde. Dat God alleen in zijn soevereine Almacht en Genade mag aangebeden worden, en aan

geen creatuur eere gegeven worden: dat de rechtvaardiging des zondaars enkel en alleen is uit de vrije genade Gods, door het geloof aangenomen: deze waarheden zijn het waarin de Hervormers hebben geleefd, en die de kracht van het werk Gods in hunne dagen hebben uitgemaakt. Hoe Luther en Calvijn de Schrift beschouwden, hebben wij gezien. Eerst een eeuw later, toen het geestelijk leven kwijnde en onder doode vormen gekneld lag, toen begon men de leer omtrent de goddelijke ingeving en de onfeilbaarheid der Schrift als veiligheidsmaatregel voorop te stellen. De Hervormers hadden zich op de Heilige Schrift, welke zij eenvoudig als Gods Woord uit de handen der bestaande Kerk overnamen, alleen beroepen om hun eigen eenstemmigheid met de Apostolische Kerk, met de eigenlijk Christelijke Kerk, te bewijzen. Maar in de eeuw der orthodoxie die op de hunne volgde, kon men zich niet allereerst op het geestelijk-leven zelf beroepen, want dat leven was er, helaas! niet. Dáárom, en daarom alleen, stelde men den vorm, het werktuig en voertuig voor dat geestelijk leven, het vat waarin dat water, zoo het voorhanden ware, moest besloten zijn, vóórop; en bepaalde dat niet alleen elk woord, maar ook de punten en leesteekens onder de Hebreeuwsche letters van het Oude Testament van God ingegeven waren. Evenzoo is de Opwekking, die sedert nagenoeg veertig jaren van Engeland uit in Frankrijk en Zwitserland, en ook in Nederland hare zegeningen spreidt, begonnen met het leven-zelf vóórop te stellen. In de kracht des Heiligen Geestes en in de zalige ervaring van uit den dood tot het leven te zijn overgegaan, werd bekeering en wedergeboorte gepredikt. Maar later toen dat geestelijk leven zijn eerste frischheid verloren had, toen men op verdediging, op twistvragen, op veiligheidsmaatregelen bedacht werd, toen begon men de onfeilbaarheid der H. Schrift als "het leerstuk der leerstuk-

ken" op den voorgrond te plaatsen. Stelden nu deze erfgenamen, deze later gekomene opvolgers van de Hervormers en van de Opwekking onzer dagen, de Heilige Schrift inderdaad hooger dan hunne voorgangers omdat zij er meer over spraken en tegen het prijsgeven van de kleinste kleinigheid zich verzetteden? Niemand, vertrouwen wij, zal het durven beweren. Ook de geschiedenis van deze twee belangrijke geestelijke bewegingen staat dáár als getuige vóór de groote waarheid welke wij in ons vertoog ten grondslag van alle waarlijk grondige kritiek over het leven des Verlossers hebben gesteld — namelijk dat alleen de Heilige Geest de dingen Gods leert verstaan, dat alleen het Geloof waarlijk tot wetenschap bekwaam maakt.

Wij weten zeer wel dat onze uiteenzetting van het verband tusschen geloof en kritiek in deze dagen bij de algemeen heerschende voorstellingen weinig genade zal vinden. Dat men, om onpartijdig te oordeelen, zich eerst van alle geloof aan de goddelijke ingeving der H. Schriften ontdoen moet; dat dus onze eisch van "juist dat geloof als noodzakelijke voorwaarde tot grondige en onpartijdige kritiek" het toppunt van paradoxe ongerijmdheid is; deze overtuiging is zóózeer een vooroordeel van den tijdgeest geworden, dat de modernen die haar aanhangen geheel van de moeite ontheven zijn om, gelijk wij, hun zielkundige gronden aan te moeten voeren. Zij behoeven slechts met een glimlach rondom zich te zien, om van de algemeene toestemming verzekerd te wezen. Dit mag ons echter den moed niet benemen om onze overtuiging te staven en te prediken. De tegenstellingen van onzen tijd zijn diep en belangrijk, en aan het geloof past de moed om zich ook op het gebied der wetenschap door getuigenis der waarheid (al wordt ze schouderophalend afgewezen) te laten gelden. Er zweven in den dampkring van onzen tijd zekere algemeene voorstellingen (b. v. de heerschappij van het afge-

trokken Verstand, de onmogelijkheid der Wonderen, enz.) die zich als het ware hebben vastgezet in den geest van duizenden, en alzoo, als vooroordeelen van den tijdgeest, ter hulpe komen aan die verkeerdheid van het oog der ziel, op welke wij boven hebben gewezen als op den voornaamsten grond der ongeloovige kritiek. Bij die verkeerdheid voegen zij, als het ware, nog den steun van een valsch-wetenschappelijke atmosfeer waarin men alle dingen beneveld, en de hoogste en heiligste bij voorkeur het meest verkeerd ziet. Aan de kusten van Sicilie en in Arabie's zandvlakten treft de reiziger het vreemd verschijnsel aan dat Fata morgana genoemd wordt. Dorpen, sloten, boschaadjes zweven prachtvol in de lucht, of een verfrisschend water lokt den reiziger om hem, als hij nadert tot lessching van zijn brandenden dorst, wreedelijk te leur te stellen. Het is een eigenaardige lichtweerkaatsing, ontstaan door de verscheidenheid van warmte der boven elkaar geplaatste luchtlagen. Op dezelfde wijze nu is de heerschende denkrichting van onzen leeftijd als het ware de atmosfeer waarin zich zulke bedriegelijke beelden teekenen. In de natuur helpt tegen deze begoochelingen niets anders dan ware kennis. De grondige natuurkundige verklaart deze Fata morgana voor een luchtspiegeling, terwijl de meerderheid van het reisgezelschap hem misschien uitlacht of met ergernis beschuldigt van handtastelijke feiten, het klare getuigenis der oogen, te ontkennen. Op het gebied der geestelijke dingen helpt tegen deze begoochelingen niets anders dan de gedurige gemeenschap met God die de Waarheid is en de waarheid kennen doet; naar het woord waarvan dit gansche vertoog, in toepassing op de menschelijke wetenschap, een verklaring tracht te geven: "Bij U is de fontein des levens: in Uw licht zien wij het licht!"

BLADVULLING.

Na het vóórgaande geschreven te hebben, lees ik in het schoone werk van den onlangs ontslapen Auberlen "Der Prophet Daniël und die Offenbarung Johannis" de volgende opmerkingen die ik, als geheel denzelfden geest uitdrukkende, met blijdschap hier bij voeg:

Zich te buigen onder het Woord is niet knecht te zijn van de letter. De ware gesteldheid in dit opzicht is door den Heer zelven aangeduid, als die van den vriend wien Hij alles wat Hij van Zijn Vader gehoord heeft, bekend maakt, d. i. vrij tot innig geestelijk verstand opensluit. Van deze hoogte uit blijkt ons dan voorzeker veel wat nu een behandeling van den Bijbel in vrijeren geest heet, niet van den adem der ware vrijheid die van den Zoon komt, bezield te zijn, maar als een slavenarbeid, in haar sfeer verdienstelijk doch niet ingewijd in den geest en de geheimenissen van het huis, in de groote gedachten des Huisvaders. Als door Christus bevrijdden echter, als evangelisch vrijen worden wij in hoogeren zin weder dienstknechten Gods die zich gaarne laten onderwijzen door Zijn Woord omdat zij het kennen als het licht op hun pad, en wier belang het ook in de wetenschap niet is, de wet en de profeten te ontbinden. Dan bemint en eert men den Bijbel niet uit een bevooroordeeld, angstig hangen aan het overgeleverde, ook niet alleen uit behoefte aan een uitwendig gezag: maar men heeft hem lief omdat men in hem leeft. Hij is ons Kanon niet in den zin van een wetboek welks juk ons zwaar zou zijn, maar in den zin van een godmen-

schelijke getuigenis omtrent godmenschelijke daden. Hij is ons een blijde boodschap uit het verloren vaderland, de adelsbrief van ons geslacht, wien de menschen niet kunnen verscheuren zonder zich de kroon van het hoofd te rukken. Waar men zich van de Schrift "vrij" maakt of hare waarheden verzwakt, daar kan men alleenlijk schade lijden omdat men van de heldere hoogte des levens tot welk ons geslacht geschapen en verlost is, tot welke het in de toekomende eeuw vernieuwd zal worden, neerstijgt naar de donkere dalen der zondige wereld, en datgene wat hier werkelijkheid is reeds op een of andere wijze voor het redelijke en volkomene aanziet. Deze heldere hoogte ligt nog verre boven ons: maar juist daarom is het ons om opstijgen te doen, en wij willen niet nederdalen. En dat juist om den wille der wetenschap, der kennis van de waarheid. De hoogte op welke de Schrift ons stelt, is niet slechts een hoogte des levens, maar ook der kennis: en het afstijgen beneden haar is ook een groote schade aan ideeën, vooral op het zedelijk gebied. Hier geldt het woord: in Uw licht zien wij het licht. Wanneer onze blik zich niet steeds op nieuw door de goddelijke getuigenissen reinigt en scherpt, zoo verliezen wij de zuivere en volledige kennis van alle grondbegrippen omtrent God en mensch, liefde, gerechtigheid, vrijheid, goed en kwaad, enz. Hoe de overigens meestbeteekenende wijsgeerige en godgeleerde stelsels, hoe geheele tijdperken daardoor tot een bedenkelijk kleinste deel van waarheid teruggebracht, ja aan krachten der dwaling overgeleverd worden kunnen, dat is voor aller oogen openbaar. De Schrift vat al deze oorspronkelijke waarheden in goddelijke zuiverheid op. Daarom beperkt zij dan ook ons leven en kennen niet binnen een zoo engen kring als al die denkwijzen welke, bij een halfware of verkeerde opvatting van die waarheden, ook niets kennen of althans levendig opvatten kunnen dan de zinnelijke wer-

kelijkheid, in welke hare onreine en gekleurde begrippen waarheid schijnen te wezen omdat zij daaraan ontleend zijn. De Schrift verwijdt onzen blik naar alle zijden heen, omdat zij de eenvoudige ideeën van goed en kwaad, die in aller menschen geweten geschreven staan, in haar volle reinheid en kracht, en juist daarom in haar geheele, ook bovennatuurlijke strekking ons voor oogen stelt. Zij toont ons een levenden God, die Zijn Zoon en Geest ons heeft gezonden; een goede en booze geestenwereld in velerlei trappen: den hemel rondom en boven ons, het doodenrijk en de helle beneden ons. Zij getuigt van een oneindig rijk verleden en een nog veel rijkere toekomst, en doet ons zoo het tegenwoordige kennen als slotsom en ook weder als kiem van een door God bewerkte, Natuur- en geestenwereld omvattende, geschiedenis, die het hoogste en waardigste voorwerp der menschelijke kennis en nasporing is. Zij leidt ons daarmede in tot een geordend samenstel van goddelijke gedachten die, reikende van de schepping des hemels en der aarde tot aan de herschepping van beiden, het wijdstomvattende stelsel vormen dat aan onzen dorst naar kennis nog veel hooger bevrediging biedt dan de stelsels van zelfs de allergeniaalste menschen. Hier is een werkelijke oplossing van de raadselen des levens: een werkelijk andwoord op de vragen van dit aanzijn, zoo verre het gegeven kan worden aan wezens die nog niet in het aanschouwen wandelen.

Daarom komen wij nooit er boven uit, van leerlingen der heilige Schrift te wezen. Want wij zien dat zij die haar meesters willen zijn, ons in plaats van deze hemelsche schatten en rijkdommen slechts zwakke en blinde eerste beginselen geven die ons niet waarlijk boven deze wereld verheffen: dat zij ons in plaats van brood steenen, ja dikwerf in plaats van visschen slangen aanbieden.

V.

HET OUDE EN HET NIEUWE TESTAMENT.

De beschouwing van het Leven van Jezus in verband tot de kritiek moge ons den weg gebaand hebben om nu de gansche H. Schrift, als één geheel, te bespreken. Jezus is het middelpunt der Schrift: van het Oude Verbond als de beloofde, van het Nieuwe als de verschenen Messias. Als zoodanig is Hij (zie blz. 92) het beginsel der ware kritiek van Oud en Nieuw Testament. Zoo gaan wij dan nu in geleidelijken voortgang deze Schrift zelve beschouwen, gelijk zij vóór ons ligt als een samenhangend geheel. Voornamelijk bespreken wij het Oude Testament, omdat er op dat gebied eenige betwistte punten zijn die verdediging behoeven, en wij na het behandelde in ons voorafgaand vertoog, afzonderlijke bespreking van het Nieuwe Testament overbodig kunnen rekenen.

Een geheel is overigens de Schrift voor het geloof. Oud en Nieuw Testament zijn ten innigste saamverbonden. "Het Evangelie Gods is van Hem te voren beloofd door Zijn profeten in de Heilige Schriften, aangaande Zijn Zoon, geboren uit den zade Davids naar het vleesch, en krachtiglijk bewezen te zijn de Zoon Gods naar den Geest der

heiliging, door de opstanding uit de dooden." Gelijk Paulus dit aan de Romeinen betuigt in zijn brief, zoo doet hij het voor den Romeinschen landvoogd met de woorden: "Naar dezen weg, welken zij een secte noemen, dien ik alzóó den God mijner vaderen, dat ik geloove alles wat geschreven staat in de wet en in de profeten; en heb hoop op God, op welke zij ook zelven wachten, dat er een opstanding zal wezen van rechtvaardigen en van onrechtvaardigen."

Gelijk de schittering der dóórlichtte koolspits, waarin de elektrische vuurstroom bewijst zich dóór den ganschen langen draad die in deze spits uitloopt, heenbewogen te hebben, zoo loopt naar deze beide getuigenissen van Paulus, en volgens die der gansche Schrift, Oud en Nieuw Verbond beiden uit in de verheerlijking, de opstanding van Christus en Zijn gemeente.

Dit samentreffen is uitnemend diepzinnig. Wat is opstanding? Wederkeerige doordringing van idee en feit, van geest en stof, van leer en geschiedenis. Deze opstanding openbaart zich aan het einde der ontwikkeling, en haar grondslag, deze éénheid tusschen idee en feit, was dus van den aanvang af inderdaad aanwezig. Want het einde van een ontwikkeling maakt slechts openbaar, wat dóór den ganschen loop dier ontwikkeling heen de verborgen drijfkracht is geweest. Zoo leeren wij dan ook hier gelijk overal, dat het christelijk geloof bij uitnemendheid historisch is, omdat het een rein-geestelijk (niet afgetrokken maar rein-geestelijk) geloof is.

Dit wordt door velen ontkend. Zij zeggen: het geloof spreekt van geestelijke waarheden, die op het gebied van het leven des harten liggen, en met geschiedkundige overtuigingen niets te maken hebben. Men late die geschiedenis aan de kritiek over, en bekommere zich over de uitkomst niet. Of zij beslist dat Jezus is opgestaan of niet; of zij ons jegens de Evangelieverhalen in hun geheel wantrouwen

of vertrouwen geeft, dit is voor de wetenschap, voor de geschiedkunde belangrijk, maar het geloof des harten wordt noch door een behoudende uitkomst gebaat, noch door een ontkennende benadeeld.

Deze beschouwing heeft een edelen geestelijken schijn, maar zij tast het christelijk geloof bij den wortel aan. Dat geloof toch steunt juist, wij zagen het, op de éénheid van gedachte en feit, op het vleeschworden van het Woord, op het tastbaar, hoorbaar, zichtbaar zijn van het Woord des Levens. Hieraan kent gij den Geest Gods: elke geest, die belijdt dat Jezus is de Christus, in het vleesch gekomen, die is uit God: en elke geest, die dat ontkent, die "Jezus" afzondert van "Christus", die het feit van de idée, de verwerkelijking der waarheid van die waarheid-zelve scheidt, die is uit God niet, maar dit is de geest van den Antichristus. Het is dezen geest, niettegenstaande hij beweert omtrent de uitkomst der kritiek onverschillig te zijn en even gaarne te zien dat de feiten der evangeliegeschiedenis historisch gestaafd als dat zij verworpen worden, — het is dezen geest in den grond om loochening van die geschiedenis, alzoo om wegneming van den grondslag des geloofs te doen. Want de evangelische geschiedenis kan niet op grond van de gewone historische bewijsvoering worden betoogd. Deze bewijsvoering kan nooit verder komen dan tot het feit dat in de eerste getuigen des Heeren, daarna in de geheele christelijke Kerk, een wonderbaar nieuwe geestelijke levenskracht geopenbaard is. Voorts, dat de Apostelen en de gemeente na hen, deze geestelijke vernieuwing eenparig aan de verrijzenis des Heeren Jezus uit de dooden hebben toegeschreven en daarop gegrond. Maar, of zij dit laatste met recht gedaan hebben of wel, zich door inbeeldingen eerst hebben laten beheerschen en die later op goed geloof nagesproken; of dus de werkelijkheid van dat feit inderdaad bewezen is, dit kan uit de aposto-

lische getuigenis niet worden opgemaakt. Wel door het geloof, dat den adem des levens, der goddelijke waarheid in deze getuigenis herkent; maar niet door "onvooringenomen" historiebeschouwing, die zich de onpartijdige wetenschap noemt.

Dat deze historische kritiek, ook bij de meest mogelijke scherpte en grondigheid, onvermogend is om de opstanding des Heeren wetenschappelijk te bewijzen, is niet een bijzondere godgeleerde meening. Wij maken het eenvoudig in gehoorzaamheid aan het geschreven Woord uit de eigen handelwijze des verrezenen Heilands op. Waarom verscheen Hij "niet al den volke", maar alléén aan Zijn geloovigen? Waarom toonde Hij zich niet aan het Sanhedrin, aan het volk, in de majesteit van althans één enkele verschijning, om hen te beschamen en tot het geloof te brengen? Omdat de Heer niet wil dat het geloof aan Zijn opstanding rusten zal op een anderen dan op een waarlijk-geestelijken grondslag, welke aan deze vijanden ontbrak. Op den eersten Pinksterdag verklaarde Petrus, staande met de elve, aan de ontroerde schare: "Dezen Jezus heeft God opgewekt, waarvan wij allen getuigen zijn." Gesteld dat een kritikus van onze dagen daarbij ware tegenwoordig geweest, hij zou geandwoord hebben: "Dit is het juist, achtbare Petrus! wat het feit der opstanding ongeloofwaardig maakt. Gij allen, maar ook gijlieden alléén, zijt daarvan getuigen. En daar nu uw Heer aan niemand anders verschenen is dan juist aan u en de uwen, die met u in de eerbiedwaardige doch onveilige vooringenomenheid des geloofs staan, zoo kan dit feit waarvan gij getuigt, hoe gewichtig ook de teekenen mogen zijn die wij bij u en de uwen aanschouwen, toch nimmer als bewezen worden aangemerkt." Wat zou Petrus daarop andwoorden? Niets anders dan hij in het daarop volgende vers gezegd heeft: "Hij dan, door de rechterhand Gods verhoogd zijnde en de belofte des

Heiligen Geestes ontvangen hebbende van den Vader, heeft dit uitgestort dat gij nu ziet en hoort." Indien gij, o kritikus! dezen Geest die ons bezielt, niet mede voelen kunt, Zijn adem niet als kennelijk van God komende ervaren, zoo is u niet te helpen. Zoo laat de opstanding ongeloofd — ik keer mij tot de anderen die hier staan, en wil zien of er ook ontvankelijken onder hen zijn, die den Geest welken wij ontvangen hebben, beter dan gij verstaan en zoo tot het geloof kunnen komen."

Waarlijk, zóó doet Petrus niet anders dan de Heer zelf, die tot de Zijnen gezegd had: "Nog een kleinen tijd, en de wereld zal mij niet meer zien, maar Gij, wier hart ontvankelijk is, gijlieden zult mij zien." Ook hier stelt de Heer Zijn opstanding vóór als een teeken van Jona, alleen voor het geloof, niet voor de wereld, zichtbaar.

Is het soms (gelijk velen welmeenend zeggen) onvoorzichtig, de gewone historische kritiek aldus onvoldoende te noemen? Geeft men daarmee niet aan het ongeloof een wapen in de hand? Moet men dan de historische kritiek niet waardeeren zoover zij het brengen kan? Wat de laatste vraag betreft, ons vóórgaand vertoog bewijze hoe hoog wij de beteekenis der historische kritiek stellen, indien zij waarlijk grondig en in den hoogsten zin onvooringenomen, d. i. indien zij geloovig is. Maar voorts, zou het onvoorzichtig zijn, alzóó ten aanhoore van het ongeloof dat er voorzeker terstond misbruik van maken kan, de onmogelijkheid te beweren om de opstanding van Jezus op grond van de gewone historische kritiek te staven? Ik meen dat (afgezien daarvan dat men niet naar veilig of onveilig, maar alleen naar de waarheid moet vragen), de onvoorzichtigheid niet aan onze zijde is, maar aan die van onze geloovige medestrijders, die de zekerheid van dit feit op dezelfde gronden als welke de moderne kritiek erkent, willen bewijzen. Hecht gij waarde aan het aldus

verkregen bewijs vóór de zaak? Dan moet gij natuurlijk ook, wanneer nu eens een tegenbewijs geleverd wordt, en naar mate dit tegenbewijs geleverd wordt, de zaak zelve opgeven of op losse schroeven stellen.

Komt de gezochte en gewaardeerde vastheid der feiten niet uit het geloof maar uit de gelooflooze wetenschap voort, dan wordt het geloof een donker schemergebied, waar het licht der zekerheid van buiten, namelijk door de wetenschap, moet ingedragen worden. Dan is de belijdende Kerk als het ware een eiland van duisternis, door een oceaan van licht, de Wetenschap genaamd, omgeven; in plaats van, naar 's Heeren woord, het Licht der in zichzelf donkere wereld te zijn. Dan is er waarheid in de smadelijke vergelijking, onlangs door een hoogleeraar [1]) aldus gesteld: "Een dronkaard ontwent men aan den wijn, door gedurig in het vat waaruit men hem tapt, even zooveel water te gieten als er wijn voor hem is uitgenomen. Ongemerkt drinkt hij dus den wijn al slapper en slapper, ten slotte klaar water, en wordt genezen. Zoo dronk de orthodoxie met haar wondergeloof onversneden wijn, de verder gevorderden een gedurig meer aangelengd mengsel, de "modernen" nagenoeg zuiver water." De wederlegging van dit beweren ligt in hetgeen te Kana in Galilea geschied is. Neen, niet de wereldwetenschap giet bij den wijn des geloofs haar water, opdat die wijn het verstand niet meer tot schade verbijstere; maar omgekeerd, het kleurlooze water der wereldwetenschap wordt door het woord des Heeren tot uitnemenden wijn gemaakt, en verlegenheid wordt in bruiloftsblijdschap veranderd. Doch die wijn kan niet door het ongeloof erkend worden, gelijk te Kana. De ongeloovige ziet en proeft er klaar (of troebel) water in, niets meer. Zeg hem dat hij zich bedriegt, hij zal juist u integendeel voor een fantast

[1]) Dr. Fruin, in *de Gids*, April j. l.

houden, en over uw "transsubstantiatie" de schouders ophalen. Zeg hem dat de kritiek haar beginsel aan het voorwerp-zelf ontleenen moet (blz. 91) en dat alzoo het geloof in Jezus Christus het éénig ware beginsel der kritiek van de Bijbelboeken is: — hij zal u een grond voor uw diepsten grond, een rechtvaardiging van dit kritisch beginsel voor de rechtbank van een nog hooger beginsel vragen: van een beginsel dat hij "de waarheid in het algemeen" noemt. Wat zult gij andwoorden? Gij zult zeggen, dat uwe godsdienst is: persoonlijke gemeenschap met God, door persoonlijke mededeeling Gods aan u ontstaan. Dat daarom uit den aard der zaak, volgens het begrip-zelf der godsdienst, dit mysterie der verkiezende genade (zie blz. 22) niet in zijn laatsten grond kan worden opgehelderd voor het verstand, omdat God zelf de Onbegrepene, de Oneindige is, die van Zijn daden niet andwoordt. Dat gij niet kent het door het Verstand als hoogste waarheid opgemaakte "de waarheid in het algemeen", omdat de waarheid voor u geenszins is een onpersoonlijk begrip, de hoogst mogelijke afgetrokkenheid, maar de levende, persoonlijke God zelf, die niet anders te kennen is dan wanneer en zoo als Hij zelf zich genadig wil openbaren. Dat gij dus niet zegt: als ik "de waarheid" heb, dan heb ik God en alles wat mijn geest begeeren kan; maar (zie blz. 56) omgekeerd: als ik God heb, dan heb ik in Hem "de waarheid" en alle dingen. Dat gij gaarne "rekenschap aflegt van de hope die in u is", namelijk door het zielkundig ervaringsbewijs (zie blz. 23) — maar dat gij uw nieuw geestelijk leven niet kunt duidelijk maken aan hem, die zich buiten deze ervaring plaatst. Doch dit alles zal u niet baten. Gij zult als mystieke, onverstaanbare dweeper afgewezen worden, en op het gebied der "wetenschap" zal aan uw geloofsovertuiging alle burgerrecht worden geweigerd. Gij blijft tegenover den wetenschappelijken ongeloovige

krachteloos, zoo lang gij zelf de bij hem geldende, ongeloovige, in den hoogsten zin onredelijke, opvatting van het wezen der "Wetenschap" mede huldigt. Eerst wanneer gij, naar den eisch van Gods Woord, de wetenschap op het geloof grondt, zijt gij sterk tegenover hem, ook al trekt hij minachtend de schouders over uw redeneringen op.

Alzoo zijn dan voor ons de historische feiten ten allernauwste met de geloofswaarheid verbonden. Oud en Nieuw-Testament zijn de oorkonden van de openbaring, die God ons in voortgaande ontwikkeling, door de feiten der geschiedenis en hare uitlegging, gegeven heeft. Zij zijn de oorkonden van de geschiedenis der schepping, der verlossing, en der verheerlijking of opstanding. De Geest ligt scheppend aan alle dingen ten grondslag, worstelt dan met het gevallen schepsel in het werk der verlossing, en triomfeert tot volkomen doordringing toe in het werk der verheerlijking. Een prachtvolle samenhang vereenigt alles tot één geheel, en bindt het eerste paradijs van Genesis aan het tweede dat, als de kroon der ontwikkeling, aan het einde in Johannes' Openbaring te voorschijn treedt. Eén goddelijk plan ontrolt zich voor uw oog, te verheven om ooit door den menschelijken geest te kunnen uitgevonden worden.

De eerste hoofdstukken van "het Boek der Oorsprongen" bevatten den sleutel tot de geheele volgende wereldgeschiedenis. De schepping, val en eerste ontwikkeling der menschheid, in Genesis verhaald, bepalen en verklaren alles wat verder wordt medegedeeld. "Door haar veelzijdigheid, die voor de geheele ontwikkeling der Openbaring den grondslag legt, door haar raadselachtige maar een onmetelijken rijkdom van feiten omvattende kortheid, door haar tot in Gods hart reikende en het einddoel van Zijn raadsbesluit en Zijn wegen aanduidende diepte, biedt deze geschiedenis ook den verstgevorderde steeds nieuwe zijden tot beschouwing, steeds

nieuwe raadselen ter oplossing aan. Gelijk de Openbaring van Johannes, en de profetiën in het algemeen, slechts naarmate haar vervulling nadert zich voor het verstand opensluiten, ja daardoor eerst in het volle licht treden, zoo is het eveneens met de oudste geschiedenis. Zij is de ondoorgrondelijk diepe tekst, tot welken de geheele voortgang der openbaringen Gods en ten deele ook de zekere uitkomsten der natuurwetenschappen, de opheldérende noten leveren. Maar ook zij zal eerst aan het einde der geschiedenis geheel en volkomen verstaanbaar wezen, wanneer bij het volbrachtzijn van Gods raadsbesluit de kiemen Zijns Rijks, in het oorspronkelijk paradijs gelegd, in het nieuw Jeruzalem tot haar verheerlijkte ontvouwing komen en tot onverwelkelijken bloei zijn gerijpt." [1])

Gelijk de schepping-zelve de grondslag der Openbaring is, en er tusschen de eerste en tweede geen vijandelijke spanning van God bedoeld werd, zoo zien wij het daarna ook in de geschiedenis bevestigd. Volgens de Oud-Testamentische oorkonde is de bepaalde afzondering van Gods volk, met voorbijgang van alle andere volken, alleen door de zonde noodzakelijk geworden. De broedermoord van Kaïn bracht de eerste afscheiding onder de menschen. Kaïn's nakomelingschap verhief zich, even als na den Zondvloed Nimrod en zijn aanhang, in Titanischen overmoed tegen God en menschen. Na Babel's torenbouw brachten zulke stammen, die verre van den oorspronkelijken zetel van Gods openbaringen verwijderd werden, verduisterde en verminkte overleveringen mede van de Godskennis, die hun vaderen was eigen geweest.

De openbaringen Gods beperkten zich nu tot een kleiner terrein, en trokken zich ook hier tot een steeds enger kring

---

[1]) Keerl, *de Mensch het Beeld Gods*, een heerlijk geschrift, op hetwelk wij later uitvoerig hopen terug te komen.

samen. Eindelijk vestigden zij zich op één uitverkoren geslacht, dat voor alle andere geslachten tot zegen zou zijn, op dat van Abraham. Buiten dien kring verviel het menschdom tot afgoderij. Niet dat men den éénigen waren God loochende, of de heilige Paradijsoverlevering geheel verzaakte. Maar men gevoelde het gebrek aan omgang met God, en zocht door beelden en symbolen daarin te voorzien. Zwevend, onbeslist bleef tot aan Israëls verblijf in Aegypte de verhouding der "Heidenen" tot Gods bijzondere gunstelingen. Deze laatsten werden door de afgodendienaars met bijzonderen eerbied als gezegenden des Heeren, als dienstknechten des allerhoogsten Gods onderscheiden, zoo als wij zien in de verhouding van Abraham tot Sodom, Melchizedek, Abimelech, de zonen Heth's: die van Izaak tot de koningen van Gerar of van Jozef tot Farao. Eerst met den lateren Farao, den verdrukker van Israël, die van Jozef niets wist en Jehova niet kende, begint de bepaalde scheiding tusschen Gods uitverkoren volk, aan hetwelk Hij Zijn Naam bekend maakt, en de overige menschheid. Een scheiding trouwens, op welke het van den aanvang, van de eerste Paradijsbelofte af, was aangelegd, maar die toch eerst van lieverlede, door de toenemende spanning tusschen den Heilsraad Gods en de zonde der menschen, tot duidelijke openbaarheid, tot zichtbare vestiging op het gebied der historie zich ontwikkelde.

Wanneer dus na het vreesselijk strafgericht des Heeren in den zondvloed de tweede ontwikkeling der menschheid aanvangt, en weldra het op nieuw overhand nemen van de zonde de oorspronkelijke van God geopenbaarde godsdienst dreigt te verzwelgen, geschiedt de roeping van Abraham. Deze wordt door Melchizedek, den vertegenwoordiger der aloude zuivere godsdienst, tot diepzinnige samenschakeling van deze met de nu volgende openbaring Gods, uitdrukkelijk erkend, daar de Priesterkoning Abraham zegent.

Israël wordt door God als Zijn volk uitverkoren. Hoog boven de donkere beseffen en in het onzekere tastende voorgevoelens der Heidenwereld, die wandelde in haar eigen wegen, heeft Israël "het burgerschap en de verbonden der belofte." Gelijk reeds Bileam erkent in verheven profetie: dat volk woont alléén, heiliglijk afgezonderd; en God schouwt niet aan de ongerechtigheid in Jakob, en ziet niet aan de boosheid in Israël. Er is geen tooverij in Jakob, noch waarzeggerij onder Israël; want ter rechter tijd wordt tot hem gesproken, wat God doet. Niet aan de zondige middelen der Heidenwereld, aan de schemering der tooverij en teekenverklaring, is Israël overgelaten. Zijn God is zelf in het midden des volks, en licht het vóór. Wat groot volk is er (zoo mag het uitroepen) hetwelk zijn goden zóó nabij zijn als de Heer onze God, zoo dikwijls wij Hem aanroepen? Uit dit besef is ook later Gamaliël's raad omtrent de verkondiging der Apostelen te verklaren: "Indien dit werk uit menschen is, zoo zal het te niet gaan; maar zoo het uit God is, kunt gij het niet keeren; wordt dan niet bevonden tegen God te strijden!" Dat woord wordt vaak als een algemeen-menschelijke waarheid opgenomen, alsof het slechts bedoelen zou te kennen te geven, dat al wat niet uit God is, te bestemder tijd zijn oordeel der bevestiging of der verstoring ondervindt. En zoo heeft het niet zelden aan lauwheid of menschenvrees, die zich niet uitspreken noch tegen het kwaad optreden durft, een bijbelschen schijn moeten leenen. Of wel men heeft, dit verkeerd gebruik van het gezegde als het wettige erkennend, aan Gamaliël zelven deze schuld toegeschreven. Maar de achtbare Israëliet heeft een geheel andere bedoeling. Hij wil zeggen dat er in Israël, en dáár alléén en niet bij de andere volken, een leiding Gods en een geopenbaarde waarheid gevonden wordt, die al wat onzeker is, toch spoedig aan het licht brengt. Al had de gezonken natie haar aloude

Urim en Tummim niet meer, toch was nog de Geest des Heeren niet geheel van haar geweken, die bij elken profeet of verkondiger leerde onderscheiden of hij van God gezonden was dan of hij van zichzelven sprak. Aan de stem diens Geestes, in de leiding der geschiedenis openbaar wordende, zou men (aldus meent Gamaliël) mogen overlaten, het bewijs vóór of tegen dit nieuw-opgekomen Messiasgeloof te voeren.

In zóó bijzondere leiding zich te mogen verheugen, was het voorrecht van Gods volk, door Hem bepaaldelijk uitverkoren boven alle andere natiën der aarde. Maar deze uitverkiezing van Israël, is zij niet een volksvooroordeel, een particularistische waan, die juist de beperktheid van het Oude Testament uitmaakt en in het Nieuwe overwonnen is door de groote waarheid, dat God niet is een God der Joden alleen, maar ook der Heidenen? Zoo spreekt men doorgaans in blinde miskenning van het heerlijk universalisme, dat juist Israël, in tegenstelling met alle andere volken der oudheid (zie bladz. 44) kenmerkt. Overal in de Heidenwereld is beperking, vijandschap van het eene volk tegen het andere, volstrekt vergeten van den gemeenschappelijken oorsprong voor den waan der autochthonie, der meening dat elk volk op zijn eigen bodem afzonderlijk ontstaan is. Alleen Israël; ja niet Griekenland dat alle andere volken barbaren noemde, niet Rome dat alle anderen als vijanden bestreed, niet éénig ander minder beschaafd volk der oudheid, maar alleen Israël is universalistisch, omdat het is het volk der verkiezing. Immers alle verkiezing (helaas, dat die heerlijke waarheid zoo vaak vergeten wordt!) elke uitverkiezing heeft van Godswege niet het doel om Zijner genade een dam tot haar stuiting, maar om haar een kanaal tot haar verdere uitbreiding te geven. Gelijk de Heer Jezus tot Zijn apostelen gezegd heeft: "Ik heb u uitverkoren en u gesteld om heen te gaan en vrucht te dragen;" gelijk Petrus,

waar hij de geloovigen een heilig volk, een verkregen volk noemt, er bij voegt: "opdat gij de deugden zoudt verkondigen desgenen die u geroepen heeft" — alzoo is ook tot Abraham en zijn zaad gezegd: gij zijt gezegend, daarom wees een zegen; en ook Bileam, als hij geprofeteerd heeft: "Hoe goed zijn uw tenten, o Jakob, en uw woningen, o Israël!" moet er bijvoegen: "Gelijk de beken breiden zij zich uit, als de hoven aan de rivieren; er zal water uit zijn emmeren vloeien en zijn zaad zal aan vele wateren zijn." Voor Israël zijn niet gelijk voor alle andere volken der oudheid, de eerste oorsprongen der wereld en der menschheid in duistere nevelen onkenbaar verborgen. Neen Israël kent God, den Almachtige, als Schepper des hemels en der aarde, die het gansche menschdom naar Zijn beeld heeft geschapen, en die dus onmogelijk het grootste deel der menschen voor altoos aan zichzelve kon overlaten. Het beperken van Zijn bijzondere uitverkiezing tot Israël kon dus niet anders dan middel tot toekomstige omvatting van allen zijn. Daarom, terwijl onder de Heidenen de tegenstelling van het eene volk tegen het andere op bloot-natuurlijken grondslag rust en zich dus tot strakke vijandschap ontwikkelt, berust die tegenstelling bij Israël op de genadige verkiezing Gods; en geleidelijk ontwikkelt zij zich tot hopende liefde die, eerst in profetische aanduiding en van lieverlede ook werkelijk, en in Christus volkomen, alle andere volkeren mede omvat. Ingesloten tusschen de profetie dat Jafet in Sems hutten zal wonen, en tusschen de belofte van den zegen aan Abraham voor alle volken gegeven, staat Gen. 10 de diepzinnige volkerentafel. Niet de Grieken, niet de Feniciërs, niet de Romeinen hebben een volkerentafel, een wereldhistorisch overzicht over alle natiën achtergelaten, maar Israël. Want de kennis rust op de liefde (zie bladz. 24) en daarom toont Israël door het bezit van deze tafel een ruim hart, een allen anderen volken onbe-

kende liefde voor de gansche menschheid te hebben. Juist dat dit volk zich kent als Jehova's eerstgeboren zoon, wijst op de Heidenen als op de later komende kinderen, voor wie de eerstgeborene, naar zijn heilige broederlijke roeping, als vertegenwoordiger en borg instaat. Israël weet dat de Heer hem Zijn wet heeft gegeven, die ook daaruit blijkt van God gekomen te zijn, dat zij beandwoordt aan het diepste wezen des menschen, die naar Gods beeld geschapen is; en daarom is die wet ook universalistisch, zich op geestelijke wijze, door overtuiging des gewetens, aan alle volken aanbevelende. "Behoudt (zoo roept de wetgever, Deut. 4 zijn volk toe) behoudt de inzettingen en rechten des Heeren, en doet ze; want dat zal uwe wijsheid en uw verstand zijn (zoo zult gij blijken uw eigen volks-idee uit te drukken, aan uw eigen bestemming tot uw heil verstandiglijk gehoorzaam te zijn) voor de oogen der volken die al deze inzettingen hooren zullen, en zeggen: dit groote volk alléén is een wijs en verstandig volk. Want wat groot volk is er, hetwelk de goden zóó nabij zijn als de Heere onze God, zoo dikwijls wij Hem aanroepen?" Immers de goden der Heidenen kunnen hun volken niet zóó in liefde nabij zijn als Israëls God aan Zijn volk. Die God alléén toch is heilig en almachtig boven de wereld verheven, en heeft dus de vrijheid, welke alléén de liefde boven den onbewusten natuurdrang tot wezenlijke liefde verheft; en de goden der volken zijn in de natuur zelve mede ingeweven, harer beperking mede onderworpen; hun liefde is wellustig, wraakgierig, begrensd, gelijk de liefde waarmee hun volken die beandwoorden. Tot liefde en genade behoort vrijheid, anders is het geen liefde en genade. Daarom toont Israël een universalistische onbevangenheid van blik voor de verspreide stralen van het licht Gods onder de andere volken. Gelijk wij reeds aan den zegen herinnerden, dien Abraham van den eerwaardigen Priesterko-

ning Melchizedek aanneemt, zoo zien wij Mozes de instelling der Oudsten op raad van zijn Midianitischen schoonvader Jethro invoeren, en in huwelijk leven met een Kuschitische in weerwil der ergernis van Mirjam en Aäron. Rachab, de Kanaänitische hoere en Ruth de Moabitische worden als stammoeders in Israël genoemd. Het boek Job verheerlijkt Gods leiding met een niet-Israëlitischen vrome en de wijsheid der vaderen uit den grijzen voortijd. Salomo waardeert voor zijn tempelbouw de medewerking van een heidenschen vorst en bestemt den voorhof zijns tempels ook voor de verre Heidenen, die komen zullen om te aanbidden. Zoo hoog staat het echt Israëlitisme boven Farizeeuwsch separatistischen menschenhaat. Aldus kan ook de profetie in heerlijke verhevenheid van beschouwing de bewegingen der volken gadeslaan, de wereldrijken tellen, die tot aan de vestiging van het Messiasrijk elkaar af zullen wisselen; onder die volken de wederstrevende machten van ongeloof en bijgeloof monsteren en met den trek des harten naar Israëls Godskennis rekening houden. Ja zij kan, na reeds de Rijken dezer wereld Gode en Zijn Gezalfde te hebben zien ten erfdeel toevallen, nog den laatsten vijand in schemerende verte bemerken, wiens geweld den vergeefschen tegenstand tegen den Christus Gods nog éénmaal zal doen ten top stijgen, om dan voor altoos in het niet te verzinken!

In dit licht zien wij ook de ongerijmdheid der beschuldiging in, als zou de God van het Oude Testament partijdig zijn voor Zijn volk alléén, en voor de overige menschheid slechts Zijn grimmigheid bewaren. Integendeel, bij geen natie wordt zóó streng als bij Israël de zonde des volks door zijn eigen God bestraft. Nergens staan zoo vreeselijke oordeelen als gedenkteekenen van des Heeren heiligheid, als in den ganschen loop der geschiedenis van Zijn uitverkoren volk.

Zoo is die geschiedenis in haar geheel een tastbaar be-

wijs van bijzondere leidingen Gods. Het volk Israël wordt geregeerd door een macht, bestuurd door een leiding, die uit den natuurlijken aanleg des volks niet te verklaren is, neen veeleer met de grootste scherpte daartegen overstaat. Israël zou zich zijn godsdienst zelf in eigen volksontwikkeling hebben geschapen, gelijk de andere volken! Integendeel heeft het juist onophoudelijk tegen die godsdienst zich aangekant, schoon in de uitnemendste tijdpunten zijner geschiedenis en voorts in zijn grootste mannen, die godsdienst van harte als de van God gegeven waarheid erkennende. Wanneer dan ook een van die mannen, een profeet Gods uit vroeger of later tijd, of de Zoon zelf, een overzicht, een kenschetsing van die geheele geschiedenis wil geven, dan is dit tegenstreven des volks tegen zijn God het hoofdkarakter dat hij opmerkt. Zoo klaagt reeds Mozes in zijn heerlijk lied, Deut. 32, over het geschandvlekte volk, het verkeerd en verdraaid geslacht, hetwelk het tegen den Heer verdorven heeft. Menige Psalm (b. v. de 106e) heeft denzelfden klaag- en straftoon als het aandoenlijk lied van Jesaia 5, het lied des Beminden over den verdorven wijngaard, waarvan de hoofdgedachte ook die is van Jezus' gelijkenis van de goddelooze landlieden, die de tot hen gezonden dienstknechten steenigden, of van de bruiloft, den Zoon des Konings bereid. En is de slotsom van Stefanus' overzicht over Israëls geschiedenis, in het aangezicht des doods gegeven, wel een andere dan deze: Hardnekkigen, gij wederstaat altoos den Heiligen Geest?

Wonderschoon trouwens en heerlijk is die geschiedenis des Ouden Verbonds. In alles is zij het beeld van de leidingen Gods met elken mensch, een beeld in groote duidelijke trekken geteekend. Gelijk het leven dat waarlijk uit God is, het leven der wedergeboorte, ondanks het bovennatuurlijke en dus ondoorgrondelijke van zijn laatste diepten en oorsprong, toch niet uit een onbewusten natuurlijken

toestand allengs tot helderheid opgroeit maar een zelf bewust ontwaken op de roepstem Gods is, zoo is ook de aanvang van Israëls geschiedenis niet, gelijk overal elders, een nevel van mythische onbepaaldheid, die van lieverlede in betrouwbare geschiedenis overgaat. Neen, even duidelijk bepaald als goddelijk schoon is de geschiedenis van Abraham, den vader der geloovigen.

God kon het menschdom na den zondvloed noch op nieuw vernietigen noch plotseling in massa bekeeren, daar het eene tegen Zijn belofte streed, het andere tegen Zijn heiligheid; die 's menschen vrijheid eerbiedigt en hem niet door tooverachtigen dwang herschept. Daarom was de roeping van Abraham een stellen van een nieuw aanvangspunt van menschelijke ontwikkeling in hernieuwde gemeenschap met God; een nieuwe daad van scheppende liefde, die in den samenhang van het bestaande werd ingevoegd, m. a. w. (zie blz. 60) een Wonder.

Om namelijk tot verlossing te komen, moest de mensch eerst de rechte kennis van de zonde verkrijgen. En die kennis kon hij niet erlangen zonder eerst zich in zijn diepste binnenste aan God verbonden te gevoelen, opdat de tegenstelling tegen die bestemming de zonde in haar waren aard zou openbaar maken. Dit innige leven met God vinden wij in den aartsvaderlijken tijd. Na deze noodzakelijke voorbereiding kwam dan ook de wet, en door haar de kennis der zonde. En aan die wet en de door haar gewekte behoeften sloot zich dan de profetie der verlossing.

Deze paedagogische, geleidelijk voortgaande aard der heilige geschiedenis behoort vooral in het oog te worden gehouden bij beoordeeling van de Oud-Testamentische wonderen. Menig geloovig Christen, die de Nieuw-Testamentische wonderen met vreugde aanneemt, en de Oud-Testamentische niet loochent, ziet echter deze laatste, om hun kolossaal,

massief, kras karakter niet zonder een zeker gevoel van onuitgesproken hindernis aan, en heeft geen rechte vrijmoedigheid om ze te verdedigen. Na de aanwijzing, in ons derde vertoog, van het onafscheidelijk verband der wonderen met de Openbaring, treden wij hier niet verder in algemeene beschouwingen over het denkbeeld van den Natuursamenhang, hetwelk als een zwaarder deksel dan dat van Mozes over het oog van menig geschiedvorscher hangt, en hem verhindert de heerlijkheid Gods in de geschiedenis Zijner leidingen op te merken. Wij merken slechts op, dat het genoemde meer zinnelijk karakter der Oud Testamentische wonderen geheel in overeenstemming is met den onontwikkelden toestand der geestelijke kennis van die dagen, waardoor God noodig keurde Zijn persoonlijke bijzondere werking als met groote, duidelijk zichtbare letters in de geschiedenis in te schrijven.

De wet Gods, op Sinaï gegeven, had een dubbele bedoeling, die een hoogstmerkwaardige onderlinge tegenstelling vertoont. Eensdeels toch moest zij Israël als het heilig volk des Heeren van de onreinheid der rondom wonende volkeren afzonderen. Anderdeels moest zij tegelijk het volk van zijn onheiligheid en zondige verdorvenheid overtuigen. Deze twee bedoelingen der wet staan echter slechts schijnbaar en niet inderdaad tegenover elkander. Want juist als heilig, afgezonderd volk des Heeren gevoelde Israël de aangeboren zondigheid der menschelijke natuur, waarin het met ons gansche geslacht deelt, veel dieper dan de overige menschheid. En zóó kon dan de wet, voornamelijk door haar verordeningen omtrent offerdienst en priesterschap, een derde bedoeling Gods vervullen. Op de uitwendige, zinnebeeldige wijze des Ouden Verbonds kon zij toonen dat deze zoo sterk te voorschijn tredende, deze in haar waren aard en verdoemelijkheid slechts binnen deze grenzen zich openbarende zonde, niet anders

dan door boete met den dood kon worden verzoend. De wet kon slechts langs dezen weg van het zoenoffer der vrijwillige gehoorzaamheid, in Christus volbracht, profeteren. Alzoo rust de profetie op den bodem der wet. In de profetie toont zich wederom Israël op de verhevenste wijze als Gods volk. Daarin vooral, dat midden in het diepste verval de hoogste bloei, de verwezenlijking van het Ideaal, niet gelijk bij alle heidensche volken in een vervlogen en onherroepelijk voorbijgegaan verleden, in een gouden eeuw van den mythischen oudsten tijd werd teruggeplaatst, maar in de toekomst werd vooruitgezien, en dat met steeds klimmende bepaaldheid en heilige blijdschap des geloofs. In de persoon des Messias (zoo verkondigden door den Heiligen Geest de Profeten) zou Jehova zelf op aarde verschijnen, en als de Herder en Koning Israëls ook de Herder en Koning zijn der menschheid, die tot Sion zou toevloeien.

Ongetwijfeld is, vóór en behalve de verschijning van den Godmensch op aarde, de profetie het schoonste en verhevenste wat hier beneden aanschouwd is. Wat haren vorm betreft, is zij in den aanvang meer uitsluitend Goddelijk woord, en nog niet 's menschen eigen woord geworden. Zij is nog slechts belofte Gods. De Heer spreekt tot Abraham en de oudste patriarchen. Hij zelf doet wonderen en verkondigt de toekomende dingen; en tegenover de mythische opvatting waardoor het ongeloof de patriarchengeschiedenis ontheiligt, staat als merkwaardig tegen-bewijs dit feit, dat in de oudste dagen geen enkel wonder als door menschen verricht ons in de Heilige Schriften geboekt is. Doch gelijk in Henoch, Lamech den Sethiet en Noach de aanvang der menschelijke profetie zich vertoont, zoo zien wij haar duidelijk en krachtig in Mozes, met wien de Heer van aangezicht tot aangezicht spreekt, te voorschijn treden, om later in verschillende vormen zich

te voltooien. Den aard der profetie in de gansche diepte harer beteekenis, zoover wij daartoe in staat zijn, te beschrijven ligt buiten ons bestek. Slechts één karakter noemen wij, dat bepaald behoort bij een samenvattende beschouwing der Schrift, gelijk ze ons hier bezig houdt. Dit namelijk, dat de profetie dóór en dóór historisch is; dat de profetiën in den nauwsten samenhang zijn met den tijd en de historische omstandigheden waarin de profeten verkeerden, en buiten dat verband niet kunnen verstaan worden.

Hierin zijn de profeten bepaald onderscheiden van den ééngeboren Zoon Gods, in Wien overigens, gelijk de geheele voorbereidende Openbaring Gods, zoo ook de profetie haar toppunt bereikte. Hij, de Zoon, staat boven alle tijden en spiegelt in Zijn geheel éénige persoonlijkheid de gansche menschheid, wier Hoofd hij is, volkomen af. Dat hierin geen der profeten Hem gelijk is, duidt de aanhef van den Brief aan de Hebreeën met deze woorden aan: "God, voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen (in de dagen der vervulling) tot ons gesproken door den Zoon." Veelmaal en op velerlei wijze; d. i. die openbaring Gods, die voortgaande is door verschillende tijden, is ook in verschillende deelen gegeven, zoodat geen der profeten de volledige openbaring Gods had noch was. Geen hunner was "het Woord Gods" gelijk de eeuwige Zoon. Zij hadden elk een Woord Gods, ieder hunner had bijzondere woorden ontvangen, bepaald voor zijn tijd en voor zijn volk. Dit is het wat wij bedoelen met onze opmerking van den dóór en dóór historischen aard der profetie. Het eigenlijk wezen van Israël, wij zagen het, is het universalisme, de bestemming Israëls om middelpunt der volken, licht der wereld te zijn. Profeten Gods uu, uitleggers van Zijn bedoelingen, konden geen andere

mannen zijn dan zulken, in wie de Geest van Israël, welke de Heilige Geest is, het krachtigst leefde en hun de strekking van het heden en verleden der geschiedenis huns volks deed verstaan. Zij waren bij voorkeur daartoe geschikt om door bijzondere voorlichting Gods te beseffen en te verkondigen waarheen God wilde (zie bladz. 64) met de dingen die voorvielen in den kring waarin zij leefden. Zóó ontvingen zij de profetiën Gods omtrent de toekomst, omtrent de betrekking van Israël tot de volken rondom, en de verheven verborgenheden van 's Heeren bedoeling met beide. Doch niet om slechts wáár te zeggen in werkelooze bespiegeling. Neen, praktische mannen waren zij, staatsmannen van scherpen blik, met de liefde hunner geheele persoonlijkheid diep ingeweven in de toestanden die zij beleefden. Hun blik op de toekomst was niet een zoodanige die, gelijk vaak geschiedt, door de heerlijkheid der verwachtingen den geest tot overspanning en dweeperij medesleept, of door de ontzachlijkheid der gerichten Gods die men tegemoet ziet, hem in somberen angst doet verzinken. Krachtig en zonder menschenvrees legden zij, op grond van hun kennis van de toekomst, de hand aan het Heden om het dier toekomst te trachten te gemoet te voeren. Zie een Jesaia. Het licht Gods in zijn verheven geest dringt door de raadselen der toekomst, heldert de geduchte oordeelen Gods over Israël en al de omliggende volken op, en toont hoe Gods volk dóór die alle heen tot de heerlijkheid van het Einde moet komen. Welnu met dat alles staat hij in de nauwste persoonlijke betrekking tot de koningen Achaz en Hiskia, en werkt krachtig in den naam des Heeren op den loop der lotgevallen van koning en volk. Een Jeremia doet ons in zijn eigen geschiedenis, in zijn eigen veelbeproefd leven, den spiegel zien van de verdorvenheid des volks, over welke hij de straffen Gods verkondigt. Een Daniël is en blijft hofbeampte des vreemden overweldigers,

hooggeëerd en invloedrijk raadsman der kroon, terwijl hij zijn onvergelijkelijke openbaringen omtrent de toekomst, niet slechts van Israël maar van de geheele wereld, ontvangt. Op deze wijze vermogen wij de heerlijkheid van de werking des Heiligen Geestes in Israël juist door de wijze waarop die werking natuurlijk vermiddeld wordt, beter te doorzien. Lees b. v. het lied van Hanna, het profetisch getuigenis van de onvruchtbare in Israël, die bestemd was, Samuels moeder te worden. I Sam. 2. Geeft de Heilige Geest haar eenvoudig woorden en inhoud in, zoodat zij die werktuigelijk uitspreekt? Die het zoo beschouwt, beseft nimmer de eigenlijke schoonheid van dit lied, noch begrijpt, wáárom juist hier van het verschil van armen en rijken, verdrukkers en verdrukten wordt gesproken; van den boog der sterken die gebroken wordt en van de struikelenden die met sterkte omgord worden. Daarentegen, vertegenwoordig u nauwkeurig den toestand van Israël in die dagen. Zie hoe in den loop der tijden de behoefte aan een k o n i n g in het besef des volks ontwaakt. Want de geest die het geheele volk en alle afzonderlijke leden bezielen, hen tot levenvolle eenheid samenbinden moest, die geest had zijn oorspronkelijke kracht verloren. De maatschappelijke o n d e r s c h e i d i n g e n worden meer en meer tot strakke t e g e n s t e l l i n g e n; zelfzucht dreigt het volk te ontbinden. Daar ontwaakt in Hanna, de verongelijkte maar door een wonderbare belofte des Heeren verblijdde; in haar ontwaakt op grond van e i g e n levenservaring, het besef van Israëls behoefte, en doorzicht wordt haar gegeven in datgene wat uit dien nood verlossen kan. De hulp die zij zelve ervaren heeft, bezielt haar met vast vertrouwen dat de Heer Zijn volk niet kan noch zal verlaten, dat Hij in al deze verwarring den vereischten bijstand geven zal. Haar profetie aanschouwt deze daden des Heeren als reeds volbracht. Zij ziet in den Geest, hoe Jehova den man verwekt die, door

den geest des volks in zichzelven volkomen te hebben opgenomen, in staat is om het samenbindend hoofd van de thans zoo tweedrachtige en tegen elkaar verdeelde leden te zijn. En haar profetie verheft zich alzoo ten slotte tot het gezicht, dat de Heer Zijn Koning zal sterkte geven en den hoorn Zijns Gezalfden zal verhoogen!

Wij geven hier slechts een enkele vingerwijzing om tot het spoor te leiden van de groote gedachte, dat evenzoo de voorstelling van den Koning bij uitnemendheid, van den Messias, uit de levenservaringen des volks en zijner uitverkorenste getuigen, uit hun lijden en hun uitreddingen geleidelijk ontstaat. Zoo kiemt in den loop der geslachten een heilige overlevering in den schoot des volks. De heiligste mannen leven het innigst in haar, en ontvangen op grond van die hope de boodschap des heils van Boven. Die ons wel verstaat, zal uit onzen eisch, dat alle profetie als historisch en zielkundig vermiddeld erkend worde, zekerlijk niet opmaken dat wij de bepaald bovennatuurlijke, van God gegeven bijzonderheid van elke profetische openbaring zouden willen miskennen. Juist dit is de grootste schoonheid dezer profetiën, dat de geest des Zieners vaak zwoegt onder den "last" dien hij op anderen, op personen en volken, in den naam des Heeren te wentelen heeft; dat God bij Zijn gezanten, als Hij hun Zijn gerichten bekend maakt, dikwerf onbereidheid en onvermogen om deze dingen te vatten, ja weerspannigheid ontmoet, en alzoo eerst in hen, daarna door hen overwint. Maar steeds zijn ze toch in den diepsten grond van hun binnenste als geloovige Israëlieten toebereid om den Heiligen Geest der profetie, al is het dan ook tegen de stem huns eigenen vleesches in, tot werktuigen te dienen.

En niet deze afzonderlijke personen slechts, maar de geheele geschiedenis van Israël is profetisch. Deze uitverkoren dienstknechten zijn het slechts in den meest bijzonderen

zin; maar de profetie ligt niet in enkele uitspraken alleen, in de zoogenoemde Messiaansche voorspellingen, neen in het geheel der heilige geschiedenis, die even als het volk zelf geheel en al het profetisch karakter draagt.

In afzonderlijke typen en profetiën ook, zonder twijfel, wordt de Christus en Zijn toekomst verkondigd. Was toch het eeuwige Woord, dat in den beginne bij God was en God was, van den aanvang af het Leven en daardoor het licht der menschheid, Israël was meer in het bijzonder de duisternis waarin het geschenen heeft zonder begrepen, opgenomen te worden. Met recht kon de Heer den schriftgeleerden Nicodemus vragen: zijt gij een leeraar in Israël en weet gij de dingen van den Messias niet, daar toch de profetie ze u ten volle had kunnen bekend maken? — en zijn standgenooten toevoegen: die u verklaagt, is Mozes op wien gij gehoopt hebt, want zoo gij hem geloofdet, gij zoudt ook Mij gelooven. Dat Israël onder de wolk en door de zee doorgegaan en gedoopt, wonderbaar van God gespijzigd en gedrenkt is, dat heeft zoowel als de bijzonderheden van tabernakel- en tempeldienst profetische bedoeling. Mozes droeg de smaadheid van Christus, de profeten getuigden door den onbegrepen Geest van Christus die in hen was. Sommige Psalmen zijn in bijzondere duidelijkheid, in treffende aanduiding van bijzonderheden, gelijk alle Psalmen in wezenlijkheid, Messiaansch. Elke meer op den voorgrond tredende geschiedenis der Godsmannen van den ouden tijd, die van Jobs lijden, aanvechtingen en uitredding, van Jozefs en Davids vernedering en verhooging, is Messiaansch. Zij zijn typen, d. i. profetiën niet in woorden, maar in feiten en gebeurtenissen, openbaring van verheven bedoelingen die in deze dingen liggen, als "een plotseling oprijzende straal waters die de verborgen bron, als een gouddraad die de verscholen mijn aanwijst." Zoo zijn alle vroegere ordeningen en scheppingen Gods typen der

toekomstige, gelijk het eerste paradijs dat de geschiedenis begint, zich zal voltooid zien in het tweede paradijs waarmee de geschiedenis eindigt.

Maar, gelijk wij zeiden, niet slechts in al deze afzonderlijke dingen, meer nog in het geheel van Israëls geschiedenis, in het geheele wezen en karakter van dit volk Gods, is de profetische beteekenis te erkennen. In het besef hiervan is zelfs de taal van het Oude Testament dóór en dóór typisch, steeds in levende aanschouwingen, nooit in afgetrokken begrippen zich uitdrukkend, en als het ware met de overeenkomsten, de analogiën tusschen het lagere en hoogere, het historische, stoffelijke en het geestelijke, overal gedrenkt. De wet zelve is enkel profetie: Zij heeft geen ding volmaakt, geen harer eischen zelf verwezenlijkt. Hoe het geheele O. T. in zijn samenhang enkel profetie is, verklaart ons het woord, door Paulus voor koning Agrippa gesproken: "Hier sta ik vóór u, niets zeggende buiten hetgeen de profeten en Mozes gesproken hebben, dat geschieden zou." Met dit merkwaardig woord bedoelt Paulus waarlijk nog iets meer dan dat zekere gewichtige feiten, 's Heilands afstamming uit Abraham, Juda, David, of Zijn wonderbare geboorte en kruislijden, in afzonderlijke uitspraken der profeten ons geboekt en in het N. T. als vervuld overgenomen zouden zijn. Ook dit is ongetwijfeld wáár; en zelfs is dit gebied der afzonderlijke vóóraanduidingen van Jezus geschiedenis veel rijker en diepzinniger dan dikwerf gedacht wordt. Wanneer wij b. v. weten dat Israël de bestemming der geheele menschheid, en Jezus die van Israël vervult, eerst dán begrijpen wij eenigzins de heilige diepte van Jezus' verzoeking in de woestijn, met haar merkwaardige daarstelling en plaatsbepaling als vervulling en van de door Adam in den hof verwaarloosde taak, en van den strijd tegen de verzoekingen, door het volk Israël in de woestijn gestreden. Maar de eigenlijke

bedoeling van Paulus in dit Schriftwoord is een veel algemeener strekking der Oud-Testamentische profetie. Even als de woorden der profeten nooit uit den samenhang met de geschiedenis moeten worden losgerukt, opdat al het geestelijke zijn lichamelijken bodem behoude; evenzoo moet ook de geschiedenis niet van haar geestelijke bedoeling afgezonderd worden beschouwd. Mozes' geschiedverhalen bevatten aan afzonderlijke profetische uitspraken zeer weinig. Maar des te meer is de gansche geschiedenis bij hem profetisch. Ja gelijk in de eerste aanvangen van elke ontwikkeling in het algemeen zich de kiemende beweging der toekomst doet zien, zoo is het bijzonder met de door Mozes verhaalde eerste aanvangen van de geschiedenis der wereld en van Israël.

Daarom is volgens Paulus de eerste Adam het voorbeeld van den tweeden, van Christus, en Mozes die van den Middelaar des Nieuwen Testaments; en de eerste aanvangen der volksgeschiedenis van Israël, bij zijn bevrijding uit Aegypte, zijn tot voorbeeld van de aanvangen des geestelijken levens, des Doops, van het geestelijk Manna, onder de nieuwe bedeeling. Want in de geschiedenis en haar beschrijving leeft dezelfde Geest der profetie als in de profetie, welke meer bepaald dien naam draagt. En wanneer dus Paulus omtrent de laatstgenoemde O. Testamentische voorbeelden verklaart, dat ze zijn opgeteekend ter waarschuwing voor ons, tot wie de einden der eeuwen gekomen zijn (1 Kor. 10, 11) zoo bedoelt hij, dat op ons berust de voleinding, de volle verwerkelijking van dat alles wat in dien ouden tijd begonnen is, weshalve wij juist zulke ernstige aansporing tot trouwe volharding van noode hebben. En wij zien hieruit, dat in den diepsten zin niets waarlijk Oud-Testamentisch is, wat ook niet tevens Nieuw-Testamentisch zij, en omgekeerd.

Van dit profetisch karakter zijner geschiedenis was zich

de Hebreeër zelf zeer goed bewust, en rekende de zoogenoemde "historische" boeken, van het boek Josua af tot het boek der Koningen toe van ouds onder de "profeten." En Paulus, op de zoo even genoemde wijze de geschiedenis van Israël beschouwende, maakt zich niet aan willekeurige vernuftspelingen schuldig. Neen, hij verdient slechts bij uitnemendheid den naam van geschiedkenner, indien althans Friedrich von Schlegel naar waarheid, gelijk wij het gelooven, alle geschiedkenners "achterwaarts ziende profeten" genoemd heeft. Niet bloote geleerdheid en wetenschappelijke navorsching alleen, slechts de geest der Profetie leert *en* voor het tegenwoordige *en* voor het verledene het wezen der tijden uit hun *teekenen* kennen, en doet verstaan wáárheen die teekenen wijzen, welke de eigenlijke ontwikkelingsloop der dingen is. Daarom is de Hebreeuwsche geschiedschrijving, die de veelheid der gebeurtenissen steeds rondom de ééne hoofdgedachte, de ontwikkeling van Gods Koningrijk, heen groepeert, niet beperkt en eenzijdig, maar de éénige volkomene, waarlijk grondige *in beginsel*; al moet zij, om waarlijk volkomen te zijn, door de veelzijdigheid en den feitenrijkdom der latere Westersche geschiedschrijving worden aangevuld. Zij geeft ons, ook in *deze* bedoeling des woords gelijk in alle andere, de *heilige* geschiedenis bij uitnemendheid.

Of zouden wij ons in deze gewisheid moeten laten storen door de oppervlakkige bedenkingen die nog steeds, gelijk van oudsher, tegen het Oude Verbond in het vermeende belang der zedelijkheid gemaakt worden? Men kent deze bedenkingen. Het O. T. verkondigt, zegt men, een wraakgierigen God, een hard en liefdeloos Opperheer, die Zijn volk in den ijzeren boei Zijner wet knelt en in sombere beperktheid alle echt-menschelijke gemoedsbeweging sterven doet. Geen kunst, geen wetenschap, geen onbekrompen beschouwing der Natuur kan op dezen bodem gedijen.

Al deze bedenkingen hebben één gemeenschappelijk karakter; zij miskennen de heiligheid Gods en rusten op gebrek aan kennis van de zonde.

Er is inderdaad in Israël een diep besef van de verhevenheid Gods boven al het aardsche, onheilige. In sterke transscendentie (zie blz. 57) staat de Heilige Israëls boven de wereld. Want Zijn volk wist dat de zonde een werkelijke macht is, zóó werkelijk dat zij niet door redeneringen, niet door voortgang van nadenken en beschaving, maar slechts door het feit dat God zelf de bestaande klove zou dempen, kon weggenomen worden. En Israël wist dat dit nog niet geschied was. Wel werd het verwacht. In die verwachting juicht ook de O. Testamentische vrome in het besef van de genaderijke tegenwoordigheid des Heeren, van Zijn verbond en beloften. Maar de klove blijft toch nog bestaan: de geheele bedeeling is en blijft profetisch. Ja profetisch ziende op het waarachtig menschelijke, het Godmenschelijke dat komen zou. Hierin is het diepe onderscheid tusschen den Hebreeër en den Griek. De Griek zegt, omdat hij de zonde niet kent: "het menschelijke is er reeds: het is het goddelijke-zelf: er is een eenheid tusschen God en mensch, de schoone harmonie der menschelijke volmaaktheid van lichaam en geest." Hij ziet dus het goddelijke reeds dadelijk in het menschelijke verwezenlijkt; hij gaat er vrolijk heen om het vertrouwelijk te omhelzen, terwijl de Hebreeër met gebogen hoofd in heilig ontzag van verre staat. Dáárom nu zegt in de christelijke wereld ieder die de zonde niet kent: "de Griek was humaan en de Hebreeër was het niet." Maar wie dieper dan de oppervlakte ziet, bemerkt juist in die Israëlitische terughouding de heilige liefde voor datzelfde ideaal, dat de Griek in wellustige dadelijkheid omhelst. De Israëliet weet: het menschelijke, het Godmenschelijke zal komen, maar het is er nog niet. Het zal komen. Ja, de allereerste belofte Gods omtrent het Zaad der Vrouw,

wat was ze anders dan de verhevenste bezegeling der hu maniteit, de belofte dat de redding van den mensch zou uitgaan? Slechts wordt de macht die deze redding nog verre stelt, de macht van het zondige, het menschverdervende, niet lichtvaardig ontkend of terzijde gelaten, maar in diepen ernst erkend. Dáárom bij Israël die heilige vreeze voor menschvormige afbeeldingen van God, van welke de Grieksche wereld wemelde. Men wilde niet het beeld, maar de werkelijkheid, en in de zekere verwachting daarvan werd de plaats opengehouden, ledig bewaard voor den rechten eigenaar als Hij komen zou!

Daarom vermeet zich ook de Israëliet nog niet, God naar den maatstaf zijner menschelijke begrippen, zelfs niet der zedelijke, te meten. Ook wij Christenen zullen steeds het O. T. scheef beoordeelen zoolang wij dit niet in het oog houden. B. v. men noemt het gebod der uitroeiing van de Kanaanitische volken door Israël, hard en wreedaardig. Maar wie Gods heiligheid erkent, zal in dit gebod veeleer een langmoedigheid zien, die nu eerst het reeds lang verdiende gericht doet uitvoeren. Over het voltrekken Zijner strafgerichten zal hij God niet ter rekenschap willen roepen, noch over de keuze der dienstknechten die Hij daartoe verkiest. En wat Gods heerschappij over Zijn eigen volk betreft, mogen wij gerust als zeker stellen, dat juist de strenge geest der tucht, der heilige vreeze die het O. T. bezielt, een beteren waarborg voor de edelste belangen der humaniteit geeft, dan éénige van de godsdiensten der oude wereld, ook de Grieksche mede ingesloten, kon aanwijzen. De goddelijke Majesteit handhaafde streng de onschendbaarheid van zooveel wat in de Heidenwereld door harstochten verontreinigd of ten algemeenen nutte onteigend werd. Nergens vindt men vrouw en kind en familie-eigendom zóó sterk gewaarborgd. Nergens wordt van Godswege zulk een liefde jegens vreemdelingen, armen, hulpeloozen geboden.

Neen het is geen afkeer van het natuurlijke, geen geweldadig boeien van de menschelijke en (in goeden zin) wereldsche strevingen, dat den geest van het O. T. kenmerkt. Tegenover of naast den almachtigen Schepper heeft voorzeker de wereld voor den Hebreeër geen zelfstandigheid. Maar die God, die met Zijn uitverkorenen een verbond kan sluiten, bewijst daardoor dat Hij in de wereld kan en wil ingaan, opdat Hij haar doordringe. Wel is waar, dan siddert de wereld en haar hoogheid versmelt onder Zijn aanraking; maar gelijk aan Zijn verbondsgetrouwen, zoo is ook der wereld-zelve in de toekomst verheerlijking, verlossing beloofd. Daartoe zijn hemel en aarde geschapen, en het verwezenlijken van dat doel is de heerlijke bestemming Zijner uitverkoren Bondgenooten. Zoo wordt menschheid en wereld bij Israël oneindig hooger gesteld dan in Griekenland. Zou het met kunst en wetenschap anders zijn? Ook hier is wederom de schijn tegen Israël, en ieder die, wederom, de zonde niet kent, houdt dit volk met zijn godsdienst voor in sombere beperktheid afgekeerd van menschelijke wetenschap en kunstontwikkeling. Maar wie dieper ziet, oordeelt geheel anders. Het O. T. predikt een wonderbaar verheven beschouwing van beide wetenschap en kunst. De wetenschap erkent het als een bepaalden eisch der menschelijke natuur. De eerste werkzaamheid des menschen in het paradijs was het kennen van de dieren, en zijn eerste woord een uitspreken, naar aanleiding van zijn aanschouwen van de vrouw, een uitspreken van de hoogheid der menschelijke natuur in onderscheiding van die dieren, een profetie van de diepste beteekenis omtrent het "vleesch van zijn vleesch en been van zijn beenderen," waarin ons Paulus een aanduiding van Christus' eenheid met Zijn bruid, de Gemeente, doet zien (Ef. 5: 31). Na den val wordt over de menschelijke wijsheid dáárom alleen zoo scherp geoordeeld, dáárom alleen wordt zij ijdelheid

en dwaasheid genoemd, omdat zij door den val verduisterd is. Elke bestraffing van de valsche, door de zonde in dienst genomene wijsheid des menschen dient slechts om de ware wetenschap daar tegenover te verhoogen. En de goddelijke Wijsheid, die de grond is van alle voor den mensch kenbare orde en harmoniën der wereld, van alle ware wetenschap, blijft des te dringender den mensch uitnoodigen (Spreuk. 9) om aan hare tafel de diepste behoeften van zijn naar Gods beeld geschapen geest te komen vervullen. Niet minder dan de wetenschap wordt in het O. Testament de kunst als een bepaalde eisch der menschelijke natuur erkend. Kunst is beheersching van de stof om haar met den Geest te doordringen. Zulk een doordringende beheersching nu wordt den mensch terstond na zijn schepping, in den eisch dat hij de aarde zal vervullen en onderwerpen, tot levensdoel gesteld. En wanneer even als over de wetenschap zoo ook over de kunst, na den val een scherp oordeel geveld wordt, dan is het alleen omdat de Kaïnitische kunstvaardigheid zich van den Heer afwendt en der wereld toekeert. Deze afkeuring van het misbruik en de ontaarding der kunst dient dus wederom alleen om de ware kunst te verhoogen, zoo als het dan ook daarna met welgevallen vermeld wordt dat zij zich in de dienst des Heiligdoms ijverig en vindingrijk betoond heeft.

Uit dit alles blijkt ons op nieuw hoe het O. Testament volstrekt onverstaanbaar is zonder kennis van de menschelijke natuur; een kennis die alleen door het inzicht in den aard en de werkingen der zonde wordt mogelijk gemaakt. En de groote dwaling der "moderne" beschouwing komt ook hier weder in haar blindheid voor het heilige aan den dag. Welke is nu de verhouding van dit Oude Testament tot het Nieuwe, van de profetie tot de vervulling?

Omtrent de onderlinge betrekking tusschen Oud en Nieuw

Testament is het iederen Christen bekend dat het diepzinnigst onderricht in den Brief aan de Hebreeën aan de gemeente wordt gegeven. Dáár wordt uitgelegd hoe Mozes slechts als dienstknecht over het gansche huis, de hem toebetrouwde bedeeling, getrouw is geweest, maar de Zoon daarin als eigenaar heerscht; ja hoe eveneens de verheven profetie van Melchizedek, den priesterkoning van Salem, den vertegenwoordiger, zooals wij zagen, der aloude oorspronkelijke openbaring Gods, in Christus vervuld is. Gelijk de glans op Mozes' aangezicht, toen hij van den berg daalde, tijdelijk en doodend was en de heerlijkheid van Jezus Christus eeuwig en levenwekkend (2 Cor. 3), zoo is de oude bedeeling wel ook Verbond Gods met de menschen, in beloftenissen bevestigd, daar de wet slechts "tusschen in gekomen" is; maar in het Nieuwe Verbond zijn die beloftenissen geestelijk vervuld, zoodat de volkomen, ook lichamelijke vervulling daarin gewaarborgd is. "Niet omdat de O. Testamentische beloftenissen geen geestelijken achtergrond hadden, maar omdat die geestelijke achtergrond in het N. Testament tot voorgrond is geworden, en door het geloof reeds bij aanvang verwerkelijkt, daarom is het N. Verbond beter en eeuwig," en de heerlijkheid des tweeden Tempels zou grooter zijn dan die des eersten, omdat de voetstappen van Gods Zoon daarin zouden staan. Ja de belofte, de profetie zou zonder de vervulling, het Oude Testament zonder het Nieuwe, geen beteekenis hebben. De schaduw heeft haar waarheid slechts in het lichaam zelf, gelijk de lichamelijke besnijdenis in de geestelijke. Ware op het Israëlitisme geen Christendom gevolgd en daaruit ontwikkeld, het Oude Verbond ware even als de Islam een leugen geweest. Aan de Galatiërs schrijft Paulus: "Thans, nu gij God kent, ja nog meer, nu gij door God gekend (en daardoor, zie blz. 36, waarlijk met Hem vereenigd) zijt, hoe wendt gij u weder tot

de zwakke en arme eerste beginselen, die gij weder van voren af wilt dienen? Gij onderhoudt dagen en maanden en tijden en jaren? Ik vrees voor u, dat ik misschien te vergeefs aan u gearbeid heb." Zochten de Galatiërs hun rechtvaardiging en heiliging in de Joodsche wetsplechtigheden van sabbath en maan-dagen, ook thans nog, nu de vervulling in Christus reeds gekomen was, dan stelden zij zich afhankelijk van de "eerste beginselen der wereld," van den loop der hemellichamen, die deze feestdagen bepalen. Als men, nadat de vervulling reeds verschenen is, nog bij de profetie blijft staan, dan zinkt men beneden de profetie terug. Hier leert ons Paulus diepzinnig de armoede en ellende der "moderne" opvatting kennen, zoowel wat haar uitlegging van het O. Testament, als wat haar standpunt op zichzelf betreft. Deze opvatting toch beschouwt de Israëlitische plechtigheden en wetten even als de Galatiërs het deden — natuurlijk met dit onderscheid dat zij er niet aan denkt om zich aan de aldus verlaagde en miskende Joodsche bedeeling met de Galatiërs toch te onderwerpen. Het bepaald Openbaringsgebied in Israël miskennende, ontheiligt zij al deze oude instellingen door er een dergelijken natuurlijk menschelijken oorsprong aan toe te schrijven als aan hetgeen van dien aard bij de andere volken gezien werd. Bij alle Heidenen zijn het de natuurlijke betrekkingen tot de wereld, voor welke de Priesterstand tot bemiddelaar dient: de toestanden der zon, de wisseling der jaargetijden, der regelmatig terugkeerende of der buitengewone natuurverschijnselen, der natuurlijk-gezellige samenleving. Daarom spreken de priesters van godengeslachten, die het ontstaan der wereld en haar ontwikkeling voorstellen. Zij zien op den loop der planeten als der wereldbestuurders. Zij ordenen de standen en het geheele leven naar de daarin uitgesproken wetten. Maar Israël weet van den aanvang af duidelijk, dat slechts de zonde God en mensch

heeft gescheiden, zoodat slechts heiliging die gemeenschap kan herstellen; en tot dat doel alleen is de priesterstand door God verkozen en geheiligd. Deze heiliging is reeds begonnen met Gods verkiezing van het geheele volk, dat daarom een priesterlijk koninkrijk is. Daarom zijn priester en volk niet door een vaste natuurordening, door een onoverschrijdbare klove, maar slechts tijdelijk, tot aan de heiliging van het volk, van elkaar gescheiden. Even zoo bij de heidensche spijsverboden (b. v. bij de Aegyptenaren) berustte de heiligheid of onheiligheid van sommige dieren in hun betrekking tot bepaalde godheden. Zij golden als openbaring van de goede of als werktuigen van de kwade machten, en waren dus òf te heilig òf te onrein om gegeten te worden. De tegenstelling van goed en kwaad lag hier geheel en al op het natuurlijk gebied; goed was alles wat de natuurorde bevorderde of samenhield, kwaad alles wat haar verstoorde. Maar in de goddelijke wet van Israël was "gruwel" de uitdrukking van een zedelijken afschuw. Veel dieren zijn onmiskenbaar dragers van menschelijke hartstochten geworden, en daarom voor den mensch, die zich Gode toeheiligen wil, voorwerpen van geestelijken weerzin; gelijk God door den vloek over de slang haar daarvan als voornaamste voorbeeld gesteld heeft. Insgelijks waren offers en zelfkastijdingen bij de Heidenen uitdrukking van hun vrees voor de booze Macht in de natuur, of van hun mede-lijden met het jaarlijks wederkeerende lijden der natuur; bij Israël waren offers en vasten niet anders dan toewijding aan den Almachtige en Heilige. [1]) Het wezen en de verklaring van het geheele Israëlitisme lag dus in de erkenning van Gods heiligheid en de menschelijke zonde, en dus was in Christus, door de verzoening in Hem, de geheele vervulling daarvan gegeven. Trad men nu, gelijk de Galatiërs,

---

[1]) Zie O. v. Gerlach, op Exod. 28, Lev. 11 enz.

tot het standpunt der profetie terug, dan moest men die vervulling ontkennen, dus de voorbereiding, de profetische dingen onheilig, heidensch natuurlijk maken. Zoo doet het de "moderne" opvatting bij haar verklaring van de oud-Israëlitische wetten, daar zij de bijzondere Openbaring des heiligen Gods ontkent. Maar zoo doet zij het eveneens voor zichzelve. Zij staat op het standpunt der wet, der zwevende profetische voorgevoelens, der onbepaalde godsdienstigheid, die de bepaalde vervulling van al deze strevingen in Jezus Christus weigert. Daarom zinkt zij, als de Galatiërs, tot beneden die profetiën terug.

Uit al wat wij tot nog toe beschouwden, blijkt ons hoe volstrekt noodig tot recht verstand van de geheele Oud-Testamentische bedeeling is: het erkennen van den historischen aard der openbaringen Gods. Alles is geschiedenis van het begin tot het einde, gelijk alles eveneens heilig en profetisch is. Onafhankelijk van elke wijsgeerige en godsdienstige bespiegeling wordt de werkelijkheid van het wonder door die geschiedenis bewezen, ja geëischt. Wanneer men in de geschiedenis van Israël de bepaalde bijzondere leiding van God, die de komst des Verlossers voorbereidt, niet wil erkennen, verkrijgt men als slotsom van zijn kritische zuiveringen een geschiedenis, die volkomen vreemd aan den geest der Mozaïsche instellingen en eeredienst, en die dus volkomen onbegrijpelijk is. Het wonderbare in deze geschiedenis tot "poëzij" te verklaren, is slechts bewijs van onvermogen om de heiligheid te zien, die deze geschiedenis van alle "mythen" der rondom wonende volken onderscheidt; daargelaten nog dat het de vernietiging van alle waarachtige poëzij is. Want deze historie is de waarachtigste van alle, de geschiedenis der geschiedenissen. En de poëzij heeft slechts aan de historie haar bron, haar kracht, haar bodem om op te groeijen; zoo als het dan ook doorgaans praktisch blijkt dat hoe minder een

dichter aan deze geschiedenis gelooft, hoe minder hij zelf dichter is.

In beide Oud- en Nieuw Testament is dezelfde geschiedenis, dezelfde God die zich in den voortgang der tijden openbaart. Daarom ook een en dezelfde weg ter zaligheid. Heerlijk wordt die éénheid aangeduid door Paulus waar hij, door overneming van een Oud-Testamentisch woord, er op wijst dat, even als de heilige eisch der wet door het Evangelie niet wordt te niet gedaan maar bevestigd, evenzoo ook de helpende Genade onder de bedeeling der wet reeds den zondigen sterveling nabij was. "Mozes beschrijft de gerechtigheid uit de wet aldus: de mensch, die deze dingen doet, zal er door leven. Maar de gerechtigheid uit het geloof spreekt aldus: zeg niet in uw hart: wie zal ten hemel opstijgen? dat is, Christus afbrengen; of wie zal in den afgrond nederdalen? dat is, Christus uit de dooden opbrengen. Maar wat zegt zij? Het woord is nabij u, in uwen mond en in uw hart. Dit is het woord des geloofs, dat wij prediken." Namelijk: tot den geloovige onder de nieuwe bedeeling wordt gezegd: "Spreek niet: de gerechtigheid is verre en hoog boven mij, in den hemel: wie zal daarheen stijgen om ze tot mij te brengen — dàt ware een loochenen dat Christus reeds van den hemel afgekomen, het Woord vleesch geworden en onder ons wonende geweest is; dat de Zone Gods de gerechtigheid van den hemel gebracht en haar op aarde verwerkelijkt heeft, zoodat zij u zoo nabij is als gij begeeren kunt. En zeg ook niet: ik zal de gerechtigheid voor God nooit kunnen bereiken, zij is als door een diepen afgrond voor mij verborgen, en wie zou daarin neder kunnen dalen om haar tot mij te brengen? — dàt ware een loochenen dat Christus reeds opgestaan is en zoo de door Hem verwerkelijkte gerechtigheid voor u aan het licht gebracht, aan het geloof ter toeëigening aangeboden heeft." Maar nu, dat Paulus dit woord

uit het Oude Testament heeft kunnen overnemen, dit bewijst dat de daarin beschreven zaligheid, de vervulling van alle geestelijke behoeften, reeds in kiem, in geestelijken aanvang, onder het Oude Verbond aanwezig was. Ja ook onder de Oude bedeeling was er rechtvaardiging uit het geloof. Er waren kinderen en vrienden Gods, rechtvaardigen wien de wet des Heeren zoeter was dan honigzeem, die Zijn vriendelijkheid proefden en smaakten en van de vergeving hunner zonden verzekerd waren. Want dezelfde Mozes die gezegd heeft: de mensch die deze dingen doet, zal door dezelve leven — en daarmede den heiligen eisch der wet handhaaft, diezelfde Mozes zegt ook: het Woord Gods is nabij u, zoo gij ernstig wilt kunt gij het verstaan; alle onwetendheid daarin is slechts een zedelijke onwil, geen verstandelijk onvermogen; en als Woord Gods brengt het voor hem die het aldus in den geloove aanneemt, de kracht met zich om het te verwezenlijken in het leven. Immers hij bedoelt hier het geheel der openbaring Gods; niet het gebod der wet alleen, maar ook de belofte der genade, in de profetische beloften en daden Gods en in de offersymbolen openbaar. De Israëliet die dit heerlijke Geheel geloovig aannam, werd daardoor gerechtvaardigd en met den vrede Gods vervuld. De ontplooiing ontbrak nog, maar de kiem en dus de werkelijkheid, was reeds aanwezig. Die ontplooiing is: de opstanding van Christus, die door den Heiligen Geest de wedergeboorte, de volle vernieuwing met zich brengt; de daadwerkelijke overwinning des doods, in welke eigenlijk het onderscheid tusschen de Oude en de Nieuwe bedeeling zich toont.

Maar dat leven, hetwelk in die opstanding ontplooid moet worden, het is toch reeds aanwezig, gelijk het aardsche leven van Christus de volkomen vervulling der wet, het toebereiden tot Zijn opstanding geweest is. De opstanding, de werkelijke overwinning des doods, de geestelijke ver-

nieuwing, dat is het ontzachlijk onderscheid dat Oud en Nieuw Testament in tweeën deelt. Ja in dien zin "was de Heilige Geest er nog niet, zoolang Jezus niet verheerlijkt was." Maar deze opstanding werd niet uitwendig tot dat aardsche leven toegevoegd, zij was er de ontplooiing, de kroon van. En evenzoo is de heerlijkheid des Nieuwen Testaments geen te niet doen van die des Ouden: gesluierde (doch werkelijk aanwezige) en ongesluierde schoonheid, profetie en vervulling sluiten samen. Wanneer men tegenstelling maakt tusschen den God des toorns onder de Oude, en den God der liefde onder de Nieuwe bedeeling, dan kan men noch de aandoenlijke beschrijving der herderliefde van Israëls God, b. v. den 23ste Psalm, noch haar betooningen, gelijk b. v. in den aartsvaderlijken tijd, en door zoo menige leiding, die in de Psalmen met dankbare verrukking bezongen wordt, verklaren.

Alzoo, ook ons die in de vervulling leven, moet het woord der profetie dierbaar zijn. Wij doen wel zoo wij in deze duisternis der wereld letten op de fakkel van het vaste profetische woord, totdat de dag, de groote Dag van Christus' toekomst aanbreekt, en de vooruitgaande weêrschijn van dat volle zalige Licht, de Morgenster der verwachting, opgaat in onze harten. Immers ook wij leven in verwachting van groote dingen die komen zullen, en de Oud-Testamentische openbaring is ons een fakkel om ons in het heden en de toekomst thuis te vinden. Want Israël is het van God gestelde middelpunt, de hoeksteen der wereldgeschiedenis. "Toen de Allerhoogste den volken de erfenis uitdeelde, toen Hij Adams kinderen van één scheidde, heeft Hij de landpalen der volken gesteld naar het getal der kinderen Israëls." Het samenstel van de volkeren der wereld verkrijgt naar Gods plan eerst door Israël, als het lichaam door het hoofd, éénheid en samenhang. Deze beschouwing, wij weten het, is een gruwel in de oogen die, bij het "moderne" licht, eerst dáár het

waarlijk-menschelijke in godsdienst en geschiedenis zien, waar het Israëlitische zoo bepaald mogelijk is weggedaan en als een onrein, in elk geval geheel verouderd kleed, uitgetrokken. Wij daarentegen hebben uit al het vorige gezien, hoe Israël juist het waarlijk menschelijke volk, de vertegenwoordiging der menschheid is. De volken der wereld, wier oudste geschiedenis zich in mythische nevelen oplost, hebben geen klaar besef van hun eigen verleden. Geen samenhangende geschiedenis van de wording, den groei van hun eigen bewustzijn bezitten zij. Dit echter is het juist, wat den mensch tot mensch, en een volk tot een waarlijk menschelijk volk maakt, dat er éénheid van bewustzijn en herinnering is; dat men zijn leven als samenhangende éénheid weet op te vatten en te begrijpen. Daarom moet ook de Heilige Schrift geheel Israëlitisch verstaan worden, zal men haar echt-menschelijk, echt-universeel begrijpen. De Schrift is, nu Israël als geordend volk niet meer en nog niet weder bestaat, als het ware de stoffelijke, zichtbare vertegenwoordiging van dat volk voor de gemeente die thans bestaat. Dit éénige volk van alle natiën der wereld is in den oorsprong zijner nationaliteit niet met zonde bevlekt, maar, in Abrahams goddelijke roeping, onbevlekt ontvangen en geboren. Doch het bestaat nu voor de gemeente niet meer dan in het schriftelijk gedenkteeken, de schriftelijke bewaring der hem toebetrouwde woorden Gods. In het duistere besef dat deze Schrift ook voor de toekomst, gelijk een Testament na den dood des bezitters, zou noodig zijn om de nalatenschap te verklaren, heeft dit volk met ongelooflijke zorgvuldigheid die Schriften verzameld, bewaard en ons overgeleverd. Waartoe moet nu deze schat der Kerke dienen? De gemeente heeft, door verflauwing des geloofs en beneveling der geestelijke kennis, in den loop der eeuwen het besef van haar eenheid als gemeente, als volk Gods, grootelijks verloren. Wel is er altijd een

besef, een donker gevoel in de christelijke menschheid levend gebleven, dat zij een eenheid behoort te zijn, een samenbindende macht ook hier op aarde hebben moet. Van dit besef heeft Rome zich meester gemaakt, en dit is, meer dan alle andere hoe ook gewichtige bij-oorzaken, de eigenlijke verklaring van de middeneeuwsche macht des Pausdoms. Maar tot volkomen helderheid is dit besef bij de gemeente niet gekomen; anders had zij zich ook niet zoo lang met de valsche eenheid van het Roomsch-katholicisme kunnen vèrgenoegen. Ook de Hervorming heeft dit gebrek niet hersteld. Zij was, hoe invloedrijk hare werking ook op dit gebied moge schijnen geweest te zijn, toch in den grond geen kerkvormende macht, maar slechts een heerlijke en noodzakelijke bevrijding der gewetens, een individueele terugkeer tot den levenden God en Zijn verzoenende genade in Christus. De eenheid nu, die der gemeente noodig is, wordt profetisch in Israël gevonden. Van daar dat de kritiek zich in het protestantsch kerkgenootschap met een onbewusten instinctmatigen weerzin doorgaans tegen het Israëlitische in de Schrift, voor zoover het de geestelijke waarheid op den bodem der geschiedenis leert stellen, heeft aangekant. De kritiek niet alleen der ongeloovigen maar ook der vromen. Luther verwierp den brief van Jacobus en de Openbaring van Johannes eigenlijk om hun sterk Israëlitisme. En tallooze eenvoudige vromen in de Hervormde kerk nemen uit de Schriften alleen sommige plaatsen uit, die voor het persoonlijk geestelijk leven belang hebben, en bekommeren zich volstrekt niet om den historischen samenhang, d. i. om het Israëlitische in die Schriften. De negatieve kritiek der laatste eeuw heeft op haar beurt met groote zorgvuldigheid dit door de gemeente verwaarloosde Israëlitische in de Schrift op den voorgrond gesteld, doch om het dan te verwerpen als voor de ontwikkeling onzer dagen niet meer ge-

schikt, immers tegen den geest der ware menschelijkheid particularistisch aangekant. Welke is dan nu, zoo wij dit inzien, onze roeping? De groote waarheid, die de Heer onzen tijd wil leeren, de waarheid Zijner toekomst, eischt bepaald dat wij in Schriftverklaring en leven het individualisme laten varen, of liever dat wij zijn wezenlijke kern, die door de Hervorming met haar prediking van de Rechtvaardiging uit het geloof is vooropgesteld, laten aanvullen door de waarheid, dat het gemeenschappelijke, het gemeentelijke, eerst de rechte verklaring van Gods Woord en wil geeft. Wij merkten op hoe de Roomsche Kerk hierin heeft vooruitgegrepen. Inderdaad is deze geheele hierarchie als een hoogstmerkwaardig vooruitgrijpen van hetgeen aan Israël toekomt, te verstaan. Zij heeft de Kerk van Christus eenvoudig als een voortzetting van de O. T. bedeeling opgevat. In de plaats van Israëls koninkrijk trad het heilige Roomsche Rijk: de keizer zat op Davids troon en de geestelijkheid eischte de voorrechten van den stam Levi. Hoogstmerkwaardig toont zich het glansende toppunt van deze geestrichting, de tijd der kruistochten, der toeëigening van Israëls land door de westersche christenheid, met bloedige vervolging van het volk Israël gepaard; als het ware door den instinktmatigen haat die steeds den mensch tegen hem dien hij verongelijkt heeft, pleegt te bezielen (2 Sam. 13: 15). Door deze ruwe, haastige overneming van het Oud Testamentische heeft de christenheid op de toekomst haars Heeren vooruitgegrepen. Welnu, dit moeten wij vermijden en Israëls ordening op vatten gelijk ze is, als profetie. Dat is, als werkelijkheid, die niet als uitgeleefd verworpen, maar op geestelijke wijze verder verwerkelijkt moet worden nu in Christus, het einde der wet, den Vervuller van wet en profeten, tot die verwerkelijking de grond gelegd is. De Israëlitische gemeente, ook onder het koningschap, was en bleef steeds

het Huis Israëls. In dat denkbeeld van het "huis" ligt de gedachte van samenbinding, de liefelijke eenheid op grond der levensgemeenschap in oorsprong en streven. De nationale eenheid der Volken is wèl op het huisgezin gegrond en daaruit voortgevloeid, maar helaas! door de zonde is het niet meer mogelijk de volks-eenheid één huisgezin te noemen. Van het "huis Nederland, het huis Frankrijk" te spreken, ware een wreede bespotting. Maar het huisgezin van Christus, het geestelijk huis, waar Hij, gelijk weleer zichtbaar onder Zijn Apostelen, zoo ook nu nog onzichtbaar persoonlijk als Huisvader in liefde heerscht en allen door Zijn liefde tot broeders en zusters verbindt, dat is de doorgaande gedachte der Nieuw-Testamentische maar ook de vervulling van de Oud-Testamentische Schrift. In dat geestelijk huis, dat door Zijn inwoning tot heiligen Tempel wordt, dáár is door Hem, die onze, der Joden en der Heidenen, vrede is, de middelmuur des afscheidsels tusschen beiden gebroken en de vijandschap in Zijn vleesch te niet gemaakt. Echt menschelijk in den zin van de gevallen menschheid is de door de "moderne" kritiek gewettigde en ten nadeele van Israël verklaarde vijandschap tusschen Jood en Heiden. Maar Christus, de echte mensch in den waren, oorspronkelijken zin des woords, is het Hoofd der menschheid, geheel waarlijk Israëliet en daardoor geheel waarlijk Heiden tegelijk. Daarom is Hij de verzoening, de vrede van beiden doordat Hij ze beide van het valsche, onware, zondige en tegen elkaar vijandige dat hun aankleeft, ontdoet en hen in éénen nieuwen mensch, in Zich, vereenigt. Willen wij Hem dus in waarheid als geheel universeel, als het Hoofd der menschheid begrijpen, zoo moeten wij Christus en het Nieuwe Testament geheel Israëlitisch verstaan. Alles in Israël profeteert van Hem. Al wat aangaande Hem geschreven is in Mozes en de Profeten en de Psalmen, moet vervuld worden en wordt ver-

vuld in Hem en in de gemeente, het lichaam dat onafscheidelijk aan het Hoofd verbonden is. Dat spreekt de gemeente uit door Jezus te noemen den Christus, d. i. de vervulling van al wat in Israël als schets, als kiem begonnen was, maar waarvan de voltooiing werd tegemoet gezien. De geschiedenis van Jezus heeft dus niet alleen een volstrekt nationaal karakter, maar zij is de voltooiing der nationale ontwikkeling van Israël, alzoo een nieuwe kringloop der geschiedenis van Gods volk. Helaas! Israël heeft dit voltooide beeld, dit verwerkelijkt ideaal van zijn eigen wezen verworpen, en alzoo nog weder een nieuwe ontwikkeling noodig gemaakt. Want Gods plan zal vervuld, en door 's menschen zonde wel vertraagd maar niet verijdeld worden. De profetische verwachtingen, die Sion als middelpunt en de volken daar rondom in zalige deelneming aan Sions heerlijkheid aanschouwen, ze zullen vervuld worden, maar nu langs een langen en smartelijken omweg. De twaalf patriarchen van het nieuwe Israël, geroepen om te doopen en het Evangelie te prediken tot aan de einden der aarde, moeten een beweging aanvangen, waarvan het einde dit zal zijn, dat in de kracht des Geestes van Christus ook het oude Israël tot Zijn Messias bekeerd wordt en dan, door aflegging van al het Joodsch-beperkte daartoe geschikt geworden, middelpunt en hoofd van al de volken, die in Israëls ordeningen ingevoegd worden, wezen zal. Zoo is dus eveneens de Nieuw Testamentische geschiedenis een geschiedenis Israëls in een anderen, nieuwen vorm, een bewijs voor de diepe waarheid van Jezus' woord, dat Hij niet is gekomen om wet en profeten te ontbinden, maar om die te vervullen.

Inderdaad, over alle vraagstukken die ons Christenen en onze zoozeer tot den grond toe bewogen tijden bezighouden, verspreidt de kennis van het Oude Testament een heilig heerlijk licht. Over de waarlijk-Israëlitische beschouwing van kunst en wetenschap spraken wij reeds. Om ons

bestek niet te zeer te buiten te gaan, raken wij slechts even het grondgebied der maatschappelijke belangen, de beginselen der Staats-beschouwing aan. Wat wij hieromtrent willen aanstippen, kunnen wij niet beter uitdrukken dan met de woorden van R. F. Grau, in zijn merkwaardig geschrift: Semiten en Indogermanen in hunne betrekking tot godsdienst en wetenschap, waarin hij deze beide volkstypen met elkaâr vergelijkt. "Daar de Hebreër zich bewust was van niet zoozeer tot een zuiver-menschelijken staat, maar tot het Rijk Gods te behooren, zoo bezat hij een eigenaardige kennis, die aan de staatkundig het meest gevormde Indogermanen ontbrak, en die een veel hoogere waarde heeft dan alle wereldsche staatkunde. Terwijl den Grieken en Romeinen geen hooger doel voor den geest stond dan de voorrang van den eigen staat boven de andere volken, wist de Hebreër dat alle ontwikkeling van volk en staat zelf slechts voor het hoogste waarnaar de mensch kan streven, voor de gemeenschap met God in een Rijk welks goederen van Boven komen, dienen moest. Dat Godsrijk kon slechts van Israël, het volk Gods, uitgaan en zich over de wereld uitbreiden. Maar hiermede was de bewonderenswaardige, voor alle oude volken verborgen kennis verbonden, dat alle staatsontwikkelingen der volken haar laatste doel niet in zichzelve hebben, maar dienen moeten tot een ander Rijk dat niet van deze wereld is: en dat zij daarom, na hun beperkt doel bereikt te hebben, evenzoo in de zee der volken weder onder gaan, als zij daaruit zijn opgedoken. De Hebreeuwsche profeet, tot een klein en naar wereldschen maatstaf onbeduidend volk behoorende, ziet als van uit de wolken des hemels op het gewoel der wereldbeheerschende volken neêr. Hij mag een blik slaan in den Raad die volken en staten regeert, en van den Oude van dagen, wiens kleederen sneeuwwit en wiens troon vuurvlammen zijn, vernemen hoe lang nog deze

wereldrijken duren mogen totdat hunne ure geslagen is. En terwijl de machten die buiten de gemeenschap met God over de wereld heerschen, hem als verscheurende dieren voorkomen die uit de zee oprijzen en in haar ook weder neerzinken, ziet hij des Menschen Zoon nederdalen uit de wolken des hemels. En Hem wordt gegeven eer en macht en het Koningrijk, zoodat alle natiën en tongen Hem moeten dienen. Zijne heerschappij vergaat niet, en Zijns Koningrijks is geen einde."

Het valt in het oog, van hoe wijduitgestrekte gevolgen deze geheele beschouwing van het Oude Testament voor de uitlegging van het Nieuwe moet zijn; en hoe eerst dáárdoor beide tot die levende eenheid worden samengesloten, in welke het Nieuwe het Oude niet ter zijde stelt noch vernietigt, maar voltooit. Zóó alleen kan de "moderne" kritiek in waarheid overwonnen worden, door het goede dat in haar opmerken van de Israëlitische bestanddeelen ligt, te erkennen, en zich voor het kwade te wachten, hetwelk zij door verwerping van die bestanddeelen daarbij mengt. Zóó eerst kan, naar den dringenden eisch van onzen tijd, alle docetisme, dat Christus losrukt van Israël en de menschheid, en Hem in ideale afgetrokkenheid boven de werkelijke geschiedenis laat zweven, vermeden worden. Immers het geheele Oude Testament is voorbereiding tot de menschheid van Christus.

Want voorzeker, daar is in de moderne kritiek over het Oude Testament een bestanddeel van waarheid, hetwelk verdient met ernst behartigd te worden. De gemeen-making van het heilige, die het eigenaardigst kenmerk dezer kritiek is gelijk der geheele levensbeschouwing waaruit zij voortvloeit, verhindert haar, de groote heerlijke hoofdgedachten te zien, die het geheel der heilige geschiedenis bezielen. In deze dingen is zij volslagen blind. Maar niet in den arbeid van het opsporen, rangschikken en zuiveren

van tallooze bijzonderheden, die den aard en de houding van dat geheel mede helpen bepalen. Zoo moeten wij het zonder schroom met dankbaarheid van haar aannemen, als zij het Semitisch karakter van de Oud en dus ook van de Nieuw-Testamentische godsdienst door uitvoerige historische nasporing in het licht stelt. In de aanwijzing van dit Semitisch karakter door Renan en anderen ligt een gewichtige waarheid. De Indogermaan spreidt zijn willen en weten over de breedte der natuur, en doordringt de wereld naar alle zijden. De Semiet daarentegen verheft zich tot God, en hoort Zijn stem in het geweten. De eerste neigt van nature tot het pantheïsme, de tweede tot erkenning van den persoonlijken God. Doch deze Semitische ontvankelijkheid voor de openbaring Gods wordt nu verder verkeerdelijk door de moderne kritiek voor het feit der openbaring-zelve gehouden, en dus de godsdienst als iets natuurlijk-menschelijks verklaard, waarbij de bijzondere persoonlijke openbaring Gods onnoodig wordt. Daarenboven wordt de uitnemendheid van het Israëlitische volk boven de verwante Semitische stammen, de Arameïsche en Arabische, geloochend. De Arabier wordt b. v. door Renan in zijn "geschiedenis der Semitische talen" bepaaldelijk de maat, d. i. de hoogste uitdrukking, van den Semitischen geest genoemd. Ja het geheele Semitische ras wordt als een lagere uitdrukking van het wezen des menschen, beneden het Indogermaansche gesteld. Dit nu is een even onhistorische als onheilige bewering. De geschiedenis toont aan dat b. v. bij de uitnemendste volken der oude wereld, de Grieken en Romeinen, de godsdienst nog vroeger dan de volksbeschaving is ten grave gedaald, terwijl daarentegen, toen Israëls zelfstandig volksbestaan ophield, de godsdienst van Israël zich juist in het Christendom tot haar hoogste uitdrukking, tot de voltooiing van haar wezen verhief, en alzoo klaarlijk bewees, niet uit de natuurlijke ver-

mogens van dat volk zelve ontstaan te zijn. En die godsdienst op zich zelve bewijst zich voorts aan elk ontvankelijk gemoed als het karaktermerk der meest volstrekte heiligheid dragende. Alzoo wijst zij op een hooger dan menschelijken oorsprong, op de Openbaring Gods in den eigenlijken zin des woords terug. En gelijk Maria, de moeder des Heeren, staande op de grenslijn tusschen de Oud- en de Nieuw-Testamentische godsdienst, het hoogere leven uit God wel van Boven ontvangen, maar niet uit zichzelve voortbrengen kon, zoo is het desgelijks met dat geheele Volk Israël waarvan de gezegende Maagd als het ware de verpersoonlijking is. Het is de dochter Sion, het Volk der ontvangende verwachting, der profetie van het toekomstige verlossingsleven. Doch deze verwachting is onuitsprekelijk schoon, en van dieper beteekenis dan dat zij uit des menschen hart alléén onafhankelijk van bijzondere goddelijke leiding zou kunnen voortkomen. In de wonderbare tegenstrijdigheid, die het heidensch besef kenmerkt, heeft Plato eens geprofeteerd dat, zoo een volmaakt Rechtvaardige op deze aarde verscheen, hij door de menschen miskend, uitgeworpen en gekruisigd zou worden — en een andermaal wederom zegt hij, dat ieder wien het ook slechts ééns vergund zou zijn, de deugd in haar zichtbare schoonheid aangezicht tot aangezicht te aanschouwen, in zoo brandende liefde tot haar zou moeten ontvlammen, dat niets hem ooit weêr van haar zou kunnen scheiden. Deze edele Heiden spant zich in om zooveel mogelijk aan de afgetrokken begrippen die zijn geest vormt, werkelijkheid, vleesch en bloed, leven te schenken. Maar dit streven zelf van den heidenschen geest is een aandoenlijk bewijs voor de waarheid van 's menschen val. Omdat de volken der wereld een duister besef van het paradijs hebben overgehouden in het hart, daarom zien zij allen naar de vervlogen gouden eeuw in het grijze verleden terug. Slechts nu en dan vermag een

eenzame wijze, gelijk Plato, den blik vooruit naar de toekomst te richten en van een volmaakte maatschappij te droomen. Doch dit ideaal vermocht hij niet tot werkelijkheid te maken, noch zelfs den weg tot die verwerkelijking aan te wijzen. Want de heidensche wijsheid zoekt een hemelschoon kleed van wijsgeerige diepzinnigheid of dichterlijke versiering — een hemelsch kleed voor aardsche gedachten. Doch Israël, Gods volk, heeft omgekeerd een aardsch kleed voor hemelsche gedachten, voor profetiën Gods, wier oneindig rijke schoonheid slechts zeer benaderend in de vormen der menschelijke poëzij kan worden samengevat. De Heilige Geest der profetie worstelt met de onvolmaaktheid der menschelijke taal om zijn gedachten uit te drukken, en vergenoegt zich dus met schemerende aanduidingen, die in het hart van Gods kinderen worden medegevoeld, maar aan het besef van den onvernieuwden mensch eenzijdig, hoezeer dan ook verheven en dichterlijk schoon, moeten voorkomen.

Wie echter deze aanduidingen eenigzins door den Geest leert verstaan, die baadt zich in de gewijde stroomen der Heilige Schrift des Ouden en Nieuwen Testaments met nimmer verzadigde begeerte. Op den hier gelegden grondslag spreken wij in ons volgend vertoog over het geestelijk verstand van Gods Woord.

VI.

HET GEESTELIJK VERSTAND VAN GODS WOORD.

Van de heerlijke éénheid tusschen Oud en Nieuw Testament spraken wij in de voorgaande bladzijden. Het verschil tusschen beiden hebben wij wel met een enkel woord genoemd, wijzende op de Opstanding des Heeren en de daaraan hangende Wedergeboorte der geloovigen als een nieuw, geheel bepaald Nieuw-Testamentisch leven. Maar uitvoerige uiteenzetting gaven wij daarvan niet. Thans gaan wij daartoe over.

De innigste samenhang, dit zagen wij, verbindt het Oude en het Nieuwe Testament. Het leven der Opstanding, in het eerste toebereid, komt in het tweede tot ontplooiing en overwinning. Die ontplooiing is een overwinning, d. i. er moet strijd voorafgaan. Geleidelijk als bij de plant is deze overgang niet. Zonder strijd, zonder schok ontvouwt zich de kiem tot bloesem en vrucht, schoon ook hiertoe een kracht boven en buiten de plant, namelijk het zonlicht, noodig is. Maar in het bewuste, hoogere, geestelijke leven is het zoo niet. Dáár geldt, sedert de zonde en van wege de zonde, de groote regel: met smart zult gij ba-

ren: met inspanning, met worsteling zal het nieuwe leven door de poorte des doods heen breken. Want van den aanvang der ontwikkeling af zijn onreine, niet tot het wezen van dat leven behoorende, bestanddeelen mede opgenomen, en hebben den ganschen ontwikkelingsloop begeleid. Deze breede last moet vóór de "enge poort" worden afgeleid. Er moet een sterven voorafgaan, om tot de ware, ruime ontplooiing van het leven te komen. En deze doorbreking van den dood tot het leven wordt bepaaldelijk door een nieuw wonder, door een indaling van levenskracht van boven, mogelijk gemaakt en ondersteund. De voortgang der wet op zichzelve leidt wel tot den dood, maar niet tot het leven, dat uit dien dood met Hooger hulpe voortkomt. Door het oude leven, door de Wet, is wel de kennis van de zonde, maar niet de overwinning van haar. Het hoogste verlangen, de hoogste dorst, leidt wel tot versmachting maar niet tot lafenis. De dorst is noodzakelijk om voor de lafenis ontvanklijk te maken, doch zijzelve komt van elders. Een nieuwe factor, een nieuwe levenskracht komt als de zonnestraal van Boven, het voldragen leven tot voltooiing, tot verschijning helpen komen. Dezen overgang vormen de smarten des doods. Die smarten zijn geboortesmarten. God heeft Christus opgewekt, zegt Petrus op den Pinksterdag, ontbonden hebbende de smarten, de geboorteweeën des doods. De Heer zelf, Zijnen discipelen profeterende wat met Hem en voorts ook in hen, door herhaling van Zijne geschiedenis, zou plaats grijpen, zegt: een vrouw, wanneer zij baart, heeft smart, daarna blijdschap. Paulus, beschrijvende hoe ook de Natuur tot verheerlijking zal komen, stelt haar vóór als zuchtende en in barensweën verkeerende: even als ook voor den geloovige de beproeving, tegenwoordig zijnde, geen blijdschap maar droefheid werkt, daarna de vrucht der gerechtigheid. Gelijk nu de Heer niet alleen is opgestaan door de voortwerkende kracht

van Zijn eigen leven, maar ook opgewekt door des Vaders kracht, zoo is er ook in ons geen overgang uit de wet tot het nieuwe leven dan door de smart der geboorte, al behoeft die smart niet in een enkel punt des tijds, op methodistische wijs, te zijn samengetrokken, daar zij zich in voorbereiding en nawerking over langen tijd, ja over het geheele leven, heen spreiden kan. De doop en boetprediking van Johannes den Dooper diende ter aanduiding dat alle voorbereidende leidingen Gods met Israël niet geleidelijk tot den Messias overbrachten, maar dat het volk nu, bij de nadering Zijner komst, zichzelf eerst ter dood veroordeelen, onrein verklaren moest en den Doop ontvangen die ter wedergeboorte leiden moest als de Christus zou gekomen zijn om met den Heiligen Geest en met vuur te doopen.

De Opstanding dus, het nieuwe leven van Christus, en daaraan hangende onze Doop en wedergeboorte, ziedaar, gelijk wij reeds bladz. 154 aanmerkten, het groote onderscheid dat Oud en Nieuw Testament, en het Oud- en Nieuw-Testamentisch leven, in tweeën deelt. Op dezelfde wijze nu onderscheidt zich van elkander het voorbereidende, het om zoo te zeggen Oud-Testamentische verstand der Heilige Schriften van Oud en Nieuw Verbond, en het geestelijk verstand van Gods Woord. Het eerste, het wettelijke en voorbereidende verstand der Heilige Schrift, is noodzakelijk maar onvoldoende. Het is de profetie van het geestelijk verstand, dat wij nu gaan beschrijven. Tusschen deze voorbereidende en de waarlijk-geestelijke opvatting van Gods Woord ligt ook een sterven, een geestelijke strijd ter vernieuwing. Van het ter voorbereiding noodzakelijke, maar onvoldoende verstand van Gods Woord spreken wij hier niet verder, want over het tweede, het geestelijk verstand van dat Woord hebben wij te handelen; en daaruit zal van zelf het eerste een genoegzaam licht ontvangen.

Opstanding en vervulling is één: dit was de hoofdgedachte van ons vijfde vertoog. Vervulling is: overgang van de kern tot een hooger leven, nadat de vorm van het tot hiertoe voorhanden leven is te niet gedaan: m. a. w. vervulling is Opstanding. Zoo is de Wet opgestaan in het Evangelie. Het Israël, dat in den bloeitijd zijner geschiedenis in Kanaan leefde en zondigde, is opgestaan in het Israël dat berouwvol en geloovig uit de ballingschap terugkwam. Christus de vervulling van het Oude Testament (want dat was Hij bovenal in de dagen Zijner aardsche omwandeling) is opgestaan als Heiland der wereld. Om deze wonderbare éénheid van belofte en vervulling, van Oud en Nieuw Testament, is de geheele Heilige Schrift in haar éénheid en samenhang ons Gods Woord. Er is een oud geschil over de vraag of de Bijbel Gods Woord is, dan wel of hij Gods Woord bevat. Wij voor ons hebben de reden van dit geschil eigenlijk nooit kunnen begrijpen. Want beide deze uitdrukkingen kunnen gebezigd worden in een zin, waarin wij ze bepaald, de eene zoowel als de andere, verwerpen. Men kan zeggen: de Bijbel bevat Gods Woord — en daarmeê bedoelen: ons ongeheiligd en ongeloovig verstand mag uitmaken wat in den Bijbel al of niet tot Gods Woord behoort. In dien zin verwerpen wij bepaald deze stelling. Evenzoo kan men zeggen: de Bijbel is Gods Woord — en daarmeê bedoelen: er mag geen onderscheid in graad der ingeving door den H. Geest worden aangenomen, en het erkennen van ook maar de kleinste feil in eenige historische of natuurkundige mededeeling der H. Schrift is evenzeer ongeloof, als de meening dat het Evangelie van Johannes meer van den H. Geest bezield zou zijn dan het boek de Prediker of Esther. In dien zin verwerpen wij bepaald ook deze stelling. Maar beide stellingen kunnen ook weder in een gezonden waren zin worden bedoeld, waarin wij er volkomen mede instemmen. Zoo zeggen wij gaarne:

de Heilige Schrift bevat Gods Woord, omdat de uitdrukking "Gods Woord" aanduidt de levende mededeeling Gods, onverschillig of dat Woord, na door God gesproken te zijn, al of niet worde opgeschreven. En onder de vele honderd malen dat deze uitdrukking in den Bijbel voorkomt, is er ook natuurlijk niet één enkel voorbeeld aan te wijzen, waarin die uitdrukking "Gods Woord" bedoelen zou den Bijbel gelijk hij, beginnende met Genesis en eindigende met de Openbaring van Johannes, vóór ons ligt. Maar even stellig zeker zeggen wij: de Bijbel is Gods Woord, om deze eenvoudige reden, dat tot elk "Woord" niet alleen behoort de zin, de gedachte, het in het hart uitgesproken woord, maar ook de adem, de klank waarin deze zin en gedachte zich lichamelijk maakt, de letters wier samenvoeging dat woord uitdrukken, kortom de geheele vorm, waardoor dat Woord zich kenbaar openbaart. Nu heeft God het Woord, dat Hij onder de menschen heeft doen vernemen, kenbaar en lichamelijk gemaakt door daden, van de schepping der wereld af, dóór al Zijn leidingen met de menschheid en met Israël heen, door alle woord dat Hij den profeten gaf te spreken, en ook door de bijzondere zorg, waarmede Hij, gelijk wij zagen (bladz. 75, 104) over het samenstellen van de oorkonde der Openbaring, de Heilige Schriften, heeft gewaakt. Zoo herhalen wij dus in de volle beteekenis der uitdrukking en zonder éénige dubbelzinnigheid de betuiging, waarmeê wij deze "Blikken in de Openbaring" op de allereerste bladzijde hebben aangevangen: Ik geloof dat de Heilige Schrift Gods Woord is. Dit Woord van God nu, door God in Zijn daden en leidingen door levende menschen, door den Godmensch zelf en voorts in Profeten en Apostelen en getuigen gesproken, dit Woord van God is een levend woord, en eischt een geestelijk verstand om het op te nemen gelijk het wil opgenomen zijn. Het is een zaad, dat geen vrucht

draagt, zijn eigen leven niet ontvouwt, in harten gelijk die van de Farizeërs tot welke de Heiland zeggen moest: Mijn Woord vindt in u geen plaats. Dat is: geen bodem om er in te wortelen, geen geloof dat, als een "vaste grond" de onzienlijke dingen kan dragen en tot ontvouwing laten komen (Hebr. 11, 1), zoodat ze niet in de lucht behoeven te blijven zweven als stuifmeel dat zijne plant niet bereikt en zonder vrucht blijft. Ook dat Woord kan en moet, omdat het in zichzelf levend is, de hier boven genoemde "Opstanding" dóórgaan: zijn kern moet, na ontbinding van den vorm, tot een hooger leven oprijzen om waarlijk tot de hoogste uitdrukking van zijn leven te komen. Ook dit woord wordt krachtiglijk bewezen Gods Woord te zijn door zijn opstanding. Ook dit zaad, indien het in de aarde niet valt en sterft, blijft alleen: maar indien het sterft, zoo brengt het veel vruchten voort, omdat dit sterven is de hoogste openbaring van zijn leven. Het kan geen nut doen tenzij het, in den strijd des geestelijken levens, met het geloof gemengd worde in degenen die het hooren. Uit de krachten onzes geestes, welke het tot zich trekt, moet het aanleiding ontvangen om de in hem beslotene levenskiem te ontvouwen. De Geest die de kern is van dat woord, op deze wijze in ons vrij geworden, tot ontplooiing gekomen, getuigt met onzen geest dat wij kinderen Gods zijn en dat Hij de waarheid is. Wie alzóó in den Zoon gelooft, die heeft de getuigenis in zichzelve; niet uit en van zichzelve, niet door eigen redenering, maar door den Geest die in ons getuigen wil. Het water, dat de Heer wil geven, wordt in den geloovige een bron van water, springende tot eeuwig leven.

Met andere woorden: de Genade wil volstrekt vrij, soeverein in ons zijn. De Heer wil alléén heerschen. Indien Hij slechts in één bijzondere gestalte door ons erkend en geloofd wordt, dan hechten wij ons eigenlijk niet zoo zeer

aan Hem zelven als wel aan deze bijzondere gestalte waarin Hij zich ons openbaart. En dat wil Hij niet. B. v. door Job wilde Hij niet alleen in den vorm van een zegenend weldoener erkend worden; daarom, toen de Satan op deze mogelijkheid wees, veranderde de Heer Zijn vorm tot verschrikking en ramp voor Zijn dienstknecht, opdat Job Hem ook in deze gestalte zou kennen. (Job 1, 8—22.) Om dezelfde reden sprak Jezus tot Zijn discipelen: het is u nut dat ik heenga, want anders kan de Heilige Geest niet tot u komen. De jongeren namelijk hechtten zich bepaald aan Zijn vleeschelijke gestalte, en kenden Hem nog te uitsluitend naar het vleesch alleen. Daarom zonderde de Heer zich van dezen vorm des vleesches voor hen af, opdat zij Hem, Hem alleen in Zijn eigenlijk geestelijk wezen, zouden aanhangen. Zoo is Hij jaloersch op Zijn soevereine eere, en wil die met geene Zijner gestalten, die niet Zijn eigen wezen zijn, deelen. Ook niet met het geschreven woord. De Heer alléén wil de Heer zijn. Is dit een minachten van het uitwendige getuigenis, geestdrijverij die het geschreven woord, de voorwerpelijke betuiging, veracht? Maar hoe zou het dat kunnen zijn, wanneer de kern des zaads niet anders dan door in ons begraven te worden, tot ons komen, haar leven ontvouwen kan? Is dan volgens ons niet het uitwendige, de vorm, het noodzakelijk voertuig waardoor het geestelijke tot en in ons komt?

Of meent gij in ernst, ons broederlijk te moeten waarschuwen om toch niet aan het heilig gezag van Gods Woord te kort te doen? Zie, juist het handhaven van dat gezag is onze bemoeiing. Laat ons wèl onderscheiden. Gezag is geen dwang. Waarin verschilt dwang van gezag? Hierin vooral, dat dwang ons wordt opgelegd door een gebeurtenis, een dood feit, als het ware een stoffelijke drukking die ons nu eenmaal te sterk is: terwijl gezag

is de macht, die een persoon op ons heeft, de geestelijke werking van een geest op onzen geest die hem gehoorzaamt. B. v. een dwingeland overheerscht mij, niet door zijn geest maar door zijn bajonetten en gevangenissen: door de doode feiten wier massa mij te sterk is, zoodat ik er niet tegen op kan. Maar een koning, dien ik liefheb, heeft gezag over mij, en hij behoeft op de stoffelijke macht, die hem ten dienste staat, zich niet te beroepen om mij gehoorzaamheid af te dwingen. Welke is nu de grond, waarop ik aan de H. Schrift gehoorzaam? Gij zegt: de welgestaafde echtheid der berichten allereerst, daarna de geestelijke ervaring. Maar wij andwoorden u, vooreerst: dat de echtheid en betrouwbaarheid der berichten buiten het geloof om niet kan bewezen worden, hebben wij vroeger aangetoond. blz. 120.) Ten andere, indien ook al die echtheid op deze wijze kon gestaafd worden, zoo ware toch slechts dwang op u geoefend. Gebeurtenissen, doode feiten, in bewijsvoeringen aaneengeschakeld, waren u dan te sterk geworden, zoodat uw verstand zich had moeten gevangen geven. Neen, iets hoogers vraagt God van u. Hij wil dat gij het Woord zult erkennen als Gods Woord, als Zijn eigen Woord. Dat is, Hij wil dat gij Hem persoonlijk gehoorzaamheid zult betoonen, u aan het gezag van Zijn persoon overgeven. Heeft de genade en waarheid, die in dat Woord tot u spreekt, u aan het hart van Christus doen nederzinken en u alzoo tot God, ja tot God zelven, in persoonlijke aanraking met Hem gebracht, dan volgt de erkenning van de echtheid dier mededeelingen, die tot deze dingen het voertuig zijn, geleidelijk en van zelve zonder dwang; want dan zijn al die feiten met Zijn persoonlijk Leven, met den Heiligen Geest, ieder in hun mate doorademd.

Op het gebied des geestes is er niets onpersoonlijks. Is de Heilige Geest al of niet Persoon? Die vraag staat gelijk met de vraag, of er al of niet een Heilige Geest is — want

een Geest, die niet persoon is, die is geen geest. Zelfs op het gebied der natuur zijn er geen onpersoonlijke krachten, "natuurwetten" genoemd. Er zijn alleen engelen, d. i. personen, persoonlijke werkingen Gods, die de Natuur dragen. Zoo ook de Heilige Schrift verstaat gij niet, zoo gij uw persoon niet in persoonlijke aanraking met den persoon der schrijvers en met den oppersten Schrijver gevoelt. Hierin openbaart zich ook weder het boven (blz. 104) aangeduide verschil tusschen de schrijvers des Ouden en die des Nieuwen Testaments. Omdat over de O. T. schrijvers de Heilige Geest meer vaardig werd voor sommige uitverkoren oogenblikken en toestanden, daarom hebben wij in hun geschriften ook meer onmiddellijk met God en minder met hen te doen. Daarom zijn vele van hun namen ons niet eens overgeleverd. Welken naam droeg de man, wiens grooten geest de Heilige Geest heeft aangeraakt, zoo dat het boek Job er uit vloeide? Wij weten het niet. Wij kennen hoogstens den naam van dezen en genen kritikus, die aan dat werk zijn goed- of afkeuring gehecht heeft, maar den naam des schrijvers kennen wij niet. Gelijk een prachtvolle eik wel de ingesneden namen der voorbijgaande knapen draagt, die daarna als grijsaards onder zijn voet begraven worden; maar den naam van hem, die den boom weleer geplant heeft, kent niemand. Daarentegen onder het Nieuwe Testament treedt de bevrijde persoon des schrijvers op den voorgrond. Zoo uw hart de personen van Paulus, Petrus en Johannes niet heeft begrepen, hoe zult gij hun schriften verstaan? En nu, God de Heilige Geest bezielt hen allen, en elk op zijn bijzondere wijze. De Heilige Geest vernietigt niet de bijzondere eigenheid van ieder, maar schept en bevrijdt die. Hij is de grond der persoonlijkheden, want Hij is in de hoogste mate zelf Persoon. Hij is niet een afgetrokkenheid, welke het verstand vormt door het gemeenschappelijke uit vele uitingen van verschillende geesten in een zelfde tijd-

perk af te zonderen. Zóó meent men den "geest des tijds" op te maken, als iets onpersoonlijks dat eigenlijk slechts in de afzonderlijke personen zijn bestaan heeft en door die personen gedragen wordt. Maar de Heilige Geest is de levende God die niet zoo zeer door alle Zijn leden gedragen wordt als wel ze alle draagt en aan ieder hunner zijn eigen bijzonderheid geeft, zoodat ze in Hem persoonlijk vrij worden en zelfstandig bestaan. Alzoo, omdat de Heilige Schriften ons het gewijde koor van alle deze vrije persoonlijkheden, ieder in haar eigen bijzonderheid, doen hooren, daarom zijn ze ons in den hoogsten en heerlijksten zin Gods eigen heilig Woord. Eerst langs dezen weg wordt dat Woord waarlijk geestelijk verstaan. Ook het geestelijk brood even als het stoffelijke moet de mensch eten in het zweet zijns aangezichts. Dat is: hij moet tot den persoonlijken grond der gedachten doordringen, en niet de gedachten die hem in de Schrift aangeboden worden, als geplukte vruchten en toebereidde spijze tragelijk genieten. Niet de olie en de bloesem van deze heilige plantingen zich in den mond laten geven, als een rijke die zich om de kweeking en het plukken van die vruchten zelf niet bekommert: maar zich bouwend en arbeidend met het leven zelf, dat hem voedt, in eerbiedige betrekking stellen.

Laat ons met een voorbeeld ophelderen wat wij bedoelen.

De wijze waarop de Nieuw-Testamentische schrijvers het Oude Testament aanhalen en gebruiken, schijnt vaak niet te verdedigen. Zij halen dat Oude Testament doorgaans aan volgens de vertaling der Zeventig, de Alexandrijnsch-Griekse vertaling die toch kennelijk dikwijls den Hebreeuwschen tekst verkeerd heeft overgebracht. Hoe nu? Moet men dan niet erkennen dat de schrijvers des Nieuwen Verbonds dáár ten minste, waar zij deze verkeerd vertaalde plaatsen aanhalen, niet door den Heiligen Geest gedreven zijn maar in dwaling verkeeren? Neen. Hier juist blijkt het menig-

maal schooner dan ooit elders, hoe de Heer zelf hun het verstand had geopend, zoodat zij de Schriften verstonden. Men zoekt bij hen te vergeefs eene angstvallige juistheid, ten opzichte van woorden en volzinnen: maar den zin, de eigenlijke bedoeling des Ouden Testaments geven zij gereinigd, voltooid, opgestaan terug. Wat de Geest van Christus, die in de Oud-Testamentische schrijvers was, beduidde en verkondigde, dat verstaan de Nieuw-Testamentische schrijvers beter dan zij die deze woorden eerst gesproken hebben. Gelijk wij volwassenen beter dan onze kinderen verstaan den diepen zin der eenvoudig-verheven woorden die wij van de lippen dier kinderen menigmaal hooren. Waarlijk in het lezen van de Heilige Schrift, en het teruggeven van haar bedoeling in geestelijke vrijheid en geheiligd verstand, daarin openbaart zich de leiding des Heiligen Geestes, de ingeving welke de Nieuw-Testamentische schrijvers kenmerkt, althans niet minder dan in het schrijven-zelf. Zij voegen Geest en letter des Ouden Verbonds in heilig huwelijk samen: en zóó eerst ontstaat het Woord, dat de hoogere eenheid van geest en letter is. Is dit een geweld aandoen aan de letter, gelijk sommigen zeggen? Neen, de letter ontvangt juist zóó het recht dat haar toekomt, namelijk van niet op zichzelve, afgescheiden van de hoogere bezieling door den Geest, beschouwd te worden. Men kan zeggen (naar de gewone spreekwijze) dat het menschelijk organisme uit lichaam en ziel bestaat. Maar dan is het een recht des lichaams, om niet afgescheiden van die bezieling, d. i. als lijk, beschouwd te worden. Even onwaar als het nu zijn zoude indien iemand, in logische afgetrokkenheid buiten het leven om redenerende, zeggen zou dat de mensch uit lijk en ziel bestaat, even onwaar is het, de letterlijke bedoeling van het Oude Testament (aan wier ontkenning overigens niemand denkt) tegen de geestelijke bedoeling over te stellen welke de Nieuw-Testamenti-

tische schrijvers in deze woorden doen opmerken. Wilt gij ook den Heiland zelven deze waarheid zien bevestigen? Let dan op de wijze, waarop Hij wil dat de geschreven getuigenis Gods verstaan worde. Bij voorbeeld in Zijn gesprek met den Schriftgeleerde, die des nachts welmeenend tot Hem kwam.

Als de Heer aan Nikodemus de groote waarheid heeft verkondigd, dat zoo iemand niet wordt wederom geboren uit water en Geest, hij in het Koningrijk Gods niet in kan gaan, dan voegt Hij er bij, het onverstand van zijn hoorder bestraffend: Zijt gij een meester in Israël, en weet gij deze dingen niet? Naar aanleiding van deze laatste vraag des Heilands wordt door de uitleggers veel bijgebracht van hetgeen in het Oude Verbond omtrent de wedergeboorte zal te lezen staan. Men spreekt van de belofte bij Ezechiël: Dan zal Ik rein water op u sprengen en van al uwe ongerechtigheden zal Ik u reinigen: Mijnen Geest zal Ik in uw binnenste geven. Of bij Jesaia en Joël: Over U zal worden uitgegoten de Geest uit de hoogte — en dergelijke uitspraken. Maar met dat al is het toch niet te ontkennen, dat van de wedergeboorte uit water en Geest niets met zoo veel woorden in het Oude Verbond vermeld wordt. Wat dan? Juist hier kwam het er nu op aan, de verspreide aanduidingen der H. Schrift niet slechts uitwendig tot één geheel samen te voegen, maar vooral: de kern uit de bolster tot Opstanding te brengen, de geestelijke bedoeling te doen te voorschijn komen. In plaats daarvan, helaas! hielden Israëls Schriftgeleerden zich aan de letter en verstonden daarom noch den Heiland noch Zijn daden. Zij dwaalden, niet kennende de Schriften noch de kracht Gods. Dit laatste verwijt hun de Zaligmaker juist waar Hij van de Opstanding spreekt, van de waarheid dat God niet een God der dooden maar der levenden is. Zij bleven dus in den vorm, in het uitwendige gevangen. Daarom zegt de Heer: zoo gij de waarheid verstaat, zij zal u vrij

maken. De woorden helpen u niet: het koningrijk Gods bestaat niet in woorden, maar in kracht. Zoo iemand in Christus is, die heeft niet slechts een nieuwe meening, maar die is een nieuw schepsel. De wereld des Geestes, der hemelsche dingen, is voor hem niet meer het gebied der bleeke afgetrokkenheden, maar des levens en der werkelijkheid in den hoogsten zin. Het hoogere leven bestaat dan niet meer in vormen en woorden, die het oude leven der zonde laten bestaan, ja er een geestelijken schijn aan geven en het aldus bestendigen. Neen, de Geest der heiligheid bestraft en verteert dan het zondig bestaan des vleesches en heiligt hart en gedachte.

Bestrijdt de Heer alzoo bij Nikodemus het uitwendig letter-geloof, Hij wil er voorwaar het Woord-geloof niet door in de schaduw stellen. Daarom voegt Hij er bij: Wij spreken wat wij weten, en getuigen wat wij gezien hebben, en gijlieden neemt onze getuigenis niet aan! Jezus bedoelt met deze woorden de goddelijke verkondiging des Koningrijks, gelijk Hij niet alleen, maar ook Johannes de Doper en alle vroegere profeten daarvan hadden getuigd. Dit aardsche getuigenis des Woords baant den weg tot het hemelsche, des Geestes. Het eerste moet aangenomen worden zoo het tweede tot ons zal ingaan en in ons levend worden. Het ootmoedig woord-geloof is de bodem, waarop het geestelijk verstand éénig en alleen kan wassen. En dat geestelijk verstand verheft zich nimmer en op geenerlei wijze boven dat Woord: zijn hoogste ontwikkeling bestaat (zie blz. 114) juist dáárin, dat wij in dat Woord in-groeien en het in ons laten leven en heerschen. Juist dáárom moeten wij des te meer ons houden aan hetgeen wij gehoord hebben, opdat wij niet te eeniger tijd doorvloeien, voorbijvloeien, d. i. het geestelijk doel der openbaring Gods in den Zoon miskennen. Want indien het woord, door engelen verkondigd, vast geweest is, en alle overtreding en

ongehoorzaamheid rechtvaardige vergelding ontvangen heeft: hoe zullen wij ontvlieden, als wij op zoo groote zaligheid geen acht geven, welke begonnen zijnde verkondigd te worden door den Heer, en door hen die het gehoord hebben, bevestigd is geworden aan ons, God medegetuigende door teekenen en wonderen en velerlei krachten en bedeelingen des Heiligen Geestes naar Zijn wil. Op de bestraffing aan de Farizeën: des Vaders gestalte hebt gij niet gezien, en Zijn woord hebt gij niet in u blijvende — laat de Heer goedkeurend volgen: gij onderzoekt de Schriften, en die zijn het die van Mij getuigen.

De Heilige Schrift moet ons in waarheid Gods Woord zijn. Wij moeten door haar met den persoonlijken God, ja met Hem zelven, in betrekking treden. Het geschreven Woord heeft aldus een sacramenteele beteekenis. Zoo gevoelde het de vrome Paus Gregorius I, als hij een keizerlijken lijfarts daarover bestrafte dat hij wegens de verstrooiingen der wereld niet dagelijks in den Bijbel las. Wat anders is de Heilige Schrift — zoo schreef hij hem — dan een brief des Almachtigen Gods aan Zijn schepsel? Voorwaar indien gij u ver van de residentie ophieldt en een brief van den Keizer ontvingt, gij zoudt niet rusten, gij zoudt niet kunnen inslapen, vóór gij er van hadt kennis genomen wat de aardsche Vorst u had geschreven. De Koning des hemels nu, de Heer der menschen en der engelen, heeft U Zijn brief als aanwijzing ten eeuwigen leven toegezonden, en toch verzuimt gij, dien te lezen! Beijver u toch om dagelijks over de woorden van uw Schepper na te denken. Leer het hart Gods in het Woord Gods onderkennen, opdat uwe ziel van steeds inniger verlangen naar het eeuwige vervuld worde: want in uwe ziel zal des te grooter rust wonen, naar mate de liefde tot den Schepper haar geen rust meer laat.

Door het Woord komen wij tot God, gelijk eveneens door God tot het Woord als Woord. Hier is een cirkelgang des levens: een wederkeerige werking die men door ervaring alleen leert verstaan. Alleen de persoonlijke gemeenschap met God geeft inzicht in de beteekenis Zijns Woords, en verheft het gemoed tot de hoogte van waar Zijn heilige bedoeling verstaan wordt. Anders is er onophoudelijk misverstand. B. v. Onderzoek toch (zoo spreken tot Nicodemus zijn mede-raadsleden) en zie dat uit Galilea geen profeet is opgestaan. Of op Jezus' woord: wacht u voor den zuurdeesem der Farizeën en Sadduceën, zeggen de discipelen tot elkaar: het is omdat wij geen brooden hebben medegenomen. Is het bij deze Raadsleden eenvoudig onkunde, dat zij aan de Galilesche profeten Jona en Nahum niet denken, noch aan Jesaia's profetie omtrent het Galilea der volken, dat een groot Licht zal zien? Is het bij de discipelen alleen gebrek aan g e h e u g e n, dat zij aan de macht des Heeren ter broodvermenigvuldiging niet denken? O neen, Hij zegt: gij k l e i n g e l o o v i g e n, verstaat gij nog niets? Gelijk het is met deze bijzondere gevallen, zoo is het met het g e h e e l der Schrift en der woorden Gods eveneens. Alleen een geheiligd hart, alleen de gemeenschap des Heeren kan ze doen verstaan. Daarom erkent Justinus de Martelaar, in zijn samenspraak met den Jood Tryphon, dat de christenen dat inzicht van God ontvangen hebben. Als Origenes in zijn homiliën aan de verklaring van moeilijke plaatsen wil beginnen, spoort hij gaarne zijn toehoorders aan, God te bidden dat Hij hem licht verleenen moge. Hieronymus schrijft omtrent zwarigheden die hij in de Schrift ontmoette, aan zijn vriend den bisschop Damasus het volgende: Toen ik deze en dergelijke dingen bekommerd overwoog, heeft Hij die den sleutel Davids draagt, mij de deur geopend en in Zijn binnenkamer geleid, en in de rotsspleet gesteld, opdat na de wilde onstuimigheid van mijn

geest, na het beven van het aardsche in mij, na verbranding van de onwetendheid die mij verteerde, de fluistering der zachte koelte tot mij kwame, en ik zeide: ik heb gevonden wien mijne ziele zocht, ik zal Hem vasthouden en niet loslaten." En hebben wij reeds vroeger (blz. 68) Augustinus in zijn bekentenissen de heerlijkheid der Schrift hooren prijzen, laat ons nogmaals uit datzelfde boek vernemen, hoe hij om licht bidt ten einde de scheppingsgeschiedenis te kunnen verstaan — en brengen wij die bede op den g a n s c h e n inhoud der heilige bladen over. "Laat Uwe Schrift (zoo bidt hij) mij een heilige wellust zijn; laat mij uit haar noch zelf misleid worden noch anderen misleiden. Laat onze overdenkingen doordringen tot de geheimenissen Uwer wet, en sluit de deur niet waar wij aankloppen. Want niet te vergeefs toch hebt Gij gewild, dat zoo diepe geheimenissen zouden beschreven worden. Of hebben ook deze wouden hun herten niet, die zich daarin veilig verkwikken, weiden, wandelen en nederliggen?"

Ziedaar dan de grondstelling, die wij in dit vertoog ontwikkelen: dat alleen de Heilige Geest in ons het Schriftwoord als Gods Woord leert erkennen en beamen. Deze stelling is de grond van al ons verstand van Gods Woord. Er is ons ten hoogste aan gelegen, dat zij wèl verstaan worde.

Maar waarlijk (zoo andwoordt hier misschien een toegegenegen lezer) behoeft deze uwe stelling wel betoog? Is er één Christen, die haar bestrijden zal? Is er één geloovige, die loochent dat alleen de geestelijke mensch onderkent de dingen die des Geestes zijn?

Helaas! er is een onderscheid tusschen het e r k e n n e n, ter goeder trouw en van harte erkennen, en tusschen het t o e p a s s e n van een beginsel. De aard onzer tijden brengt mede, dat zeer velen op het punt, dat wij nu bespreken, deze stelling bevestigen.

De welgemeende ijver, die vóór alle dingen terugwerking tegen de moderne leer bedoelt, en van het aandeel, dat de orthodoxie aan de moderne ongeestelijkheden heeft, liever niet hooren wil, deze ijver roept thans veelvuldig: Zie toch tot welke gevaren men komt met een vooropstellen van het geestelijk leven in plaats van vóór alle dingen het vaste, voorwerpelijke getuigenis der van God gegeven en ingegeven Schrift te prijzen. Zie toch hoe men, van de getuigenis des Heiligen Geestes in ons hart uitgaande als van den laatsten grond der zekerheid, den vasten bodem van het objectief, historisch gegevene verlaat en in de ongewisheid van het subjectivisme verdwaalt. Is er niet menig godgeleerde en christen, die vroeger op de getuigenis des H. Geestes alles grondde, en die nu, van lieverlede voortgaande op dat gevaarlijke spoor, met þepaaldheid het modern ongeloof aanhangt?

Wat zullen wij andwoorden? Reeds op blz. 106 toonden wij aan, dat de stelling: "de Heilige Geest getuigt dat de Bijbel Gods Woord is," welke wij verdedigen, hemelsbreed verschilt van die andere: "de Heilige Geest geeft getuigenis aan datgene wat in den Bijbel Gods Woord is" welke wij verwerpen. Maar om het hooge gewicht der zaak willen wij dit punt hier nog nader toelichten. Niet zoozeer tegenover onze orthodoxe broeders, met welke wij ons in levensgrond des geloofs van ganscher harte één gevoelen: maar vooral tegenover de moderne gewetenloosheid, waarmede de uitdrukking "getuigenis des Heiligen Geestes" tot dekking van het ongeloof misbruikt wordt.

En in welke bedoeling bespreken wij deze dingen? Om een of andere bijzondere godgeleerde zienswijze aan te bevelen? Ach neen, ons doel ligt hooger: Om de éénheid der Kerk van Christus is het ons te doen. Gelijk wij in ons vorig vertoog opmerkten, het is kennelijk des Heeren wil en leiding in deze tijden, dat wij met het oog op

Zijn toekomst alle individualisme laten varen, en ons aan het gemeentelijke, het gemeenschappelijke, hechten. Het is onze innigste overtuiging, dat de diepe wonden der Kerk niet kunnen genezen worden tenzij de Gemeente van Christus op nieuw zich harer éénheid bewust worde. Hoe de Heer alléén door Zijn genadeleidingen en gerichten die jammerlijk verminkte éénheid herstellen kan: hoe zij in den heiligen Doop gevestigd en gewaarborgd is: hoe onze roeping, opdat wij den weg des Heeren in dezen bereiden, in ernstige en algemeene verootmoediging voor Zijn aangezicht, in erkenning van de zonden van alle gedoopten als onze eigene, bestaan moet: over dit alles hopen wij later gelegenheid te hebben om te handelen. Thans bepalen wij ons tot het uitspreken der behoefte. Trouwens, die behoefte leeft en spreekt in alle harten, die den Heer toebehooren. Zij openbaart zich meer en meer aan de gewetens der geloovigen als de eigenlijke verklaring van alle de ellenden, waarin wij verkeeren. Aller ziel zucht naar éénheid: aller hart betreurt de bestaande scheuringen en verwijderingen. Welnu, volgen wij Gods Woord. Eén Heer, één geloof, één Doop. Één geloof. Dit apostolisch woord wil niet zeggen dat er één geloof moest zijn, doch dat het er thans niet is. Neen, het beschrijft niet wat wenschelijk is, maar wat werkelijk is. Er is inderdaad bij alle geloovigen, hoe verschillend ook van kerkvorm en overtuiging, slechts één geloof. Veel geloofsovertuigingen, veel geloofsvormen, zeker. Maar van den aanvang af tot aan het einde, en van het ééne uiterste der aarde tot aan het andere, slechts één geloof. Want het geloof is Gods werk en gave. God spreekt zich nimmer tegen. De menschen mogen die ééne gave onder zeer verschillende vormen voorstellen, en naar gelang van hun verschillende overleveringen en verstandelijke ontwikkeling haar in vele overtuigingen inkleeden. Wat de menschen er aan toe-

voegen of er om heen wikkelen, dat is veelvuldig en duizendvoudig verschillend. Maar Gods gave is overal en ten allen tijde dezelfde. Één geloof, want één is de Werkmeester. Welnu, het geloof is de zaak des harten. De geloofsovertuiging is de vorm, waarin het verstand tracht het van God gewerkte leven des harten benaderend te beschrijven. Het geloof is het werk des Heiligen Geestes in ons binnenste. En dáárom, wanneer wij in dit vertoog de aandacht vestigen op het getuigenis des Heiligen Geestes in ons, als laatsten grond der zekerheid, dan verdedigen wij, allereerst, het gezag Gods, het objectieve gezag Gods gelijk Hij dat, boven (en zoo noodig tegenover) de subjectieve verstandelijke bewijsvoering, met onbedriegelijke zekerheid doet gelden door Zijn inspraak in het hart des geloovigen. Maar voorts verdedigen wij daarmede, naar den eisch dezer tijden, de éénheid der Kerk, die in het werk Gods gevestigd is. Ziedaar waarom wij aan dit punt zoo groot gewicht hechten. Het is geen godgeleerd vraagstuk, maar een praktische vraag, die de allerdierbaarste belangen des geestelijken levens raakt.

Het gezag van Gods Woord (dus zeiden wij) stellen wij voorop. Ja, het gezag der stem, der getuigenis Gods, die in Zijn Woord tot ons hart komt. Daarom is ons standpunt dat der vrijheid. Want in dit gezag, dat geheel zedelijk, geestelijk van aard is en in bepaalde tegenstelling staat tegen den dwang, in dit gezag is de vrijheid gegrond en gewaarborgd.

Waarom staat dit gezag tegenover den dwang? Omdat het niet alleen toelaat, maar eischt, dat de grond waarop het steunt, onderzocht worde. Gezag eischt gehoorzaamheid, en gehoorzaamheid is niet een werktuigelijk volgen, maar een zedelijk vrije daad; gehoorzaamheid is geloof (Joh. 3: 26.) Een blind geloof nu is zulk een geloof, dat weigert, de gronden waarop het rust, te onderzoeken, omdat

het heimelijk bevreesd is, dat zulk een onderzoek tot de ontdekking van het ongenoegzame dier gronden zou leiden. "Ach, al dat redeneren, al die diepe bespiegelingen (zoo spreekt het) zij leiden slechts van den eenvoud des geloofs af!" Inderdaad? meent gij waarlijk dat een dieper onderzoek naar den grond van het gezag, dat gij volgt, dit gezag aan het wankelen zou brengen? Dan gelooft gij in den grond er zelf niet aan, en staat dus op den bodem, niet des geloofs maar des ongeloofs.

Welke is dan de gang, welke de slotsom van dit onderzoek? Het gezag, dat wij volgen, is dat van God, het objectieve, bovennatuurlijke. De godsdienstige waarheid is niet een vrucht van onzen eigen subjectieven gemoedstoestand, niet een terugspiegeling van ons eigen geestelijk wezen, waarbij de mensch in zelfbedrog buiten zich plaatst wat eigenlijk slechts in hem leeft, en voor buiten hem bestaande werkelijkheid houdt wat eigenlijk slechts een spel zijner verbeelding is. Neen, de godsdienstige waarheid is vrucht van de openbaring, de mededeeling Gods aan onzen geest. Maar — God andwoordt immers niet van Zijn daden? Voorzeker niet, zie blz. 123. Doch Hij heeft den mensch naar Zijn beeld geschapen. Dat is: het wezen-zelf van den mensch is bovennatuurlijk. Het bovennatuurlijke te loochenen is niet anders dan het waarlijk-menschelijke in den mensch ter zijde te stellen. Het bovennatuurlijke is ons dus niet slechts als het ware een bewijs voor de godsdienst, een middel om haar vast te stellen, maar het is het wezen-zelf van de godsdienst.

Daar de mensch boven de natuur geplaatst is door zijn schepping naar Gods Beeld, zoo is het bovennatuurlijke de volkomen vervulling der menschelijke behoeften, het waarlijk-menschelijke bij uitnemendheid. Welmeenende vrome broeders achten deze stelling ten hoogste gevaarlijk. Zij oordeelen dat "de gemeente daardoor tot den ingang van het pad van Scherer wordt gevoerd, en wel het moderne

behouden blijft maar het Apostolische verdwenen is." Laat ons dan zien door wie van ons beide het bovennatuurlijke hooger gesteld wordt.

Volgens hen is het bovennatuurlijke een middel Gods, om Zijn waarheid onder ons menschen te vestigen. De openbaring Gods, de godsdienstige waarheid, bestaat volgens hen uit sommige bestanddeelen, welke de mensch ook wel door zijn natuurlijk verstand zou hebben kunnen vinden, b. v. groote zedelijke waarheden, die zich onmiddellijk aan het geweten aanbevelen; en daaronder gemengd zijn zekere bovennatuurlijke waarheden, leerstukken als b. v. de Heilige Drievuldigheid en andere, welke de mensch nimmer uit zichzelven zou hebben kunnen uitvinden, indien God ze hem niet geopenbaard had. Volgens ons daarentegen is het bovennatuurlijke niet slechts een middel om de godsdienst te vestigen, maar het wezen-zelf der godsdienst. In de godsdienstige waarheid hangt alles ten nauwste samen. De eenvoudigste zedelijke waarheid heeft voor den christen een bovennatuurlijk karakter, als zijnde hem door God medegedeeld, door Gods gemeenschap in hem tot leven gebracht. De natuurlijke onvernieuwde mensch begrijpt volgens ons niet (gelijk deze broeders meenen) een zeker deel van de waarheid, maar niets er van. Alleen de Heilige Geest leert ook zelfs de allergeringste en eenvoudigste waarheid verstaan. De menschelijke geest kan zich niets toeëigenen dan datgene waar hij toe bereid is: hij kan niets in zich opnemen, niets aan zich gelijk maken tot een spijze die hem voedt, tenzij het met zijn wezen, zijn natuur, zijn behoeften overeenkomt. Maar dit kan de mensch, volgens ons, ten opzichte van de godsdienstige waarheid met niets, zoolang hij buiten Gods gemeenschap leeft. De kracht ter toeëigening wordt hem door het woord-zelf, dat een levend en krachtig woord is, gegeven. Gelijk wanneer de Heiland tot den doove zegt: hoor! en tot den lamme: wandel! en tot den doode:

sta op! In dat woord-zelf ligt de levenwekkende kracht, die tot opneming van het bevel, tot gehoorzaamheid in staat stelt. Zoo is in de christelijke waarheid voor ons niet een deel natuurlijk-bevattelijke, een ander deel bovennatuurlijke waarheid of mysterie. Neen, alles is voor den natuurlijken mensch mysterie, ook het allereenvoudigste. Het woord van Baco van Verulam blijft waarheid: "de geest worde naar de grootheid der goddelijke mysteriën verwijd, niet de mysteriën naar de engte des menschelijken geestes verkleind." Deze vergrooting, of beter gezegd vernieuwing, is des Heiligen Geestes levendmakend werk. Welnu, wij durven nogmaals te vragen: bij wie wordt het bovennatuurlijke hooger gesteld: bij ons, of bij de broeders, die in bezorgdheid voor de majesteit van het bovennatuurlijke tegen ons welmeenende bedenkingen inbrengen?

Doch deze broeders hernemen: "op deze wijze keert gij de aanvallen des ongeloofs niet af. Den vijand moeten wij met een "daar staat geschreven!" ontmoeten, gelijk de Heer in de woestijn. Elk ander wapen is vruchteloos.

Wij zullen niet andwoorden: "met uwe betuiging "daar staat geschreven" richt gij niets uit. Want de vijand andwoordt eenvoudig: wel zeker, er staat ook geschreven, maar dat geschrevene neem ik niet aan!" Aldus zullen wij u niet andwoorden, want wij stemmen van harte met u in, dat de vijand alléén met het woord: daar staat geschreven! kan teruggeslagen worden. Doch onder één groote voorwaarde. Namelijk dat woord worde gezegd op dezelfde wijze als waarop de Heer het uitsprak in de woestijn. Beschrijven wij die wijze: het zal beter dan al onze redeneringen ons door het levend allerheiligst voorbeeld des Volmaakten den rechten aard doen zien van wat wij bedoelen met het geestelijk verstand van Gods Woord.

Het eeuwige Woord, waarin de Vader zichzelven eeuwiglijk kende en liefhad, de Wijsheid, waarin alle dingen ge-

grond en geschapen zijn, en die van den beginne lust had in de menschenkinderen, heeft, in het vleesch gekomen, Zijn heerlijkheid afgelegd. Hij wilde niet anders kennen en leeren, dan op der menschen wijze, in den strijd des geestelijken levens gehoorzaamheid leerende uit hetgeen Hij heeft geleden. Hij is een kind geworden en toegenomen, gelijk in leeftijd zoo ook in wijsheid en ervaring. Een blik in dien voortgang vergunt ons de heilige geschiedenis van Zijn verblijf in den tempel als twaalfjarige knaap. Maar het is Hem niet genoeg, de Schriftgeleerden te ondervragen, wier "verwondering" over Zijn woorden Hem de beperktheid en beneveling van hun verstand der Schriften doet beseffen. Daarom leidt hetzelfde geestelijk instinct, dat Hem in Jeruzalems overstelpende verwarring het Huis des Vaders had doen zoeken, Zijn geest tot dat geschreven heiligdom, waarin de goddelijke openbaring door geen nevelen der menschelijke beperktheid verdonkerd is. Hij verzinkt met al de liefde en aandacht Zijns geestes in het heilige Boek, en weet, kent weldra de Schriften, schoon ze niet bij de Schriftgeleerden, maar in stille eenzaamheid geleerd hebbende. Hier ervaart Hij wat Hij later in het midden Zijns volks betuigt: de dingen die ik van den Vader gehoord heb, dezelve spreek ik tot de wereld: ik spreek wat ik bij mijn Vader gezien heb: ik spreek u de waarheid, welke ik van God gehoord heb. Uit die Schrift verneemt en verstaat Hij des Vaders wil tot verlossing van Israël en alle heidenen door Zijn knecht, den Gezalfde; en naarmate het Hem duidelijker wordt dat het Zijne loopbaan is, die hier als die van den Knecht des Heeren staat geteekend, spreekt steeds duidelijker de bereidvaardigheid in Zijn hart: zie, ik kome, in de Schriftrolle is van Mij geschreven! Uit die Schrift leert Hij echter niet alleen de groote hoofdtrekken, het algemeene van Zijn bestemming kennen. Neen, ook de bijzonderheden van Zijn leven plaatsen zich steeds helder-

der in dat licht voor Zijn oog: totdat, naar het meest geestelijke Evangelieverhaal, dat van Johannes, ons als het laatste van Zijn aardsch leven vermeld wordt: Hierna Jezus, wetende dat nu alles volbracht was, opdat de Schrift zou vervuld worden, zeide: mij dorst. Zoo is Hij de ware Koning Israëls, die volkomen de in de wet beschreven roeping des Konings vervulde, om in het boek der wet Gods te lezen al de dagen Zijns levens, en daarvan niet af te wijken ter rechter noch ter linkerhand. Daarom treedt Hem dan ook ten tijde als Hij uit de stille verborgenheid zal vooruittreden en zich aan Israël openbaren, de heilige Schrift met bijzondere kracht en klaarheid voor de ziel: en de Geest, Hem in de woestijn leidende, maakt Hem de beteekenis dezer plaats en dezer ure duidelijk. Gelijk namelijk Israël de roeping die de mensch, Adam, had laten varen, op zich moest nemen om de verzoeking te overwinnen en Gods wil uit te voeren, zoo is het weder de Messias die, als ook Israël die roeping heeft laten varen, haar opneemt en ten einde brengt. Terstond na den Doop in de Roode Zee moest Israël in de woestijn, gelijk Adam in het Paradijs, verzocht worden; maar Israël had daarin even als Adam gefaald. Nu zou dan de Zoon, de eengeboren Zoon, die roeping der Menschheid en van Israël opnemen. Zijn gansche ziel is van die heilige taak vervuld; Zijn geheele binnenste is ten diepste bewogen. Daar nadert de Verzoeker en de strijd begint. In de verzoeking, in de ontroering van den geestelijken strijd nu spreekt de mensch in nadruk zijn eigen taal. Woont iemand in een vreemd land, en heeft hij de taal zijner jeugd schier vergeten, in de oogenblikken der heftige schudding van zijn leven ontwelt aan het diepste van zijn binnenste het oorspronkelijke, lang verleerde taaleigen. Heeft Miguel Servet zich langen tijd in woord en geschrift van een vreemde taal bediend, op het oogenblik dat hem zijn vreesselijk vonnis wordt aangezegd, springt hij op en

roept in zijn Spaansche moedertaal om barmhartigheid! Hoe hooren wij nu Jezus spreken? Zie, driemaal stormt de verzoeking op Hem aan, en schokt Hem in het diepste van Zijn binnenste, zonder twijfel. En driemaal spreekt Hij dus in de volste beteekenis Zijn eigen taal. En welke is die nu? O wonder! Telkens is Zijn woord aan het geschiedverhaal van Israëls verzoeking in de woestijn ontleend, en slechts Zijn laatste triumfwoord is een ander. Zie dus welk een heilig licht er valt op dat vaak zoo geesteloos door een dor lettergezag in dienst genomen woord: "daar staat geschreven!" En nu zal onze bedoeling duidelijk zijn als wij zeggen: Ja voorzeker, daar staat geschreven! dat woord is ons wapen tegen het ongeloof. Dat woord en geen ander. Maar dat woord dan ook op dezelfde wijze als waarop de Heer het uitsprak in de woestijn. Dat woord der Schrift als in nadruk ons eigen woord geworden, door den Heiligen Geest aan ons eigen diepste binnenste betuigd. Dan alleen hebben wij, met het geestelijk verstand van Gods Woord, ook de macht om er ons op te beroepen als op een woord, levend en krachtig en doordringend in de binnenste samenvoegselen en oordeelende de gedachten en ze gevangen nemende onder de gehoorzaamheid van Christus en nederwerpende alle sterkte, die zich tegen Gods Woord en tegen Gods Gezalfde en tegen Gods gemeente verheft! Zóó heeft dat Woord voor rechtbanken en op brandstapels en in den heetsten strijd de tegenwerpingen der valschmenschelijke wijsheid ter aarde geworpen. Zóó betoont het zich te zijn het Woord, dat de wereld draagt, overwint en herschept, het Woord des levenden Gods. Want de hoofdinhoud der Heilige Schrift is toch eigenlijk niet een zekere som van geloofsstellingen, fundamenteele en niet fundamenteele; hoofdstellingen en minder gewichtige stellingen, of hoe men dit dan ook bepalen wil. Zulke stellingen komen er ongetwijfeld ook in voor. Maar de hoofdinhoud is niet

dat samenstel van stellingen, maar de grond, die deze stellingen draagt. De onderstellingen, algemeene godsdienstige waarheden, ideën van de diepste beteekenis, innig met het leven des harten even als met de laatste diepten der wijsbegeerte samenhangend. De genoemde geloofsstellingen zijn als het ware de eilanden, die in den oceaan in verschillende groepen verspreid liggen. Maar deze onderstellingen zijn de oceaan, die alle deze eilanden omspoelt en in zijn diepte de verborgen verbinding dezer eilanden bedekt houdt, daar deze toch alle met elkaar samenhangen als opgeworpen verhevenheden, bergen op één en denzelfden wijduitgestrekten algemeenen bodem. Het zijn de ideeën God, eeuwigheid, zonde, oordeel, verheerlijking, en dergelijke. Indien nu het Woord Gods op de beschrevene wijze in ons leeft, dan schijnen deze laatste en hoogste grond-ideën gedurig dóór onze geloofsgetuigenis henen, en bevelen zich aan de conscientiën der menschen, ja ook der ongeloovigen aan. Gelijk David zoo heerlijk in den 18^{en} Psalm het onweder beschrijft, waarin de Heer zijn strijd voor hem gestreden heeft: de diepe kolken der wateren werden gezien en de gronden der wereld werden ontdekt. Dit is de onbeschrijfbare heerlijkheid van Jezus Woord. Zóó als Hij zelf heeft nooit eenig mensch het gesproken. Maar de Heilige Geest maakt den geloovige, elk in zijn mate, deelgenoot van deze dingen. De wereld kan ze niet verstaan. Zij noemt ze, als zij welwillend is, diepzinnigheid, innigheid, stichtelijke warmte. Als zij stompzinnig of kwaadwillig is, of zich tegen de getuigenis des gewetens verharden wil, spreekt zij van onverstaanbare mystiek, nevelachtige bespiegelingen, dweeperij. Maar al kan de wereld deze dingen niet verstaan, zij ondergaat er toch de kracht van, en wordt tot beslissing, hetzij ter behoudenis hetzij ter verzwaring des oordeels, gedrongen. Hier toch valt, wat anders doorgaans maar al te zeer gescheiden is, het den-

ken en het gevoelen, de werkzaamheid des verstands en des harten, volkomen samen. Hier is vereenigd de hoogste verhevenheid der wijsbegeerte en de heiligste diepte des gemoeds. Een oceaan, kristalhelder en bodemloos tegelijk, waar de gansche hemel zich in spiegelt. De Heer heeft het b. v. zijn Schleiermacher op het sterfbed, wegvagende de dwalingen die vroeger dat groote hart bedekten, doen verstaan, toen hij sprak: ik gevoel behoefte, de diepste speculatieve gedachten te denken, en daarop met de zijnen het heilig Sacrament des Avondmaals vierde, en de oogen sloot. Maar Gods kinderen behoeven op den doorgang door het dal van de doodsschaduwen niet te wachten, om deze zaligheid te smaken. Ook midden in den strijd des levens, in het gedrang en de smarten dezer wereld, schijnt hun dit genadelicht. Jussuf Salaheddin kon midden in het slaggewoel in den Koran lezen, en in de bitterste smart over den dood zijns zoons de tranen in geloofsblijdschap laten verzwelgen. Des te meer zij, die niet den leugenprofeet, maar den Priesterkoning naar Melchizedeks ordening volgen, die den Zijnen toeroept: In de wereld zult gij verdrukking hebben, doch houdt goeden moed, Ik heb de wereld overwonnen!

Maar niet alleen de tegenstelling tusschen verstand en hart, die gewoonlijk onder de menschen geldt, ook die tusschen eenvoudigheid en inwikkeling der waarheid, is hier overwonnen. Hoogst eenvoudig zijn, aldus door den Geest verhelderd, de dingen des geloofs, en toch tevens een oneindige diepte ligt er in. Hij heeft u bekend gemaakt, o mensch! wat goed is, en wat eischt de Heer van u, dan recht te doen, en weldadigheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uwen God? Het ongeloof meent de woorden Gods aldus te moeten vereenvoudigen, dat het onderscheid maakt tusschen de eenvoudige, verhevene, klare uitspraken van Jezus, die het hoogelijk verheft, en tusschen een ingewikkeld, onverstaanbaar dogmatisme, dat

aan de Apostelen en hun leer wordt toegeschreven. Het beweert dan ook dikwerf, dat deze laatste uitspraken niet eigenlijk tot het christelijk geloof, maar tot een verwerpelijke godgeleerdheid behooren, tegenover welke men wèl zal doen met tot het eenvoudig oorspronkelijk Evangelie van Jezus, b. v. tot de spreuken der Bergrede, terug te gaan; en dat de uitspraken van Jezus over Zijn volstrekte éénheid met God en Zijn wondermacht over de menschheid en de wereld Hem later in den mond gelegd, en niet van Hem zelven oorspronkelijk zijn. Wat dit laatste betreft, indien Jezus zelf, in den zin van dat ongeloof, zóó nuchter en kalm was en Zijn discipelen en latere volgelingen daarentegen zoo gespannen en opgewonden, van wáár dan dit verschil toch te verklaren? Hoe weinig macht moet dan toch Jezus geest over de Zijnen gehad hebben, dat zij, niet in de noodzakelijke zwakheden en zonden des levens slechts, maar in de beschrijving van Zijn leer en persoonlijkheid, Zijn heilig beeld zoo geheel verkeerd hebben overgeleverd! Hoe is Zijn woord: die U hoort, die hoort Mij, en de sterke apostolische betuigingen van in Jezus naam onbedriegelijke waarheid te spreken, dan ijdel geworden! Maar neen, de oorzaak ligt elders. Lukas heldert ons haar op, als hij, bij de geschiedenis der genezing van den maanzieken knaap, ons Jezus woord tot de discipelen, vóór de uitstorting des Heiligen Geestes, vermeldt: Legt gij deze woorden in uwe ooren: De Zoon des menschen zal overgeleverd worden in der menschen handen. Maar zij (dus vervolgt hij) zij verstonden dit woord niet, en het was voor hen verborgen, alzoo dat zij het niet begrepen: en zij vreesden, van dat woord Hem te vragen. Namelijk, door hun afkeer van het kruis weken zij van de eigenlijke diepste beteekenis des woords van Jezus terug, en zoo werd hun naar goddelijk vergeldingsrecht die beteekenis verborgen. De verkeerde richting van hun hart,

door welke zij het woord des Heeren misverstonden, verhinderde hen ook, verder te vragen en dieper in te dringen. Anders hadden zij in de verdere ontwikkeling der waarheid, in welke zij zouden zijn ingeleid geworden, niets gevonden, dat streed met hetgeen zij tot nog toe in het algemeen van Jezus wisten en geloofden!

Toen de Heer gezegd had: Als ik van de aarde zal verhoogd zijn, zal ik allen tot mij trekken — beteekenende hoedanigen dood Hij sterven zou, toen andwoordde Hem het volk: Wij hebben in de wet gehoord, dat de Christus eeuwig zal blijven; en hoe zegt gij dan: de Zoon des menschen moet verhoogd worden? Wie is deze Zoon des Menschen? De Heer lost deze hun twijfelingen niet op voor het verstand, maar vermaant hen, zich met hun gansche hart aan het licht, dat nu voor hen scheen, aan te sluiten, opdat door levensgemeenschap al het verdere hun duidelijk worden, geestelijke waarheid blijken zou. Nog een kleinen tijd is het licht bij u: wandelt in het licht terwijl gij het hebt, opdat u de duisternis niet overvalle. Wie in de duisternis wandelt, die weet niet wáár hij heen gaat. Terwijl gij het licht hebt, gelooft in het licht, opdat gij kinderen des lichts moogt zijn! En toen een schriftgeleerde die tot Hem kwam, zijn ongewisheid omtrent de vraag: wie is mijn naaste? aan de onduidelijkheid der wet en het ingewikkelde der vraag meende te kunnen wijten, toonde de Heer hem uit de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan dat, zoo slechts oprechte eenvoudige liefde in het hart woont, die vraag ook zelfs door den onwetendste zeer gemakkelijk kan opgelost worden.

Wat de genoemde eenvoudige, zedelijke uitspraken van Jezus betreft, "de moderne leer beroept zich, om hare christelijkheid te bewijzen, op de verheven algemeene uitspraken omtrent ootmoed, liefde, reinheid des harten, vreeze Gods, gelijk b. v. de Bergrede, die zoo liefelijk vóór

ons stelt. Deze heerlijke spreuken (zegt zij) en niet het latere dogmatisme der apostelen, deze zijn de kern des Evangelies. Maar zij vergeet dat die schoone uitspraken, buiten verband met Jezus' persoon als éénigen Middelaar, Verlosser en Rechter beschouwd, hoegenaamd niets bepaald-christelijks hebben, en wat haar kern betreft, evenzeer buiten den kring der christelijke overtuiging worden aangetroffen. Het wezen van deze woorden is hun profetische beteekenis. Op zichzelven vervullen zij geen behoeften, maar toonen slechts het bestaan dier behoeften aan, en wijzen op de toekomstige vervulling. Christus stelt deze heerlijke woorden aan de smachtende ziel des zondaars vóór als panden der voorloopige verbinding met Hem, niet opdat het daarbij blijve, maar opdat zij van daar tot de volle vereeniging met Hem, den éénigen Bruidegom, voortga. Wat het nu beteekent, zulke geschenken wel aan te nemen, doch daarna, als het volle huwelijk wordt geweigerd, deze verlovingsgeschenken niet terug te zenden maar ze onder zich te houden, ja ze aan de wereld als bewijzen eener nog bestaande betrekking te toonen — daarover kent men het oordeel der algemeen-menschelijke loyauteit, der eerlijkheid en goede trouw!" [1])

Neen, in den aard der christelijke waarheid ligt het, haar kinderlijken eenvoud tot "wijsheid onder de volmaakten," volwassenen, te ontplooien. Naar onbepaalde, nevelachtige beseffen terug te gaan, en in naam van deze de heerlijke ontvouwing der waarheid, die de Heilige Geest den Apostelen geleerd heeft, te bestrijden, dat is tegen de Apostolische vermaning om wel kinderen in de boosheid, maar volwassenen in verstand te zijn.

Maar deze onze wijsheid, zal ze inderdaad een wijsheid

---

[1]) Overgenomen uit "Waarschuwing tegen de kwade trouw der moderne leer."

der volwassenen zijn, moet dan ook ernstig en oprecht, in zelfverloochenende overgave van verstand en hart aan Gods heilig Woord, aan de Heilige Schrift zijn aangesloten, op haar gebouwd, aan haar ontleend. En is het ons alzoo in het Schriftonderzoek waarlijk om den inhoud van Gods Woord, niet alleen om de daarin bevatte begrippen en stellingen, maar ook om de onderstellingen en hoofdideeën, om den diepsten grond te doen, dan zien wij ook het hemelsbreed verschil, dat er is tusschen het "geestelijk verstand", dat wij vóórstaan, en het "vergeestelijken" dat wij met alle kracht bestrijden. Dan blijkt ons het geestelijk verstand van Gods Woord van zelf tot die erkenning van de werkelijkheid, tot dat Bijbelsch realisme te leiden, hetwelk overal en altijd het afgetrokkene haat, omdat het de diepste waarheid van Gods Woord steeds in de verheerlijking van het lichamelijke, in de doordringing van geest en stof erkent, en in de lichamelijkheid het einddoel van alle Gods wegen te gemoet ziet. Ja het geestelijk verstand leidt tot realisme; want geest is nooit en nergens het afgetrokkene, dat tegen het lichamelijke overstaat, het lichamelijke bestrijdt of ontkent; neen, integendeel, de geest openbaart zijn triumf daarin, dat hij het lichamelijke niet vernietigt maar doordringt en verheerlijkt. Met "geestelijke" (pneumatische) uitlegging der Schrift wordt vaak, ook door geloovigen, een goedkoope spot gedreven, alsof zij met "vergeestelijking" gelijk stond. Erger misverstand van een heerlijke waarheid is wel niet denkbaar. Het komt vooral dáár van daan, dat bij deze geloovigen wel het hart, maar nog niet het verstand tot Jezus, die de Opstanding (d. i. de verheerlijking van het lichamelijke) en daardoor het Leven is, bekeerd werd. Laat mij ophelderen wat ik met deze beschuldiging bedoel. Wij moeten God liefhebben — en dus aan Zijn Woord gehoorzamen — niet alleen met ons gansche hart, maar ook met geheel ons

verstand. Ons geheele denken, ook omtrent de gewone aardsche dingen, ook omtrent de gronddenkbeelden der wetenschap op elk gebied, moet vernieuwd worden door den Heiligen Geest. Gelijk zelfs het eten en drinken of wat wij ook anders doen, ter eere Gods, d. i. op andere wijze dan toen wij den Heer niet kenden, geschieden moet, evenzoo moeten wij over alle dingen der wereld anders leeren denken dan de natuurlijke mensch. Geen heidensche levens- en wereldbeschouwing waar de christelijke geloofsstellingen als het ware slechts boven op zijn gelegd: neen ook op het gebied des denkens zoowel als op dat van het leven des harten mag de nieuwe mensch niet over den ouden heen worden aangetrokken, maar de oude mensch moet voor den nieuwen worden afgelegd. Dit nu doen vele oprecht vrome menschen niet. Neem b. v. het hoogst gewichtig denkbeeld van de Natuur, het stoffelijke voor zoover het gerekend wordt tegen het geestelijke over te staan. Hoe denken nu vele gemoedelijke christenen daarover? Juist zoo als de natuurlijke mensch doet; in plaats van ook in dit punt al hun wijsheid alleen aan Gods Woord te ontleenen.

Het natuurlijke — zoo redeneeren zij — is dicht, vast, ondoordringbaar voor den geest. Hoogstens is het, hier meer dáár minder, poreus, d. i. met openingen, met gaten voorzien waar het geestelijke als door kanalen kan indringen, terwijl dan toch hetgeen achter die kanalen ligt, even gesloten blijft. Daarom staat de Geest buiten de Natuur en tegenover haar, als een water dat een sterken muur omspoelt en er tegen afstuit. Of ook wel kan de Geest de natuur overwinnen, maar dan verbrijzelt hij het natuurlijke gelijk een overwinnaar die, eindelijk binnen de muren eener langbelegerde vesting gedrongen, alles neersabelt wat hij ontmoet. Het eerste is de methodistische beschouwing van de wijze waarop God en de wereld, het geestelijke en het

natuurlijke ook in den mensch tegenover elkander staan: het tweede de methodistische voorstelling van de bekeering, de overwinning van den Heiligen Geest over de goddelooze natuur. Maar de Heilige Schrift leert ons aan de woorden "de natuur, het natuurlijke" in betrekking tot den Geest een geheel ander denkbeeld hechten. Al het bestaande is geschapen in den Zoon: alle dingen zijn door het Woord gemaakt, en zonder Hem is geen ding gemaakt, dat gemaakt is. Daarom is alles ook bestemd om door Hem vervuld, doordrongen te worden, geheel en al bezield en vernieuwd, verheerlijkt door Hem. Dáárop is al het geschapene, krachtens zijn eerste wording, aangelegd, gelijk de Zoon bestemd is om erfgenaam van alles, Koning des Heelals te zijn. Volgens de Heilige Schrift is dus het natuurlijke naar zijn eigenlijken aard doordringbaar voor den Geest. Thans is het gevallen, verontreinigd, verminkt, onnatuurlijk geworden: maar als het zal verheerlijkt zijn, dan eerst zal het weder in den vollen zin natuurlijk wezen. Deze voortgang geschiedt door een sterven: ja dit is het groote bestanddeel van waarheid in de methodistische opvatting. Het gras (gelijk het thans is) verdort, de bloem (gelijk zij thans is) valt af, als de Geest des Heeren daar in blaast. Een bekeering, een overgang uit den dood tot het leven, is er noodig. Doch niettemin, naar zijn eigenlijken aard is het natuurlijke bestemd om door het geestelijke niet teruggedrongen en vernield, maar om er door vernieuwd, bezield, verheerlijkt te worden. En zoo mag dan, als wij getrouw naar Gods Woord willen denken, het vergeestelijken, het geestelijk-maken nimmer daarin bestaan dat wij het stoffelijke door het geestelijke laten ter zijde schuiven, maar alleen dáárin, dat wij het eerste door het tweede laten bezielen, zoodat het op elk gebied en in iedere toepassing blijke dat er, gelijk Paulus zoo heerlijk diepzinnig aan de Corinthiërs verkondigt, een geestelijk lichaam

is. Ziehier dan het onderscheid tusschen Gods waarheid en tusschen het ongeheiligd denken van den mensch. God vergeestelijkt met de daad, door de stof met den geest te vervullen, te verheerlijken. Maar als de mensch vergeestelijkt door het reëele "geestelijk" op te vatten in dien zin dat hij het van zijn realiteit ontdoet en er een bloot gedachtending van maakt, dan werkt hij slechts den Duivel in de hand; want ook het booze wordt dan voor hem een "geestelijke" zaak, d. i. een fantasie-beeld; met welke meening de Duivel ten hoogste gediend is. Deze valsche vergeestelijking staat dan ook steeds met dienst des vleesches in verband. Alle waarachtig geestelijke gezindheid rust enkel op erkenning van de vleeschwording des Woords. Daarentegen, toen de Gemeente de wederkomst des Heeren "geestelijk" begon op te vatten, was zij in de dienst des vleesches reeds verzonken. In het zeggen dat de Opstanding alreede geschied is, lag sedert Hymenaeus en Philetus goddeloosheid en afwijking van de waarheid. Wordt de Opstanding geloochend door haar te vergeestelijken, zoo wordt ontkend dat de geest de macht des vleesches doorbreekt en overwint: in die macht wordt de geest dan als in boeien geklonken, en te Corinthe en overal en ten allen tijde ligt de gevolgtrekking: "Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij" vóór de hand. Alle verongelijking van het vleesch in plaats van het waarlijk-geestelijk te doen worden, is naar de hoogstmerkwaardige noodzakelijkheid, op welke Paulus de Colossensen wijst, slechts tot verzadiging van het vleesch. Neen, met het realisme, welks erkenning wij achten dat door het geestelijk verstand van Gods Woord gebiedend wordt gevorderd, bedoelen wij, tegenover dit schadelijk misverstand, juist het tegendeel van zulk een vergeestelijking te doen gelden. Namelijk tegenover het idealisme, dat het natuurlijke, werkelijke, stoffelijke verwerpt, en tegenover het materialisme,

dat dit natuurlijke vergoodt, staat het realisme dat in het natuurlijke de schepping Gods ziet, voor verheerlijking door den Geest vatbaar en verordineerd. Geest en natuur zijn voor elkaar ten huwelijk bestemd. In de vleeschwording des Woords is dit verbond bezegeld. In de toekomst van Christus wordt het verwerkelijkt. Daarom is er een innige samenhang tusschen de eerste en de tweede schepping, tusschen schepping, verlossing en verheerlijking. Een evenwijdigheid in den ontwikkelingsloop van het geestelijke en het natuurlijke, waardoor het geestelijke eerst dán recht naar waarde wordt uitgedrukt, wanneer het niet in kale afgetrokken begrippen, maar in levende, tastbare aanschouwingen voorgesteld wordt. Daarom is de taal der Heilige Schrift, de taal van het Woord Gods, louter tastbare werkelijkheid, louter poëzij en aanschouwing: het waarachtige woord des Geestes, die het stoffelijke, natuurlijke in zich opneemt en verheerlijkt. Bovenal het woord des ééngeboren Zoons, en voorts van alle dienstknechten en vrienden Gods. O wie dit geestelijk karakter der Schrifttaal, waardoor zij eeuwig jong blijft, eeuwig voor alle toestanden, ook die van gisteren en heden, geschikt -- wie dit karakter eenigzins verstaat, waarlijk hij heeft geen verdere leerstellige bewijzen voor de goddelijke ingeving noodig! Van het begin tot het einde der Schrift klinkt voor zijn geestelijk oor de psalm der overwinning, de zich steeds verder toebereidende lofzang der Schepping, die van de nieuwe hemelen en de nieuwe aarde, de volkomen doordringing van geest en natuur profeteert. Zalig is hij, die leest en verstaat de woorden dezer profetie, en die bewaart hetgeen in dezelve geschreven is, want de tijd is nabij.

Ik wil eindigen met een uitnemende te noemen, die deze genade ontvangen had in een mate gelijk weinigen. In dit jaar is de honderdste verjaardag gevierd der geboorte van een man, wien weinigen hebben gekend en wien nog

heden weinigen erkennen in zijn onschatbare waarde: een dier uitverkorenen, die gewandeld hebben in schaapsvellen of in den profetenmantel, kwalijk gehandeld en verlaten, miskend en in een woestijn van eenzaamheid en onbegrepenheid dolende, welker de wereld niet waardig was. Ware het niet met ons bestek onevenredig, welk een genot zou het ons zijn, de hoofdpunten van het wonderschoon samenstel der wijsbegeerte van Franz von Baader te beschrijven. Doch bepalen wij ons bij de opmerking, dat onder de groote wijsgeerige geniën van Duitschland Baader alléén staat, gansch alléén, als van den beginne van zijn optreden af geloovig Christen. Hij heeft den moed gehad, in den tijd der heerschappij van het Rationalisme het Woord van God in zijn onverzwakte heerlijkheid ten grondslag te leggen aan al wat hij gedacht en geschreven heeft. Achtende de versmaadheid van het levenswoord Christi meerderen rijkdom te zijn dan de gedachteschatten der wereld, heeft hij door geloof het Aegypte der afgetrokkenheden verlaten, niet vreezende den toorn der koningen op het gebied der wetenschap. Die toorn is ruimschoots op hem gekomen in miskendheid en verguizing: doch hij hield zich vast, ziende den Onzienlijke. [1])

---

[1]) Ik grijp deze gelegenheid aan, om vermogende lezers dringend te verzoeken, zich *Franz von Baader's Sämmtliche Werke*, 1851—60 door den hoogleeraar Franz Hoffmann in 16 deelen uitgegeven, aan te schaffen, en ze ook voor hooger strevende geesten ten geschenke te bestemmen. Met onbegrijpelijk groote zorg en zelfverloochenende liefde heeft Baader's trouwe leerling, prof. Hoffmann, de verspreide geschriften van zijn leermeester verzameld, met belangrijke inleidingen en een zeer nauwkeurig Register (dat het geheele 16e deel vervult) voorzien en door aanteekeningen opgehelderd, in vereeniging met sommige vrienden en vereerders van den grooten christenwijsgeer. Maar ook belangrijke geldelijke opofferingen heeft hem dit voor eigen rekening uitgegeven werk gekost; en Duitschland is tot nog toe niet dankbaar genoeg geweest om hem het toegankelijk maken van dezen rijken schat door ge-

Welnu, hooren wij uit de eigen mededeeling des negentienjarigen jongelings, uit zijn dagboek, dat het 11e deel zijner werken uitmaakt, hoe hij begonnen is alle wijsheid en wetenschap enkel te bouwen op den grondslag des geestelijken verstands van Gods Woord:

20 Julij 1786. Wie, die op de vleugelen der bespiegeling over het bovennatuurlijke zich moede gezocht heeft naar zijn God, den onbegrijpelijke, den onnoembare, den grooten Onbekende: en die in het gevoel van zijn nietigheid nu in den oceaan Zijner onmeetbaarheid onderzinkt, — wie zou niet een menschelijke leer en wijsbegeerte zalig noemen, welke voor den machteloozen mensch den almachtigen God uit den hemel tot de aarde afroepen kon. Een leer die, in plaats van Hem op den verblindenden lichttroon in onbereikbare verhevenheid als den Regeerder van het groote, stomme Al te stellen, Hem tot 's menschen lage hutte afbracht en aan zijn vermoeid en smachtend hart, aan zijn onmondig, met schrikkelijke twijfelingen worstelend verstand Hem als zijn Vader verkondigen mocht! Zie rondom u, gij redeheld, en verstom. En gij wijze, zie op tot dien

---

noegzame deelneming te vergoeden. Als een der weinige Nederlanders, die de volledige uitgave van Baaders werken bezitten, ben ook ik door een zijner vrienden en leerlingen uitgenoodigd, een poging te doen om zoo mogelijk aan dit heerlijk werk eenige meerdere bekendheid te helpen geven. Men wete dat, zoo prof. Hoffmann door genoegzame deelneming daartoe in staat werd gesteld, wij van zijn bij uitnemendheid bevoegde hand (welke reeds Baaders philosophie omtrent staat en samenleving in een voortreffelijke uiteenzetting geschetst heeft) een beschrijving van het gansche, elk gebied van menschelijke wetenschap omvattende, stelsel van Baader zouden mogen verwachten. In groote liefde en dankbaarheid voldoe ik met deze regelen aan het mij gedane verzoek. Ach kon ik wedergeven, kon ik eenigzins beschrijven het genot der heilige uren, die de studie van Baader's geschriften, hoe zelden ook, helaas! in den drang des levens ter hand genomen, aan een vermoeiden geest, aan een naar aanschouwing van de wereld in het licht Gods dorstend hart, vermag te schenken!

God, die wonderen op wonderen door de eenvoudigste, stil maar machtig door alle tijden heen werkende middelen tot stand brengt.

Ik heb het nu reeds menigmaal opgemerkt: eenigen tijd te voren, éér ik in mijn beter weten wederom een schrede voorwaarts doe, bespeur ik in mij het gevoel van een woeste ledigheid, een ban die over mij ligt, een inwendige wanorde, strijd en onvrede. Dan voel ik een gisting in mij en de geest is beneveld, totdat de heffe zinkt en de heldere zuivere wijn nu te voorschijn treedt, die slechts uit die gisting kon opkomen. Zoo strijdt bij het morgenkrieken, het licht met den nacht; zoo wordt in de natuur uit en onder elk graf een bruidsvertrek; en zoo geleidde ook mij, dank zij U, o God! de gisting en de schijnbare dood des wetens, de twijfel, als een kritische doodstrijd tot de levende kennisse Gods. Heden vang ik aan, geregeld en in samenhang de Heilige Schrift te lezen.

30 December. Het blijft bij het vaste, verhevene woord, dat de van den beginne beloofde Verlosser in de wereld gekomen en zichtbaar onder de menschen verschenen is, om deze wereld te behouden en de lijfeigenen in het huis des Vaders los te koopen uit de slavernij der zonde. Het plan der christelijke heilsorde is duidelijk voor elks oog — ook voor het hart van een klein kuddeken — namelijk niet slechts opvoeding van een onschuldig kind tot een hooger trap van zedelijkheid, maar van een gevallen, van het vaderhart moedwillig losgescheurd kind — wedergeboorte.

Als dan nu Christus van zichzelf zegt: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde: Ik ben met ulieden tot aan de voleinding der wereld; Ik ben gekomen om de werken des Duivels te verstoren: als overal van Hem getuigd wordt, dat door Hem alle dingen geschapen zijn en in Hem gegrond en Hem ten erfdeel bestemd — hoe, zou ons dan de blinddoek nog niet van de oogen vallen? Zou-

den wij Hem niet in heilige siddering nabij ons gevoelen, in het groote drama des heelals gelijk in het kleine dezer voorbijgaande wereld? Zouden wij ons niet in heilig beven verheugen over de oplossing van alle raadselen, die wij uit Zijn mond vernemen? Neen, Gij hebt U aan Uwe gevangen dienstknechten niet onbetuigd gelaten, Gij onze goddelijk liefhebbende en over onze tallooze ellenden U zoo goddelijk ontfermende Heer en Verlosser! Wáár ik ook heenzie, aanschouw ik de van Uw zegen druppende merken uwer hand, voetstappen Uwer wijsheid, die lust heeft tot de menschen kinderen! Elke ook nog zoo matte straal van Uw licht, die mij in dezen donkeren nacht van het aardsche dal tegemoet glinstert, is mij een getuige van Uw aanzijn, gij liefelijke Morgenster! U is gegeven alle macht in hemel en op aarde; en in liefdevol, verschoonend incognito gebruikt Gij deze macht en brengt alles, naar des Vaders eeuwigen Raad en welbehagen, in goddelijke wijsheid en liefde, tot voltooiing van het groote genadewerk onzer wedergeboorte, heerlijk ten einde!

Vrolijk en gewillig geef ik mij over, o Heer! Doe met mij naar Uw welbehagen! Met nieuwe blijdschap en frischheid wil ik nu tot mijn dagelijkschen arbeid gaan, daar ik weldra een volkomen vrijgemaakte zal zijn in Uw en mijns Vaders huis. Want ik weet, alles is wel toebetrouwd aan Uwe hand. Ik weet dat Gij, o God! de Liefde zijt, en dat deze Uwe liefde mij in bijzondere en persoonlijke leidingen door den doolhof des levens henen voert. Mogen die paden dan ook nog zoo donker en moeitevol zijn, het is genoeg, ook zij zijn door Uwe hand aangelegd, door Uw liefde geordend. Eens aan het einde van dit groote drama zal ook mij de hemelzaligheid ten deel vallen van bij den alles doorlichtenden gloed van Uw gericht het vlammenschrift van Uw grondelooze oneindige barmhartigheid te lezen, en daarin alles tegelijk geopenbaard, alle tot nog

toe donkere punten mijns levens en van het leven des Heelals volmaakt verhelderd te zien. Ja Amen, ik weet dat mijn Verlosser leeft. Hem zal ik in heerlijkheid aanschouwen: mijne nieren verlangen zeer in mijn schoot!

Amen! zeggen ook wij op deze heerlijke woorden. Want daarin spreken niet zoozeer de genialiteit en wonderbare geestesgaven, die Baader van de meesten onzer kenmerkend onderscheiden, als wel de zondaarsbehoeften, die deze groote geest, zijn armoede en ellende buiten Christus gevoelende, met den allereenvoudigste van Gods kinderen gemeen heeft. Gods Woord en getuigenis staat eeuwig vast: Uwe zonden zijn u in Christus vergeven. Maar wie kent dat woord in geestelijk verstand? Niet de hoog ontwikkelde geest, schatrijk aan blinkende gedachten, maar het hart dat bij ontdekkend licht des Heiligen Geestes voor zichzelf in zijn dood en verlorenheid, waarin het van nature nederligt, doorzichtig werd. Het hart, dat den vloek zijner zonde leerde kennen, om dan dien vloek op Christus gelegd te zien, gedragen op het hout, verzwolgen in Zijn opstandingsleven. Het hart der kinderkens, aan wie naar 's Vaders welbehagen geopenbaard wordt wat den wijzen en verstandigen verborgen blijft. Zóó vormt zich — reeds merkten wij het op als het eigenlijk doel van dit vertoog, verre boven godgeleerde partijstelling verheven — zoo vormt zich de gemeente der kinderen Gods, de ééne heilige algemeene Christelijke Kerk, met verscheidenheid van gaven en talen, maar saamverbonden tot één lichaam door éénen Geest, één Heer, één geloof, één Doop; één getuigenis des Levens, worstelend en stamelend ook bij haar schoonste uitdrukking hier beneden, maar bestemd om in eeuwige heerlijkheid van rondom den Troon des driemaal Heiligen gehoord te worden in de verste diepten van het verheerlijkt Heelal.

VII.

ZEKERHEID.

"Is het wel wáár, dat God gesproken heeft?"

Ziedaar het slanggecijfel, dat sedert het Paradijs in duizend toonen en wendingen door de wereld sluipt. Is het waar en zeker, wat wij gezegd hebben omtrent het geestelijk verstand van Gods Woord? Schoon, hartverrukkend moge die gedachte zijn, maar is zij niet een inbeelding, is zij wel de uitdrukking van het werkelijk bestaande? Zegt niet elk die levendig en diep van de waarheid welke hij aankleeft, overtuigd is, dat hij een inwendige gewisheid heeft, die allen twijfel buitensluit? En toch hoort men in de wereld, in den strijd der overtuigingen, de sterkst tegen elkaar overstaande dingen door den een en den ander beurtelings als onomstootelijke waarheid bevestigen. Is dan ten slotte toch niet alles een persoonlijke, betrekkelijke waarheid, en kan er wel van volstrekte zekerheid voor ons menschen sprake zijn?

Eér wij deze vraag beandwoorden, hebben wij reeds dadelijk te erkennen dat zij diep verootmoedigend is. Helaas! uw twijfel is een beschuldiging tegen ons. Wij erkennen

dat gij menigmaal recht hebt met het oog op ons aldus te spreken: Wat hij zegt, geloof ik niet. Ik heb een andere overtuiging. Maar dit geloof ik, dat, indien iemand eenmaal zulk een overtuiging bezit, hij niet anders kan, dan zijn gansche leven haar toewijden. Als ik dat geloofde wat hij mij voorstelt, ik zou niet kunnen rusten eer ik deze overtuiging tot werkelijkheid had gemaakt, haar van het middelpunt tot den geheelen omtrek toe had dóórgetrokken: eer mijn geheele persoonlijk leven dien stempel droeg en ook de wereld rondom mij van die waarheid vervuld was. Hieraan schijnt bij hem veel te ontbreken. Zijn woorden zijn krachtiger dan zijn leven. Wat hij gelooft, men kan het niet aankleven zonder in laaie geestdrift daarvoor te ontbranden. Zie ik dan uit zijn koelheid niet, dat het hem-zelf toch eigenlijk geen ernst er mede is? Daarom, deze geheele overtuiging, is zij niet een woorden- en klankenspel? Is en blijft de mensch in den grond niet hoofdzakelijk dezelfde, welke meeningen hij ook aankleve; zoodat men ten slotte zeggen moet: elke overtuiging is betrekkelijk goed, behalve zulk eene die op zekerheid, dat is: op alleenheersching, aanspraak maakt?

Met doorborend zelfverwijt beamen wij voor ons zelven deze bedenking. Maar Gode zij dank! de pijl treft ons slechts persoonlijk, niet onze overtuiging. De waarheid welke wij aankleven, staat vast, ook al veroordeelt zij ons, die niet op hare hoogte zijn terwijl wij haar aanhangen. Ja juist dáárdoor wordt die waarheid des te sterker bevestigd. Ons zelfverwijt is het bewijs der waarachtigheid van Hem, die ons oordeelt in deze stem onzes gewetens. Voorwaar het is gelijk Hij gezegd heeft: de Vader oordeelt niemand; de onbepaalde beseffen, de zwevende godsdienstigheid zonder duidelijk begrensde overtuiging, de stem des Vaders die gij vóórstaat (buiten den Zoon gedacht), deze stem kan u niet oordeelen. Maar de Vader, die zelf niemand oordeelt,

heeft al het oordeel den Zoon gegeven. Ja, de Zoon oordeelt. Hem te belijden, dat is een scherp zwaard door het eigen binnenste, zoolang er nog éénige onvolmaaktheid, éénige onwaarheid in ons overblijft — tot kennelijk teeken dat Hij zelf de Volmaaktheid, de Waarheid is!

Van het christelijk geloof derhalve zeggen wij dat het zekerheid heeft. Niet een ingebeelde maar een proefhoudende zekerheid, zich voor aller geweten aldus betoonende. Doch ook alleen van het christelijk geloof, van het geloof in Jezus Christus naar de Schriften, beweren wij dit. Er is (om nu de middentermen niet te noemen die, Gode zij dank! in onze besliste dagen meer en meer wegvallen) er is een overtuiging, die zich godsdienstig noemen durft, schoon zij het Bovennatuurlijke loochent. Van deze nemen wij niets voor onze rekening. Bestond de godsdienstige waarheid in datgene wat zij er voor houdt, ongetwijfeld wij erkenden terstond dat op het gebied der godsdienst alles slechts persoonlijk, subjectief, betrekkelijk is.

Maar de ontkenning van het Bovennatuurlijke heft de godsdienst-zelve op. Dit willen wij eerst in enkele hoofdtrekken duidelijk maken. Want het is ons van belang, waar wij van de zekerheid der godsdienstige waarheid spreken, te doen uitkomen dat de overtuiging, welke tegen de onze overstaat en naar heur aard die zekerheid ontkent, dat zulk een overtuiging niet slechts met rechtzinnigheid, maar met godsdienst volstrektelijk niets te maken heeft. Zoodat dus ook haar bewijsvoeringen tegen de stellige zekerheid der waarheid geen beteekenis hebben, dan alleen deze, dat zij het eigen standpunt helpen veroordeelen.

Ware het gelijk zij beweren, dat het Bovennatuurlijke iets overtolligs is voor de godsdienst; dat de godsdienst, zich van dezen ballast ontdoende, eenvoudiger en meer waar zou zijn, zoo konden wij niet met de modernen beweren, dat de godsdienst toch ook bij erkenning van dat Bo-

vennatuurlijke bestaan kan. Neen, indien het Bovennatuurlijke niet noodzakelijk is, dan is het een leugen: dan bestaat het niet. Met recht verwerpt het modernisme de vreesachtige halfheid, welke om den wille der orthodoxie b. v. de opstanding van Jezus erkent, maar tegelijk om den wille van het modernisme zich haast, haar niet-noodzakelijk te verklaren voor het godsdienstig leven. Doch dat modernisme valle nu niet zelf in deze terecht afgekeurde vreesachtige halfheid, door de verwerping van het Bovennatuurlijke als waarheid te verkondigen, maar deze waarheid tevens voor het godsdienstig leven niet-noodzakelijk te noemen.

Bovendien is deze bewering in den grond niet ernstig gemeend. Want er is althans één erkenning van het Bovennatuurlijke, welke men op dat standpunt, en met recht, onbestaanbaar acht met waarachtige godsdienst. Het is het deïsme, dat God in strakke onbeweeglijkheid van de wereld afscheidt.

Maar met die zeer rechtmatige veroordeeling van het deïsme spreekt het modernisme zijn eigen vonnis uit. De eigenaardigheid toch van het deïsme is juist deze, dat God Zijn werk, het heelal, zóó heeft ingericht dat er verder niets te verbeteren overblijft: dat er van een persoonlijke werking Gods op of in het heelal, boven de erkende natuurwetten, geen sprake kan zijn. Of God die onveranderlijke inrichting des heelals als Schepper bij den aanvang aller dingen heeft vastgesteld, gelijk de deïst zegt, dan wel of die inrichting even eeuwig en onbegonnen is als God zelf, gelijk de moderne beweert, dat doet voor het wezen van die inrichting-zelve, namelijk voor haar onveranderlijkheid, niets ter zake. Daarom zijt gij niet te verontschuldigen, o moderne, wie gij zijt, die den deïst oordeelt. Want waarin gij hem oordeelt, veroordeelt gij uzelven: want gij, die hem oordeelt, doet dezelfde dingen.

Ik ga voort met u aan te wijzen dat gij, voor zoover gij waarlijk oprecht uw stelsel aankleeft, inderdaad geen godsdienst hebt.

Godsdienst is gemeenschap met God. Gij hebt in uw stelsel slechts streven naar die gemeenschap, niet haar werkelijkheid zelve. Gij streeft naar het ideaal, naar het goddelijke; maar het is nog zóó verre van u af, dat gij niets dan het onbepaalde, vague, in Hem zien kunt en geen persoonlijkheid wier hart aan het uwe klopt, vermoogt te onderscheiden. Gemeenschap daarentegen is werkelijke eenheid, niet eenzelvigheid: werkelijke voltrekking van het verbond, bereikt-zijn van het doel dier streving, bezit van dat ideaal. Gemeenschap der liefde, die niet mogelijk is waar Hij dien gij liefhebt, u niet liefheeft met bijzondere persoonlijke liefde, met een liefde die Hij aan u op andere, op inniger wijze betoont dan aan het geschapen heelal rondom u, hetwelk Hij met Zijn werking vervult. Godsdienst, waarin gij dient en Hij heerscht, is niet mogelijk dan tegenover een persoonlijken almachtigen God. Bestaat Hij werkelijk, dan is Hij ook Schepper. Dan ligt het, krachtens de schepping, in den aard der natuurkrachten dat zij bijzondere persoonlijke werkingen Gods ondergaan kunnen. De ontkenning van de mogelijkheid des Wonders strijdt dan tegen den aard der Natuur, is een ten hoogste onnatuurlijke bewering, door alle diepere natuurbeschouwing gewraakt. Niets is onnatuurlijker, dan de ontkenning van het Bovennatuurlijke. Maar evenzeer, indien de werking Gods eenzelvig is met die der natuur, zoo is ook bij den mensch de werking van God eenzelvig met die van 's menschen geest. Kan er in dien toestand tusschen deze beide, God en den mensch, van gemeenschap, dat is van samentreffen, sprake zijn? Neen: wáár men ook zou meenen die samentreffing te kunnen aanwijzen, altijd is er, gelijk in de diepzinnige mythe van Ixion,

slechts vereeniging van een werkelijk wezen met een nevelbeeld der gedachte. Hetzij, naar den eisch van het pantheïsme, God de levende en de mensch het nevelbeeld, of naar den eisch van het materialisme, de mensch de levende en God het nevelbeeld zij, altijd is er begoocheling, altijd uitbreiding van de armen des eenzamen in de lucht, en geen andwoord dan de echo der eigen stem. Voorts, gelijk God is, zoo is de mensch. Is God slechts in oneigenlijken zin Schepper te noemen, is de wording des heelals eigenlijk geen daad, maar slechts ontwikkeling, uitstrooming uit Hem, dan is, evenzoo, de dienst welke de mensch dien God toebrengt, slechts streving, uitstrooming des gevoels, onbewuste willelooze golving naar Hem heen, maar geen daad, geen dienst, geen Gods-dienst. Wel is waar, gij ontrukt u met een wanhopigen sprong aan deze moeilijkheid, door te beweren dat het godsdienstig geweten een persoonlijken, levenden God eischt in weerwil van de ontkenning der natuurwetenschap, die zulk een God niet aan weet te wijzen. Maar dit wonder, dat gij op deze wijze aanneemt, is krasser dan het sterkste Oud-Testamentische wonder. Elk bijbelsch wonder toch ontkent (volgens u, niet volgens ons) slechts een deel der natuur, op een bepaald tijdpunt. Maar dit uw wonder van de stelling des persoonlijken Gods ontkent de geheele natuur, en dat wel ten eeuwigen dage. Deze uw persoonlijke God is dan ook slechts een bloot gedachtenbeeld, niets meer. Zijn bestaan is slechts een klank. Bruno Bauer spreekt gaarne met u van de "harde, dikke dogmen" des christendoms, en roept dat deze steenen geen brood kunnen worden. Maar Job andwoordt u en hem, dat gij van het voedende brood een klank, een ijdelen naam en woordenspel maakt. "Voor mijn brood komt mijn zuchting."

Ten slotte, en om alles samen te vatten, uw ontkenning van 's menschen vrijheid, van zelve met uw beschou-

wing van de natuurnoodzakelijkheid in verband, maakt aan beide kanten, aan Gods en aan 's menschen zijde, de godsdienst onmogelijk. Zulk een mensch is niet in staat God te aanbidden, en zulk een God is geen aanbidding waard. De mensch, wij zagen het, is dan tot aanbidding niet in staat: slechts ontstroomt hem de onbewuste streving naar het oneindige. Maar ook zulk een God is geen aanbidding waard. Hij is den dwingeland gelijk, die aan de vrijheid in zijn land geen onbelemmerde vlucht durft geven, daar hij niet anders dan door ijzeren dwang den triomf van het goede (zoo hij dien wil) kan waarborgen. De edele pantheïst Friedrich von Sallet vraagt, het wonder bestrijdende: "Schiep God de natuur dan zóó stumperachtig dat Hij, om Zijn grootheid te openbaren, de eeuwige schepping eeuwig weêr verstorend, met goochelaarskunst tusschenbeide komen moet?" Wij andwoorden hem: "Schiep God het heelal dan zóó stumperachtig dat Hij Zijn schepping op geen enkel punt, zelfs niet in haar hoogst en heerlijkst middelpunt, in het hart Zijns beelddragers, durft vrij zich naar Hem heen te laten bewegen?"

Genoeg dan nu van dit stelsel dat alle godsdienst vernietigt. Wij spreken van het christelijk geloof, het geloof in Jezus als den Christus naar de Schriften, en vragen: op welken grond rust zijn zekerheid?

Hier moeten wij nu dadelijk een zeer eenvoudige waarheid, doch die de grondgedachte van onze geheele beschouwing over "zekerheid" is, met allen nadruk uitspreken. Namelijk, dat het Christendom geen stelsel is, hetwelk onafhankelijk van de personen die het aanhangen, als vaststaande waarheid zou kunnen bewezen worden. Er is geen "christendom" als iets afgetrokkens, als een gedachtending, een stelsel, boven en buiten zijn belijders staande. Er zijn slechts christenen, personen die verzekerd zijn, en zulks niet op afgetrokken-verstandelijken, maar op gees-

telijken grondslag, gelijk ons vorig vertoog dat woord verklaard heeft. Van deze zekerheid nu zijn wij met vreugde bereid, rekenschap te geven.

Tegenover zekerheid staat onzekerheid, twijfel. Wanneer men nu beweert, gelijk de meesten doen, dat twijfel de noodzakelijke doorgang tot zekerheid is, dat men, om tot zekerheid te komen, eerst moet getwijfeld hebben, dan zie men wèl toe of men niet onbewust de godsdienstige waarheid tot voorwerp van een verstandelijke overtuiging maakt. Doet men dit, zoo bouwt men, ons tweede en derde vertoog heeft het aangewezen, op een verkeerden zielkundigen grondslag.

Ziehier iemand die b. v. de wonderen, de menschelijke vrijheid, het bestaan van den Satan, enz. in twijfel trekt. Om hem te kunnen beoordeelen, moet ik vóór alle dingen zijn beweegreden kennen. Waarom twijfelt hij?

Is het om, gelijk Cartesius deed, een nieuw stelsel van overtuigingen op te trekken en daartoe eerst alles te verwerpen, om vervolgens, van uit den grondslag: "ik denk, derhalve besta ik," zooveel weder aan te nemen als met het strengste onderzoek bestaanbaar blijken zal? Zulk een twijfel is altijd iets gemaakts en onwaars. Hoe men zich ook voorneemt aan alles te twijfelen en zich van alle vooringenomenheid te ontdoen, er blijft toch altijd in het binnenste iets over dat men gelooft. Dat er iets bestaat, wat dan ook, en dat dit bestaande een laatsten grond heeft, m. a. w. dat er een God is, dit besef is onverwoestbaar in den mensch. Ook de godloochenaar liegt slechts zichzelf vóór, dat hij dit ontkennen zou.

Of twijfelt hij omdat op het oogenblik een menigte van wetenschappelijke bezwaren tegen het geloof worden opgeworpen, die hij niet oplossen kan? Dit kan inzonderheid in onze dagen dikwerf voorkomen, waarin een reeks van nieuwe vragen op elk terrein der wetenschap aan de

orde zijn en een hoogstbelangrijke gisting doen rijzen. Een reusachtige brandstof-massa ligt als het ware op het vuur des geloofs; en dat vuur kan haar niet terstond overmeesteren, zoodat het in deze knettering schijnt alsof het er zelfs door uitgebluscht zal worden.

Doch ook deze geestelijke toestand is op zichzelf niet gevaarlijk. Het eigenlijk bedenkelijke van den twijfel ligt in de derde oorzaak die hij hebben kan. Namelijk in de daling des geestelijken levens, in het terugwijken van den Heiligen Geest uit het hart. De groote christelijke overtuigingen omtrent de wonderen, de erfzonde, de Godheid des Heeren Jezus Christus, onderstellen noodzakelijk bij hem die ze belijdt, een levende persoonlijke gemeenschap met Christus als het Licht der wereld, die het binnenste des harten verlicht en daardoor een geestelijk oog geeft om alle dingen te verstaan. Is die gemeenschap verflauwd of geweken, dan blijven die overtuigingen nog wel bij den mensch staan: zij worden niet dadelijk weggeworpen. Maar men verdiept zich dan toch, in het hinderlijk besef van in deze heilige dingen zich niet recht meer thuis te gevoelen, met onbewaakte zorgeloosheid in de van God vervreemde wereld en menschheid. Men trekt een gebouw van met het geloof niet samenhangende, er niet op rustende, er niet van uitgaande wetenschap op: en dan belijdt men daarnevens de christelijke waarheid. Zoo kan het niet missen dat, voor de rechtbank van zulk een "onafhankelijke" redelijke en zedelijke wereldbeschouwing, deze christelijke geloofswaarheid van lieverlede geoordeeld moet worden hard, storend, onnatuurlijk te zijn. Staat men niet in de ervaring van het inwendig wonder der wedergeboorte, zoo heeft de zichtbare wereldsamenhang buiten ons zulk een macht van klaarblijkelijkheid, dat het Wonder dan als een onredelijke storing van die orde onaannemelijk wordt. Is het vreugdevol besef van de overwinning der zonde in Christus, tegelijk met

den ernst van den strijd tegen meer dan vleesch en bloed, uit het binnenste geweken, zoo schijnt het erkennen van de erfzonde en van het bestaan van den Duivel een strakke, de zedelijke natuur des menschen kwetsende, overdrijving. Men kan intusschen dit alles met schuchteren eerbied blijven gelooven, en tegen de ontkenning als tegen een misdaad opzien. Maar de rationalistische verzwakking van deze dingen, welke tot de moderne ontkenning den weg baant, verschijnt dan toch meer en meer aan zulk een geest in het licht van een hoogere wetenschap dan het geloof: een stoutmoedige, al te stoutmoedige, maar toch eerbiedwaardige grondigheid van onderzoek, waarin men zichzelf, den geloovige, heimelijk als den mindere erkent. En ook al besluit men, als het dan niet anders kan, om aan rede en geweten een weinig te kort te doen om den wille van het dierbaar Schriftgezag en om het geloof in Christus, dat men niet prijsgeven wil, het besef der zegepraal over alles dat de diepste kern des geloofs is, bestaat toch niet meer in het hart; en heimelijk sluipt de twijfel voort om vroeger of later tot erkendheid door te breken.

Arme mensch, het baat niet of gij al deze uw twijfelingen, zoo dikwerf ze zich aanmelden, afwijst of er voorzichtig en verstoord om heen gaat om ze te ontwijken. Zij keeren steeds terug, en kwellen u als onverwonnen machten. Gij kunt u niet anders grondig er van bevrijden, dan door deze smarten in u op te nemen als geboorteweeën der geestelijke vernieuwing, en langs den weg van berouw en gebed en kruisiging des vleesches tot verzoening met God en alzoo tot ervaring der waarheid weder op te klimmen.

Zoo is dan de twijfel niet een bloot-verstandelijke, noodzakelijke doorgang om tot zekerheid te komen, maar een verflauwing of verbreking van de gemeenschap met God, slechts door berouw en bekeering te herstellen.

Er is, op het terrein dat wij thans onderzoeken, dat

van de kennis der waarheid, een proef waaraan gij kunt onderkennen of inderdaad de ware gemeenschap met den Heer door het geloof al dan niet in u weder aangeknoopt is. Namelijk vraag u af, of uw geloof aan de wetenschap haar ware eere heeft kunnen teruggeven. Tot de vele "werken" waarin het geloof zijn waarachtigheid moet betoonen, behoort ook vooral de echte verheffing, en niet verlaging van de wetenschap. Het verzwakt geloof, dat wij zoo even beschouwden, verraadt zich daardoor, dat het de wetenschap als iets hoogers boven zich stelt, ook als ze tegen het geloof strijdt. Gelijk het kwaad geweten aan een vader de vrijmoedigheid ontneemt om zijn ontaarden zoon, dien hij slecht heeft opgevoed, terecht te wijzen. Het geloof zou dan wel gaarne, zoo het er slechts kans toe zag, de wetenschap willen onderdrukken, maar het schikt zich machteloos en vreugdeloos in zijn minderheid. Daarentegen, is uw geloof langs den weg der vernieuwde bekeering, dien wij u voorstelden, gezond geworden, dan geeft het ook aan de wetenschap haar ware beteekenis en eere terug. Het weten is niet de afbreking maar de voltooiing van het geloof. Mijn weten is slechts ontvouwing van hetgeen ik ingewikkeld reeds bezit in den geloove, zie bladz. 37. Indien ik eerst door den twijfel, d. i. door de ontkenning des geloofs, aangespoord werd om mij te verzekeren van wat de twijfel mij in kwestie gesteld, of te heroveren wat hij mij ontroofd had, dan deed ik aan de majesteit der wetenschap te kort. Want dan bestond er altijd toch slechts een betrekkelijke noodzakelijkheid om tot wetenschap te komen. Namelijk alleen voor hen bij wie de twijfel was opgekomen, en die de geestelijke macht bezaten om hem te overwinnen. Wij daarentegen houden vast aan een volstrekte noodzakelijkheid der wetenschap, omdat wij haar (bladz. 14) voor de waardigheid des menschen, des beelddragers van God, onontbeerlijk achten.

Niet slechts van buiten, door de vijandige macht des twijfels die het geloof bestookt, wordt dat geloof genoodzaakt om zich tot weten te verheffen. Neen, in het leven des geloofs zelf, in zijn binnenst wezen leeft de drijfkracht om zich tot weten te ontvouwen. Niet eerst door mijn weten verkrijgt mijn geloof zekerheid, maar omgekeerd, het weten heeft zijn zekerheid alleen door het geloof. Zoo wordt de wetenschap geëerd door haar majesteitelijk gebouw niet op den grondslag der onvaste gissingen, maar op dien der eeuwige waarheid op te trekken.

En zoo geven wij dan aan den twijfelaar niet den raad om zijn twijfel te onderdrukken of, zoo mogelijk, te vergeten. O neen, het verstrooiend snarenspel is voor Saul, van wien de Geest des Heeren geweken was, slechts een tijdelijke verzachting geweest, maar heeft hem niet genezen. Tot de gemeenschap met God alléén wijzen wij u terug. Uw twijfel bewijst dat gij tot nog toe niet in de volle beteekenis des woords geloofd hebt. Wel u, dat de onzekerheid van den bodem waarop gij stondt, u duidelijk is geworden.

Of zoudt gij nu in uw twijfel berusten, u met een onbepaald besef van godsdienstigheid vergenoegen en, met velen, helaas! zeggen dat een stellige overtuiging toch voor den beperkten mensch onbereikbaar is?

De Heer, voorzeker, erkent het recht dier onbepaalde streving, en komt haar liefdevol tegemoet, zoo zij zich ernstig naar de waarheid uitstrekt. Als de eerste discipelen, Andreas en Johannes, op het woord des Doopers Hem volgen, keert Hij zich belangstellend om, en vraagt hun: wat zoekt gij? Wat zoekt gij — Hij vraagt niet eens "wien" zij zoeken: neen, zoo algemeen mogelijk, om aan hun onbepaalde streving, ook als ze nog niet weten dat die niet in een afgetrokken gedachte, maar alleen in den levenden Persoon bevrediging vinden zal, tegemoet te ko-

men. En hoe dikwerf blijkt het, gelijk bij Nikodemus en zoo veel anderen, dat Hij, die wist wat in den mensch was, den vragende niet naar zijn dikwerf ongeschikt woord, maar volgens zijn eigenlijke, door Hem liefdevol onderkende, bedoeling en behoefte heeft beandwoord! Doch deze onbepaalde streving is dan alleen ernstig en welgemeend, wanneer zij boven zichzelve uit wijst op iets hoogers: want een dorstige, die niet boven alles naar de lafenis begeerig was, zou daardoor toonen dat zijn klacht over den dorst die hem verteert, slechts een ijdele vertooning ware. Dat de Atheners den "onbekenden God" aanbidden, erkent Paulus met vreugde; maar niet om hen in die onbepaaldheid te laten; integendeel, hij stelt hun op den Areopagus een prediking vóór, die een wereld van bepaalde gedachten in haar korte bewonderenswaardige woorden samenvat, en die haar toppunt bereikt in de boodschap der opstanding. Waarom is de opstanding de hoofdzaak, het één en al der apostolische prediking? Juist omdat zij het geloof uit het nevelgebied der onbepaalde streving tot een helder bepaalde houding tegenover de wereld overbrengt. Met instinktmatigen weerzin is daarom de "moderne" leer tegen die opstanding bezield. Het kruis, zoo veel noodig verzwakt en verminkt, kan zij dragen. Want met zulk een erkenning van het kruis kan samengaan de sentimenteele inwendigheid van een geloofsleven, dat slechts in onbepaalde beseffen zonder duidelijk begrensde overtuigingen bestaat. Dit geloof laat de wereld ongemoeid, en buigt zich, in schuwe inwendigheid des "harten" teruggetrokken, onder de overmacht der geschapene dingen, die het "den natuursamenhang" noemt. Maar de opstanding leert dat die Natuur door den Geest aangevat, doordrongen, in frissche bepaaldheid van geloofsovertuigingen verklaard en alzoo beheerscht moet worden. Dit, en niet het slechts afgeleid kritisch bezwaar, is de eigenlijke diepste grond van den

weerzin tegen de opstanding; daar de moderne, de godsdienst van het gebied der wereldwetenschap terugtrekkende, liever een knecht wil zijn, die niet weet wat zijn Heer in het groote Huis doet, dan een zoon die het weet en verstaat. [1]) Doch onderzoeken wij verder, wat er omgaan kan in het hart van hem, die op de aangegeven geestelijke wijze zich inspant om den twijfel aan het christelijk ge-

[1]) Denzelfden weerzin tegen de opstanding, d. i. tegen het door den strijd des doods heengegane leven, hetzelfde zich-terug-trekken in schuwe inwendigheid binnen de grenzen van dien strijd en dood, vindt men telkens in het moderne stelsel terug, ook op praktisch terrein. B. v. er zal een uitnoodiging tot een Bededag, in een tijd van ontzachlijke oordeelen Gods, door het land gaan. De moderne zal daarop hoofdzakelijk twee dingen andwoorden. 1°. Als gij bidt, ga in uwe binnenkamer: het gebed is een veel te heilige zaak, om aldus tot iets uitwendigs gemaakt te worden. 2°. Niet Gods wil moet naar den onzen, maar onze wil naar dien van God worden gebogen. Welke is nu de eigenlijke strekking dezer beide bezwaren? Geen andere, dan het blijven binnen de grenzen van den strijd des doods, die tot opstanding leidt: de machteloosheid om te komen tot dat geloof, hetwelk op elk terrein de hoogste spanning der zedelijke kracht eischt, het geloof aan de opstanding. Daaruit ontstaat, reeds bladz. 58 merkten wij het op, een pantheïstische innerlijkheid die een mystische vroomheid des harten tot voorwendsel neemt, maar inderdaad niets met haar te maken heeft. Zeker, aan het openbaar gemeenschappelijk gebed is verbonden het gevaar van schijnheilige uitwendigheid en vormlijkheid; maar die mogelijkheid moet men bestrijden en dooden, en het openbaar gebed, daaruit opgestaan, zal een plechtige, waarlijk geestelijke en den Heer welbehagelijke verootmoediging voor Zijn aangezicht wezen. Zeker, het gebed kan een onheilig en vruchteloos dwingen zijn, waarbij men vergeet dat niet onze wil, maar Gods wil moet geschieden; maar ook die mogelijkheid moet men bestrijden en dooden, en de vragende smeeking, daaruit opgestaan, zal een eerbiedig beroep op het Vaderhart des levenden almachtigen Gods wezen. Binnen de grens nu, op welke die strijd ligt, blijft het moderne besef terug, in die valsche geestelijkheid, welke zich te zwak gevoelt om zich dóór de vormen heen tot zuivere werkelijkheid te brengen, en daarom die vormen beschuldigt van in elk geval den geest te kwetsen of te dooden. Ook hier, gelijk overal elders, blijkt het dat het modernisme de idee der opstanding dáárom verwerpt, omdat zij voor dit stelsel te hoog, te heilig is.

loof — niet terug te dringen, maar ernstig en waarachtig te overwinnen.

Den twijfel aan het christelijk geloof. Wij nemen wel met vreugde de "dwaasheid des kruises" voor onze rekening, maar geenszins wat een verkeerde wijsheid der geleerden of der ongeleerden daaraan toevoegt. Daarom hebben wij hier, alvorens verder te gaan, nog eens de groote waarheid te herhalen, dat wij niet in den Bijbel, in het Boek, maar in den levenden Persoon, in Jezus Christus zelven gelooven. Door dat geloof, ons vorig vertoog wees het aan, kennen wij de Heilige Schrift als Gods Woord in geestelijk verstand. Had Jakobus — om aan het dáár besprokene nog een voorbeeld ter verduidelijking toe te voegen — had Jakobus op de groote vergadering te Jeruzalem, die ons in het 15e hoofdstuk der Handelingen beschreven wordt, de plaats uit Amos, die hij daar aanhaalt, waar de profeet (9, 11) spreekt van den wederopbouw van Davids vervallen tabernakel, niet door zijn persoonlijke geloovige samensluiting met Jezus Christus geestelijk verstaan, die plaats zou hem niets anders hebben kunnen leeren dan bevestiging van het standpunt der Judaïsten, der voorstanders van de blijvende geldigheid der Mozaïsche wet. Toch ontleent hij aan die profetische woorden een bestrijding van dat standpunt, omdat de inwoning van Christus, de persoonlijke Waarheid, hem leert het woord der in 't verleden liggende profetie dóór en van uit den levenden tegenwoordigen Christus te verstaan. Ook de oudste gemeente heeft eerst door Christus zelven, die in Zijn levende getuigen tot hen sprak, en daarna eerst door het geschreven woord, Hem leeren kennen. Het mondelinge woord der Apostelen ging bijna overal vóór het schriftelijke. Zij grondden de gemeenten door de getuigenis die zij omtrent den Heer aflegden, en wezen bijna in al hun brieven op een aanvulling van de schriftelijke werk-

zaamheid door hunne of hunner helpers persoonlijke overkomst. Aan de Romeinen: ik verlang om u te zien, opdat ik u eenige geestelijke gave moge mededeelen; en ik weet dat ik, tot u komende, met vollen zegen des Evangelies van Christus komen zal. Aan de Korinthiërs: de overige dingen zal ik verordenen als ik zal gekomen zijn. Afwezend schrijf ik deze dingen opdat ik niet, tegenwoordig zijnde, strengheid moge gebruiken naar de macht die mij de Heer gegeven heeft. Aan de Galaten: ik wilde dat ik nu tegenwoordig bij u ware en mijn stem mocht veranderen! Aan die van Philippi: God is mijn getuige hoezeer ik begeerig ben naar u allen. En aldus nog menigmaal elders. Evenzoo de Hervormers, zie bladz. 111. Dezen weg dien alzoo de Schrift-zelve, de aard der zaak en de geschiedenis ons leert, stellen wij niet voorop om de Heilige Schrift te verkorten in haar gezag, maar integendeel om dat gezag te handhaven. Want de verstandelijke vooropstelling van het onfeilbaar gezag der Schrift, om dan eerst daarna, als dit uitwendige in ons levend zal geworden zijn, tot den levenden Heer te komen, gelijk de latere orthodoxie dit wilde en wil, deze weg heeft consequent tot het Rationalisme geleid. Immers het verstand, dat dit gezag der Schrift had vastgesteld, moest noodzakelijk van lieverlede zich boven dat gezag, hetwelk zijn eigen gewrocht was, verheffen; gelijk Hildebrand, die de hem vóórgaande Pausen had aangesteld, dan ook onder hun naam dóór hen regeerde, totdat hij zelf alleenheerschend den stoel van Petrus beklom en de ware toedracht der zaak, gelijk ze sints lang geweest was, openbaar maakte. Zoo kwamen niet uit de school van Schammai maar uit die van Hillel, die de letter der wet (bij willekeurige uitlegging) het strengst vasthield, die Farizeërs voort, met welke de Heer het meest te strijden had. En van de twee onder Augustus opgekomen rechtskundige scholen, die van

Labeo, welke den door plichtsbesef bestuurden geest der wet, en die van Capito, welke de letterlijke opvolging der wetten verdedigde, heeft de eerste verreweg het grootste aandeel aan de ontwikkeling en algemeene verbreiding van het Romeinsche recht gehad.

Dit christelijk geloof dan nu, dit geloof in Jezus als den Christus naar de Heilige Schriften, moet in u rusten niet op de menschelijke ongeheiligde wetenschap, maar op het gezag Gods, want het is des Heiligen Geestes werk.

Dit zeggen wij niet in dien zin, dat het christelijk geloof niet de grondigste wetenschappelijke bewijzen voor zich zou kunnen aanvoeren; maar alleen in deze bedoeling, dat die bewijzen niet de grond van de eigenlijke geloofszekerheid zijn. Voor de rechtbank der wetenschappelijke bewijsvoering is het christendom sterker dan éénig ander geestelijk verschijnsel, dat ooit in de geschiedenis opgetre den is. Een gezonde historische zin is de beste verdediging van het christendom, als in de wereldontwikkeling opgetreden verschijnsel beschouwd. De geschiedenis leert dat alle stelsels en denkwijzen, die als tegen het christelijk geloof strijdende aangevoerd worden, zich tot drie hoofd-denkrichtingen laten terugbrengen. Het Pantheïsme loochent de wereld om Gods wille; het Materialisme loochent God om der wereld wille; het Rationalisme houdt beide God en de wereld vast, doch in uitwendige, onhoudbare nevens elkaarstelling, die geen de minste wetenschappelijke waarde heeft — een middenterm, die slechts tot wijkplaats dient voor hen, die de beslistheid van de beide andere stelsels niet kunnen of willen bereiken. Welnu, reeds heeft het christelijk geloof deze drie meermalen in den loop van achttien eeuwen overwonnen; en dat deze stelsels desniettemin onophoudelijk herleefd terugkomen en den strijd hernieuwen, is alleen omdat zij de uitdrukking zijn van den weerzin, dien het zondig hart des menschen tegen de waarheid

heeft. Een weerzin die zich natuurlijk niet door wetenschappelijke wederlegging laat wegnemen, maar telkens wanneer hem een wetenschappelijk kleed door wederlegging voor 't oogenblik onbruikbaar is geworden, uit de "eerste beginselen dezer wereld" zonder moeite een nieuw kleed weeft, van hetwelk slechts zeer enkelen zich kunnen herinneren hoe het vroeger reeds onnut bevonden werd. Mogelijk is het, dat de moderne maatschappij in naam van een dezer drie stelsels, of in naam van alle drie, van het christendom afvalt. Maar dat alsdan het christendom geenszins zal overwonnen wezen, is eveneens uit de geschiedenis op te maken. Wij merkten namelijk (bladz. 162) op dat, terwijl bij al de heidensche volken de godsdienst nog vroeger dan het volksleven zelf is ten grave gedaald, en dus niet zoozeer het volk van zijn godsdienst afviel als wel, omgekeerd, die godsdienst het volk aan zichzelf overliet, — omgekeerd bij Israël wel het volk van zijn godsdienst afviel, maar die godsdienst, in den nieuwen vorm des christendoms een nieuwen levensloop beginnende, blijk gaf van onverwoestbare levenskracht. Zoo moge dan nu de Europeesche maatschappij van het christendom afvallen, het zal zich alsdan tot een ander deel der menschheid wenden en, door aldaar nieuw leven te scheppen, bewijs geven van niet uit het leven der menschheid in welke het bij zijn aanvang optrad, ontsproten te zijn, maar integendeel dat leven gewekt en gedragen te hebben. Het zal tot onze maatschappij zeggen: aangezien gij het Woord Gods verstoot, en uzelven des eeuwigen levens niet waardig oordeelt, zie wij keeren ons tot anderen. Over het geheel — wij merken dit in het voorbijgaan op — is een ernstig doorreizen van het veld der historie een heerlijke sterking van den geest, die door allerlei schermutselingen met het ongeloof vermoeid is. Een overzicht van dit groote veld in samenvattende ruimte van blik, leert met frissche minach-

ting, met een sterk en vrolijk levensgevoel de afgetrokken redeneringen der geleerden tegen het Wonder, tegen de Evangeliegeschiedenis, enz. enz. tot haar eigen kleinheid terugwijzen. Gelijk de oude Aegyptenaren, volgens Herodotus' bericht, op hooge torens rustten, waar de krachtige adem des winds de muggen niet toeliet hen te bereiken. Of, beter nog, gelijk Asaf zich, naar luid van den 73sten Psalm, door den voorspoed der goddeloozen, dien hij in bijzonderheden opmerkt, liet verwarren, ja bijkans waren zijn voeten uitgegleden. Maar toen hij het geheel der historie, met haar van God gestempeld begin en einde, was begonnen op te merken en alzoo in Gods heiligdom was ingegaan, toen herkreeg zijn geest de zalige kalmte der aanbidding, de raadselen waren opgelost, de twijfel overwonnen. De beste verdediging des christendoms is dan ook niet een reeks van redeneringen, telkens ter handhaving van bepaalde punten tegen bepaalde aanvallen overgesteld; maar de waarheid, ontvouwd in haar geheel, in haar gansche majesteit en heilige schoonheid. Niet slechts enkele afzonderlijke vakken in het samenstel der godgeleerde wetenschap behooren aan die verdediging gewijd te zijn: neen de geheele christelijke waarheid, zoo ze juist en naar het leven wordt geteekend, strijdt op alle punten tegen het ongeloof. In het oude Rome was burger en soldaat geheel één, en het duidde een droevig verval van de aloude kracht en degelijkheid aan, dat Caesar een muitend legioen zijner soldaten door de opzettelijke betiteling: Quiriten, burgers! beleedigen kon. Evenzoo, in de Heilige Schrift en in elke waarlijk levende voorstelling der waarheid is ieder burger soldaat, d. i. elk denkbeeld staat gewapend, en in samenhang gesteld verdedigen zij allen elkander van zelve; slechts als de Geest gedempt en beneveld is, moet aan opzettelijke verdediging, aan een afzonderlijken krijgsstand, gedacht worden!

Doch genoeg reeds van de wetenschappelijke stevigheid des christelijken geloofs. Zulke geschiedkundige betoogen, als wier buitensten omtrek wij zoo even schetsten, vereischen toch een zekere wel ontwikkelde denkkracht. En daar niet ieder deze bezit, zoo ware men, indien onze zekerheid dáárop rustte, toch grootendeels van de geleerden afhankelijk, en kon dus nooit tot volle onomstootelijke zekerheid komen. Maar wij herhalen het: onze grond, Gode zij dank! is een andere, betere, persoonlijke.

Want nogmaals zeggen wij: alleen in oneigenlijken zin kan men van de zekerheid des christendoms spreken. Er zijn slechts verzekerde personen, een geloovige gemeente, in wie de Christus leeft en die gaarne rekenschap aflegt van haar hope.

Gij hebt waarschijnlijk, mijn lezer! een stillen wensch lang in uw hart gekoesterd en meermalen uitgesproken: Gij zoudt een boek willen bezitten, waarin u volkomen zekerheid werd gegeven omtrent alle gewichtige vraagpunten. Gij weet toch dat er menschen zijn, die een gelukkige beslistheid, een vast en helder geloof bezitten omtrent velerhande dingen, die voor u nog in het onzekere zweven. Ach, konden al deze oplossingen u worden medegedeeld in een duidelijk verstaanbaar boek — met hoe groote blijdschap zoudt gij het aannemen en er door tot rust komen! Welnu, deze uwe verwachting is ijdel. Stel u het uitnemendst geschrift vóór, dat al wat u nog duister is, voor u tot onweerlegbare klaarheid bracht. De lezing er van zou slechts voor een oogenblik u tot rust brengen. Weldra zou echter alles weder ongewis voor u worden. Het is alleen de Heilige Geest, persoonlijk u overtuigende en verzegelende, die u deze rust en zekerheid aanbrengen kan.

Wij hebben een geweten; wij zijn ons bewust dat er een Wet Gods is, onbepaalde gehoorzaamheid eischende; een wet die wij opvolgen moeten. Die dit feit erkent,

waarlijk en van harte erkent, en bereid is alle gevolgtrekkingen die er in liggen te aanvaarden, die is in den grond reeds boven den twijfel verheven. Diens hart woont reeds aanvankelijk in het land der zekerheid, ook al zwerft zijn gedachte nog in ballingschap door de nevelen der wereld rond. In den tijd toen de edele Fichte nog voor een godloochenaar werd gehouden, sprak Lavater omtrent hem het liefdevolle en daarom grondige woord: indien Fichte twijfelt, zoo ligt de sterkste wederlegging van zijn twijfel in hem zelven. Zoo is het. Waar een zoo heilige ernst is als bij Fichte om naar de stem des gewetens te luisteren, daar moet het hart tot zekerheid komen, ook waar de gedachte nog op verre na die hoogte niet bereikt heeft: gelijk b. v. omtrent Fichte bekend is, dat het Evangelie naar Johannes hem als de hoogste en heerlijkste uitdrukking der waarheid dierbaar was en een dagelijksch voedsel des harten in zijn huisselijken kring. Als uw geweten krachtig spreekt, gij zult aan de sentimenteele onbepaaldheid der moderne godsdienstigheid niet genoeg hebben. Uw zonde en de vloek, die door de zonde op u rust, zal u kenbaar worden. In dat besef, in dien angst des harten zult gij niet slechts naar een vague gemeenschap met den levenden God begeeren en streven; niet slechts zal in u opwellen een uitgesproken of onuitgesproken gebed in den geest van de smeeking, door Aug. Herm. Francke aan de boorden der Elbe opgezonden: O God, indien Gij bestaat, zoo openbaar uzelven aan mij; maar gij zult bovenal naar verzoening, naar schuldvergeving leeren dorsten. En God zal u andwoorden, en zich aan u kenbaar maken. Dit laatste zegt u de gemeente des Heeren op het gezag harer eigen ervaring, door ons bladz. 22 en verder meermalen in deze vertoogen beschreven. Het geweten, dit is zeker, kan verkeerd worden ingelicht. Het kan in veel bijzonderheden, door volksoverleveringen en persoonlijke dwalingen, tot onhel-

derheid van getuigenis worden gebracht. De geschiedenis der heidensche en der christelijke wereld, ja de eigen ervaring van elk mensch, helaas! bewijst dit overvloedig. Maar in de grondwaarheid, in de hoofdvraag die alle andere beheerscht, dwaalt het geweten bij den waarlijk oprechte niet. Namelijk zoo het in betrekking gebracht wordt met het feit der verkondiging van den God, dien de Heilige Schrift ons voorstelt. Dan ontstaat "het geloof uit het gehoor des Woords van God." Het geweten getuigt dan niet alleen van krankheid, maar ook omtrent de waarachtigheid van het geneesmiddel, ons door God geopenbaard en gegeven. Het kan de waarheid niet scheppen, maar wel, als zij gegeven en verkondigd is, haar beamen en ontvangen.

Wij zeiden dat de geloovige gemeente dit op gezag van haar eigen ervaring getuigt, en gelijksoortige ervaring belooft aan ieder, die zich in denzelfden weg oprechtelijk stelt. Inderdaad, buiten die ervaring, of althans buiten de bereidheid des harten om die ervaring te maken, kunnen deze dingen niet begrepen worden. De moderne beschouwing kan zich, wij merkten het dikwerf op, (bladz. 39, 49 e. a.) wegens miskenning van de eischen des gewetens niet tot het besef van de scheiding tusschen het heilige en het onheilige verheffen, en tracht de grenslijn tusschen beide steeds weg te nemen. Dat de geestelijke ervaring aan de Bijbelsche Godsmannen door werkelijk-persoonlijke openbaring Gods, in onderscheiding van zelfs de edelste heidensche volken, b. v. de Grieken, gegeven zij, dit kan zij nimmer erkennen. Het baat niet of ook de historie hier, gelijk overal, aan het christelijk geloof ter hulpe komt. De historie leert dat de edele pogingen b. v. van Socrates, van Aristoteles en zelfs van Plato, om zich tot het besef van een persoonlijk God te verheffen, slechts een heerlijke streving van den Griekschen geest zijn geweest om door nadenken en fantasie zich God voor te stellen; maar dat zij daarmede

niet een werkelijke gemeenschap met den levenden God hebben kunnen bereiken. Immers na, in Plato vooral, heilige schoone voorgevoelens omtrent den persoonlijken God te hebben uitgesproken, zonk de Grieksche geest weldra vermoeid beneden die hoogte terug. En de edelste wijsbegeerte die daarop volgde, de Stoïsche, kende God niet anders dan als de onpersoonlijke wereldziel, welke de wereld tot lichaam had. Bij Israël daarentegen is de gemeenschap met den persoonlijken God gebleken een werkelijkheid, een levenservaring te zijn, doordat zij zich dóór alle volgende dwalingen en verminkingen heen (b. v. onder het Farizeïsme) toch als bestaande gehandhaafd en in het Christendom een nieuwe vlucht genomen heeft. Doch, hoe klaarblijkelijk ook dit historisch feit moge zijn, voor de moderne beschouwing is het vruchteloos; omdat in die beschouwing de gemeenschap met den levenden God ontbreekt, welke alléén in staat stelt om dezelfde gemeenschap ook elders te onderkennen, en haar, b. v. bij Israël, van alle geestelijke toestanden der omliggende volken duidelijk te onderscheiden.

Wie echter langs den weg van honger en dorst naar de gerechtigheid, naar verzoening en gemeenschap met den levenden God, tot aanneming van Jezus als den Christus naar de Schriften gekomen is, die heeft een inwendige zekerheid, welke volkomen proef houdt. Zelfs de dagelijksche zonden, die het licht des Heiligen Geestes belemmeren en dus noodzakelijk telkens weder aan den twijfel voet geven, loopen op den duur, daar zij met nieuwe kracht tot het kruis der verzoening terugdrijven, op versterking van deze zekerheid uit; zoodat de Verleider, de Satan, met zulke aanvechtingen en gedeeltelijke zegepralen op den duur niets anders doet dan zijn eigen werk verstoren. Het betoog der ervaring is onverwinnelijk. Zoo blijft het dan steeds bij het oude bewijs, door Elia op Karmel tegenover de leugen voor de waarheid gevoerd: de God die met vuur andwoordt,

die is de eenige waarachtige God. Zijn getuigen "bevelen de boodschap die zij brengen, door openbaring der waarheid bij aller menschen geweten aan"; en slechts "in ongerechtigheid houdt de mensch de waarheid", die zich aan zijn geweten klaarblijkelijk maakt, "van zich af." Geen andere is de bewijsvoering, waarin de Heer zelf, Joh. 5: 31—47, zoo nadrukkelijk aan zijn vijanden voorhoudt, dat zonder de rechte gesteldheid des harten alle, schoon ook nog zoo klemmende, uitwendige en inwendige bewijzen niet baten.

Ziedaar dan de éénige weg tot waarachtige zekerheid: het hart ontvankelijk te stellen voor des Heeren licht. Één ding is noodig; niet, veel bewijzen aan te brengen, maar de getuigenis des Heiligen Geestes aan te nemen. Zalig zijn de reinen van harte, want zij zullen God aanschouwen. Zoo wie het Koninkrijk Gods niet zal ontvangen als een kindeke, die zal daar niet inkomen, ook niet wat de zalige zekerheid der ervaring van Gods kinderen betreft.

Men andwoordt ons (wij weten het wel) dat wij alzoo onze zekerheid op persoonlijke ervaringen bouwen, die niemand buiten ons verstaat. En het is waar, deze dingen kunnen hem die ze niet mede doorleefde, nimmer geheel duidelijk gemaakt worden; al kunnen wij ons tegenover het verwijt van persoonlijke eigendunkelijkheid op de getuigenis van duizenden gedurende achttien eeuwen beroepen, die vreugdevol instemmen met wat wij beweren. Maar althans zal men ons hier niet kunnen beschuldigen, in het geven van bepaalde rekenschap omtrent onzen eigen geestelijken ontwikkelingsgang te kort te zijn geschoten. Wij gaan uit van de onomstootelijke werkelijkheid van het feit der ZONDE. Deze verwoestende macht hebben wij, ook mede in haar benevelende werking op ons kenvermogen, leeren onderscheiden. Daarom wantrouwen wij elken indruk, dien

dit geheele samenstel der wereld op ons maakt, zoo lang wij niet met God in gemeenschap zijn. Eerst d a n is ons oog helder en onze redenering aan de werkelijkheid aangesloten. In deze diepten heeft David gezien als hij in zijn boetpsalm bidt: Schep mij een rein hart, o God, e n vernieuw in mijn binnenste een vasten geest. Een rein hart scheppen, dat kan God alléén. Rein, dat is: zonder vreemde bijmengselen: een hart waaruit alle zondige lust en liefde geweken is. Cor m u n d u m crea in me, zegt de Vulgata. "Rein" en "wereld", die woorden zijn hier diepzinniglijk dezelfde. Een rein hart is zulk een, dat de wereld omvat en begrijpt. Want op dien grondslag rust "een vaste geest", een geest die de waarheid kent. Schep mij een rein hart, en dus, daarom, dientengevolge, een vasten geest. Ja ook zelfs buiten het licht der openbaring Gods in Christus wordt deze waarheid door ernstige geesten erkend. B. v. Dschelaleddin Rumi, de diepzinnige Aziatische dichter-wijsgeer, heeft haar in het volgend zinrijk verhaal geteekend. Een Schach hoort Grieken en Chinezen met elkaar redetwisten, daar beide beweren de schoonste kleuren te kunnen schilderen. Hij wil een wedstrijd tusschen hen. Twee paleizen naast elkander moeten van buiten beschilderd worden. Zij worden met beschutting omtrokken, en beide Grieken en Chinezen mogen nu aan het werk gaan; de Schach geeft hun beschikking over alle hulpmiddelen die zij zullen verlangen. De Chinezen vragen duizende kleuren, die hun ook gegeven worden. Maar de Grieken verlangen niets van dit alles: slechts zijn zij onophoudelijk bezig, den muur te polijsten, zoodat hij spiegelglad wordt in weergaloozen metaalglans. Beider arbeid is gereed: met paukenslag wordt het begin van den wedstrijd aangekondigd. De schutting rondom het Chinesche paleis wordt weggenomen, en inderdaad, de Schach is bijna buiten zichzelf van verrukking over de heerlijke kleuren, die de Chinezen op dien muur

hebben weten te tooveren. Doch zie, het Grieksche paleis wordt ontdekt; een zonnestraal breekt door de wolken, de geheele Chineesche kleurenpracht weerkaatst op den spiegelgladden wand veel heerlijker dan op den anderen muur, en de inspanning der Chinezen heeft slechts gediend om de zegepraal der Grieken te bevestigen. Alzoo — besluit de dichter — heeft de wijze slechts één groote levenstaak hier op aarde: dat zijn hart een reine spiegel Gods worde.

In een hart, dat alzoo door de vernieuwende genade des Heiligen Geestes is eenvoudig geworden, roept het Woord Gods de verborgen diepten wakker, in welke de mensch tot zichzelf, tot de onomstootelijkste gewisheid van nu weder zichzelf te bezitten, terugkomt. Gelijk toen gij na jarenlange afwezigheid aan de plaats weder kwaamt waar uw moeder begraven ligt: elke boom wenkte u toe met herinneringen uit uw lang vervlogen kindsheid: een lied van spelende kinderen langs den weg gezongen en waarin nog een enkele toon u uit vroeger jaren bekend voorkwam, ving aan u tot schreiens toe te bewegen. En gij dacht weg de twintig, dertig levensjaren, die tusschen dien tijd en het heden liggen: en uwe vrouw en kinderen en uw ampt en levensstrijd en ervaringen, dat alles dacht gij wèg, en nu bezat gij uzelf weer volledig. En God gaf u het onschatbaar voorrecht, de lijn, door die eerste levensjaren getrokken, weder op te nemen en haar dóór te voeren tot heden toe, en met ernst van u af te zonderen al het vreemde, dat niet in de richting van die lijn lag, al wat niet gijzelf is. Wie deze geheimen des geestelijken levens begrijpt, die weet eens en vooral, dat het gebod des Heilands om "in Zijn woord te blijven" en ons geheele leven in dat licht te zien, eigenlijk zooveel zegt als, onszelf te zijn, en uit de hand Zijner vernieuwende genade onszelf weêr aan te nemen gelijk wij naar Gods beeld geschapen zijn. De blinde wereld noemt dit standpunt beperkt,

en bejammert het wanneer een vrije geest den vleugelslag van zijn genie laat afkorten, gelijk zij meenen, om nu in de laagte der christelijke geloofssfeer gevangen te blijven. Ook wij zelven denken nog menigmaal alzoo: namelijk wanneer door de nawerking van den hoogmoed en de ijdelheid onzer harten de Heilige Geest van ons wijkt. O hoeveel in ons stemt dan in met dien Broeder Martin in den Götz von Berlichingen, dien ons Göthe teekent, gelijk hij in zijn geestelijken stand als in een benauwde vogelkooi gekneld is. Ha! wie hem hielp deze ellendige monnikspij af te werpen, wie hem een paard gaf en een harnas en zwaard — hoe zou hij een nieuw leven in hem wekken, een nieuwen gloed door zijn aderen doen bruisen. Aldus vliegt ook onze gedachte nog menigmaal de wereld dóór, de rijke schoone wereld der maatschappelijke strevingen, de wereld der wetenschap, der poëzy en kunst.... en het gebied des geloofs komt ons dan eentoonig en beperkt voor. Maar als de Heer, zich omkeerende, ons aanziet, nadat wij Hem aldus weder verloochend hebben, dan wordt, nevens andere dingen die wij hier niet bespreken kunnen, ook *dit* aan het hart openbaar, dat het Woord des Heeren juist om zijn heilige *diepte* het geheele leven in al zijn ruimte, met al zijn eindelooze strevingen en ongemeten begeerten *omvat* zonder het te *beperken*. In het woord van Christus te blijven, dat is niet, aan het menschelijk leven een uitwendige begrenzing opleggen, maar integendeel, dat Woord uitbreiden over het onmetelijk geheel van die wereld, met welke wij in al ons denken, gevoelen en handelen zijn saamgevlochten. Die rijkdom, voorwaar, is in dat Woord, gelijk in Hem van Wien het getuigt en in Wien alle schatten der wijsheid en der kennis verborgen zijn. Hij is de Alpha en de Omega, het begin en het einde. Om de geheele wereld, naar den dorst onzes harten, te omvatten en haar dóór te gaan, hebben wij niet noodig ons uit het

Woord van Christus uit te begeven, want het omvat alles en in alle gestalten en vormen, alles wat waarachtig leeft in hemel en op aarde. Alle dingen zijn door Hem, die het Woord is, geschapen; daarom zal Zijn lof eens door alle creaturen worden verkondigd als alles tot zijn ware bestemming zal teruggebracht zijn.

Slaapt een lied in alle dingen
T' aller tijd en t' elken oord:
En 't heelal vangt aan te zingen
Treft gij slechts het tooverwoord.

De hooge geest die deze gedachte uitsprak, kende zelf dat tooverwoord niet; want Göthe heeft den gekruisten Heiland wel eerbiedig gegroet van tijd tot tijd, maar is Hem overigens voorbijgegaan. Maar Gods kinderen kennen het, als het woord des Heilands in hen is levend geworden, en tot dagelijksche spijs hunner ziele gemaakt. Als Hij tot hen "niet meer door gelijkenissen spreekt," zoodat uit den vorm, de uitdrukking, het beeld, de eigenlijke zin moet geraden worden en de zwakke gedachte nog dikwerf daarbij faalt; maar Zijn Woord aanvankelijk in hen een heilige evende stem is geworden, waardoor Hij hun "vrijuit van den Vader verkondigt," en de Geest des kindschaps met hun geest getuigt dat zij kinderen Gods zijn.

En indien zij kinderen zijn, dan ook erfgenamen. Erfgenamen zijn verzekerd voor de toekomst: zoo zijn het Gods kinderen eveneens. Doch de Schrift spreekt ook van zulken, die door geloof en standvastigheid de beloftenissen reeds hier beërven. Het toekomstige wordt tegenwoordig in de levende hope, die niet beschaamt. De zekerheid der toekomst en die van het heden is voor het geloof ineengesmolten, en het eeuwige leven begint reeds hier. Een onbeschrijfelijk arme opvatting van "geloof" die in onze dagen weder veld wint, verkondigt dat het geloof een min-

dere mate van zekerheid zou bezitten dan ons weten van de aardsche dingen. Ook bij erfgenamen van de heerlijke geloofsgetuigenissen der Hervormers vindt men zulk een terugkeer tot de geesteloosheid van het Trentsche concilie waar het, in zijn elfde zitting, bepaalde dat een mensch van de eeuwige zaligheid niet zeker kan zijn; of liever nog tot de heidensche wijsheid der Midden-Akademie, in welke Philo van Larissa geleerd had, dat de mensch in de hoogste dingen slechts tot waarschijnlijkheid, niet tot zekerheid opklimmen kan. Maar Gode zij dank! de ervaring der gemeente, in wie het woord des Hoofds: "Ik leef en gij zult leven" is waarheid geworden, getuigt het tegendeel. Schoon en aandoenlijk was de geloofszekerheid, waarmeê Israël na de ballingschap, toen alle beloften Gods omtrent Davids huis verijdeld schenen, toch in zijn lied der Optochten zong: De Heer zal Davids vijanden met schaamte bekleeden, doch op hem zal zijn kroon bloeien: Hij zal de geduldigen versieren met heil. Maar wat hier nog profetie is, dat is tot werkelijkheid vervuld in elk geloovig hart, dat door de kracht van 's Heeren genade eenvoudig is geworden. Eenvoudigheid, gelijk die van den blindgeborene in Johannes evangelieverhaal, die zich van de eigen ervaringszekerheid door geen redeneringen, twijfelingen, bestrijding van anderen afbrengen liet, deze eenvoudigheid te scheppen in het hart des zondaars dat vele vonden zoekt, ziedaar de hoogste kunst der almachtige Liefde. Dat is de liefde van Jezus, die Zijn schapen het eeuwige leven geeft, en niemand zal ze uit Zijn hand rukken. Deze liefde gaat met hen die zij levend maakt, van den aanvang tot het einde toe. In den beginne: gij zijt Simon, gij zult Cephas heeten — Ik weet wat Ik in Mijn navolging van u maken zal, wáártoe Ik u uitverkoren en bekwaam gemaakt heb. Aan het einde: die overwint, Ik zal hem geven een witten keursteen, het hoogepriesterlijke sieraad, en op den

keursteen een nieuwen naam geschreven, welken niemand kent dan die hem ontvangt — de uitdrukking van ieders persoonlijke eigene betrekking tot Christus in de eeuwige heerlijkheid, waar al het bijzonder-persoonlijke geenszins te niet gedaan wordt, neen gereinigd en verheerlijkt stralen zal.

Zoo schijnt de glans van het licht der zekerheid aan het begin en het einde des geestelijken levens van Gods kinderen. Aan het begin: want de stem Gods die zegt: Ik ben het! laat zich van alle andere stemmen met onbedrieglijke gewisheid onderscheiden. Aan het einde: want die God is de God des Verbonds, de Drievuldige aan wiens genade, trouw en macht ons geestelijke leven veilig hangt. Maar ons blijft over, de verbinding tusschen dat begin en dat einde te beschrijven. Zonder deze toch zou het begin en het einde worden misverstaan.

Onze zekerheid rust op erkenning van het feit der Zonde. Met andere woorden, zij is geheel zedelijk van aard. Wij willen, om duidelijk te doen inzien hoe deze erkenning met de zekerheid des geloofs samenhangt, nogmaals aan den invloed der zonde op onze kennis herinneren. Door de zonde is al het aardsche, lagere, ons zeker geworden en het hoogere, geestelijke, tot het gebied der tastende voorgevoelens, der gissingen en onzekere stemmingen verwezen. De Satan — met die opmerking begonnen wij dit vertoog, en inderdaad de volle diepte der waarheid wordt terstond daardoor aangegeven — de Satan wekte in 's menschen hart met zijn allereerste woord "is het wel wezenlijk wáár, dat God gesproken heeft?" den twijfel op. Daardoor verliest de goddelijke bedreiging haar prikkel, en de vijand kan voortgaan: Gijlieden zult den dood niet sterven. In het daarop volgende woord: "Gij zult als God zijn, kennende het goed en het kwaad," is de strik der verleiding den mensch in dezer voege gespannen, dat

de Satan hem de van God gestelde orde wil doen omkeeren. Namelijk, God had den mensch, door hem Zijn gebod te geven, alleenlijk een weg voorgesteld waarlangs hij tot verdere gemeenschap met Hem zou kunnen komen. Het "als God zijn" was wel inderdaad het doel van dien weg, het loon dat de liefde Gods den mensch toedacht, als hij de verzoeking zou hebben overwonnen en zijn ingeschapen aanleg als beelddrager Gods zelfstandig zou hebben verwerkelijkt. Maar God had hem niet van dat doel, slechts van den weg gesproken; opdat de mensch in vrije gehoorzaamheid tot dat heerlijk doel als tot een zelfstandig verworven bezitting geraken zou. De Satan nu keert het juist om. Hij stelt den mensch het doel vóór, doch tracht hem den weg, den weg der gehoorzaamheid dien God gesteld had, te doen overspringen. De mensch heeft slechts zijn hand uit te strekken en de aanlokkende vrucht te genieten, en het doel zal bereikt wezen. Zoo toont het kwaad van den aanvang af het karakter dat wij er reeds meermalen in opmerkten, (bladz. 58, 157 en elders) namelijk dat van vooruitgrijpen, anticipeeren. Den mensch gaan "de oogen open:" hij verbreekt met één slag de banden die hem aan den waan van het Bovennatuurlijke hechtten. Hij drijft al deze gedachten weg als een benauwden droom.

Hij ziet nu in, dat niet de ons omringende werkelijkheid, niet ons denken, maar alleen onze verbeelding ons doet aan God gelooven. Namelijk aan Gods wet gehoorzamen; want een werkeloos erkennen van Gods bestaan, zonder verdere gevolgen, tenzij dan tot streeling of vertroosting, kan nog zeer wel met deze praktische ontkenning van God samengaan. Doch in elk geval staat die God, indien Hij bestaat, op onmetelijken afstand: of wel, zoo Hij nabij is, Hij openbaart zich niet, Hij laat zich niet gelden, Hij behoeft geen indruk te maken. Daarentegen, wat nu voortaan zich laat gelden en indruk maakt, dat

is de wereld der natuurlijke dingen. Bij de hem voorgestelde keuze greep de mensch de hemelsche dingen niet aan: zoo konden dan deze hemelsche dingen wederkeerig hem niet aangrijpen, niet in hem woning maken. Het hemelsche, geestelijke, goddelijke, werd nu van zijn onmiddellijke tastbaarheid voor hem ontdaan. Het week als een nevelbeeld terug, gelijk Eurydice nadat eenmaal Orpheus, tegen het ontvangen gebod, vóór hij met haar de onderwereld had verlaten, vooruitgrijpend, naar de geliefde echtgenoote had omgezien. Het eeuwige, éénig wezenlijke, werd voor den mensch een gedachten-ding; en deze wereld, wier gedaante vergaat, werd hem het vaste, duidelijke, zekere. Beweer dat God niet bestaat, en men zal u tegenspreken, verfoeien wellicht, maar toch niemand zal u daarom voor dwaas houden, voor een man die de tastbare werkelijkheid durft ontkennen: integendeel, wellicht wint gij met die ontkenning bij velen den schijn van zeer diepe wetenschap, zeer hooge verheffing boven volksvooroordeelen. Daarentegen, beweer dat een berg, een mensch, een huis dat gij vóór u ziet staan, niet bestaat; en men zal zoo gij het ernstig meent, de moeite niet nemen om met u er over te redeneeren, maar eenvoudig uw oog of uw verstand voor krank verklaren. De dingen die beneden zijn, hebben een betoovering, een glans van aantreklijkheid, die hun indruk onwederstaanbaar maakt. Men kan zich van deze eenvoudige waarheid het best overtuigen door b. v. de wisseling der stelsels, der groote hoofd-overtuigingen die zekeren tijd beheerschen, en eveneens die van lagere dingen, na te gaan. B. v. slechts korte jaren geleden schreef te Leyden een beroemd hoogleeraar een boek over "de leer der Hervormde Kerk," dat toenmaals gerekend werd, de hoogte der wetenschap aan te geven. Reeds is het standpunt, door dit boek vertegenwoordigd, geheel verouderd in de oogen van velen die het toenmaals

met groote ingenomenheid aanhingen, en die nu tot de "moderne" opvatting zijn gekomen. Maar hebben die allen het inderdaad wederlegd? O neen, slechts de gunst des tijds ontbreekt er aan; zoodat de grondstellingen, op welke het rust, niet meer, gelijk vroeger, vooroordeelen van den tijdgeest zijn, die de moeite niet behoeven te nemen om hun goed recht te bewijzen. Dat Schelling, Hegel en dergelijke wijsgeeren ons slechts onvruchtbare bespiegelingen aanbieden, staat voor de wetenschap onzer dagen vast. Maar hebben allen die dit zeggen, de geschriften van deze mannen inderdaad wederlegd of ook maar gelezen? Neen, slechts de betoovering, door deze denkbeelden vóór veertig jaren op het algemeen uitgeoefend, is geweken. Des te meer gaat het zoo met lagere, zinnelijker dingen, b. v. romans als de "Verborgenheden van Parijs;" met modes, enz. Zoo hebben de edeler en onedeler voorbijgaande dingen een glans van klaarblijkelijkheid die het, zoo lang zij heerschen, hoogst moeielijk maakt zich er aan te onttrekken. Het deel van eeuwige waarheid, in deze stelsels uitgesproken, blijft onder andere vormen, en onafhankelijk van de namen dezer groote mannen, bestaan; maar het bijzondere, dat zich bepaald aan deze namen vasthechtte, en dat meer zinnelijk, immers meer aan eigenaardige toestanden en neigingen van hun leeftijd verbonden was, dat is verdwenen: niet omdat het door de meesten die het thans verwerpen, wederlegd is, maar enkel omdat dezen nu een andere overlevering volgen, onder een andere algemeen geldende atmosfeer, b. v. die der empiristische wetenschap, leven. En wat de lagere dingen betreft, hun zinnelijke betoovering heeft eenvoudig uitgediend, ze zijn vergeten.

Dit alles nu wordt anders door het geloof in Christus. De hemelsche dingen, die voor het besef der zondige menschheid tot zwevende gedachten-vormen verbleekt zijn,

worden nu weder voor den geest wat zij oorspronkelijk en werkelijk zijn. Het onzichtbare, het eeuwige en heilige wordt wederom als het inderdaad wezenlijke, als het eigenlijk ware erkend. Het hemelsche is nu niet meer een ledige ruimte, maar met de Ideën, met den wezenlijken grond van alle geschapen dingen, vervuld; (bladz. 27 e. v.) louter leven en hoogste werkelijkheid. Nu is niet langer de zekerheid, de eigenlijke waarheid bij de dingen die beneden zijn, maar bij de dingen die boven zijn, 2 Kor. 4: 18. Nu is er moed om, onder het gelach der wereld, te verkondigen dat deze aardsche toestanden, die van het ontslapen der vaderen af alzoo blijven gelijk van het begin der schepping, toch zullen voorbijgaan en dat des Heeren toekomst nabij is; en wederom, dat het dwaas is, in zijn hart te zeggen dat er geen God bestaat. Van de hoogere, oorspronkelijke wereld gaat alle levenskracht tot de lagere, naar den stempel der hoogere wereld afgebeeldde, wereld uit, gelijk van de zon tot deze aarde. Dáár is "het ware," dat hun toevertrouwd wordt die hier beneden in den onrechtvaardigen mammon getrouw zijn geweest: de "ware" tabernakel, naar wien de aardsche gevormd werd: het "ware" heiligdom waarvan het aardsche een tegenbeeld is: het onbewegelijk koninkrijk: de troon der Majesteit, de glans der heerlijkheid van den verhoogden Godmensch. Hij is ingegaan in het hemelsche heiligdom. En nu de Zijnen, voor wie Hij daar plaats bereidt, zijn reeds door het geloof met Hem gekruisigd, begraven en opgestaan niet alleen, maar ook in den hemel gezet. Dáár is hun burgerschap, hun te huis, en hier de vreemdelingschap. Dat alles is in de oogen van den ongeloovige een fantasie, een inbeelding, een dichterlijke gemoedelijkheid. Voor den geloovige daarentegen is het de hoogste zekerheid: want het is de zekerheid des geloofs. Hij zou eer het bestaan van berg en heuvel en menschheid die hij vóór zich ziet, kunnen ontkennen dan deze werkelijkheid.

En nu eerst kan duidelijk worden wat wij zoo even bedoelden met de "verbinding tusschen het begin en het einde." Omdat deze zekerheid een zekerheid des geloofs is, daarom moet zij van den aanvang af tot aan het einde worden gehandhaafd en verdedigd in den strijd der heiligmaking, zie bladz. 51. De geestelijke waarheid is geen staand kapitaal, maar een buit, in de kracht des Heeren elken dag op nieuw veroverd, een manna, elken morgen op nieuw gezocht. Deze koninklijke stelling kan niet anders worden gehandhaafd dan door, met David (Ps. 101: 8) alle morgen alle goddeloozen des lands, alle twijfelingen die opkomen, in den strijd des gebeds en der heiliging te verdelgen. In den strijd des gebeds en der heiliging, zeggen wij; niet door redeneringen des verstands. Met recht sprak de uitnemende Rutherford: de ongeloovigen hebben vele redenen, met welke zij Gods Woord bestrijden: evenwel over die bewijsvoeringen glimlach ik: ze zijn mij der moeite niet waard. Doch andere, oneindig sterker redenen tegen de waarheid komen alle dagen in mijn eigen binnenste op, bij welke vergeleken de hunne kinderspel zijn: deze twijfelingen zal ik mij wel wachten hun te zeggen: ik doorworstel ze met mijn God. Ja, zóó is het. De heiligen volharden dóór onophoudelijken strijd ten einde toe, hun roeping en verkiezing vast makende. De zekerheid des geloofs is geen sluitrede, op eenige schriftwoorden die men tot een redenering samenvoegt, gegrond. Neen, de Heer zelf sterkt onophoudelijk den gewondden strijder door Zijn Woord, Zijn bestraffingen en vertroostingen, vooral ook door Zijn heilige Sacramenten, gelijk Bunyan de hand uit den hemel ziet reiken die Christen, na den heeten strijd met Apollyon, een palmblad uit het paradijs op de borstwonde legt. Die zekerheid is geheel en al zedelijk van aard; dáárin bestaande dat in onophoudelijk worstelenden voortgang tot aan het einde toe wordt verwerkelijkt,

tot persoonlijk eigendom gemaakt, wat in het begin door het geloof aanschouwd en ontvangen werd. Gelijk de herders te Bethlehem, na het verdwijnen van het hemellicht, voortgingen door de nacht heen, om "te zien het woord," om tot werkelijk bezit te maken de boodschap, die hun geschied was. Of gelijk Paulus aan koning Agrippa het geheim van zijn geheele geestelijk leven verklaart, zeggende: aan dat hemelsch gezicht dat ik in den beginne ontvangen heb, ben ik niet ongehoorzaam geweest, maar heb het geheele land, den geheelen omtrek des levens van dat middelpunt uit, met het woord des Levens vervuld.

Zóó wordt de slang wederlegd, de weg betreden dien de Satan had willen doen overspringen, het doel bereikt dat hij had willen verijdelen. Ja, het doel wordt bereikt. God is getrouw, en bewaart zoowel den strijder voor de kroon, als de kroon voor den strijder; den weg voor het doel, als het doel voor den weg. Naar Petrus onbeschrijfbaar heerlijke vertroosting, als hij spreekt van de erfenis die in de hemelen bewaard is voor u, die in de kracht Gods bewaard wordt, door het geloof, tot de zaligheid die bereid is om geopenbaard te worden in den laatsten tijd. Merk het wèl op in deze woorden: God is het, die beide voor elkander bewaart: God alléén. Onze voortgang in heiliging is noodzakelijk tot de zekerheid, maar bewerkt niettemin die zekerheid niet. Als wij nauwkeurig willen beschrijven, dan zeggen wij niet, met onzen Catechismus, dat wij goede werken moeten doen, opdat men bij zichzelf van zijn geloof uit de vruchten verzekerd zij, maar: opdat men daarvan verzekerd blijve. De Werkmeester der zekerheid is en blijft van den aanvang af tot het einde toe niemand anders dan God, ja God de Heilige Geest alléén. Hij is in ons de Heilige Geest der belofte, het onderpand, het handgeld onzer erfenis. Ware het anders, helaas! het stof en zweet dat onzen voortgang in heiliging bedekt, zou het licht onzer

zekerheid elk oogenblik benevelen. Maar het handgeld, thans reeds ontvangen, waarborgt de volkomen erfenis. Ik, zegt de Heer, Ik geef mijn schapen het eeuwige leven, en uit mijn hand zal ze niemand rukken. Dit is de wil Desgenen die mij gezonden heeft, dat een iegelijk die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, het eeuwige leven hebbe: en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage. In die woorden schakelt de drievuldige Liefde zich samen, wier snoer niet verbroken wordt: de verkiezing des Vaders geeft haar voorwerp aan de verlossende liefde des Zoons, en de Zoon dan verder aan den levenscheppenden Geest over, Wiens werk zich in de opstanding voltooit. In de opstanding dóór den strijd des doods heen. Zoo is de oudste profetie Gods, de paradijsbelofte die het plan der geheele wereldgeschiedenis teekent, ook tevens het plan van ieder menschenleven der kinderen Gods. Ik zal stellen, spreekt God: Ik zal de vijandschap zetten, den strijd die ten leven voert, verwekken. Het zaad der slang zal het zaad der vrouw de verzenen vermorzelen: en natuurlijk eerst na die vermorzeling, d. i. na den dood, dus door en in de opstanding, zal het zaad der vrouw den kop der slang vermorzelen. Zóó voltooit zich, in den mensch gelijk in de menschheid, de psalm der zegepraal: wij worden gedood den ganschen dag des levens, als schapen ter slachting geleid: maar in dit alles overwinnen wij dóór ons Hoofd, en zijn verzekerd dat noch dood noch leven, noch iets wàt dan ook, ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods welke is in Christus Jezus onzen Heer. Ook hier is het dus weder gelijk wij het vroeger (zie bladz. 118, 168) vonden en voorts overal en op elk gebied zullen vinden: opstanding is het laatste woord van alle ontwikkeling des levens: opstanding en vervulling is één.

En zoo blijkt dan uit deze geheele uiteenzetting dat ons bewijs voor de zekerheid van het geloof dat wij belijden,

geestelijk is van natuur. Het geloof, het leven Gods in ons, kan omdat het volstrektelijk het hoogste is, niet door iets lagers worden bewezen, zoo min als de zon door een fakkel of lamp kan worden bijgelicht. Het geloof dus bewijst zichzelf: draagt zijn zekerheid in zichzelf. Wij staan hiermede geheel op den bodem van Gods Woord. Aan de Hebreën wordt betuigd dat het geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt, een bewijs van hetgeen niet gezien wordt. Met andere woorden: het geloof zelf is de vaste bodem waarop de dingen die wij hopen, de toekomende heilsgoederen rusten. Zoo zijn deze toekomende dingen door het geloof reeds tegenwoordig in ons. Bij voorbeeld de Opstanding is iets toekomends: maar door het geloof is zij reeds werkelijk in ons; het geloof is zelf niet anders dan de Opstanding in kiem: dus aanwezig in ons is haar geestelijke aanvang die als eersteling, als handgeld der volkomen erfenis, waarborg voor haar volle, lichaamlijke vervulling biedt.

Doch nu aan het eind van deze bewijsvoering laat ons niet vergeten der waarheid volkomen hulde te doen. Bleven wij hier bij staan, wij zouden haar slechts half erkend hebben. Velen, de meesten, blijven bij het tot hiertoe aangevoerde staan, en achten deze zekerheid voldoende. Wij niet. Gods Woord eischt en geeft meer. Het spreekt ons bepaaldelijk van een goddelijke stem die in de gemeente een nog verhevener en heerlijker zekerheid geeft: van de gave en het ampt der profetie.

In de eerste apostolische Gemeente getuigde de Heer niet slechts door den Heiligen Geest van de zalige zekerheid Zijner waarheid in het hart van alle geloovigen. Niet slechts had Hij der gemeente, onder de Apostelen, het ampt van de evangelisten, herders en leeraars gegeven. Maar ook had Hij in haar midden Profeten gesteld, dóór welke de Heilige Geest Zijn vermanende, vertroostende, onder-

wijzende stem verhief en geloovigen tot verschillende kerkelijke bedieningen riep. Door den Heiligen Geest en met Zijn onontbeerlijke hulpe volbrachten de evangelisten, herders en leeraars hun roeping: maar door de Profeten sprak de Heilige Geest zelf.

Men zegt: de bijzondere Geestesgaven waren alleen voor de eerste tijden, tot vestiging van het christendom noodig, later niet meer. Een meening, hoegenaamd niet in de Schrift gegrond. Anderen, veel dieper ziende, zeggen: die Geestesgaven zijn nog werkelijk in de Gemeente, maar hebben den vorm van natuurlijke geheiligde bekwaamheden aangenomen. Zoo is b. v. de gave der genezing, door onze meerdere kennis van de natuur, thans een bekwaamheid geworden die geen bovennatuurlijk karakter vertoont. Zeker is in die voorstelling waarheid. Een glas krachtige wijn, in een vat waters gestort, is ongetwijfeld met al zijn kracht daarin aanwezig, al is kleur noch kracht meer in dat water bemerkbaar. Doch geheel bevredigen kan ook deze uitlegging ons niet. O neen, zij dient, ik zeg niet naar de bedoeling van hen die haar aanbrengen, maar toch naar heur strekking op zichzelve, om onze armoede te vergoêlijken. Want helaas, wij zijn arm: ja arm en naakt.

"Profeteeren allen in uw gemeentelijke bijeenkomst, en komt er een ongeloovige of ongeoefende binnen, hij wordt door allen bestraft, door allen geoordeeld: het verborgene zijns harten wordt openbaar, en zoo zal hij op zijn aangezicht vallen en God aanbidden, en verkondigen dat God waarlijk onder u is."

O neen, het gaat niet aan, dit woord van Paulus alleen te beperken tot de Korinthische toestanden. Hier openbaart zich een onmiddellijke tegenwoordigheid des levenden Gods, die allen twijfel in aanbidding deed opgaan. Hier werden de diepste geheimen des harten openbaar, en

een geloofszekerheid ontstond waardoor elk wiens gemoed voor de werking van het eigen persoonlijk woord des Heeren ontvankelijk was, overweldigd nederviel en aanbad. Ach onze gemeentelijke samenkomsten, die de brandpunten van ons geestelijk leven in de gemeente moeten zijn, hebben zij den zegen van zulk een machtwoord Gods in zich? Ja er zijn mannen vol des geloofs en des Heiligen Geestes, die met een bezield woord en gezalfd gebed de gemeente voorgaan. Maar deze herders en leeraars, wie onderwijst hen? Wie brengt, met de volmacht van een ampt dat nog boven het hunne staat naar van den Heer gestelde rangordening, tot hen een woord van onmiddellijk goddelijk gezag dat, door ook hun persoonlijke vrijheid onder een hoogere eenheid saam te voegen, de vurig begeerde eenigheid der Kerk doet openbaar worden? Wáár toont de Heer onder ons Zijn water in wijn veranderende heerlijkheid met bovennatuurlijke, onmiskenbare Geesteswerking, terwijl Hij toch den zijnen de heerlijkheid geeft die Hij van den Vader ontving? Daarom is er geen éénheid meer in het groote lichaam van Christus hier op aarde, omdat de stem dier zekerheid, dier onmiskenbaar van God gekomen waarheid ontbreekt, rondom welke allen zich kunnen scharen en betuigen: hier is God waarlijk in ons midden tegenwoordig! Daarom is er geen heilige tucht meer onder de menigte der geloovigen, omdat de aanbiddende vreeze ontbreekt, die door zulk een stem Gods wordt gewekt, door de stem des Geestes welke den onheilige die tegen Hem liegen durft, met ontzachlijke gerichten ter aarde werpt. Laat ons deze onze schuld belijden en onze krijtende armoede niet vergoêlijken. Laat ons bekennen dat de Gemeente, door verflauwing in geestelijk leven, deze gave in zich heeft zien verminderen en eindelijk bijkans verdwijnen. Laat ons niet schijnheilig wee! roepen als de kritiek des ongeloofs de beschrijving van de oudste toestanden der gemeente

voor onecht verklaart, terwijl toch immers ons heden van dat verleden zóó hemelsbreed verschilt, dat het inderdaad buiten staat is om die kritiek, door een krachtige betooning van datzelfde leven, op de éénige waarlijk afdoende wijze tot zwijgen te brengen!

Ziedaar dan wat aan onze zekerheid ontbreekt. Wij begonnen dit vertoog met belijdenis dat wij ons tot verootmoediging gedrongen erkennen. Met diezelfde betuiging moeten wij het ook eindigen. Want de gemeentelijke zekerheid, door de Profetie te geven, is geenszins een ontbeerlijk, slechts tot versiering dienend toevoegsel tot de persoonlijke. Neen, de laatste kan niet gezond noch volledig zijn zonder de eerste. Gelijk wij reeds meermalen aanwezen, wie waarlijk geestelijk leeft, wortelt met dit zijn geheele geestelijk leven in de Gemeente, en heeft buiten haar, buiten de bezielende ervaring door deze gemeenschap, geen volledige zekerheid. Danken wij den Heer voor de zekerheid, de onomstootelijke, alle zinnelijke klaarblijkelijkheid overtreffende, zekerheid die ons ook nu, in dezen gezonken toestand der gemeente, bereikbaar is: maar miskennen noch verzwijgen wij daarom wat ons ontbreekt. Ja de volkomen erkenning van de waarachtige goddelijke Persoonlijkheid des Heiligen Geestes brengt met zich, dat wij Zijn wezen en werking in de Gemeente door de zedelijke, wedergeboorte en geestelijk leven schenkende, werkingen in het hart der geloovigen, nog geenszins geheel uitgedrukt achten. Zijn getuigenis, waarmede Hij de wereld overtuigt en daardoor ook de gewisheid in het hart der geloovigen voltooit, die getuigenis is tweeledig. Zij is immanent en transscendent (zie bladz. 57): zedelijk-levendmakend, en ook in bepaalden zin bovennatuurlijk, in wonderbare teekenen en krachten zich betoonend: opdat in den mond van minstens twee getuigen alle woord besta. Gelijk de Heiland zelf zich niet alleen op zijn eigen getuige-

nis, het in Hem immanente werk Gods, beriep, maar ook op de werken, d. i. de getuigenis welke de Vader, transscendent, van Hem gaf; zoo belooft Hij wel Zijnen discipelen dat de Geest, welke komen zou, van Hem zou getuigen, maar voegt er bij, en gij zult OOK getuigen. Zoo spreekt Petrus, na op den Pinksterdag te hebben gewezen op de gaven die de Heer zoo even uit den hemel had uitgestort, als op datgene wat de schare nu zag en hoorde, — kort daarop voor den Raad van Israël: wij zijn getuigen van deze dingen, alsmede de Heilige Geest, Dien God gegeven heeft hun die Hem gehoorzamen. En aan de Hebreën wordt terstond in den aanvang des briefs betuigd, dat het een kenmerk ook van de bedeeling des Nieuwen Verbonds is, dat God door krachten en wonderbare teekenen mede getuigt met de persoonlijke getuigenissen. Immers is dan ook de geest der Profetie de getuigenis van Jezus, en ziet Paulus de getuigenis van Christus dáárin onder de Corinthiërs bevestigd, dat het hun aan geen gave ontbrak.

Als deze getuigenis van Christus weder onder ons zal gehoord en erkend worden; als deze goddelijke macht de waarheid van Christus bevestigt, dan zal op nieuw de wereld met kracht overtuigd worden, of wel zich, tot voltooiing der boosheid en haars gerichts, van de glansrijk geopenbaarde waarheid afkeeren. Dan zal de gemeente ook de verheven verborgenheden der toekomst beter voorbereid en ingelicht tegemoet gaan. Want het woord van Amos zal op nieuw bevestigd worden: Gewisselijk, de Heere Heere zal geen ding doen, tenzij Hij Zijn verborgenheid aan Zijn knechten, de profeten, geopenbaard hebbe. De leeuw heeft gebruld, wie zou niet vreezen? De Heere Heere heeft gesproken, wie zou niet profeteeren? En dan zal ook het licht van Boven, waarin allen te samen de heerlijkheid te gemoet wandelen, den enkele glansrijk bestralen en zijn zekerheid voltooien.[1]

[1] Over de Profetie kan ik hier niet verder dan in deze aanduidingen

Zoo is het dan tot dusver gebleken dat in de ervaring des geloofs, tegenover alle afgetrokkenheid der wetenschap die de fakkel des geloofs weigert, kennis en leven ten allernauwste verbonden gaan. Niet zóó, dat het leven slechts het terrein zou wezen waarop de kennis, na daar buiten gevormd te zijn, zich zou hebben toe te passen en haar deugdelijkheid te bewijzen. Neen, het leven is de bron der kennis, de wedergeboorte uit water en Geest is de voorwaarde tot het zien: want in Hem dien wij belijden, is het Leven, en dat leven is het licht der menschen. Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus dien Gij gezonden hebt.

Thans eindigen wij dus de behandeling der voorbereidende vragen, op de eerste bladzijde dezer "*Blikken in de Open-*

---

preken. Nadere ontwikkeling dezer verheven waarheid behoort niet tot het bestek van dit vertoog. Slechts wil ik nog, voor den lezer wien wellicht deze dingen min of meer vreemd zijn en die naar licht zoekt, deze enkele opmerking hier bij voegen: ook deze waarheid, gelijk elke christelijke waarheid, is de van God gegeven vervulling van de edelste strevingen en behoeften des menschen. Al wat krachtig, onweerstaanbaar werkt, ook op het gebied van wereldsche kunst en litteratuur, draagt ditzelfde kenmerk van het onmiddellijke, en wijst, in den op bladz. 54 ontwikkelden zin, naar een openbaring Gods terug B. v. Schiller heeft iets van deze waarheid gevoeld, als hij in zijn lied "de Macht des gezangs," in woorden die te schoon zijn dan dat wij ze durven vertalen, aldus van die Macht getuigt:

Wie wenn auf einmal in die Kreise
Der Freude, mit Gigantenschritt,
Geheimnissvoll, nach Geisterweise,
Ein ungeheures Schicksal tritt:
Da beugt sich jede Erdengrösse
Dem Fremdling aus der andern Welt:
Des Jubels nichtiges Getöse
Verstummt, und jede Larve fällt,
Und vor der Wahrheit mächtgem Siege
Verschwindet jedes Werk der Lüge.

baring" toegezegd, en gaan nu tot meer bepaalde beschouwing van de voornaamste Schriftwaarheden over.

En hier zij het ons nu vergund, een woord in 't midden te brengen omtrent bedoeling en hoofdgedachte van hetgeen wij in dit gansche werk, zoo God ons de krachten er toe geeft, der gemeente wenschen aan te bieden.

Wij wenschen een werk te leveren voor de gemeente van onzen tijd. Voor de gemeente. De taak van het eigenlijk gezegde dienen der wetenschap ligt boven ons bereik. Slechts het meer algemeen toegankelijk maken van hetgeen geliefde en begaafde voorgangers hebben gedacht, rekenen wij tot onze bevoegdheid. Op oorspronkelijkheid maken deze bladzijden niet de minste aanspraak. Onze hoogste wensch is, een stichtelijk boek te schrijven, waarin de stichting in Apostolischen zin wordt opgevat; namelijk niet in dien van ronddrijven in een kring van overbekende en geen inspanning kostende gedachten, maar in de beteekenis van opbouwen, hooger opvoeren op den eenmaal gelegden grondslag Jezus Christus. Wij denken te hoog van de gemeente om te vreezen dat eenige inspanning van het denken haar zou afschrikken; en in de welwillendheid met welke onze uiteenzettingen tot nog toe zijn ontvangen, zien wij een vertroostend en aanmoedigend teeken, dat de bestaande behoefte aan zulk een opbouwing door velen erkend wordt. Voorzeker, die behoefte bestaat; en daarom trachten wij te spreken tot de gemeente van onzen tijd. Een ontzachlijke gisting werkt in deze dagen. Wel mag Guizot in zijn "*Overdenkingen omtrent den tegenwoordigen toestand der christelijke godsdienst*" schrijven: "mijn ziel is tegelijk van vertrouwen en onrust, van hoop en vreeze vervuld. Ten goede en ten kwade is de krisis welke de beschaafde wereld doorgaat oneindig sterker dan onze vaderen hebben voorzien, sterker dan wij zelf het denken, wij die er reeds de meest verschillende uitwerkselen van

ondervonden. Verheven waarheden, uitnemende beginselen zijn innig samengemengd met denkbeelden die volkomen valsch en verderfelijk zijn. Een schoone arbeid van vooruitgang en een afschuwelijk werk van verwoesting volgen elkaar in de geesten en in de samenleving op. Nooit heeft de menschheid in zulk een mate tusschen hemel en afgrond gezweefd." Wat wij, met het oog op deze toestanden, bedoelen is uit al onze voorgaande bladzijden, zoo wij hopen, duidelijk. De geest van het modernisme is de geest des ongeloofs. Maar met zorgvuldigheid hebben wij personen en overtuigingen van elkaar te onderscheiden. Wel het modernisme, maar niet de modernen-zelven zijn als zoodanig ongeloovig. Krachtvolle strevingen van onbetwistbaren adel verheffen velen hunner boven hun in den diepsten grond gemeene, geestelooze leer. In hen die zich bewust met deze leer vereenzelvigen, woekert de misdadige hoogmoed van den gevallen mensch die, door zijn zondeschuld te ontkennen, het valsch-menschelijke ten troon heft en tegelijk het waarachtig-menschelijke uitschudt, en zoo de verschijning van den Antichristus toebereidt. Maar zeer velen misverstaan hun eigen strevingen. Het heidensch, wereldsch besef, lang door de christelijke kerk in veelzins onwettige voogdij neergedrukt in plaats van opgevoed, verheft zich in bandelooze kracht en schijnt de christelijke kerk te willen verzwelgen. Wat nu te doen? Velen, helaas! willen den ouden weg des dwangs blijven volgen, vergetende het zeer groot aandeel dat juist deze belijdenis der waarheid mede aan de ontwikkeling der leugen heeft. Zij beschouwen het modernisme als een vijand, die in het geheel geen recht heeft in de maatschappij en in de kerk onzer dagen, en die derhalve eenvoudig als de bevleeschde leugen teruggedrongen en veroordeeld worden moet. Meenende aan de christelijke waarheid ontrouw en verraad te plegen als zij met dezen vijand zouden onderhandelen, maken zij aldus

die waarheid wederom tot een gevestigde stelling, die geen ander dan een veroordeelend woord voor den tegenstander over heeft: dat is, tot een Wet. Zoo bestendigen zij, zonder het te willen of te weten, de tegenstelling tusschen Jood en Heiden.

Mag die tegenstelling blijven bestaan? Neen, zegt Gods Woord, want in Jezus Christus is zij opgeheven. Hij heeft "deze beiden één gemaakt, en die twee in zich zelven tot één nieuwen Mensch geschapen en met God in één lichaam verzoend door het kruis." De Jood, dat is het wettelijk gezag, dat in den naam van God weigert zich met de behoeften des menschen in te laten. De heiden, dat is de ongeheiligde vrijheid, die in den naam des menschen weigert onder Gods gezag te buigen. In één nieuwen Mensch nu, in zichzelven, heeft Jezus Christus deze beiden één gemaakt, niet den een door den ander vernietigd of tegen den ander aan gebonden, maar tot één gemaakt. Niet langer veroordeele nu de Jood den heiden als onbesneden onheilige. Niet langer storme de heiden tegen Sion aan om het, zoo mogelijk, gevangen weg te voeren. In Hem is de vrede tusschen beiden, gegrond in wegneming van beider vijandschap tegen God, waarin bij beiden het bedenken des vleesches bestond en bestaat. Christus, de van Boven gekomen voltooiing van Israël, is ook de vervulling van de menschelijke, in het heidendom sprekende, behoeften. In Hem is het Bovennatuurlijke gebleken de volkomen vervulling te zijn der menschelijke behoeften. Zijn geheele wezen is Bovennatuurlijk, want Hij is God. Zijn geheele wezen is menschelijk, want Hij is mensch. En in Hem is God en mensch niet in elkaar opgelost, niet de een door den ander verzwolgen, niet beide naast elkander geplaatst, maar in Hem zijn beide één geworden.

Hierin nu ligt de vervulling der diepste behoefte van onzen tijd. Als wij zeggen: in Christus is de menschelijke

behoefte, de streving, het programma des heidens, vervuld, doch op Israëlitische wijze — dan mag die waarheid voor onzen tijd aldus worden uitgedrukt: in Hem is ook het moderne programma vervuld, doch op christelijke wijze. De moderne geest kan slechts eischen stellen, behoeften uitspreken: maar alleen het christelijk geloof kan ze vervullen. Welnu, dat geloof geve dan acht, nauwlettend en liefdevol acht op hetgeen het vervullen moet. Met andere woorden: de christelijke gemeente zie haren vijand, het modernisme, met ernst onder de oogen. Het neme al zijn eischen over, doch om ze door den Heiligen Geest, die in haar is, van de vleeschelijke verontreiniging te ontdoen, en ze aldus gezuiverd te vervullen. Gelijk da Costa in een anderen samenhang van gedachten zoo schoon en wáár gezegd heeft: laat de Kanaänieten putten graven en steden bouwen, later komt het alles aan Israël ten goede. Alzoo stelle de moderne geest, in zijn krachtvol wereld-besef, het programma, vorme het bestek, spreke de behoefte, de streving uit, en blijke daarna machteloos als het op de uitvoering aankomt. Dan kome het christelijk geloof, en geve aan dit alles de Vervulling.

In onze mate, wier kleinheid wij levendig gevoelen, daartoe iets te mogen bijdragen in de gemeente, zou bevrediging van onze innige begeerte zijn.

En wat vragen wij daartoe van onze lezers? Natuurlijk ook welwillendheid in het dragen van dat vele, waarin zal blijken dat ook ons weten stukwerk en onze beschrijving van de waarheid onvolkomen is. Maar toch vooral bidden wij hen om dit ééne dat wij voor onszelve als het hoogste begeeren, namelijk onbepaalde en onvoorwaardelijke onderwerping van hart en verstand aan Gods heilig Woord. Want zóó alleen is die onafhankelijkheid van geest te verkrijgen, welke God in Zijn vrije kinderen wil zien, en welke ons in staat stelt om ook, des noods, geliefde

kerkelijke stellingen en lang gekoesterde meeningen op te geven als het blijken mocht, dat zij de heerlijkheid van het leven van Christus in de Zijnen min of meer belemmeren. Bij voorbeeld, wij weten reeds dat sommigen broederlijk bedenking opperen tegen de wijze waarop wij, aan het einde van ons vertoog over "het leven van Jezus en de kritiek" (bladz. 104) ons omtrent de goddelijke ingeving der Heilige Schrift hebben verklaard. Welnu, wij wenschen dat men onze gedachten hieromtrent toetse, niet aan eenig vooropgevat denkbeeld of kerkelijk stelsel aangaande de onfeilbaarheid der Heilige schrift, maar aan de Heilige Schrift zelve. Met andere woorden, dat men, gelijk wij t. d. p., in oprechtheid kunne zeggen: "wij hebben ons ingevingsdenkbeeld niet aan de logische gevolgtrekkingen der dogmatiek, maar aan de H. Schriften zelve ontleend. Aan die ingeving gelooven wij geheel en al en zonder éénig voorbehoud, op de wijze waarop de H. Schriften zich zelve voor ingegeven verklaren en als zoodanig vertoonen, en op geen andere wijze." Evenzoo, wanneer onze denkbeelden omtrent het Profetisch ampt, met welke wij dit ons laatste vertoog eindigen, misschien voor sommigen vreemd en nieuw zijn, zoo bidden wij dringend dat men toch onbevooroordeeld het Woord Gods zelve (hier bepaaldelijk 1 Cor. 14) moge raadplegen; en niet vragen of deze denkbeelden in ons stelsel dat wij tot nog toe aankleven, een plaats kunnen vinden, maar liever dat stelsel zelf, als het noodig mocht zijn, naar Gods Woord wijzigen. Geven wij Gode de eere: wij vermogen niets tegen de waarheid, maar vóór de waarheid. Het gras verdort, de bloem valt af, maar het Woord des Heeren blijft in eeuwigheid. Welzalig wie in aansluiting aan dat Woord bovenal deze genade begeert, dat zijn oog eenvoudig en daardoor zijn geheele binnenste verlicht zij.

VIII.

KENBAARHEID GODS.

De wereld ligt in het booze, daarom ook in het oppervlakkige. Zij ziet het vleesch, de uitwendige, voor ieder kenbare werking der zonde, en noemt haar zwakheid. Maar zij ziet niet dieper naar binnen in het bedenken des vleesches, dat niet een zwakheid is maar een kracht, een groote kracht, namelijk vijandschap tegen God. In die zwakheid dus niets zondigs ziende, heeft de wereld er ook geen bezwaar in, haar aan de scheppingsorde Gods toe te schrijven, en te zeggen: die zwakheid is het gevolg, de noodzakelijke uitdrukking van onze eindigheid en beperktheid. Volmaaktheid zou derhalve voor een geschapen wezen onnatuurlijk zijn, en kan dus bij den mensch noch bij het begin, noch aan het einde van den loop zijner ontwikkeling gevonden worden. Aan deze beide grenzen van 's menschen bestaan zien wij onvolmaaktheid. Bij het begin, een samenvoeging van het goede en het kwade, beide natuurlijk slechts in betrekkelijken zin genomen; aan het einde, een betrekkelijke overwinning van het goede over het kwade, of omgekeerd, al naar mate de mensch zijn plicht, om door het in hem voorhandene goede over het

kwade dat hem bijlag, te zegepralen, vervuld of niet vervuld heeft. Voor beide, verstand en hart, voor kennis en zedelijk leven, is het Ideaal hier beneden onbereikbaar; want daar elke ware ontwikkeling (zie bladz. 118) aan haar einde niets anders kan openbaar maken dan wat van den aanvang af als verborgen beweegkracht aanwezig was, zoo moet de mensch, zwak en eindig geschapen, ook bij zijn hoogste ontwikkeling zwak en eindig blijken gebleven te zijn. Het hart moge streven, rein en aan God gelijk te worden, dat doel wordt slechts genaderd, niet ten volle bereikt. Het verstand moge zich inspannen om alles te omvatten en God te kennen, ook dat doel wordt slechts betrekkelijk, niet ten volle bereikt; volkomen ware kennis van God is den mensch onmogelijk.

Een ander, hooger licht wordt in Gods gemeenschap voor Zijn kinderen geopend. Het vleesch wordt bij dat licht in zijn diepte, als vijandschap tegen God erkend, en dan getuigt het geweten daar tegenover, dat die schijnbaar natuurlijke toestand ten hoogste onnatuurlijk is. En Gods Woord komt aan dat besef te hulp, en verheft het tot de zekere kennis van een oorspronkelijke volkomenheid des menschen, van zijn schepping naar Gods Beeld. Aan die kennis van de volstrekte ellende sluit zich dan, door de openbaring Gods, de kennis van de volstrekte verlossing; en het wordt duidelijk dat God zich voor 's menschen kennis volkomen geopenbaard, en zijn hart volkomen heilig, in beginsel, gemaakt heeft. Bunyan's Christen-reiziger blijkt aan het begin met een duldeloozen last, van wien de wereld rondom hem niets ziet, bezwaard te wezen; die last valt af bij het kruis, en hij gaat ten hemel in. Maar Onkunde komt, de enge poort ter zijde latende, ter halverwege op het levenspad, treedt er vroolijk op voort, en wordt bij de hemeldeur ter helle verwezen.

Reeds zien wij in, welken invloed dit heeft op de be-

andwoording der door ons opschrift gestelde vraag: Kan God gekend worden? Het andwoord van de groote meerderheid der menschen is sceptisch, twijfelend. Men zegt: het bovenzinnelijke is een nevelgebied, waarop het verstand des beperkten menschen niet in staat is, duidelijk te onderscheiden. Laat ons bescheiden zijn en ootmoedig de kleinheid onzer bevatting erkennen. Laat ons met Socrates zeggen: dit ééne weet ik, dat ik niets weet; en met den jongeren Plinius: dit ééne is zeker, dat niets, in deze hooge bovenzinnelijke dingen, zeker is!

Ik andwoord: bescheiden wilt gij zijn, mijn vriend? Maar mij dunkt, er is in u een zeer sterk vertrouwen op uw verstand, hetwelk gij Rede noemt. Want voor de rechtbank van die Rede is toch bij u dit allergewichtigste vonnis geveld; en dat wel tegenover millioenen, die een van God gegeven kennis omtrent Hem verkondigen. Uw Rede is dan toch waarlijk zoo zwak niet, als zij niet alleen de bepaalde kennisse Gods welke de Christenen verkondigen, verwerpt, maar zelfs in het algemeen durft beslissen dat zulk een kennis boven ons bereik ligt.

Doch ik wil zorg dragen u niet te verongelijken. Uw twijfelzucht kan een edele beweegreden hebben. Gij kunt haar koesteren in het belang van zedelijkheid en godsdienst. Ziende hoe de wetenschap onzer dagen zich veelszins tegen het geloof verheft, tracht gij in tijds dat geloof, hetwelk u dierbaar is, in veiligheid te brengen. Daarom wilt gij het op een hoogte stellen, waar het onkwetsbaar is voor de redeneringen des verstands. En toch neem u in acht voor de arglistigheid van uw hart. Indien uw hart niet met God verzoend is, indien gij nog zijt in uwe zonden, dan is dit uw stelsel des twijfels niet een vrucht van uw grondig nadenken, maar omgekeerd van uw vrees om, nadenkende, eindelijk op den grond van alles, op God, den levenden God te stuiten, in Wiens handen te vallen gij instinktma-

tig gevoelt dat u vreeselijk zal zijn. De wereld verlangt een geruststellende verklaring omtrent de onkenbaarheid Gods, gelijk hij wiens uitgaven zijn inkomsten overtreffen, zich gaarne het onmogelijke van een juiste kennisneming omtrent den toestand zijner middelen opdringt. Als uw geweten zuiver is, dan moge de kennis van het wezen Gods vooralsnog boven uw Rede zijn, ze kan toch niet door u gerekend worden tegen haar te strijden. Immers, zoo er een God is, dan is de vrije beweging van uw Rede Zijn werk, in Hem gegrond, en moet dus ook in rechte lijn tot Hem opleiden. Gij hebt dus geen recht, gelijk wij ook reeds bladz. 216 u aanwezen, om u bij een onbepaald Godsbesef, zonder duidelijke overtuiging, neer te leggen, en met Rousseau te beweren dat de mensch, als hij begint te denken, ophoudt te gevoelen. De waarschuwing: win niet al te nauwkeurige berichten omtrent uwe geliefde in, anders mocht de innigheid uwer liefde er eens door verminderen — zou die wel zeer tot eer van uwe geliefde strekken? O luister niet naar den ellendigen sofist, die niet waard is met Calvijn tot ééne en dezelfde stad te behooren: leen liever den edelen Thomas van Aquino het oor, als hij u zegt: uit kracht der kennis wordt de mensch tot meerdere liefde voortgeleid, omdat God des te meer bemind wordt naar mate men Hem beter kent.

Ik verneem een wederwoord. De Oneindige is te groot dan dat Hij zou kunnen gekend worden. Gaaft gij mij een beschrijving van God, met de verzekering dat zij volledig ware, ik zou juist daarom weigeren haar te laten gelden. Want een God dien ik, eindig beperkt mensch, zou kunnen bevatten en beschrijven, zou juist daaruit blijken, niet oneindig, onbeperkt te wezen, dat is: niet God te zijn, maar een afgod.

Wiens is die stem? De uwe, edele Jacobi? Ach, door u spreekt hier niet gij zelf met uw brandend hart, maar de oude slang. Zij wil den mensch tegenover God plaatsen,

buiten den weg der gehoorzaamheid, der gemeenschap met Hem. En ook gij spreekt van den mensch buiten God, immers van een God die zich niet in Christus geopenbaard, medegedeeld, gegeven heeft. Wij echter getuigen van den God, die juist dat heeft gedaan. Daarom zeggen wij van harte met u: een God, die buiten mededeeling van Zijn eigen natuur, een God die zonder God gekend en beschreven zou kunnen worden, ja die zou geen God maar een afgod zijn. Doch wij voegen er bij: die mededeeling is geschied. Zoo groote en dierbare beloften zijn ons geschonken, opdat wij door dezelve der goddelijke natuur deelachtig zouden worden. Niemand heeft ooit God gezien. Voorzeker niet. Het gewone "zien" is: een voorwerp beschouwen in een licht dat er rondom golft, terwijl het voorwerp zelf donkerder is dan dat licht. En natuurlijk kan God uit geen ander licht worden bijgelicht. Maar de eengeboren Zoon, die in den schoot des Vaders was, Die heeft Hem verklaard. Met uw geheele hart zijt gij een Christen, met uw geheele verstand een Heiden? O, wees op uw hoede tegen de macht die, tusschen verstand en hart zulk een echtscheiding uitsprekende, beide tot vleeschelijke uitspattingen voortstuwt, de booze Macht die "door te verdeelen, heerschen" wil over beide.

Zeker, daar is een recht tot die zwevende onbepaaldheid omtrent God en Zijn dienst. Het innigst wezen der godsdienst is geen klare gedachte, evenmin als een onklaar gevoel, maar het alleroorspronkelijkste leven zelf, dat aan denken en gevoelen ten grondslag ligt. En al onze gedachten, al onze geloofsvoorstellingen zijn slechts benaderende uitspraken van het leven dat in het binnenste des harten woont, pogingen om den eeuwigen inhoud van ons diepste besef in bepaalde verstandelijke vormen zoo goed mogelijk te vatten. Gelijk bij het kunstgenot het éérste is de onmiddellijke indruk, het samensluiten, op ééns en geheel, van den bewonderenden

geest met het voorwerp dat hem in verrukking brengt, en eerst daarna komt de verstandelijke scheiding van dat geheel in zijn verschillende deelen, om die te onderzoeken en om zich rekenschap van den ontvangen indruk te geven. Kennisse Gods is in haar eigenlijk wezen, in haar heiligste diepte niet anders dan levensgemeenschap met God, (zie bladz. 36) met dien God die door Hosea's mond spreekt: Ik zal u Mij ondertrouwen in eeuwigheid; ja Ik zal u Mij ondertrouwen in gerechtigheid en in gerichte, en in goedertierenheid en in barmhartigheden; en Ik zal u Mij ondertrouwen in geloof, en gij zult den Heere kennen. Dan wordt de geheele mensch overgezet in de sfeer der eeuwige dingen. Een bovennatuurlijk, een bovenhistorisch leven, het eeuwige leven draagt hij in zich. Zoo zijn hem de wonderen der Heilige Schrift geen wonderen meer, maar de natuurlijke, ja noodzakelijke teekenen en krachts-uitingen van die hoogere wereld der genade, in welke hij zichzelven door het wonder der wedergeboorte en des geloofs ingevoegd weet. Met heerlijke gevleugelde woorden heeft een gewijd profeet deze geheimenis in zijn "*Redenen over de godsdienst aan de beschaafden onder hare verachters*" geteekend. Hoe onvolledig zijn kennis van de diepte der Schrift ook geweest moge zijn, toch zal niemand, die van het leven Gods ervaring heeft, weigeren diezelfde ervaring aan Schleiermacher toe te kennen, als hij hem in de tweede dier redenen hoort beschrijven hoe de geest als aan het hart Gods nederligt en in heilige verrukking in de éénheid des levens is saamgesloten met den Oneindige; hoe dit meest onmiddellijke leven nog vóór alle bewustzijn, alle bepaalde gedachte of gevoelsbeweging gaat; en eerst daarna deze eenheid zich laat tot voorwerp van nadere beschouwing stellen, en de gedachte duidelijkheid erlangt gelijk voor het oog des jongelings de gestaltenis der geliefde die zich van hem weêr ontwindt; en het gevoel uit het binnenste opstijgt en het

geheele wezen doordringt, gelijk de blos der schaamte en der liefde zich over het gelaat der jonkvrouw verbreidt. God is liefde, zegt Johannes, en spreekt daarmede uit dat het wezen van God zelf niet is afgetrokken verstandelijk, maar geestelijk-zedelijk van natuur; zoodat elke kennis van God die niet van dezelfde natuur ware, een ijdele bespiegeling zou zijn. Zedelijk is die kennis, en dus niet allereerst van de scherpte onzes denkens, maar van de heiliging des harten afhankelijk. De menschen voegen in dorre afgetrokkenheid hun sluitredenen samen, waarmee zij denken te bewijzen dat God bestaat. Maar die erkenning van Gods bestaan, een oorzaak van sidderen voor de booze geesten, is ook voor den mensch een heilige, ontzachlijke taak des zedelijken levens. Wie tot God komt, moet gelooven dat Hij is, en een belooner is dergenen die Hem zoeken. Tot God komen! de mensch, ik zelf, zal tot God komen! ja, ik z e l f, niet mijn gedachte, mijn voorstelling, mijn fantasie slechts, maar i k z e l f! O waarlijk, als ik dat indenk, dan gevoel ik terstond levendig, hoe ik, zondaar, daartoe verzoening noodig heb, ontzondiging en schuldvergeving, verzekering dat God, naar den rijkdom Zijner genade, een "belooner" wil wezen van hen die Hem zoeken, en niet slechts een w r e k e r van het kwaad, gelijk mijn geweten Hem mij voorstelt. God is groot en wij begrijpen Hem niet. Waarom niet? Om Zijn almacht en oneindige grootheid? Zeker; ook daardoor kan de Heer, aan Job in een onweder verschijnend, den kortzichtigen sterveling beschamen, die den raad verduistert met woorden zonder wetenschap; hem aanwijzende hoe ook de aardsche dingen, de schepselen Gods in hun hoogte en diepte voor den beperkten mensch onbegrijpelijk zijn, totdat hij op het aangezicht valt en erkent: met het gehoor des oors had ik U gehoord, maar nu ziet U mijn oog; daarom verfoei ik mij en heb berouw in stof en asch. Maar toch, de groote reden van

Gods onbegrijplijkheid voor 's menschen geest ligt daarin, dat God liefde, de liefde zelf is. Kunnen wij die liefde verstaan? Wij zullen zelf de goddelijke liefde in ons moeten dragen om het te kunnen. Geen geschapen wezen kan zijn laatsten grond, waardoor het bestaat en waarop het rust, begrijpen. Want dan zou het immers zijn eigen Schepper moeten zijn, daar een volkomen begrijpen ook een volkomen beheerschen in zich sluit. Daarom kan God alleen zichzelf volkomen begrijpen, omdat Hij zelf de grond, de eeuwige drager van Zijn eigen wezen is. En daar Hij elk schepsel met Zijn scheppende almacht omvat, zoo stuit de gedachte des menschen, als hij zijn eigen wezen en het wezen der geschapene dingen wil doorgronden, op deze grens der allesomvattende liefde terug, of liever, in deze zee verzinken mijn gedachten, het ontledend werk des verstands houdt op, de taak der aanbidding vangt aan. Eerst wanneer "de liefde Gods in onze harten is uitgestort door den Heiligen Geest die ons is gegeven," dan herkent het gelijke het gelijke, God in ons herkent God rondom ons, en het hoogere "kennen" der liefde verheft zich boven het onvermogen des verstands, doch dan ook zonder in de vormen des verstands het ervarene terug te kunnen geven.

Alzoo, eerwaardig is ons de schuchterheid die eerbiedig vreest, met verstandsbepalingen de oneindige Majesteit Gods te verkleinen: de heilige schroom die ontstaat uit het besef dat wij slechts door toenemende reinheid des harten in staat gesteld worden om ook met onze gedachte tot God op te klimmen. In dezen zin zou men kunnen zeggen dat wij eigenlijk nooit ten volle in God gelooven; dat ons geheele geestelijk leven in zijn hoogste klimming niets verders bereiken kan, dan zoo dicht mogelijk tot de werkelijke erkenning van Gods bestaan te naderen. Dit eerbiedig van-verre-staan met de gedachte, in het ootmoedig gevoel

van de onwaardigheid des levens, is het tegenbeeld van de onbeschaamdheid dier talloos velen, wier gedachte God niet verwerpt, och neen! maar wier leven Hem minachtend ter zijde stelt. Dat is de gedachtelooze lichtzinnigheid der wereld, die de moeite niet neemt om Gods bestaan te ontkennen, maar nog veel minder om eenig ontzag voor Hem te koesteren. De goddelooze (zegt de Psalmdichter) terwijl hij het aangezicht trotsch omhoog heft, onderzoekt niet: al zijn gedachten zijn, dat God niets is — hij ontkent niet Gods bestaan, waartoe zou dat dienen? maar hij handelt eenvoudig alsof God niet bestond!

Eerbiedwaardig is ons dus, tegenover deze vermetele vastheid, de ootmoedige onvastheid der gedachte, die niet verder wil reiken dan het zedelijk leven opgeklommen is, en die dus zegt: omdat ik nog niet heilig ben, zoo durf ik er nog geen aanspraak op maken om God te kennen. En evenwel, aan die kennis van God hebben wij behoefte: zij is de dringendste eisch onzer menschelijke natuur.

In de inleiding tot zijn "*Leer der kleuren*" ontwikkelt Göthe hoe het licht der zon zich zelf in den mensch een werktuig heeft toebereid, het oog dat door het licht tot ontvangen van het licht bereid wordt. Gelijk nu in het oog als het ware een rustend licht woont, dat bij de minste uitwendige aanleiding wordt opgewekt, daar een droom of inspanning der verbeeldingskracht ons te midden van de duisternis in het volle licht verplaatsen kunnen: zoo eveneens rust in het diepste van 's menschen naar Gods beeld geschapen wezen de erkenning van God, een donker besef dat met innige begeerte streeft om zich tot klare kennis te ontvouwen, en daartoe in elke uitwendige aanleiding voedsel zoekt; gelijk de Aeolusharp in den boomtop gehangen, door het minste tochtjen zich welluidende toonen laat ontlokken. Er zijn heilige, onbeschrijflijke oogenblikken waarin de mensch, van de geheele wereld rondom hem afgebracht,

in de laatste diepte van zijn wezen God gevoelt, ja Hem erkent met zóó onoverwinnelijke zekerheid dat, zoo hij aan zichzelf trouw blijft, naderhand de kracht van alle indrukken der geheele wereld te samen niet in staat is, hem dit weer te doen loochenen.

Doch 's menschen geest heeft behoefte aan harmonie. Bij dit mystisch besef nu is het onmiddellijk levensgevoel op zichzelf alle andere werkzaamheden des geestes vooruitgesneld, en de mensch gevoelt de noodzakelijkheid om ook het verstand, zoo mogelijk, op dezelfde hoogte te stellen. Vandaar de zoogenoemde bewijzen voor het bestaan van God. Men heeft, ziende hoe de bewijzen niet vermochten het bestaan van God met wiskundige zekerheid uit te maken, ze dikwerf daarom al te zeer veracht en te laag gesteld. Neen, ze hebben haar blijvende waarde indien men ze, gelijk wij hier, beschouwt als pogingen om met het verstand te bemachtigen wat toch reeds in het hart leeft. Zoo begrijpen wij de vaak als een ijdele cirkel redenering afgewezene maar niettemin innig-ware gedachte van Descartes: de Rede toont het bestaan van God aan, onder voorwaarde dat God de waarborg der Rede zij. Namelijk: indien God niet bestaat, biedt de Rede geen enkelen waarborg aan; alle redeneringen rusten ten laatste op een geloof aan een diepsten grond, op een geloof in God; en zonder dit aanvangspunt zou de Rede geen stap voorwaarts kunnen doen. (zie bladz. 35.)

Maar overigens ligt inderdaad het onvoldoende van al deze bewijsvoeringen voor Gods bestaan voor de hand. Gij meent, b. v. uit de schoone wetmatigheid der Natuur, uit de zorgende liefde die voor alle schepselen waakt, en bij allen ondergang der afzonderlijke wezens toch de soorten en geslachten in stand houdt; uit de heilige rechtvaardigheid die in de geschiedenis heerscht en "de wereldgeschiedenis tot het wereldgericht maakt", te kunnen besluiten tot

het bestaan van een alwijzen, almachtigen, liefdevollen en heiligen God. Of althans, daar gij alle dingen in oorzakelijk verband aan elkander ziet geschakeld, oordeelt gij dat de gedachte dan toch eindelijk bij een laatste en hoogste Oorzaak, bij een scheppend Opperwezen, aanlanden en haar anker werpen moet. Doch deze laatste redenering, aangenomen dat zij juist ware, zou u toch niet tot een persoonlijk God, tot een scheppende Almacht, maar slechts tot een hoogst en meest algemeen levenloos begrip brengen. En wat de eerste betreft, de tallooze raadselen die het verstand verbijsteren, de tegenstrijdigheden en ellenden die het hart verscheuren, moeten u in natuur en geschiedenis even zoowel een bedekking als een openbaring van God doen zien. Voorwaar, niet de natuur en de geschiedenis richten de gedachte aan God voor u op, maar omgekeerd, slechts de gedachte aan God kan u in deze jammervolle wereld oprichten en voor overstelping bewaren. Of, zoudt gij deze laatste gedachte aanvatten, zoudt gij met Kant zeggen: de zedelijkheid is onmiddellijk noodzakelijk, haar eisch is een "kategorische imperatief"; daar nu het lot der miskende deugd en der triomferende misdaad in dit leven dier noodzakelijkheid wederspreekt, zoo moet er een rechtvaardig God zijn, die na dit leven de ondeugd bestraft en de deugd beloont? Hoor dan, hoe het godloochenend wereldbesef van onze dagen, b. v. bij monde van Gutzkow, u beandwoordt: "Ja zeker, het doel der wereldontwikkeling is een toestand van ongestoorde volkomenheid. Maar juist omdat de menschheid ten onrechte aan dit werelddoel vertwijfelde, heeft zij het bereiken daarvan in eene andere, hoogere, gewaande wereld verlegd. De oorzaak der godsdienst is dus juist deze moedeloosheid. Door haar alleen heeft de menschheid tot nog toe in het bereiken van dat doel gefaald; want wie kan een doel bereiken als hij de mogelijkheid van het welslagen opgeeft? Daarom weg met

alle godsdienst. De geest, de eigenlijke waarde en beteekenis der menschheid, is haar zelfgenoegzaamheid, die geen God behoeft. Die geest en de bruid, de eeuwige Menschheid, die haar eindelijk echtverbond met het geluk in smachtend verlangen tegemoet ziet, de Geest en de Bruid zegge: wèg! en die het hoort, zegge: wèg. Lang genoeg heeft het droombeeld van God de ontwikkeling der menschheid tegengehouden, en Stendhal heeft naar waarheid verklaard: het éénige wat tot verontschuldiging van God kan strekken, is dat Hij niet bestaat!"

Ik vraag u, kunt gij deze sidderingwekkende taal logisch wederleggen, zonder dat gij, gelijk wij u voorstelden, juist dat bestaan van God hetwelk gij wilt bewijzen, als de eerste onmiddellijke zekerheid tot uitgangspunt neemt? Zonder dat gij met Jacobi zegt: het waarachtigste kan slechts zóó waarachtig zijn als God leeft? Dan alleen, als die zekerheid vooraf in het hart, als de oorspronkelijkste van alle waarheden leeft, dan leert u ook de Heilige Schrift natuur en geschiedenis als spiegel van de macht, wijsheid en liefde des eeuwigen Gods beschouwen. Dan verstaat gij in dat licht den 8sten, den 19den, den 104den en andere Psalmen, Job 37—41, of de heerlijke aanwijzingen des Heilands omtrent de vogelen die zaaien noch maaien en omtrent het kruid des velds, dat God zoo schoon bekleedt. In de wereld, op zichzelf en buiten God beschouwd, zult gij slechts verdrukking, beneveling van uw blik op den Oneindige, hebben; en eerst als deze hemel en deze aarde verheerlijkt zullen zijn, dan zal de schepping met onweerstaanbare klaarblijkelijkheid u den glans van Gods majesteit toonen; dan zal natuur op ieder blad, dat zij op aard verzegeld had, geheimen ons doen lezen. Gelijk op Davids woord: ik wil den Heer een huis bouwen, de profeet Nathan hem andwoordde: neen, maar de Heer zal, omgekeerd, ú een huis oprichten, zoo is voor den mensch die verklaart: ik

wil uit de wereld het bestaan van God bewijzen, het andwoord Gods gereed: het moge goed zijn dat die begeerte in uw hart geweest is, maar het zal u niet gegeven worden: omgekeerd zal Ik u, zoo gij allereerst in Mij gelooft, de bestaanbaarheid der wereld bewijzen, in welke gij anders verward en machteloos neerzinken zoudt!

Hier nu valt het rechte licht op het schoonste der vroeger genoemde bewijzen voor Gods bestaan: het zoogenoemd ontologisch bewijs, door den grooten Anselmus van Canterbury wel niet allereerst gedacht maar toch voor het eerst met klaarheid als bewijs voorgesteld, en waarvan de inhoud overigens reeds bij Augustinus gevonden en ook door Spinoza aan het hoofd zijner Ethica gesteld wordt. Dit bewijs redeneert aldus: de gedachte aan God is de gedachte aan het allervolmaaktste wezen. Maar tot de volstrekte volmaaktheid behoort ook het bestaan; derhalve sluit de gedachte aan God ook Zijn bestaan in zich: die gedachte is er, zij is den mensch eigen, alzoo er is een God. Wij behoeven ons niet op te houden bij de platte wijze, waarop Kant in zijn "Kritiek der zuivere rede" tegen dit bewijs heeft opgemerkt dat honderd daalders, die werkelijk in een lade liggen, niet in het minst meer eigenschappen bezitten dan honderd blootelijk voorgestelde. In elk geval is het zeker, dat met dit bewijs van Anselmus, zooals het daar ligt, eigenlijk niets anders aangetoond is dan dat, indien men er eenmaal toe komt een volmaakt wezen zich te denken, dit wezen dan ook als bestaande moet worden gedacht; maar hiermede blijft het nog geheel aan 's menschen willekeur overgelaten, of hij zich zulk een wezen denken wil of niet. Komt nu echter de geloofservaring, op welke wij ons beroepen, de onmiddellijke gewisheid van de idee Gods, ons hier te hulp, dan heeft dit bewijs volle en heerlijke kracht. Want de hoogste van alle gedachten kan niet een bloote gedachte zijn, maar moet werkelijkheid be-

zitten. Immers zij is niet een willekeurige gedachte, maar een aanschouwing die in het diepste wezen des geestes, zoodra hij zich zijnszelfs bewust wordt, gegrond blijkt te zijn. Onophoudelijk gaat de menschelijke Rede, in de beweging der gedachten, van de idee des hoogsten Wezens uit, en komt er op terug. Mijn gedachte van het eindige, het booze, het geschapene, alle deze gedachten druk ik slechts in betrekkings-woorden uit. Dat is: ik zou deze denkbeelden niet vormen, ware niet vooraf in mijn geest aanwezig de idee van het Oneindige, het Reine, van den Scheppende als de bodem, de algemeene achtergrond op welken zich deze bepaalde gedachten afteekenen en verheffen. Als ik zeg "natuur", d. i. het gewordene, het geborene, dan is dat woord slechts een betrekkings-woord, namelijk het slaat terug op iets dat niet geworden en geboren is, maar de grond van het gewordene is, de Levende die Zijn leven in zichzelven heeft.

Welnu, van dezen levenden God heeft de christelijke gemeente ervaring. Een ervaring, reeds meermalen door ons beschreven en gehandhaafd; en waarin alle nevelachtige omtrekloosheid vervangen is door de zalige bepaaldheid dat Hij zich ons heeft geopenbaard, dat Hij in Christus is kenbaar geworden.

Ja, in Jezus Christus, den eengeboren Zoon, is de levende persoonlijke God ons kenbaar geworden. Dit is het geheim, niet alleen der verlossing, maar eveneens der schepping. Ook de schepping is niet buiten den Zoon. Want in den eeuwigen Zoon is de boven den tijd verheven grondslag der schepping, en de eeuwige gedachten Gods komen door den Zoon tot die geordende, aan den tijd verbondene, werkelijkheid in de schepping, van welke Paulus zegt, dat Gods onzichtbaar wezen, Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, van de schepping der wereld aan uit de werken verstaan en doorzien worden. Op dezen grondslag staande,

ontgaat de christelijke Kerk de klippen der afgetrokken wijsbegeerte, doordat zij Gods wezen alleen uit Zijn daad verklaart. Van den beginne af hebben christelijke godgeleerden zich door de niet aan den Zoon gebondene, derhalve onvrije, wereldsche wijsbegeerte laten imponeeren, haar een zekere grootheid toegeschreven; gelijk b. v. een Augustinus aan de Nieuw-Platonische wijsbegeerte de getuigenis geeft dat zij in de Triniteits-leer der waarheid zeer nabij gekomen zou zijn. Het is omdat men niet vóór alle dingen zich op den bodem stelt der levende persoonlijkheid Gods, welke, gelijk alle ware persoonlijkheid, slechts uit haar woorden en daden te begrijpen is. Want al wat persoonlijk is, verzet er zich tegen om in een begrip gevat te worden, en verklaringen van Gods wezen als b. v. "het absolute zijn", enz. enz. zullen nooit anders dan onvruchtbare afgetrokkenheden wezen. De ware Persoonlijkheid Gods wordt alleen erkend wanneer men Hem in Christus aanschouwt. Reeds elke menschelijke persoonlijkheid is in haar wezen grenzenloos diep, en kan alleen door deelneming aan haar, door de liefde, gekend worden. Des te volkomener is dit zoo bij de persoonlijkheid Gods. Daarom is er, zelfs wanneer wij den val des menschen niet in aanmerking nemen, geen grooter dwaasheid dan de stelling der autonomie van het menschelijk denken, d. i. dat dit denken zichzelf tot wet zou zijn, alleen aan zichzelf gebonden zou wezen; gelijk men beuzelt van een vrij, onafhankelijk denken, m. a. w. van het ondernemen om de zon zonder de zon, God zonder God te willen zien. En denken wij dan daarenboven aan den zondeval, dan wordt het nog des te duidelijker dat de mensch, om waarlijk vrij niet alleen te zijn maar ook te denken, den Verlosser niet ontberen kan. Evenmin kan hij den Geest ontberen om de gedachten der waarheid, hem door den Zoon voorgesteld, waarlijk in zich op te nemen en zijn natuurlijk Ik

voor God open te sluiten in het gebed, of zich Gode te offeren in de heiliging. Begeer ik voor mijn geest autonomie — helaas! in elk oogenblik van zonde begeer ik haar — dan doe ik niets anders dan dien God, die door overgave van mijn wil aan Hem, in mij wil wonen als genade, door het schrapstellen van mijn wil tegenover Hem, te noodzaken tot hetzelfde; dan toch stelt God zich ook, als Wet, tegenover en boven mij. Ik word dus tegenover den Almachtige, wat mijn doen betreft, slaaf; en wat mijn kennen aangaat, word ik weder blind, door mijn oog af te wenden van dat Oog, waarin zich spiegelend ons geestelijk oog zich alléén voor het licht kan openen en bewust en helder zien, gelijk reeds Plato in zijn Alcibiades zoo schoon heeft aangeduid. God is Geest. Dat is, Hij is niet een voorwerp dat zonder zijn eigen toedoen door een ander kan worden genaderd, bestudeerd en doorgrond. Neen, alleen door zich te openen, door te spreken, door Woord te zijn, is God te kennen. Alleen door deelneming van den mensch aan Gods kennis, doordat de Wetgever genadig de Wets-vervuller in ons wordt, kunnen wij God kennen. God kent alléén zichzelven en Zijn eigen werk. De Geest onderzoekt alle dingen, ook de diepten Gods. Want wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen die in hem is? alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Doch wij hebben niet ontvangen den geest der wereld, maar den Geest die uit God is, opdat wij zouden weten de dingen die ons van God geschonken zijn. Al onze kennis van God is dus christologisch, een geheel andere dan zij buiten Christus zou zijn. In Christus is God ons bekend geworden als de Liefde, de volkomen Persoonlijkheid, welke niet anders dan als Liefde bestaan kan; en daarom is alles wat wij van Gods almacht, wijsheid, alwetendheid, enz. zeggen, onder den invloed van die hoofdwaarheid te brengen, gelijk wij later

zien zullen. Rechtvaardige Vader! — aldus bidt Jezus — de wereld heeft U niet gekend; maar Ik heb U gekend, en dezen hebben erkend, dat Gij Mij gezonden hebt; Ik heb hun Uw Naam bekend gemaakt. In die gebedswoorden is de drieërlei houding, die tegenover Gods kenbaarheid mogelijk is, samengevat: De wereld kent Hem niet; de Zoon kent Hem volkomen, de discipelen, de geloovigen kennen Hem in en door den Zoon alleen.

Ja, in en door den Zoon alléén. Deze waarheid staat tegenover een stelsel van godgeleerdheid dat in onze dagen, vooral onder het meer bejaarde geslacht, nog vele en eerwaardige aanhangers telt. Het supranaturalisme, of wel de zoogenoemde midden-partij,[1] afkeerig van hetgeen zij de "uitersten" der orthodoxie en der moderne leer noemt, ook wel liberalisme of gematigde orthodoxie heetende, terwijl zij zichzelve gaarne "evangelisch" noemt — dit stelsel zegt wel met allen nadruk, dat wij al onze kennis van God alléén aan Christus dank weten, omdat niemand ons God zóó volkomen als Vader heeft doen kennen, als de eengeboren Zoon. Maar aan deze denkwijze ontbreekt toch datgene wat die bewering alleen wáár zou kunnen maken, namelijk de erkentenis dat de zonde een volstrekte verlorenheid en blindheid in ons werkt: de erkenning der noodzakelijkheid van volstrekte vernieuwing door den Heiligen Geest. Dit noemt zij "overdreven"; want de diepste kennis der zonde ontbreekt haar even als, in noodzakelijk verband daarmede, de kennis van de Persoonlijkheid des Heiligen Geestes en van de eeuwige Godheid des Zoons. Vandaar in haar prediking iets mats, onbevredigends, ook als zij dit gebrek, dat zij zelve heimelijk gevoelt, door groote persoonlijke warmte, door geestdriftvolle lofverheffingen op

[1] Zie D. Ch. de la Saussaye, de zoogenaamde Middenpartij in de vaderlandsche Kerk. 1866.

Christus, door sterken afkeer tegen de moderne leer wil verbloemen. Gij gevoelt u onder die prediking soms gesticht, meestal gehinderd, niet zoozeer door hetgeen er gezegd als wel door hetgeen er verzwegen is. Smartelijk mist gij doorgaans den zieldoordringenden ernst, den adem des hoogeren Levens, die uit God is. Wat is er in dit stelsel toch dat het zóó onvoldoende maakt, zoo arm en machteloos bij alle persoonlijke vroomheid van velen die het aanhangen? De in den grond altijd meer of min deïstische opvatting, die een zekeren weerzin heeft om het wezen Gods als drievuldig te erkennen. Wanneer gij naar de reden van dien weerzin onderzoekt, zult gij bij deze Christenen ongeveer het volgende andwoord ontvangen: "Drievuldigheid is een afgetrokken, schoolsch, onbegrijpelijk dogma, en het Christendom is geen diepzinnige bespiegeling, maar het eenvoudig hartelijk leven der liefde tot God en den naaste. Voorts (aldus vervolgen zij), Christus is wel de Zoon van God, maar men moet die uitdrukking in een zekere onbepaaldheid opvatten: Hij is wel niet een "bloot mensch," o neen, een bovennatuurlijk wezen; maar toch, Hem als God te erkennen en te aanbidden, dat is te sterk, daarmede ontkent men en dat Hij afhankelijk is van den Vader, en dat niemand den Zoon kent dan de Vader." Het leven des harten is bij dezulken dikwerf veel verder gevorderd dan dat der gedachte; en als gij hen in de kerk als leeraars het zingen van "Woon o Heiland in ons midden" en dergelijke rechtstreeksche aanroepingen van den Zoon aan de gemeente hoort voorstellen, of hen als gemeenteleden dit hoort mede-aanheffen, wees er verzekerd van dat velen dan niet zoozeer gehinderd zijn door het verbod dat hun leerstellige opvatting toch eigenlijk tegen deze aanbidding stelt, als wel dat zij blijde zijn, zich een oogenblik boven het schemerdonker hunner leeropvatting te kunnen heffen tot de hoogere levenssfeer, waarin hun hart

zijn rust vindt. Maar niettemin, gelijk wij zeiden, de groote treurige fout dezer opvatting blijft deze, dat God bij haar niet gekend wordt in en door den Zoon alléén. Met en in Christus sterven en opstaan, dat is het mystisch middelpunt der christelijke geloofservaring. Derhalve als levensbeginsel der gemeente moet Christus noodzakelijk eeuwig zijn: en de eenvoudige uitdrukking: ik geloof in Jezus Christus, (in, niet slechts aan) waardoor Hij als middelpunt, als levensbeginsel des geloovigen gesteld wordt, spreekt reeds noodzakelijk Zijn eeuwige Godheid uit voor ieder, die zichzelf waarlijk bij deze belijdenis verstaat. Wie uitspreekt dat Christus persoonlijk in de Zijnen leeft, die heeft reeds Zijn Godheid erkend. Wie dus volstrekt, op den deïstischen levensgrond waarop hij staat, deze Godheid des Heeren niet belijden kan, die heeft, bij alle warmte waarmede hij spreekt van "Christus in ons levende," daarmede toch zijns ondanks een andere bedoeling dan welke het christelijk hart bevredigt. Hij verstaat dan toch eigenlijk daaronder, dat wij ons Christus levendig vóór te stellen hebben, Hem hartelijk aan te hangen, te volgen, te gehoorzamen. Kortom — en ziehier nu den diepsten grond van het onbevredigende, het vaak onverklaarbaar-hinderlijke dier prediking — het Christendom wordt dan weder een wet; want het aanschouwen van een Christus die buiten ons staat, hoe innig, hoe vurig, hoe geestdriftvol ook, maakt ons toch Hem niet gelijk, brengt ons niet uit onze vervreemdheid van God terug. De waarheid staat dan boven en buiten ons, hoe ernstig wij ook meenen en hoe vurig wij ook verkondigen, dat zij binnen in ons is. Waar het inwendig wonder der wedergeboorte, der vernieuwing uit den Heiligen Geest, niet ervaren of niet tot grondslag gesteld is, daar staat men, bij allen hevigen afkeer van het rationalisme of van zijn consequente ontwikkeling in het modernisme, toch eigenlijk op denzelfden bodem. De "liberale" staat in zijn beschou-

wing van natuur en geest geheel aan dezelfde zijde als de moderne; slechts verzwakt hij, in meestal eerbiedwaardige inconsequentie en vreesachtigheid, alle denkbeelden tot zóóver, dat de vorm zijner gedachten voor het christelijk geloof niet meer aanstootelijk zij. Dit oordeel schijnt, wij weten het, hoogst onbillijk. Met verontwaardiging andwoordt men ons: hoe? de moderne ontkent het Bovennatuurlijke en wij houden het ten sterkste vast; wat lastert gij dan van éénheid in beginsel? Doch wij hernemen: uw "Bovennatuurlijke" is (in uw stelsel altijd, want uw hart beoordeelen wij niet) toch inderdaad niet anders dan het Natuurlijke in de hoogste fijnheid, macht, majesteit, veredeling, gedacht. Want gij houdt wel met alle kracht, ernst en bepaaldheid Zijn persoonlijkheid vast; maar gij hebt geen recht het te doen op uw standpunt. Is Christus niet God, zoo denkt gij u, om tot de zuiverste Gods-idee op te klimmen, God buiten en boven den Zoon. Dat gij Hem dan niet als Schepper moogt erkennen, schoon gij het doet; dat gij Hem dan geen boven de natuur verhevene, zelfstandige persoonlijkheid toe moogt schrijven, schoon gij het doet; dat gij dan het wezenlijk onderscheid tusschen God en de natuur niet op den duur kunt blijven handhaven, schoon gij het doet — dit alles heeft de geschiedenis van het Rationalisme in en buiten het Christendom voldoende geleerd. Uit de geschiedenis der wijsbegeerte en der godsdienst, en uit den aard der zaak is dit volledig aan te toonen. Maar die geschiedenis, gelijk zij bewijs voert voor den onweerstaanbaren drang van alle beginselen, om vroeg of laat tot uitdrukking van hun laatste consequentiën te komen na omverwerping van hen die, over "uitersten" wraak roepende, ter halverwege willen blijven staan — die geschiedenis is bij weinigen voldoende bekend. En die "aard der zaak" vereischt eenig dieper nadenken om zijn beschrijving te vatten; maar lichtelijk wordt men, zulke uiteenzetting

beproevende, als een duister onverstaanbaar wijsgeer teruggewezen. Van daar dat dit liberalisme bij de groote menigte van hen, die niet gaarne tot "uitersten" zeggen te willen komen, maar die inderdaad niet gaarne ernstig dóórdenken, nog steeds de ingewortelde denkwijze blijft. Gelukkig, wij herhalen het nogmaals en met blijdschap, dat bij velen het leven des harten zich kennelijk boven de zwakheid van het stelsel verheft. Maar dit neemt niet weg dat, waar harmonie is tusschen het geloof en het stelsel, tusschen het leven des harten en zijn beschrijving, het volle christelijk geloof noodzakelijk tot belijdenis van de Drievuldigheid Gods leidt.[1]

Wij kennen God alleen als den Drievuldige. Deze waarheid is de slotsom van alles wat Gods kinderen gelooven, de samenvatting van alle geopenbaarde getuigenis Gods. Het christelijk geloof is niet anders dan het geloof in den drieëenigen God. Indien het ons vergund wordt, dit werk te voltooien, hopen wij dan ook aan het einde van onze beschouwingen al het voorgaande in deze ééne belijdenis van God, Vader, Zoon en Heiligen Geest tot éénheid te brengen. Doch reeds nu moeten wij althans eenige wenken over die grondwaarheid des Christendoms vooraf laten gaan; niet om haar volledig te behandelen: dit kan, zoover ons mogelijk is, eerst later geschieden; maar om een en ander misverstand te voorkomen en onze verdere beschouwing van het geopenbaarde wezen Gods in te leiden.

De allereerste eisch der waarachtige godsdienst is de erkenning van Gods éénheid. In naam van deze eenheid wordt allereerst tegen de Drievuldigheid Gods bedenking ingebracht. Men vat dan het wezen Gods als een afgetrokken, wiskundige, levenlooze éénheid op, met welke men, op grond van de allereenvoudigste uitspraken des verstands,

[1] Zie hierover het Naschrift van *De heilige Doop*, door J. H Gunning Jr.

deze leer onvereenigbaar acht. Hier toont zich reeds dadelijk het oppervlakkige van deze bestrijding. De erkenning der eenheid Gods toch is een zedelijk feit, niet een verstandelijke slotsom des nadenkens. Lactantius, de bekende onderwijzer des zoons van Konstantijn den Groote, verhaalt dat de oude Romeinen bij treffende ongelukken, aardbeving of ander gevaar, tot God baden; doch in gewone omstandigheden, als het gevaar en de vrees geweken waren, keerden zij vroolijk tot de Goden terug. Dit is in diepzinnige overeenstemming met de behoeften der menschelijke natuur. Leeft de mensch onnadenkend in zijn ongeheiligd natuurlijk bestaan, zoo verliest en verstrooit zich zijn aandacht in de menigvuldigheid der dingen die hij vergoodt, verpersoonlijkt, het hoogste stelt. Maar in het diepste zijns harten, in zijn geweten, bewaart zich de éénige eenwige God Zijn medegetuige. Trouwens dat, naar de voorstelling van het eerste hoofdstuk van den brief aan de Romeinen, het monotheïsme, de erkenning van de éénheid Gods, de oudste godsdienstvorm, en het polytheïsme, het veelgodendom, daarop eerst gevolgd is, dit is niet alleen eisch des christelijken geloofs en van den aard der zaak, maar ook uitkomst der inderdaad grondige wetenschap, gelijk b. v. een Grimm in zijn "Duitsche Mythologie" verklaart dat "alle mythologieën ons dit leeren." Het wezen Gods is Zijn heiligheid, die zich ons als Liefde openbaart. Dit ligt ook in de afleiding van het woord. De naam "God" is niet afkomstig van goed, gelijk meestal geleerd wordt, maar van het Perzische Khodâ, met de beteekenis "die zijn wezen uit zichzelve heeft," d. i. dus, die heilig is. Want heilig is God omdat Hij, van alles onafhankelijk, Zijn volmaaktheid op niets dan op zichzelf, op de ontplooiing van Zijn eigen wezen, gegrond heeft. Hierdoor is alle strakke levenloosheid buitengesloten. M. a. w. God is de levende God. Het leven is een eindelooze beweging, uit den

eigen grond van het levende wezen voortkomende. Niet ééns voor al, in een ondenkbaar punt der eeuwigheid, heeft God zich als Vader gesteld, niet ééns voor al den Zoon uit Zich doen voortkomen, noch ééns voor al met den Zoon den Heiligen Geest van Zich doen uitgaan; maar dit is een eeuwige, onophoudelijke levensbeweging; Gods zijn is evenzeer een oneindig worden, in den zin waarin wij bladz. 65 gezegd hebben dat God Zijn eigen onderstelling is, Zijn eigen bestaan zelf voortgebracht heeft, Zijn eigen grond van bestaan is. Dit drukt de gemeente uit door van Gods vrijheid, Gods souvereine vrijmacht te spreken. Met deze vrijheid Gods wordt, helaas! te weinig ernst gemaakt. Meestal schijnt men de voorstelling te huldigen alsof God slechts krachtens een eeuwige onpersoonlijke ideëele wet van Zijn bestaan, slechts krachtens een zeker noodlot der noodzakelijkheid, de Volmaakte is. Besefte men dat die volmaaktheid eeuwiglijk en in elk oogenblik Gods eigen vrij werk is, zoo moest reeds de enkele gedachte aan Gods bestaan een onbeschrijfbare verrukking bewerken. Doch nu is die gedachte bij de meesten koud, logisch, verstandelijk; die volmaaktheid wordt eerbiedig aangestaard uit de verte, en de liefde des harten juicht niet tot haar heen. Göthe meent zijn Faust den heiligen aanvang van Johannes' Evangelie te doen verbeteren als hij schrijft: "in den beginne was de daad." Het is omdat hij de heerlijkheid des "Woords" niet begrijpt. Maar in de zaak zelve heeft hij recht: woord en daad zijn in God één. Dat God zijn eigen wezen denkt, of dat Hij het voortbrengt, deze twee voorstellingen zeggen hetzelfde. Overigens, wanneer wij van een oneindig worden in God spreken, zoo bedoelen wij natuurlijk niet een tijdelijk, maar juist een eeuwig worden, een eeuwige vernieuwing van het eeuwiglijk in de hoogste volmaaktheid bestaande goddelijke leven. Gelijk de Schrift zegt dat God leeft "van eeuwigheid tot eeuwigheid", en de gemeente niet

belijdt dat de Geest van den Vader en den Zoon uitgegaan is, maar dat Hij eeuwiglijk van den Vader en den Zoon uitgaat.

Houdt men dit in het oog, dat "leven" en "beweging" onafscheidelijk zijn, zoo ziet men reeds terstond de armoede van het niet-drievuldig Godsbegrip in. Het geeft ons slechts een levenlooze strakke eenheid, met den eisch van geest en leven geheel onvereenigbaar. En die geloovigen, welke omtrent Gods wezen dit denkbeeld uit den kring van de beschouwingen des ongeloofs hebben overgenomen, en evenwel uit eerbied voor Gods Woord aan de Drievuldigheid gelooven, doen dit laatste dan ook nooit recht van blijder harte. Zij beschouwen, als zij er over spreken, éérst het wezen Gods op deïstische wijze, en beschrijven alle Gods deugden of eigenschappen. En dan ten laatste komen zij, schoorvoetend en zonder de vrijmoedigheid des geloofs, kennelijk slechts door het gezag der Schrift gedrongen, nog met de Drievuldigheid te voorschijn en spreken: Tot hiertoe was Gods wezen ons duidelijk voor het verstand, en in meerdere of mindere mate ook door de "natuurlijke godsdienst" te begrijpen. Nu echter komen wij aan een verborgenheid, ons in de Schrift geopenbaard: wij kunnen haar geenszins doorgronden, maar moeten aan de tegenwerpingen des verstands, gedachtig der beperktheid van ons denken, eerbiedig en geloovig het stilzwijgen opleggen.

Wat ons betreft, voorzeker willen wij deze waarheid niet voor het ongeheiligd verstand des ongeloofs klaarblijkelijk maken, zoo min als éénige andere. Doch zij is ons niet aanhangsel, maar uitgangspunt, en later ook samenvatting en doel van alles. Want onze godsdienstleer is niet een redeneering die uitgaat van zeker afgetrokken algemeen en hoogst begrip, maar eenvoudig beschrijving van het geloofsleven der gemeente. Of, beter gezegd een poging om het leven uit te drukken, bij welke wij de gegrondheid

van de waarheid zelve welke wij voorstellen, volstrekt niet afhankelijk willen geacht hebben van ons persoonlijk vermogen om deze heilige dingen te beschrijven. O neen, is onze beschrijving wellicht verward, onklaar, onaannemelijk, zoo wijte men dit aan ons onvermogen, niet aan de zaak zelve; want met recht heeft Kant de leer der Drievuldigheid de leer der onbegrijplijkheid Gods zelve genoemd.

Als kinderen Gods dan gelooven wij in den Naam, d. i. in het geopenbaard wezen, des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Deze Naam is geen stelsel, maar een levenskracht, een ervaring des harten, gelijk het Apostolische woord dan ook niet zoozeer spreekt van het leerstuk als wel van de genade des Heeren Jezus Christus, de liefde Gods, de gemeenschap des Heiligen Geestes, welke met ons is. De leer van één éénigen God, op zichzelf beschouwd, is uit de geschiedenis, bij Mohammedanen en Deïsten, gebleken troosteloos en onvoldoende te zijn. Gelijk de booze geesten er van sidderen, zoo wendt zich de menschelijke geest, blijkens de geschiedenis, van deze kale eenheid af tot de rijke veelvuldigheid der wereld. Niet meer om nog weder een veelgodendom te gaan erkennen; want daartoe is de gedachte des menschen, als zij eenmaal de leer der éénheid Gods heeft gevat, eens voor al te hoog ontwikkeld. Maar wel om in het Pantheïsme te gaan verzinken, en in den prachtvollen rijkdom der wereld zich met hartstochtelijke aanbidding in te storten. De aanbidding, door de strakke vreugdelooze eenheid Gods als het ware langen tijd op een afstand gehouden, zwelgt nu in de schoonheid van het geschapene van welke zij zich vroeger, om tot God op te zien, afwenden moest. Maar de heiligheid Gods gaat te loor. Die heiligheid niettemin moet even noodzakelijk door 's menschen besef erkend worden als zijn liefde. Het geweten des menschen nu toont hem wel

dat God heilig is, en ook dat Hij liefde is, maar niet de verbinding tusschen deze beide. En zie, binnen den kring der christelijke gemeente gaat van geslacht tot geslacht de levenwekkende verkondiging voort, dat God heilig is in Zijn wezen, maar liefde in Zijn openbaring. Dat Hij in Christus is geopenbaard, zichzelf heeft gegeven: ja gegeven. Dat de Zoon is, niet de Vader zelf, maar in het wezen des Vaders eeuwiglijk gegrond, het afschijnsel van Zijn heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van Zijn zelfstandigheid. In Hem heeft dus de Vader het eeuwig voorwerp Zijns welgevallens, Zijner liefde, in Zichzelven, en dien Zoon heeft Hij ons gegeven. Tot dien Zoon komende, zijn wij waarlijk tot den Vader gekomen, en aldus heeft ons de Zoon Zijn Godheid bewezen. Doch opdat Hij werkelijk ons eigendom worde, heeft God de liefde waarmede Hij den Zoon liefheeft, uitgestort in onze harten — door den Heiligen Geest die ons is gegeven. Dat is: de kracht door welke de Zoon ons in den geloove tot eigendom is geworden, en ons wezen vernieuwd is, die kracht is ons openbaar geworden als niet te zijn een onpersoonlijke kracht, evenmin als dat zij zou wezen ons eigen inzicht, oneigenlijk de heilige geest, geestgesteldheid, genoemd. Want onze eigen geest, dit hebben wij uit het feit onzer zonde duidelijk geleerd, onze eigen geest kan wel middel, werktuig, ontvankelijkheid worden voor een hooger geest om ons te leiden, maar zelf kan hij zichzelven niet leiden, tenzij dan ten verderve. Ons nu is het voorrecht van God te kennen den éénigen Waarachtige, en Jezus Christus dien Hij gezonden heeft, gebleken niet een verderf, maar het eeuwige leven te zijn. Alzoo hebben wij dan den Heiligen Geest leeren kennen als den Geest, die den Vader en den Zoon in eeuwige liefde verbindt, en die ook ons in dezelfde liefde als schepselen met den Oneindige vereenigt. Daarom, de grond, de levensgrond onzer vernieuwde Persoonlijkheid zijnde, is de Heilige Geest

in de hoogste mate zelf Persoon met den eeuwigen Zoon in God. Alle deze ervaringen nu zijn door het geschreven Woord Gods, door hetwelk zij aanvankelijk waren opgewekt, verder van lieverlede meer opgehelderd, gelouterd, bevestigd. Bepaaldelijk leerde het ons in de drieheid onzer ervaring de éénheid des wezens van God vasthouden. De drieheid was het gegevene, de éénheid werd daarbij gezocht en gevonden, de scheppende, verlossende en heiligende werking werd als uit ééne Bron vloeiende erkend en aanschouwd. Het goddelijk leven in Vader, Zoon en Heiligen Geest werd ontdaan van de menschelijke zwakheden, die onze beperktheid er eerst om heen gewonden had in onze gedachten. Niet gelijk bij ons menschen, bij wie wegens onze grofzinlijkheid en beperktheid geen drie personen gedacht kunnen worden dan buiten of naast elkander, niet zóó werd de verbinding tusschen Vader, Zoon en Heiligen Geest erkend. Maar dit drievuldige Wezen is één en in elk Zijner bestaanwijzen geheel en al levende, en voortaan onscheidbaar voor onze ervaring, onze gedachte, onze aanbidding. In de heilige liefde Gods werd alle waarheid saamgevat, en van het gansche leerstelsel leerden wij zeggen: breek dezen tempel af, en met de drie woorden: God is liefde, zal ik, zal elk eenvoudig kind Gods, dien weder opbouwen. En nu zelf tot persoonlijk bewust geestelijk leven gekomen, leerden wij verder in ons eigen hersteld wezen, het vernieuwd en weder opgericht Beeld Gods, de afspiegeling van Gods wezen kennen, en alzoo de heilige Drievuldigheid nog beter verstaan. Ook ons binnenste werd een van God gesteld en steeds uit zichzelf op nieuw wordend leven; naar de belofte des Heeren: het water dat Ik hem geven zal, dat zal in hem worden een fontein van levend water, springende tot eeuwig leven; of gelijk reeds de Psalm omtrent de gemeente had geprofeteerd: al Mijn fonteinen zullen binnen in u wezen. Zóó is in de gemeente

de bestemming des menschen aanvankelijk vervuld, namelijk om van de waarheid, van God, getuigenis te geven: gelijk de Zoon des Menschen voor Pilatus betuigde, daartoe geboren en in de wereld gekomen te zijn. In de kracht van den Zoon des Menschen kan de gemeente, de wedergeboren menschheid, dit doen. Want hoe gelijkmatiger de werking der drie wereldscheppende Krachten in het ontstaan van eenig schepsel is, des te volmaakter is dat schepsel. En is Hun aandeel geheel gelijk, zooals bij den mensch als hij vernieuwd is, dan valt de straal der Godheid loodrecht op dat schepsel, en in hem wordt het wezen Gods ten volkomenste gekend.

Aldus laat zich dan de belijdenis der Heilige Drievuldigheid in verband tot het onderwerp van dit vertoog aldus uitdrukken: God is alleen in Christus door den Heiligen Geest voor ons kenbaar. Deze zeer eenvoudige stelling is rijk aan de gewichtigste gevolgen voor het gansche gebied der geloofsleer. De geloofsleer is nog heden ten dage bij zeer veel vrome en kundige Christenen steeds gedrukt door de voorstellingen die niet aan de Heilige Schrift, maar aan de scholastieke godgeleerdheid der middeneeuwen ontleend zijn. Bepaaldelijk de betrekking tusschen God en mensch, tusschen het natuurlijke en het bovennatuurlijke, wordt nog veel te veel opgevat als een tweeheid tusschen welke geen verzoening is, als een dualisme op de belangrijkste punten. In de middeneeuwen toch was het leven der gemeente hoe langer hoe meer wereldsch geworden. Het geestelijke was niet in het leven der gemeente, maar daar naast, in de priesters en de kerkplechtigheden. In noodzakelijken samenhang met deze verontreiniging van het leven was ook de leer verbasterd. Want, gelijk wij reeds dikwerf opgemerkt hebben en nog gedurig zullen op te merken hebben, voor een klein deel wordt wel het leven door de leer beheerscht, maar toch voornamelijk de leer

door het leven. De leer is het gevolg, de vrucht, de verklaring van het leven. Zoo verkondigde dan in de middeneeuwen de kerkleer een God buiten de wereld, in strakke majesteit boven haar verheven. Deze werktuigelijke scheiding tusschen het geestelijke en het natuurlijke, tusschen God en de wereld, is wel door de Hervormers in beginsel bestreden, maar zij duurt toch nog veelszins, ook bij uitnemende Christenen, voort. Zij openbaart zich overal waar bij verschillende leerpunten sprake is van het uitgangspunt. Bij voorbeeld, van de leer der verkiezing of der menschelijke vrijheid sprekende, zal men zeggen: ga ik van God uit, zoo kom ik tot vernietiging van de menschelijke vrijheid; ga ik daarentegen van den mensch en zijn vrijheid uit, zoo hef ik de almacht en oneindigheid Gods op. Wat hebben wij op deze redeneering te andwoorden? Dit: gij klaagt, indien gij in den geloove zijt, zonder grond over deze tegenstrijdigheden. Zij komen daar van daan, dat gij God niet in Christus door den Heiligen Geest kent (in uw leerstelsel); dat gij uitgaat, of van een God die niet in Christus mensch is geworden, of van een mensch, die niet door den Heiligen Geest tot zijn ware bestemming in Christus gekomen is. Gij moet niet uitgaan van God noch van den mensch, beide in deze verkeerde opvatting beschouwd. Maar gij moet uitgaan van Christus den Godmensch, als dengene in wien Godheid en menschheid niet naast elkaar gesteld, niet in elkander opgelost, maar tot de ware eenheid gekomen zijn. Wij hebben van de verkeerdelijk zoogenaamde midden-partij gesproken. Welnu, niet van haar beginsel, of liever beginselloosheid, is de wezenlijke verzoening te wachten tusschen de tegenstrijdigheden die u bezwaren. Maar in gehoorzaamheid aan Gods Woord, naar de leiding des Heiligen Geestes die in de gemeente is, hebt gij deze verzoening te wachten van Hem die onze vrede is. Van Christus die de waarachtige Middelaar Gods en der

menschen is, niet alsof Hij tusschen beide stond, maar omdat Hij in waarheid tot beiden behoort, in de eenheid Zijner persoonlijkheid beide naturen vereenigt, en het eeuwig leven openbaart als historische verschijning, binnen de grenzen der menschelijke natuur. Want in Hem woont al de volheid Gods, en onder Hem moet alles weder tot één gebracht, onder één Hoofd saamgevoegd worden, beide wat in den hemel is en wat op de aarde is. Dit toch is de van God gestelde wijze om de raadselen der wereld op te lossen. De mensch is doel en kroon der wereldontwikkeling. Naar den mensch heen is alles geschapen, de voortgang der schepping doelt op hem; in hem is de schepping afgesloten, heeft haar eenheid en harmonie in hem. Daarom moet hij, de mensch, ook de mond der schepping zijn. De schepping looft God onbewust, worstelende om door haar vele raadselen heen er toe te komen om Gods eer te vertellen en Zijn werk te verkondigen. Doch de mensch moet deze roeping bewust vervullen; de lof, de verheerlijking Gods is het doel der schepping, en deze streving wordt bereikt in hem die de kroon der schepping is, in den mensch. Maar wederom is de mensch zelf een raadsel. Er is tegenspraak tusschen zijn aanleg en zijn levenstoestand, tusschen zijn idee en zijn werkelijkheid. Deze tegenspraak is opgelost in Christus, die het doel, de kroon des menschen is, gelijk de mensch het is van de schepping. Christus, het offer voor de zonden, en ter rechterhand Gods verhoogd, verwachtende Zijn volkomen zegepraal gelijk de gemeente Zijn wederkomst verwacht. En evenzoo is de mensch, in Christus, het doel Gods. God is de Drievuldige, God is de Liefde. Dat is, van eeuwigheid is in het wezen Gods de Zoon als de Geliefde, de Uitverkorene, en in Hem heeft God eeuwiglijk de menschheid verkoren. Het wezen Gods is, dat Hij is de God des verbonds, de God van Abraham Izaak en Jakob, die van eeuwigheid Zijn volk, en in

Zijn volk de menschheid, heeft liefgehad in den Zoon. Zoo is dan de Zoon, Gods en des menschen Zoon, het doel en de verklaring Gods, en tevens het doel en de verklaring der wereld en des menschen. Niet wij hebben Hem met onze wijsheid in het midden te stellen tot beginsel der verklaring van alle dingen: maar God heeft dat gedaan.

Zoo is dan God alléén in Christus kenbaar. God is de liefde. Hieruit volgt onmiddellijk de aard der kennisse Gods als een geestelijke, zedelijke. Niet de scherpte des verstands, de diepte der redeneering, alleen het door den Heiligen Geest gereinigd hart dringt tot God dóór. De kennis van God is geheel zedelijk van aard. God is de liefde: en alleen wie aan die liefde deel heeft ontvangen, wie uit God geboren is, die kent God.

Alleen voor het gereinigd hart is God te kennen. Onrein is de gevallen mensch van nature. Daarom wie met God in verbond zal treden, of wien voorts de erfzegen des bestaanden verbonds in de opvolging der geslachten zal ten deel vallen, die werd besneden, die wordt gedoopt, van de onreine natuur afgezonderd, tot hooger wijding bestemd en opgeleid. Dat hij die tot God nadert, noodzakelijk sterven moet aan het verontreinigd natuurlijk leven; dat de driemaal Heilige gezegd heeft: Mij zal geen mensch zien en leven, dat was niet een bekrompen Israëlitisch volksvooroordeel, maar een eeuwige waarheid. Wie niets daarvan in zijn binnenste ervaren heeft, die heeft den Heer nog nooit uit de verte aanschouwd, noch Zijn stem gehoord, noch Zijn gestalte gezien. Ik zag den Heere, zegt Jesaia, zittende op een hoogen en verheven troon, en Zijn zoomen vervullende den tempel. De Seraphim stonden boven Hem, en de een riep tot den ander, en zeide: heilig, heilig, heilig is de Heer der heirscharen; de gansche aarde is Zijner heerlijkheid vol. Toen zeide ik: wee mij, want ik verga, dewijl ik een man van onreine lippen ben, en ik woon in

het midden eens volks dat onrein van lippen is: want mijn oogen hebben den Koning, den Heer der heirscharen, gezien. Dit zeide Jesaia, toen hij des Zoons heerlijkheid zag, en van Hem sprak; den Zoon die gezegd heeft: zalig zijn de reinen van harte, want zij, en zij alleen, zullen God zien. Gods Woord, dat zijn de heilige profeten en getuigen; Zijn gestalte, dat is het heilig Sacrament; Zijn ongeschapen evenbeeld, dat is de Zoon; Zijn geschapen evenbeeld, dat is de mensch; en deze alle worden niet gezien dan dóór de dooding des zondigen vleesches heen. Daarom zullen al deze dingen eerst in de eeuwige heerlijkheid geheel vervuld zijn. Mij aangaande, zegt David, gij onderhoudt mij in mijn oprechtigheid; gij stelt mij voor Uw aangezicht in eeuwigheid. Gelijk des Heeren knechten onder den ouden dag boven alles verlangen eeuwiglijk in het huis Gods te verkeeren, om Zijn aangezicht te zien, zoo wordt het vervuld in de eeuwige heerlijkheid, als de voortgang geheel voltooid zal wezen, waarvan Paulus den Korinthiërs de aardsche trappen voorstelt, zeggende: wij die den Zoon kennen, worden door Zijn beeld, dat wij met ongedekt aangezicht aanschouwen, door den goddelijken glans, welke hen die daarop zien mogen, aan zich gelijk maakt, veranderd, opgevoerd van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest. En hoe met dit aanschouwen van den Heer in de eeuwige zaligheid ook het aanschouwen, doorgronden, genieten van de geheele verheerlijkte schepping, als van Gods klaarheid doorglansd, te zamen gaat, daarvan profeteert Augustinus in zijn "Godsstaat" met deze woorden: Of wel wij zullen met de oogen des verheerlijkten lichaams God alzóó zien, dat onze oogen in die zoo groote heerlijkheid iets aan den geest verwants hebben; hetgeen echter, zonder het getuigenis der H. Schrift, moeielijk, zoo niet onmogelijk is om met voorbeelden op te helderen. Of wel, wat gemakkelijker te begrijpen is, God zal ons zóó

bekend en zichtbaar zijn, dat Hij door ieder onzer aanschouwd wordt met den geest in het eigen binnenste, aanschouwd wordt door den een in den ander, aanschouwd wordt in Hem zelven, aanschouwd wordt in de nieuwe hemelen en de nieuwe aarde, en in alle schepselen die daarin zullen zijn; ja aanschouwd wordt ook door de lichamen in elk lichaam, wáár slechts de oogen des geestelijken lichaams met doordringenden blik zich heen richten.

In Jezus Christus is deze doodende, alle vleesch vernietigende heiligheid Gods als levenwekkende genade verschenen. Zullen wij dus nog weder op de vraag naar een bewijs voor het bestaan van God terugkomen, zoo zeggen wij dat voor de Gemeente die in den Zoon gelooft, de verschijning des Eengeborenen het groote heerlijke bewijs is hetwelk aan alle behoeften voldoet. Op de vraag des harten: toon ons den Vader! geeft Hij, en Hij alleen, het andwoord: die Mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien. In een "Gesprek over het bovenzinnelijk leven" laat Jakob Böhme den leerling vragen: hoe kan ik tot het bovenzinlijke leven komen, zoodat ik God zie en hoor spreken? en de leeraar andwoordt hem: als gij van het zinnen en het willen uwer eigenheid aflaat, dan wordt in u het eeuwige hooren, zien, spreken openbaar, en gij hoort en ziet God door u. Uw eigen hooren, willen en zien verhindert u, God te zien en te hooren. Met uw eigen wil breekt gij u van Gods willen af, en met uw eigen zien ziet gij slechts op uw willen; en uw willen verstopt u het gehoor met de zinlijkheid der aardsche natuurlijke dingen, en doet u ten gronde zinken en overschaduwt u met datgene wat gij begeert, opdat gij niet moogt tot het bovennatuurlijke, bovenzinlijke komen.

Zoo is het. Om Christus te zien, om den Vader in den Zoon te zien, daartoe is heiliging des geestes, vernieuwing des harten noodig. Maar heeft waarlijk de Heilige Geest

deze vernieuwing aanvankelijk bewerkt, heeft Hij ons den Vader in den Zoon doen zien en alzoo de drievuldige heerlijkheid Gods in het binnenste tot werkelijkheid gebracht, dan is met de kenbaarheid Gods op dezen grondslag ook de kenbaarheid van alle dingen gewonnen. Dan is God niet slechts een lichtpunt in het verborgen heiligdom des harten, van waar geen glans hoegenaamd zou uitgaan over hetgeen daar buiten ligt; een duister besef des gevoels, dat zich niet mag aanmatigen over de wereldwetenschap eenige uitspraak te doen. Dit, zagen wij reeds bladz. 217, is de moderne sentimentaliteit, zich in schuwheid tegenover de leer der opstanding bovenal openbarende. Gelijk het Schleiermacher voor den geest zweefde, toen hij hun die een gewaande "natuurlijke godsdienst" boven de positieve verheffen, in zijn boven reeds genoemde "*Redenen over de godsdienst*" toevoegde: "Bij u, wien de godsdienst op zichzelf eigenlijk iets hinderlijks is, heb ik het altijd zeer natuurlijk gevonden, als gij deze onderscheiding ten gunste der "natuurlijke godsdienst" maakt. Want hetgeen men zoo noemt, is gewoonlijk zoo afgeslepen, heeft zulke wijsgeerige en zedelijke manieren, dat het weinig van het wezenlijk karakter der godsdienst laat doorschemeren. Het weet zoo terughoudend te leven, zich te beperken en te schikken dat men het overal wel lijden mag. Daarentegen heeft elke positieve godsdienst zekere krachtige trekken en een zeer kennelijk geteekende gelaatsuitdrukking, zoodat zij bij elke beweging die zij maakt iedereen duidelijk laat zien wat zij eigenlijk is.... Wanneer gij er van roemt, dat de natuurlijke godsdienst haren aanhangeren meer vrijheid laat om zich naar eigen zin godsdienstig te ontwikkelen, zoo kan ik mij daarbij niets anders denken dan de vrijheid om ook onontwikkeld te blijven, de vrijheid van elke verzoeking om over 't geheel iets bepaalds te zijn, te gevoelen, te zien." Deze opvatting (voegen wij hier bij) spreekt dikwerf

minachtend van het geloof aan den duivel als aan het Perzisch dualisme ontleend; maar voor haar zelf is het leven Gods in het hart als een beperkte lichtwereld, waar de gansche rijkdom der wereldwetenschap, als een onmetelijke Ahriman, een gebied der duisternis, buiten ligt; omdat immers de godsdienst geen licht over de dingen dezer wereld zou geven, maar alle raadselen onopgelost aan de godsdienstlooze wetenschap over zou laten. Doch de Heere God zegt door Jesaia's mond, juist ter plaatse waar van den machtigen Perziaan, van Kores sprake is (Hoofdst. 45), wien de Almachtige heeft aangegord en bestuurd zonder dat hij het wist — juist dáár zegt God: Ik maak den vrede en schep het kwaad. Ik formeer het licht en schep de duisternis; dat is: in God zelf is geen duisternis, en waar Hij in het hart woont, daar is ook de tegenstelling tusschen licht en duisternis, het eeuwig raadsel der wijsbegeerte, in beginsel overwonnen, en de verklaring des heelals is in beginsel gegeven. Wel bewoont God een ontoegankelijk licht: dat licht, zegt Anselmus, aanschouw ik niet, omdat het mij te groot is; en toch, al wat ik zie, dat zie ik alleen door dit licht, gelijk het natuurlijk oog, wat het ziet, slechts in het licht der zon ziet. Want wat toch (om nog eens den grooten Redenaar over de godsdienst te laten spreken) wat toch is alle wetenschap, dan het zijn der dingen in u, in uw Rede; en wat is alle kunst en beschaving, dan uw zijn in de dingen, aan welke gij maat, vorm, orde geeft? En hoe kunnen beide in u tot leven gedijen, dan voor zoo ver de eeuwige eenheid van rede en natuur, het algemeen zijn van al het eindige in het Oneindige onmiddellijk in u leeft? Daarom zult gij elken waarlijk wetende ook godsdienstig vinden en vroom; en waar gij wetenschap ziet zonder godsdienst, gelooft daar vastelijk dat zij of slechts overgedragen en aangeleerd is, of wel zij is krank in zichzelve, zoo zij ook al niet zelf

tot dien ijdelen schijn behoort, die in het geheel geen weten is. Ja niet alleen de wetenschap, maar evenzeer elk ander terrein des levens wordt geadeld door deze gemeenschap met God. "Aan een heilige persoonlijkheid is alles vol beteekenis. Bij een erkenden priester der godsdienst heeft alles een gewijden zin. Zoo mogen zij dan haar wezen tot gelding brengen in al hun bewegingen; niets moge ook in de alledaagsche verhoudingen des levens verloren gaan van de uitdrukking eener vrome gezindheid. De heilige innigheid met welke zij alles behandelen, toone dat ook bij kleinigheden, over welke een ongewijd gemoed lichtzinnig heenglijdt, de muzijk van verheven gevoelens in hen klinkt. De majesteitelijke kalmte met welke zij het groote aan het kleine gelijk maken, bewijze dat zij alles op het onveranderlijke betrekken, en in alles op gelijke wijze de Godheid aanschouwen. De glimlachende vroolijkheid met welke zij langs elk spoor der vergankelijkheid voorbijgaan, openbare aan ieder hoe zij leven boven den tijd en boven de wereld. De geoefendste zelfverloochening toone aan, hoe veel zij reeds vernietigd hebben van de grenzen der persoonlijkheid. De steeds waakzame ontvanklijke zin, wien het zeldzaamste en het meest alledaagsche niet ontgaat, toone hoe onvermoeid zij de sporen der Godheid zoeken en Haar uitingen beluisteren. Als zóó hun geheele leven en elke beweging van hun inwendige en uitwendige gestalte een priesterlijk kunstwerk is, maakt wellicht deze stomme taal voor velen verstaanbaar wat binnen in hen woont. Maar niet tevreden met het wezen der godsdienst uit te drukken, moeten zij evenzeer haar valschen schijn vernietigen; daar zij met kinderlijke onbevangenheid en in den verheven eenvoud, die geen gevaar ziet en geen moed gelooft noodig te hebben, over alles heenstappen wat grove vooroordeelen en verfijnd bijgeloof met een onechten schijn van heiligheid overtogen hebben. Zorgeloos als het kind Herkules laten

zij zich door de slangen der schijnvrome lastering omsissen, welke zij even stil en kalm in een oogenblik kunnen verstikken. Aan deze heilige dienst mogen zij zich toewijden totdat betere tijden aanbreken, en ik acht dat gij eerbied hebben zult voor zulk een aansprakelooze waardigheid, en iets goeds van haar werking op de menschen verwachten.... Hebt gij iets verheveners gevonden op eenig ander gebied des menschelijken levens, of in eenige andere school der wijsheid, zoo deelt het met mij. Het mijne heb ik u gegeven."

Ziedaar dus, opdat wij dit vertoog besluiten, het duidelijkst bewijs voor het bestaan van God, namelijk de openbaring van het leven Zijner kinderen. Hun leven zelf is niet te zien: het is met Christus verborgen in God, en eerst als Hij wederkomt zal het voor aller oog zichtbaar zijn. Maar in zijn werkingen kan en moet het openbaar worden. Het wezen-zelf van het licht dat van Boven in de duisternis onzer harten levenwekkend geschenen heeft, blijft ondoorgrondelijk; maar schijnen moet dat licht voor de menschen opdat zij de vruchten zien en den Vader in de hemelen verheerlijken, en aan Zijn bestaan leeren gelooven. Het geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt; dat woord heeft ook dezen zin, dat die gehoopte, onzichtbare, eeuwige dingen, die anders als losse gedachten, als schoone maar ijle beelden aan de menschen ontzweven, dat die eeuwige wezenlijkheden in het geloof der kinderen Gods een vasten grond vinden om er op te rusten, gelijk de duif een steunsel zoekt voor het hol van haar voet. Zóó wordt het geloof ook voor de wereld een bewijs der zaken die men niet ziet. Van Israëls Oudsten staat in het boek der Handelingen geschreven dat zij, ziende de vrijmoedigheid der getuigen des Heeren, zich verwonderden, en kenden hen dat zij met Jezus geweest waren. Geen hooger eere kan ook ons te beurt vallen, dan dat

men ook aan ons, in onze mate, kenne dat wij met Jezus geweest zijn. En dit moet men, ook bij ons, aan onze vrijmoedigheid kunnen zien. Des menschen vrijheid, persoonlijkheid, waardigheid, wordt alleen door het Geloof gehandhaafd. De geschiedenis der menschelijke stelsels toont aan, dat — om wederom van het aan beide zijden hinkende rationalisme of de liberale midden-partij af te zien [1] — de consequente stelsels, het pantheïsme ter rechter, het materialisme ter linkerzijde, de vrijheid der wereld en die des menschen noodzakelijk vernietigen. Terwijl het bij den eersten oogopslag schijnt dat ontheffing aan de boeien, aan de allesomvattende omsluiting door de Almacht Gods, den mensch en de wereld zou vrijmaken, blijkt het bij nader inzien dat, integendeel, wie den persoonlijken God loochent, ook de vrijheid voor mensch en wereld loochenen moet. Terwijl de oppervlakkigheid der groote onnadenkende menigte met hare woordvoerders, de modernen, mede roept dat het Geloof en de Wetenschap met elkaar strijden, en dat alzoo het "denkende deel der menschheid" tegenover de geloovigen staat, toont ons een dieper onderzoek dat vrijheid en persoonlijkheid, d. i. de onmiddellijkste feiten van ons zelfbewustzijn, noodzakelijk tot God leiden; zoodat men dus God niet kan loochenen zonder aan den eisch der Mensch-

[1] Het liberalisme of conservatisme handhaaft de vrijheid alleen door willekeurig een halte te maken, waar men niet verder doorredeneren wil: dat is, door aan de vrijheid, op zekere hoogte harer ontwikkeling, een band op te leggen. Deze schijnbaar harde beschuldiging wordt, tegenover de zelfverdediging der conservatieven, onophoudelijk door de onweerlegbare geschiedenis gerechtvaardigd. Men denke b. v. aan de groote kerkelijke partij, de liberalen ter kerkvergadering van Constanz, waar juist deze mannen van het "juiste midden" (b. v. d'Ailly, Gerson e. a.) de bepaaldste vijanden van de "overdrijvende" Huss en Hieronymus van Praag zijn geweest. Voorts aan de maatregelen, ten onzent tegen de Afgescheidenen genomen, enz. enz.

heid, derhalve nog des te meer aan dien der wetenschap, te kort te doen. Zoo wordt dus des menschen persoonlijke waardigheid alleen door het Geloof gered. Maar ook evenzeer des menschen vrijheid en waardigheid tegenover den medemensch. Met andere woorden onze liefde; want liefde kan slechts dáár bestaan waar wij vrij en niet gedwongen tot anderen in betrekking staan: en het bestaan van waarachtige vrijheid moet zich bij den mensch, den beeldrager Gods, noodzakelijk in de beweging der liefde openbaren. Wij zagen hoe alleen bij erkenning van de heilige Drievuldigheid het wezen Gods inderdaad als liefde gekend wordt. Het is evenwel niet — wij achten noodig, daaraan te herinneren — het is niet door theoretische bespiegelingen over den aard der liefde (als zichzelf tot voorwerp hebbende, enz.) dat wij tot erkenning van de heilige Drievuldigheid gekomen zijn. Wij eeren dergelijke pogingen, ten allen tijde door de verhevenste en innigste geesten (b. v. oudtijds door Augustinus, in de middeneeuwen door Richard van St. Victor, in onzen tijd door Sartorius en anderen) aangewend. Maar zij komen ons echter bedenkelijk voor. De gevolgtrekking toch uit hetgeen wij menschen van de liefde kennen tot het wezen Gods, is gevaarlijk omdat de goddelijke, scheppende liefde een andere dan die des schepsels moet zijn. De liefde Gods is zelf-mededeeling, de onze is slechts overgave van onszelven tot zelfverloochening. Wij leven en sterven niet onszelven, en hebben bevoegdheid noch macht om onszelf geheel mede te deelen en dan toch nog daarbij in ons geheel te blijven, ons-zelf te blijven. Dit is uitsluitend en alleen Gode eigen, en juist daarin betoont zich Zijn liefde als heilige Almacht. Derhalve, niet van ons wezen uit durven wij tot het wezen Gods gevolgtrekkingen te maken, maar omgekeerd, ons wezen is ons, gelijk wij bladz. 279 aanduidden, eerst door geloovige erkenning van het wezen Gods

kenbaar en helder geworden. Ons wezen wordt ons in den geloove als liefde openbaar, en zoo leert de mensch verstaan dat hij eerst dan waarlijk Mensch is, wanneer hij, in de beperking die voor het schepsel noodzakelijk is, maar evenwel als navolger Gods, als geliefd kind, in de liefde wandelt. Zoo vervult de Gemeente des Heeren door de liefde de eigenlijke roeping des menschen, namelijk om het bestaan van God aan de wereld te bewijzen. Voor zoover, helaas! een groot gedeelte der menschheid nog niet tot de bestemming der menschheid is gekomen, nog niet tot de gemeente is toegetreden, nog aan de zijde der wereld tegenover de gemeente staat, heeft de gemeente dan ook aan dit gedeelte der "wereld" het bestaan van God en Zijn kenbaarheid in Jezus Christus, door de liefde (Joh. 17: 20—23) en door deze alléén te bewijzen. Men zegt dat de wereld aan den mensch het bestaan van God moet bewijzen, en hem Gods wezen doen kennen. Wij hebben gezien dat deze bewering slechts in zeer beperkten zin waarheid bevat, omdat de wereld, gelijk zij thans is, het bestaan en het wezen Gods voor den mensch evenzeer verbergt als ontdekt. Veeleer is het omgekeerde waar. Niet de wereld moet aan den mensch, maar de mensch moet aan de wereld het bestaan van God bewijzen en Zijn kenbaarheid staven. Dit toch is het zuchten der creatuur, dit zijn de geboortesmarten in welke zij klagend en hijgend naar de openbaring der kinderen Gods het hoofd opsteekt. Daarin bestaat dan 's menschen profetische, priesterlijke, koninklijke roeping: dit is zijn hoogste en edelste roem. Want zóó zegt de Heere: een wijze beroeme zich niet in zijn wijsheid, en de sterke beroeme zich niet in zijn sterkheid. Een rijke beroeme zich niet in zijn rijkdom. Maar die zich beroemt, beroeme zich hierin, dat hij verstaat, en Mij kent, dat Ik de Heere ben, doende weldadigheid, recht en gerechtigheid op aarde; want in die dingen heb Ik lust, spreekt de Heere.

IX.

DE GODDELIJKE HEERLIJKHEID EN DE SCHEPPINGS-GESCHIEDENIS.

Wij hebben de hoogste majesteit van het goddelijk Wezen daarin uitgedrukt gevonden (bladz. 275), dat God eeuwiglijk is en wordt tegelijk; dat Hij zijn eigen levensgrond, zijn eigen onderstelling is. Met andere woorden: dat God hetgeen Hij is, niet is door een boven Hem staand onveranderlijk noodlot, maar door eeuwige liefde, vrijheid, zelfvoortbrenging. Als zij tot deze heilige diepte beproeft te naderen, wordt onze gedachte aan God van zelf aanbidding van God; en ziedaar het beste bewijs voor de waarheid eener gedachte.

Van dit alles wordt door velen gezegd: hier zijn wellicht schoone, maar in elk geval onvruchtbare, bovennatuurlijke bespiegelingen. Met de praktijk van het eenvoudig christendom hebben ze niets gemeen. Ach! zocht men toch het wezen des geloofs in het leven, in plaats van in afgetrokken, onbegrijpelijke, onpraktische geheimenissen. Op het leven komt het aan.

Ja, amen! op het leven komt het aan, zeggen ook wij. Dat is: niet op de uitwendige verschijnselen, op de be-

tooningen van het leven, hoe gewichtig die ook zijn mogen, maar op het leven zelf. Gelijk nu het leven des geloovigen met Christus verborgen is in God, en wel zich in zijn werkingen openbaart, maar toch zelf eerst openbaar zal worden als de Heer zelf zal geopenbaard zijn, zoo is ook het leven Gods wel in de praktische gevolgtrekkingen op het gebied des geestelijken, zedelijken en stoffelijken levens voor ons opengelegd, maar zelf is het ons slechts voorwerp van aanbidding. Een aanbidding echter, die haar voorwerp eerbiedig aanschouwen, en ofschoon met stamelende lippen, beschrijven mag voor zoover het Hem behaagt zich kenbaar te maken. En gelijk het leven Gods in het hart Zijner kinderen slechts door ruw ongeloof kan beschuldigd worden van onpraktisch te zijn, daar het zich integendeel in geheele vernieuwing ook van het zichtbare leven des menschen werkzaam toont: zoo kan ook slechts ruw onverstand beweren, dat het aanschouwen en beschrijven van Gods majesteit voor ons geestelijk leven onvruchtbaar, slechts een onpraktische bespiegeling wezen zou.

Immers is integendeel het leven Gods de grond van alle geschapen leven. In alle geschapen leven nu is het zijn en het worden op elkaar volgende. Een leven ontstaat, en nu is het er. Maar verder ontwikkelt het zich, groeit voort en wordt ontplooid op den eenmaal gelegden grondslag, gelijk het kind zich tot mensch ontvouwt.

Zoo is zijn en worden in het geschapen leven op elkaar volgende, en toch ook weder in elkaar gevlochten; want het worden helpt het zijn om te voorschijn te komen, en het zijn is tot elke ontwikkeling van het worden de blijvende grondslag. Maar wat nu in het geschapen, eindig leven der schepselen grootendeels op elkaar volgende is, het een na het ander optreedt, dat is in het goddelijk, volmaakt, volstrekt, absoluut leven in elkan-

der en onafscheidelijk van elkaar. Het leven Gods is eeuwiglijk, tegelijk, zijnde en geworden, Vader en Zoon; en deze twee niet tegen elkaar overgesteld of van elkaar gescheiden, maar in de éénheid van Gods wezen, in den Heiligen Geest vereenigd. Geworden zeggen wij, niet geschapen: want de schepping is juist in en door den Zoon eerst mogelijk. Het schepsel is tot den Zoon geschapen, omdat het in Hem is geschapen. Het kan zich tegen dezen wil Gods, die deze bestemming in hem legt, vijandig stellen. Het kan zich aan dien wil onttrekken, gelijk Adam, of ook zich rechtstreeks daartegen verzetten, gelijk Satan gedaan heeft. Doch daarmede valt het van zijn bestemming af, tot welke God het geschapen heeft. Bijzonderlijk den mensch heeft Gods eeuwige gedachte, die zijn levensdoel en wezen bepaalt, uitverkoren in Christus vóór de grondlegging der wereld in den Zoon. En omdat er bij ons, gelijk wij zijn, tweespalt is tusschen ons werkelijk-zijn en dat van God gestelde doel, tusschen onze arme, zondige, bevlekte werkelijkheid en het heerlijk ideaal, een tweespalt die voor ons onoplosbaar is, een klove die wij niet kunnen overschrijden: zoo is de Zoon in dien voor ons onmogelijken strijd als Middelaar ingetreden, en neemt ons zóó als wij zijn, om ons te maken tot hetgeen wij wezen moeten. Wanneer echter de mensch dit niet wil: als hij den gang dien de Vader met hem houden wil, namelijk om hem te trekken tot den Zoon, in Wien hij gegrond en tot Wien hij bestemd is, — als de mensch dezen ontwikkelingsweg niet in wil slaan, maar den Vader buiten en zonder den Zoon wil hebben, dan verkracht hij zijn eigen wezen. Dan maakt hij in plaats van een ontwikkeling een terugwikkeling, in plaats van evolutie, revolutie. Hij verhindert de ontwikkeling, die in hem moest plaats grijpen naar Gods liefdeplan, en dringt zich dus aan Gods toorn op, daar hij de waarheid, zijn eigenlijke bestemming, door onge-

rechtigheid in zich ten onder houdt, van zich af houdt.

Wij ontzeggen ons hier de verdere aanduiding, hoe de heilige waarheid die wij behandelen, ten innigste met het maatschappelijk en zedelijk leven samenhangt. Slechts willen wij voorloopig tegenover den blaam van "onpraktische bespiegeling", welken het gewone "gezond verstand" tegen deze leer inbrengt, met een enkel woord aanduiden, dat haar recht verstand de grond van alle goede, haar ontkenning of misverstand de grond van alle verkeerde praktijk is.

Wanneer wij nu van deze beschouwing van het wezen Gods op zichzelve, tot de leer der schepping overgaan, zoo meent gewoonlijk ditzelfde "gezond verstand," dat daarmede dan nu het gebied van het voor allen begrijpelijke, eenvoudige wordt betreden. Want niets, zegt men, is duidelijker dan de voor een kind begrijpelijke waarheid dat God de wereld geschapen heeft. Maar gij die dit zegt, die wellicht meent, de waarheid dat God de wereld geschapen heeft, als voor den mensch ook zonder openbaring Gods begrijpelijk, buiten en boven die openbaring te mogen stellen, gij vergeet dat deze eenvoudige waarheid wel thans voor een kind op onze zondagscholen, maar in vroeger dagen niet voor het uitnemend genie van een Pythagoras en Plato, buiten het licht dier bijzondere openbaring, bereikbaar geweest is. De eeuwige levensbeweging in Gods wezen zelf, de drievuldige majesteit Gods kunnen wij uit de verte beseffen en aanbiddend vóór ons stellen. Maar hoe die eeuwige levensvolheid Gods zich naar buiten kan bewegen, hoe Hij een wereld scheppen kan, hoe de vrije daad der schepping in God mogelijk is, dat kunnen wij niet met onze gedachten bevatten. Want juist het persoonlijke dat zich in de vrije daad openbaart, is datgene wat zich niet begrijpen, niet met noodzakelijkheid der redeneerende gedachte uit iets anders afleiden laat (zie bladz.

267). Die vrijheid Gods is wel is waar geen willekeur, maar uitdrukking van Zijn eigen heilig wezen. Maar dat wezen zelf wordt slechts door de aansluiting des harten, door de aanbiddende liefde des geloofs gekend. Door het geloof, en daardoor alleen, verstaan wij dat de wereld door het Woord Gods is toebereid, en de zichtbare dingen uit het niet zichtbare voortgekomen zijn.

Doch deze heilige waarheid der schepping is in de Schrift ten nauwste met een andere waarheid verbonden, die een overgang tot haar vormt. Wij bedoelen datgene wat ons omtrent de goddelijke heerlijkheid geleerd wordt. Dit is een gebied, hetwelk voor velen nog met onbepaaldheid en schemering overdekt ligt; en van daar dat ook omtrent de schepping veel licht, hetwelk Gods Woord ons toch voorhoudt, en veel daaruit vloeiende vertroosting gemist wordt. Ook is dit punt, afgezien van overdenkingen van eenzame geleerden, wier stem niet gehoord werd, eerst in den laatsten tijd meer aan de opmerkzaamheid der gemeente aanbevolen geworden. Van dat licht dankbaar gebruik makende, handelen wij in dit vertoog over de goddelijke heerlijkheid in verband tot de schepping. [1]

---

[1] Vooral heb ik hier op het oog de werken van Philipp Friedrich Keerl, wiens hoofdwerk *der Mensch das Ebenbild Gottes* ik reeds bladz. 125 voorloopig genoemd heb. De uitgave van het tweede deel van dit schoone werk, die door zekere stoffelijke moeilijkheden gedrukt werd, is vooral door Hollandsche belangstelling en liefde tot wetenschappelijk Schriftonderzoek mogelijk gemaakt: namelijk door de bemoeiingen van Jhr. Mr. J. A. Singendonck te 's Hage, aan wien, gelijk aan den vrijheer von Hodenberg, den moedigen pleitbezorger van Hannovers's recht tegenover het Pruissisch geweld, de schrijver dit tweede deel dan ook dankbaar heeft opgedragen. Waar ik de scheppingsgeschiedenis naar Gen. 1 en 2 bespreek, geef ik grootendeels slechts een uittreksel uit het eerste deel van dit werk, met inachtneming van de wijzigingen, later door den schrijver in *Die Einheit der biblischen Urgeschichte*, ten opzichte van sommige belangrijke bijzonder-

God is licht, en gansch geen duisternis is in Hem. Hij bewoont een ontoegankelijk licht. Onder licht is te verstaan de kenbaarwording, de vorm waaronder het leven zich openbaart: licht is de verschijning des levens. Daarom is de heerlijkheid Gods voor het schepsel ontoegankelijk. Is dit nu ook zoo met de heerlijkheid des Zoons? Hij schrijft zich een eigen heerlijkheid toe, met de bede: verheerlijk Mij, o Vader! bij Uzelven, met de heerlijkheid die Ik bij U had eer de wereld was. En tevens verklaart Hij die heerlijkheid voor toegankelijk voor het schepsel, biddende: Vader, Ik wil dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn die Gij Mij gegeven hebt, opdat zij Mijn heerlijkheid mogen aanschouwen, die Gij Mij gegeven hebt, want Gij hebt mij liefgehad vóór de grondlegging der wereld. Uit deze laatste woorden blijkt dat de heerlijkheid des Zoons, gelijk ze als Zijn eigen en aan het schepsel mededeelbare heerlijkheid onderscheiden is van die des Vaders, daarenboven ook een ongeschapen, eeuwige heerlijkheid is. Zij is dus van de heerlijkheid des Vaders ter eener zijde en van de wereld ter andere zijde te onderscheiden. Zij is een midden-gebied, deelhebbende aan de goddelijke majesteit, want zij is ongeschapen; toegekeerd evenzeer tot de schepping, want geschapen wezens kunnen aan haar deel verkrijgen. Een gebied noemden wij haar. De Heer toch spreekt: waar Ik ben, daar wil Ik ook dat de Mijnen zul-

---

heden in zijn stelsel gemaakt. Moge deze mijne uiteenzetting dienen om tot de lezing van het werk zelf aan te sporen, waarin men alles wat hier min of meer nog onbewezen voorgesteld worden moest, door uitvoerige natuur- en uitlegkundige bewijsvoering gestaafd zal zien. Behalve dit werk verwijzen wij nog naar een vroeger geschrift van denzelfden vromen en geleerden Schriftonderzoeker, namelijk: *die Lehre des N. Test. von der Herrlichkeit Gottes.* Ook zonder juist alles evenzeer te beamen, zal men de schoonste vrucht voor de kennis van dit diepzinnig onderwerp aan Keerls uiteenzetting met ons dank weten. Met groot verlangen verbeiden wij het vervolg van zijn hoofdwerk.

len wezen; en Hij wijst daarmede op een sfeer die Hem omgeeft, die tot Hem behoort gelijk het lichaam tot de ziel, gelijk de natuur tot den geest. Van het deelgenootschap aan haar, dat ook voor den geloovige mogelijk is, spreekt ook Paulus, ons noemende mede-erfgenamen van Christus, zoo wij anders met Hem lijden, opdat wij ook met Hem verheerlijkt worden, en waar hij ons voorstelt als den beelde des Zoons gelijkvormig, en na het lijden met Hem ook heerschende met Hem. En van haar geestelijk-lichamelijken aard getuigt het geestelijk-lichamelijk lichaam, waarmede de verheerlijkte Christus in haar is ingegaan bij Zijn hemelvaart. Deze verheerlijkte lichamelijkheid is van onze gevallen, verdorven, der ijdelheid onderworpen lichamelijkheid dáárin onderscheiden, dat zij van alle stoffelijkheid, zwaarte, duisternis en onderworpenheid aan de verderving geheel vrij is. Zij is de volkomen wederkeerige doordringing van inhoud en vorm, van leven en licht: geen boei of bezwaring voor den geest, maar zijn volkomen tot alle dienst bereid werktuig. Verheerlijkte lichamelijkheid is een denkbeeld dat ons vreemd, wonderbaar, onmogelijk voor den geest te stellen toeschijnt. Doch dit is alleen van wege onzen val, door welken het natuurlijke ons onnatuurlijk voorkomt, en omgekeerd. Ééns als wij aan die heerlijkheid deelnemen, zullen wij op de lagere, gevallen, maar alsdan afgelegde lichamelijkheid als op het onnatuurlijke en dan Goddank! overwonnene terugzien. Niet zonder ruimte en zonder tijd zal die verheerlijkte lichamelijkheid wezen; doch het is een bestaanwijze, waarin de ruimte niet langer tegen het oneindige overstaat, noch de tijd tegenover het eeuwige, maar beide innig verbonden zijn.[1]

---

[1] Hem wien het moeilijk valt, zich in deze gedachte te vinden, of die er een verdere ontwikkeling van wenscht, dan wij hier in staat

Reeds menigmaal is in onze vorige vertoogen op de groote waarheid gewezen, dat al het zichtbare in het onzichtbare gegrond is. Het onzichtbare is de diepste achtergrond van al het geschapene (bladz. 28, 238 enz.), het ideale de bron waaruit het bestaan van al wat werkelijk is, voortvloeit. Hier nu moeten wij aan deze algemeene waarheid, die als zoodanig in het menschelijk geweten betuigd en door de uitnemendste geesten (b. v. Plato) ten allen tijde voorgevoeld werd, haar bepaald-christelijke volheid van beteekenis geven, gelijk alleen het Woord Gods ons die leert kennen.

Uitvoeriger dan in eenigen anderen brief spreekt de apostel Paulus in den brief aan de Colossensen over de goddelijke hoogheid van Christus. Waarschijnlijk omdat dwaalleeraars aldaar deze waarheid bestreden of verminkten, welke voor Paulus, krachtens zijn ervaring op den weg naar Damaskus, levenswaarheid geworden was. Dáár was hem Jezus verschenen als de Heer uit den hemel, en had in Zijn eenzelvigheid met den Jehova van het Oude Verbond hem Zijn eeuwigheid en Zijn scheppende betrekking tot de wereld getoond. Wat nu de Heilige Geest hem op grond van deze levenservaring had geleerd, door die ervaring verder te ontwikkelen en te verduidelijken, dat drukt Paulus in het eerste hoofdstuk van zijn brief aan de Colossensen aldus uit:

De Zoon der liefde is het Beeld des onzienlijken Gods, de eerstgeborene aller schepselen. Want in Hem is alles geschapen wat in de hemelen en wat op aarde is, het zienlijke en het onzienlijke, hetzij troonen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten: het is alles door Hem en tot Hem geschapen.

Hier spreekt Paulus van een tweevoudige schepping, één

---

zijn er aan te geven, verwijzen wij naar het klein doch rijk geschriftjen van Dr. F. Fabri, *Zeit und Ewigkeit*, ten vorigen jare verschenen.

in den Zoon, een door en tot Hem. De eerste, in Hem, duidt den grondslag, het eerste uitgangspunt, den aanvang aan: de volgende, door en tot Hem, geeft voortgang en einddoel te kennen.

Laat ons hier wèl onderscheiden. Er wordt niet gezegd, dat de Vader in den Zoon het raadsbesluit der verlossing heeft beraamd, noch dat in den Zoon de eeuwige Idee der wereld rust; maar er wordt gezegd dat in den Zoon alle dingen geschapen zijn, tot werkelijkheid geroepen. Deze eerste werkelijkheid echter, welke de wereld in den Zoon heeft van Godswege, is een oorspronkelijk zijn, een met betrekking tot de volgende schepping door en tot den Zoon prototypisch[1] bestaan. Dat is: deze eerste schepping legt als het ware den grondslag, stelt de grondbeginselen naar welke dan verder al het volgende wordt voortgezet en afgewerkt. In den Zoon is de schepping reeds daargesteld, dat is: de geheele volheid van leven, die met den voortgang des tijds in de schepping ontwikkeld wordt, is in Hem die vóór alle dingen is, ingewikkeld reeds voorhanden. Hij is in zichzelf het Begin der schepping Gods, gelijk Hij zich in de Apokalypse bekend maakt aan de Laodicensen, en gelijk de Wijsheid in het achtste hoofdstuk der Spreuken van zichzelf zegt: de Heere bezat mij in het beginsel Zijns wegs, vóór Zijne werken, van toen aan. De geheele werkelijkheid des heelals is in Hem onzichtbaar: door Hem wordt zij tot zichtbaarheid gebracht en tot haar doel geleid. Het raadsbesluit der schepping wordt in den Zoon niet opgevat, beraamd (dat is volstrektelijk den Vader alléén eigen) maar geopenbaard en uitgevoerd. Zoo is Christus van den eersten aanvang aan in de geschiedenis intredende. Hij is

---

[1] Prototype, de eerste type, gelijk de stempel door en naar welken iets afgedrukt wordt, prototype is in betrekking tot dat afdruksel.

de grond, daarom ook het doel, der schepping. Niet de idee der dingen ligt oorspronkelijk in Hem, maar de dingen zelf in beginsel. En toch is Hij zelf van de wereld onderscheiden, gelijk de mensch een mikrokosmos, een kleine wereld is in dien zin, dat in hem de geheele wereld haar toppunt bereikt, hij als het ware een uittreksel van de geheele wereld is. Even als nu de wereld in den mensch is, en toch de mensch van de wereld onderscheiden, zoo is in hoogere mate de hemelsche wereld in Christus en toch ook buiten Hem, als Zijn sfeer, de sfeer Zijner heerlijkheid. Of, om het nog met een andere vergelijking te verduidelijken: even als de gemeente in Christus is, en toch ook buiten Hem, van Hem onderscheiden, om als Zijn lichaam in de innigste verbindtenis met Hem te kunnen treden. De Zoon leidt de zichtbare wereld tot haar doel, hetwelk daarin bestaat, dat de onzichtbare, hoogere werkelijkheid in de zichtbare dingen tot volle klaarblijklijkheid komt, deze zichtbare wereld van de heerlijkheid geheel doorglansd en verheerlijkt, en haar alzoo het zegel der eeuwigheid ingedrukt wordt. Dan is het zuchten en smachten van het schepsel vervuld: dan is "de waarheid" verwerkelijkt. Waarheid duidt in Gods Woord steeds aan het vaste, onwankelbare, bovenzinnelijke, in tegenstelling met het stoffelijke, dat der ijdelheid en der wisseling onderworpen, dus onbetrouwbaar is. Het kenmerk der waarheid dus te zoeken in de overeenstemming met de stoffelijke werkelijkheid, die wij nu voor oogen hebben, dat is het betrekkelijke voor het volstrekte aanzien; want alleen het ideale, bovenzinnelijke, is de rechte wezenlijke waarheid.

Aldus vinden wij, zonder eenigszins tot Pantheïsme te vervallen en een blinde noodzakelijkheid bij de wereldschepping te doen voorzitten, toch een band tusschen God en de wereld, die van de schepping alle gedachte van willekeur, toevalligheid in de keuze Gods geheel verwijderd

houdt. Het zijn wezens- en levensgedachten Gods, die in de wereld door den Zoon tot werkelijkheid komen, gelijk de Psalmdichter zich zelfs niet ontziet, bij vermelding van de bergen, van een geboren-worden uit God te spreken.

Ziedaar dus de bepaaldheid, welke het algemeene denkbeeld "heerlijkheid" door de leer van Gods Woord omtrent de schepping ontvangt. Heerlijkheid is in het algemeen de uitwendig waarneembare vorm, waarin een persoon of zaak haar inwendig wezen, den rijkdom van hetgeen in haar is, waardiglijk naar buiten doet uitkomen. Gelijk Jozef aan zijn vader wil doen verkondigen al zijn heerlijkheid in Aegypte, of Nebukadnezar het groote Babel bouwt tot zijn heerlijkheid, of de koningen der aarde in het voorlaatste hoofdstuk der Apokalypse hun heerlijkheid in de stad Gods brengen. Alle aardsche heerlijkheid vergaat als de bloem des velds: doch die des Zoons, van welke Johannes getuigt dat Zijn discipelen haar hebben gezien en Hij ze te Kana openbaarde, deze heerlijkheid was eeuwig en goddelijk ook in de omhulling der aardsche knechtsgestalte.

De heerlijkheid des Zoons is door haar toegankelijkheid voor de wereld van die des Vaders onderscheiden. God heeft, als de Vader der heerlijkheid, haar in volstrekte vrijheid uit Zijn eigen wezen te voorschijn geroepen en tot grond der wereld gemaakt. Want Zijn heerlijkheid is het stralend Beeld, het afschijnsel van Zijn wezen. En deze heerlijkheid des Vaders is de heerlijkheid des Zoons, doch dan op zulk een wijze, dat zij voor het schepsel toegankelijk is. Indien wij met onze arme taal over deze hoogheilige dingen durven stamelen, zoo zeggen wij dat God, om aan schepselen het medegenot Zijner zaligheid te kunnen geven, den Zoon Zijner liefde tegelijk met Zijne heerlijkheid, d. i. van eeuwigheid uit zich doet voortkomen, en Hem tot Heer der heerlijkheid gesteld heeft. Daarom wordt

God evenzoo de Vader der heerlijkheid als de Vader van Jezus Christus genoemd.

Deze heerlijkheid, welke de Vader Hem gegeven heeft, is door den Zoon in Zijn aardsche vernedering niet afgelegd, maar slechts bedekt, omhuld, in het diepste heiligdom Zijner persoonlijkheid verborgen. Van dáár uit openbaarde Hij haar voor het ontvankelijk oog in Zijn wonderen, en liet haar ééns in zichtbaren glans, op den berg der verheerlijking, uitstralen naar buiten. Maar hoe kan het dan zijn, dat Hij in Zijn hoogepriesterlijke bede vraagt: verheerlijk Mij, Gij Vader! bij Uzelven, met de heerlijkheid die Ik bij U had, eer de wereld was — ? Hij vraagt hier de volkomen verheerlijking der knechtsgestalte, waarin Hij in het vleesch verkeerde, en welke tot de heerlijkheid die Hij eeuwiglijk bezat, in betrekking stond als de vorm tot het wezen, als het uitwendige tot het inwendige. Hoe Hij, de Zoon des menschen, met Zijn niet afgelegde, maar alleen bedekte, van haar glans ontledigde heerlijkheid, hier op aarde werkte, dat duidde Hij op verheven wijze aan met de woorden: Mijn Vader werkt tot nu toe, en Ik werk ook. Voorwaar voorwaar Ik zeg U, de Zoon kan niets van zichzelven doen, tenzij Hij den Vader dat zie doen: want zoo wat Die doet, datzelfde doet ook de Zoon desgelijks. Want de Vader heeft den Zoon lief, en toont Hem alles wat Hij doet, en Hij zal Hem nog grootere werken toonen dan deze. Wat is de zin van deze majesteitelijke betuiging? Wat zij voor het dagelijksche aardsche leven des Heilands beteekende, ligt voor de hand. Zij duidt aan, dat de Zoon ten allen tijde den Vader zich in al Zijn werken zag openbaren. Dat Hij de volkomen Profeet was, die de strekking van alle werken Gods begreep, die inzag waarhéén God wilde (bladz. 64) met al Zijn werken. Dat Hij alle werk Gods zich door den Vader als het ware als een taak zag voorgesteld, als een opgegeven werk, waar Hij, de

Zoon, in verlossende en reinigende werkzaamheid de eigenlijke voltooiing aan moest geven, of er de eigenlijke bedoeling, de grondgedachte des Vaders die er in lag, uit moest doen te voorschijn treden. Een ziener heeft tijdelijk gezichten, die hem getoond worden gelijk aan Johannes op Patmos. Voor Christus daarentegen is de geheele natuur, de gansche geschiedenis, al wat Hij rondom zich ziet, een vingerwijzing Gods, die Hij verstaat, niet nu en dan oogenblikkelijk, in voorbijgaand opgeheven-worden tot hooger besef, maar ten allen tijde. Deze heerlijke geestgesteldheid nu heeft haar grond in Zijn één-zijn met den Vader, gelijk elke zedelijke toestand in elken mensch, en ook in Jezus Christus, uit zijn wezen, dat den diepsten grond van alle verschijnselen uitmaakt, te verklaren is. Wat beteekenen dan, in dezen dieperen zin, de woorden des Heeren: de Zoon doet niets dan wat Hij den Vader ziet doen? De Vader werkt voortdurend, in Zijn heerlijkheid. De Zoon werkt ook, maar niet onafhankelijk: neen, Zijn werken is geheel en al op de aanschouwing van des Vaders werken gebouwd, daarmede overeenkomende, daarvan de afdruk, de uitlegging; gelijk Johannes van Hem zegt: niemand heeft ooit God gezien, maar de eengeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, heeft Hem ons verklaard, uitgelegd, niet slechts door woorden maar in al Zijn doen en laten. Want Hij ziet den Vader werken. Dat is niet een moeitevol leeren-kennen langs den weg eener verstandelijke en zedelijke toenadering slechts; ook dit ligt er in opgesloten, maar de eigenlijke aard van dit "zien" is het geestelijk aanschouwen, de volkomenheid van die aanschouwing in welke ook bij ons het voltooien van de taak des levens bestaat, naar het Schriftwoord: die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, heeft het eeuwige leven.

Het is ook niet slechts tot den tijd van de aardsche vernedering des Zoons beperkt; want in denzelfden samenhang

dezer woorden betrekt Hij, eenige verzen verder, ook het oordeel, dat Hem de Vader gegeven heeft, daar onder; en om dat oordeel aan het eind der dagen te kunnen wijzen, moet de Zoon ook na Zijn verhooging al wat de Vader doet, op dezelfde wijze aanschouwd hebben, al is het in hooger majesteit. Alzoo, de Vader werkt alle dingen prototypisch, gelijk wij zeiden, in Zijn eigen heerlijkheid, voortdurend. En de Zoon, dezen wil des Vaders aanschouwende, voltrekt hem in elk gebied der schepping, bepaaldelijk op deze aarde. De Vader "zal Hem nog grootere werken toonen dan deze," zoo sprak Hij en gaf dus te kennen, dat op het oogenblik waarin Hij dit sprak, deze grootere werken nog niet door den Vader in de heerlijkheid waren nedergelegd. Daarom zegt de Heer te Kana, op de aansporing Zijner moeder om nu te helpen in de verlegenheid om wijn: mijne ure is nog niet gekomen. En aan Zijn broeders andwoordt Hij: Ik ga nog niet op tot het feest, want mijn tijd is nog niet vervuld. En bij Lazarus graf dankt Hij den Vader, die Hem gehoord heeft, ja die Hem altijd hoort. Daarom ook wist de Zoon, naar Zijn eigen uitdrukkelijke betuiging, de ure van het laatste gericht niet, omdat de Vader deze bepaling in Zijn eigen macht gesteld heeft. Dit zien van des Vaders doen is niets anders dan de hoogste uitdrukking van die verheven wetenschap, die hoogere kennis welke, zonder hier op aarde reeds alwetendheid te zijn, toch aan Zijn gansche leven die geheel éénige majesteit geeft, van welke iedere bladzijde der evangelieverhalen ons getuigt. Want Hij heeft, gelijk wij zeiden, Zijn heerlijkheid niet afgelegd hier beneden, maar die slechts bedekt, zich van haar glans ontledigd, deze heilige kern in de omhulling der knechtsgestalte verborgen.

Voornamelijk in Zijn wonderen openbaarde Hij hier op aarde deze heerlijkheid; gelijk bij de bruiloft te Kana, het éérste en daarom het typische wonder waarin de toe-

komstige Bruiloft des Lams is aangeduid, met opzettelijken nadruk vermeld wordt. Maar voorts, wij merkten het reeds op en gaan het nu verder ontwikkelen, de heerlijkheid des Zoons, in onderscheiding van die des Vaders, welke volstrekt voor het schepsel onzienlijk en onmededeelbaar is, de heerlijkheid des Zoons is mededeelbaar aan de schepping. Deze onderscheiding nemen wij aan op grond van de Schrift. Maar zij is ons even onbegrijpelijk voor het eindig verstand, als de eenswezendheid van den Zoon met den Vader zelven, die toch evenmin onderscheiding van beider wezen buitensluit. Naar overeenkomst met dit laatste mysterie zeggen wij, dat de heerlijkheid des Zoons niets anders kan zijn dan de heerlijkheid des Vaders, doch op zulk een wijze, dat zij voor het schepsel toegankelijk is geworden. Daarom spreekt Paulus tot de Efeziers van den God onzes Heeren Jezus Christus, van den Vader der heerlijkheid. Haar bezit de Zoon als van God gestelde Koning, en zegt zoowel dat Hij zal komen in de heerlijkheid Zijns Vaders, als dat Hij zal komen in Zijn heerlijkheid, gelijk eveneens Petrus betuigt, dat de God aller genade ons geroepen heeft tot Zijn eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus.

Den Zoon is deze heerlijkheid van den Vader gegeven, gelijk het Hem van den Vader gegeven is, het leven te hebben in Zichzelven. Op welke wijze is Hem dan die heerlijkheid gegeven? Allereerst in de gave, de eeuwige gave der Zijnen, wier wezen in het Zijne gegrond is. Even als de heerlijkheid zelve, is ook haar schoonste sieraad, namelijk de geloovigen, den Zoon gegeven: dat is, niet slechts in den raad Gods verkoren, maar ook in Christus geschapen. Gelijk in den Psalm wordt getuigd, dat Gods oogen onzen eersten aanvang en kiem hebben aanschouwd en een Jeremia van God gekend is vóór zijn vorming in den moederlijken schoot, zoo zijn eveneens allen die naar Gods eeuwig voornemen geroepen zijn, ook te voren van

God gekend, in die werkzame kennis, die een worden met zich brengt. Zij zijn geschreven in het boek des levens des Lams, dat is, in Zijn heerlijkheid mede ingevoegd; daarom gasten en vreemdelingen op aarde, wachtende op de stad die fundamenten heeft. Ons burgerschap is in de hemelen, niet alleen omdat wij die eenmaal zullen beërven, niet slechts omdat wij hemelsgezind zijn, maar omdat wij der hemelsche heerlijkheid van den eersten aanvang af toebehooren, omdat zij in ons is de verborgen, maar in den strijd der heiliging steeds meer en meer te voorschijn tredende grond onzes nieuwen geestelijken levens. Over deze verrukkelijke waarheid der eeuwige verkiezing kunnen wij hier nog niet in den breede handelen, gelijk wij later hopen te doen. Hier stellen wij slechts voorop, dat de Zoon is de Heer der heerlijkheid, omdat Hij haar volkomen doorziet en beheerscht, gelijk Hij tot haar openbaring in de Zijnen den grond gelegd heeft door Zijn offerande, en dat werk voltooien zal met de oprichting van Zijn koninkrijk; en dat Hij dáárom wegens deze innige oorspronkelijke betrekking tot de Zijnen, niet de engelen maar de menschen, het zaad Abrahams, aanneemt. Het is nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen; maar dit is zeker, dat wij reeds inwendig, in kiem, bezitten moeten wat het einde der ontwikkeling te voorschijn brengen zal, gelijk dan ook inderdaad, wie in den Zoon gelooft, het eeuwige leven heeft.

Deze aan de schepping toegekeerde heerlijkheid des Zoons bevat alles in zich, wat de Vader in Zijn ontoegankelijk licht bezit. In Hem toch woont de gansche volheid der Godheid lichamelijk. Lichamelijk, dat ziet niet op Zijn aardsch bestaan slechts, maar de Zoon wordt in die uitspraak beschouwd in de geheelheid van Zijn Wezen, gelijk Hij op aarde vernederd is geweest doch weder verhoogd is om terug te ontvangen wat Hij vroeger bezeten had. Lichamelijk, dat is: geestelijk-lichamelijk, met die hoogere

lichamelijkheid, die de grond en daarom tevens het doel van de ontwikkeling der gansche schepping is. Want ook de schepping kon geen verheerlijking tot haar doel hebben, indien het einde dezer ontwikkeling niet reeds als kiem in haar eersten aanvang gelegd ware. Zóó wordt Gods onzichtbaar wezen, Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, uit de schepselen verstaan en doorzien.

Maar op welke wijze brengt de Zoon de wereld, krachtens dezen in haar gelegden aanleg, tot ontwikkeling? Hoe doet Zijn regeering deze levenskiemen in haar tot ontplooiing komen? Naar de Schrift belijdt en betuigt de gemeente, dat zulks geschiedt door den Heiligen Geest. De verhouding van den Heiligen Geest tot den Vader en den Zoon is naar de Schrift een dienende, een afhankelijke betrekking. De Zoon, door Wien de Vader alle dingen regeert, geeft en zendt den Heiligen Geest. Gelijk de Zoon den Vader verklaart en verheerlijkt, alzoo de Geest den Zoon. In den Heiligen Geest is Christus, naar Zijn belofte, zelf tot Zijn discipelen gekomen. De Geest is het levensbeginsel des Zoons, en toch is er een onderscheid tusschen beider wezen. Het is hoogst moeilijk aan te duiden, en wij hebben wel te bedenken dat wij met onze beschouwingen geheel tot het geopenbaarde bepaald blijven, zonder een uitspraak over het wezen des Heiligen Geestes op zichzelf in Zijn betrekking tot het drievuldig Wezen Gods te wagen. In deze beperking onzer gedachte zeggen wij dat, even als de heerlijkheid des Zoons aan het geschapene toegekeerd is, zoo ook de Geest een werkzaamheid heeft, die in dienende betrekking tot den Zoon en den Vader zich stellende, Hem, den Geest, met het geschapene verbindt. Terwijl toch Gode alle Zijn werken van eeuwigheid bekend zijn, schrijft echter Paulus aan de Korinthiërs, dat de Geest alle dingen onderzoekt, ook de diepten Gods. Naarmate God alle dingen in Zijn heerlijk-

heid tot stand brengt, en de Zoon ze daarin ziet, den Vader deze dingen ziet doen, naar die mate en in dien voortgang doorzoekt ze de Geest, en door Hem kunnen wij dan de dingen weten die ons van God geschonken zijn.

Op welke wijze nu de Heilige Geest in de schepping werkt, en zich bovenal met de kroon der schepping, den mensch, in betrekking stelt om in hem den Zoon te verklaren en te verheerlijken, dat wordt ons eenigszins nader in de schaarsche, geheimzinnige maar kostbare aanduidingen der Heilige Schrift omtrent de zeven Geesten Gods uit de verte getoond. In den Zoon is het leven Gods: Hem is van den Vader gegeven, het leven te hebben in zichzelven. In Zijn heerlijkheid is het licht; want het licht is ten allen tijde de verschijning van het leven, de vorm waaronder het leven zich openbaart. Dit licht is de weerglans van het leven Gods: God wordt de Vader der lichten, de Vader der Geesten genoemd. De Zoon nu, in Wien de volheid der Godheid lichamelijk woont, is degene die "de zeven Geesten heeft." Het is opmerkelijk, dat in de Openbaring van Johannes, waar de vier dieren en de vier-en-twintig ouderlingen het Lam aanbidden, deze zeven Geesten niet mede aanbidden, maar ons van Hunnentwege even als van wege den Vader en den Zoon, genade en vrede toegewenscht wordt.[1]

De Heilige Geest, in betrekking tot het goddelijk Wezen beschouwd, is één: der schepping toegekeerd om die met het leven des Zoons te doordringen, verdeelt, openbaart Hij zich in zeven van elkaar onafscheidbare, in en met elkaar werkende krachten. Heeft toch alles wat God schept, leven in zich; is alles wat van God uitgaat, bezield, zoo moet dit van de sfeer der heerlijkheid wel in

---

[1] Het spotbeeld, de parodie van de zeven Geesten zijn de zeven hoofden van het Beest in de latere hoofdstukken.

de allerhoogste mate gelden. Een onvergelijkelijk heerlijk lichtleven vervult haar, door geen duisternis of schaduw van omkeering beneveld. Deze lichtheerlijkheid is niet zonder lichamelijkheid; de glans van dat licht stelt zich als zevenvoudig gebroken vóór. Met het oog dáárop wordt ook God de "Vader der lichten" genoemd. Een zekere achtergrond, de oorzaak van die straalbreking, is dus in deze zevenvoudigheid van in elkaar gevlochten werkingen tot één heerlijk lichtleven opgelost. Gelijk de Geest in het algemeen in betrekking staat tot de ziel, daar de ziel het leven in zijn verhouding tot het stoffelijke, lichamelijke voorstelt, zoo staat de Geest van Jezus Christus tot de zeven Geesten, die als het ware Zijn geestelijke lichamelijkheid vormen, door welke Hij de geheele schepping draagt, beheerscht en bezielt met het woord Zijner kracht. Deze zeven Geesten, elders in de Openbaring van Johannes als zeven brandende fakkelen vóór den troon gesteld, kunnen dus niet als geschapen krachten beschouwd worden. Het zijn ongeschapen Lichten, welke leven en licht mededeelen, in onmiddellijke betrekking staande tot den boven de schepping verheven troon Gods en het Lam. Uit het getal Gods, drie, en der wereld, vier, samengesteld, duidt hun zevental reeds aan dat zij tot de schepping in bijzondere betrekking staan, als de zeven oogen des Lams, uitgezonden in alle landen; als de oogen des Heeren, de gansche aarde doorloopende. Zij zijn het organisme der heerlijkheid, de eenheid waarin alle leden innig met elkaar verbonden zijn, of wel de omvang, de omtrek der heerlijkheid welke in den Troonende, in Christus den Heer, haar middelpunt heeft. Zoo is, waar de afgetrokken wetenschap niets dan doode krachten ziet, in hemel en op aarde en dóór de verste deelen van de geschapene, stoffelijke en geestelijke wereld heen alles met levenskrachten Gods vervuld, alles doorademd van Zijn almachtige, heilige, genadige werking die van de heerlijkheid uit-

gaat en tot haar terugleidt. Zeven is eveneens het getal der in zichzelf afgeslotene, tot zichzelf terugkeerende heiligheid. Aldus is ook de diepzinnige aanduiding te verstaan, ons in de "zeven donderslagen", tusschen de zesde en de zevende bazuin in de Apokalypse, in aansluiting aan den 29sten Psalm gegeven. In dien Psalm toch is tot zevenmaal toe sprake van de donderstem des Heeren die door de schepping henengaat, om wier wille de sterken Hem eere moeten geven en door welke Hij, ten slotte, Zijn volk met heil en vrede zegent en als Koning en Rechter erkend wordt. Dit zijn slechts schemerende aanduidingen, gelijk aan het driemaal heilig van Jezaia's visioen in zijn zesde hoofdstuk, en dergelijke wenken ook elders gegeven. Duidelijker nogtans komt de beteekenis van het zevental ons voor oogen bij de geschiedenis der schepping. In zes dagen heeft God de aarde met het tot haar behoorend planeten-stelsel geordend, in een zin dien wij straks uitvoeriger ophelderen; maar ten zevenden dage rustte Hij. Tot die rust zou ook de mensch, die op den zesden dag geschapen werd, hebben mogen ingaan, indien hij de verwantschap met God, die hem bij den aanvang van zijn bestaan was gegeven, had bewaard, gehandhaafd en zich tot persoonlijk eigendom had gemaakt. Ook het Paradijs zou dan met hem verder verheerlijkt en tot een bron van zegen voor de geheele aarde geworden zijn; gelijk de verrezen Heiland Zijn discipelen aanblies en hun aanvankelijk den Heiligen Geest mededeelde, wiens volheid zij eerst later ontvangen konden na in bidden en smeeken te hebben volhard. Zoo kan het ons duidelijk worden, hoe dezelfde Geest die in de natuur het leven schept en onderhoudt, ook in den mensch het geestelijk leven wekt. Over de wateren zweeft de Geest en leidt en kweekt in zesvoudige werkzaamheid, gelijk wij zien zullen, de schepping steeds hooger op, maar in den mensch bereikt Hij eerst Zijn doel. Van die schepping is

de mensch (reeds vroeger merkten wij het op) als het ware de samenvatting. Als mikrokosmos, kort begrip van de wereld, vereenigt hij al haar krachten in zich. Zoo was hij van God geschapen. En had hij Gode gehoorzaamd en de verzoeking overwonnen, hij zou den Geest der heerlijkheid als bekrooning op zijn welvolbrachten strijd ontvangen hebben. Zoo werkt dan de Geest in zijn zesvoudige werkzaamheid, als Geest der wijsheid en des verstands, des raads en der sterkte, der kennis en der vreeze des Heeren, in wijzen, kunstenaars, helden, richters. Maar als Geest der heerlijkheid "was Hij er nog niet" in het Oude Verbond, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was. Tot de gemeente des Nieuwen Verbonds eerst kan gezegd worden: gij hebt niet ontvangen den Geest der dienstbaarheid, om wederom te vreezen, maar den Geest der aanneming tot kinderen. Want onder het Oude Verbond kon de Geest nog niet tot vrijheid leiden, maar hield de vromen nog binnen de perken der heilige "vreeze". De zevenvoudige Geest, of de Geest in zijn geheelheid is de Geest der heerlijkheid. Maar de zes Geesten behooren nog tot het onvrije natuur-leven, en zijn de grondslag, op welken de werking van den Geest der heerlijkheid gebouwd wordt.

Met dien Geest, en met den Heer der heerlijkheid heeft onze beschouwing bovenal te doen. De Heer der heerlijkheid staat met allen die Hem de Vader gegeven heeft, in de nauwste en innigste persoonlijke betrekking. Daarom kan Hij alleen, en geen engel of geschapen wezen, hoe hoog ook verheven, de kiemen van het koninkrijk Gods in de geschiedenis inleggen en tot werkelijkheid brengen. En daarom moest Hij vleesch worden en tot ons afdalen in onze vernedering. Hij moest vleesch worden, omdat Zijn gemeente zoo onafscheidelijk tot Hem behoort als het lichaam tot de ziel. Den Zoon is oorspronkelijk, van eeuwigheid, de heerlijkheid gegeven. Hij bezat haar als de Zoon der

liefde. Maar dit recht werd door den Satan betwijfeld, bestreden;[1] en zoo moest Hij Zijn aanspraak op deze heerlijkheid wettigen door Zijn vernedering tot de knechtsgestalte. Langs den weg des lijdens en der vernedering moest Hij verdienen wat Hij oorspronkelijk bezat, en het ook voor de menschen, die alle gezondigd hebben en de heerlijkheid Gods derven, weder toegankelijk maken.

Want ja, tot het deelgenootschap aan deze heerlijkheid zijn wij bestemd. Doch laat ons wèl onderscheiden. Heerlijkheid is iets dat uitsluitend Gode toebehoort: ons schepselen kan slechts verheerlijking ten deel vallen. Verheerlijking is er, wanneer het aardsche leven van den geest doordrongen, vernieuwd is. Daarom is zij het eigenlijk doel van het schepsel; de schepping is er op aangelegd, om van den Geest geheel doordrongen, dus verheerlijkt te worden. Maar heerlijkheid is er, wanneer God verschijnt en zich kenbaar maakt. Verheerlijking is als het ware een beweging van beneden naar boven; het stoffelijke streeft naar boven om hoe langer hoe meer geestelijk te worden, totdat het werkelijk geheel geestelijk, dus verheerlijkt geworden is. Maar heerlijkheid is, omgekeerd, een beweging van boven naar beneden. God daalt als het ware tot zichtbaarheid neder, om zich kenbaar te maken voor het schepsel. Wij weten dat zulks alleen in Christus mogelijk is. Eens worden, met den mensch, deze hemelen en deze aarde verheerlijkt, na den vuurgloed der gerichten, door welke zij zullen hebben heen te gaan. Dan zal er verheerlijking zijn, maar nog geen heerlijkheid. Doch ook deze zal komen. Het nieuw Jeruzalem daalt neder op de verheerlijkte aarde. Ziedaar de heerlijkheid. Die stad heeft geen zon of maan noodig: want de heerlijkheid Gods verlicht haar, en het Lam is hare kaars. De heerlijkheid ingedaald in de schep-

[1] Een bewering welke wij later uitvoeriger hopen te staven.

ping! dat is: het wezen der dingen saamgevoegd met de verschijning: het eeuwige met het tijdelijke gehuwd. In deze wereld der verschijnselen tracht onze geest door het denken op te klimmen tot het wezen der dingen. Maar slechts begrippen, gedachten bereiken wij daarmede, en niet het werkelijk wezen. Dit verrukkelijk voorrecht, van het werkelijk wezen der dingen te kennen en te bezitten, deze zaligheid wordt slechts bereikt als de Heer zelf tot ons afdaalt, gelijk ons beloofd is in het gezicht der heerlijke Toekomst. Alsdan zullen wij uit dit droomleven tot de ware werkelijkheid ontwaken, en Zijn aangezicht aanschouwen in gerechtigheid, en van Zijn goddelijk Beeld verzadigd worden.

In Christus en met Hem zullen wij mededeel aan het genot der heerlijkheid ontvangen. Wij verheerlijkt, Hij Zijn heerlijkheid voor ons opensluitende en ons ontvangende in het Jeruzalem dat boven is, onzer aller Moeder. Reeds hier genieten wij daarvan den aanvang, en worden der goddelijke natuur deelachtig door het geloof, ja met Christus in den hemel gezet. Maar eerst bij onze verheerlijking wordt dit voltooid. Ons Hoofd is ingegaan in den hemel, boven de hemelen, in het allerheiligste, den eigenlijken Hemel waarvan het hemelsch Paradijs het middelpunt is. Deze hemel is boven den vaste-sterren-hemel, als het ware de spits, het hoogtepunt van al het geschapene en toch zelf ongeschapen: want dáár is de heerlijkheid des Zoons, die Hij terug ontving na lijden en vernedering, en waar Hij wil dat de gegevenen des Vaders zullen bij Hem wezen, om Zijn heerlijkheid te aanschouwen.

Gelijk de vrede Gods, dien Zijn kinderen ontvangen, zoo gaat ook deze heerlijkheid, van welke wij in zwakke woorden stamelden, alle verstand te boven. Onze aan het eindige en zichtbare gebonden gedachten bereiken haar niet of slechts zeer gebrekkig en aanvankelijk. Maar in de schoonste gevolgtrekkingen is deze waarheid niettemin

rijk. Bepaaldelijk in verband tot de leer der schepping.

Het valt toch in het oog dat het wezen Gods, en de liefde, de onuitsprekelijke liefde die het nietig schepsel in Christus tot deelgenootschap aan Zijn heerlijkheid bestemt, door deze leer in het duidelijkste licht gesteld worden. En ook het schepsel blijkt daaruit niet slechts nietig te zijn en vergankelijk, maar evenzeer in Christus tot heerlijkheid geroepen, ja van eeuwigheid af in de heerlijkheid gegrond. Wij hebben gezien hoe groote beteekenis er ligt in de, ja, op grond der Schrift doorgaans bij de geloovigen erkende, maar toch veelal ongebruikt ledig staande waarheid van de schepping aller dingen in en door den Zoon. Op deze leer, bijzonder gelijk ze door Paulus in het bekende woord aan de gemeente te Colosse verkondigd werd, richtten wij onze aandacht. Zij zal ook de grondslag van onze nu volgende ontwikkeling der scheppingswaarheid en scheppingsgeschiedenis zijn. In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door Hem den Logos, gemaakt, en zonder Hem is geen ding gemaakt, dat gemaakt is. In Hem was leven, en het leven was het licht der menschen. Het Woord, niet een onpersoonlijk, afgetrokken denkbeeld, wereldplan, maar de persoonlijke grond, het levensbeginsel der wereld, is dus ook de grond van de vatbaarheid der wereld om verlost en verheerlijkt te worden. Welken Hij gesteld heeft tot een erfgenaam van alles, door Wien Hij ook de werelden gemaakt heeft — met die woorden geeft de Apostolische betuiging te kennen, dat alle dingen die bestaan krachtens hun eersten oorsprong in den Zoon er op aangelegd zijn, er toe bestemd zijn om Hem ook eens tot erfenis toegebracht te worden. Zoo is het dan niet een afgetrokken willekeurig besluit, waardoor God de wereld heeft te voorschijn geroepen, maar de schepping heeft een eeuwigen

grond, zij drukt geen toevalligheid, neen Gods wezen uit; zij draagt de sporen van den Logos in zich, zij is redelijk en evenzeer uit noodzakelijkheid als uit vrije eeuwige liefde geboren. De scheppingsdaad Gods is eensdeels boventijdelijk, eeuwig, andersdeels evenzeer het begin-zelf van den tijd. De tijd is iets werkelijks, niet een bloote gedachtenvorm, maar de werkelijk op elkaar volgende beweging der geschapen dingen. De eeuwigheid is een eeuwig heden, waarin zich alles wat in den tijd achtereenvolgens uitgebreid wordt, als in één te zamen trekt. Niet zóó hebben wij het ons vóór te stellen, dat de eeuwigheid slechts een zeer lange, begin en einde ontberende tijd zou wezen, en de tijd daartegenover slechts door meerdere kortheid van het eeuwige onderscheiden. Neen, de eeuwigheid is als het goddelijke, scheppende, van het tijdelijke, geschapene, onderscheiden; en tusschen beide zou geen overgang zijn, ware er niet de Zoon met Zijn der schepping toegekeerde, de schepping grondvestende heerlijkheid. In dichterlijke aanduiding stelt het achtste hoofdstuk der Spreuken ons vóór, hoe dezelfde Wijsheid die de wereld ordent en regeert, ook van den aanvang af de grond harer schepping was. De Heere bezat mij, de Wijsheid, in het beginsel Zijns wegs, vóór Zijn werken, van toen aan. Ik ben van eeuwigheid af gezalfd geweest, van den aanvang, van de oudheden der aarde aan. Ik was geboren, als de afgronden nog niet waren, als er nog geen fonteinen waren, zwaar van water: aleer de bergen ingevest waren, vóór de heuvelen was Ik geboren. Hij had de aarde nog niet gemaakt, noch de velden, noch den aanvang van de stofjes der wereld. Toen Hij de hemelen bereidde, was Ik dáár: toen Hij een cirkel over het vlakke des afgronds beschreef: toen Hij de opperwolken van boven vestigde, toen Hij de fonteinen des afgronds vastmaakte: toen Hij der zee haar perk zette, opdat de wateren Zijn bevel niet zouden overtreden: toen Hij de

grondvesten der aarde stelde, toen was Ik een voedsterling bij Hem, en Ik was dagelijks Zijn vermakingen, te aller tijd voor Zijn aangezicht spelende, spelende in de wereld Zijn aardrijks, en mijn vermakingen zijn met der menschen kinderen. Maar is in deze Oud-Testamentische voorstelling de eeuwige persoonlijkheid des Logos slechts als in de verte aangeduid, klaar en bepaald wordt die in het Nieuwe Testament, zoowel doorgaans ondersteld, als op verschillende plaatsen uitdrukkelijk beleden. Aan de Korinthiërs: één Heer Jezus Christus, door Wien alle dingen zijn, en wij door Hem (geschapen en herschapen.) Voorts aan de Colossiërs in de plaats die wij reeds bespraken, en veelvuldig elders. Alle diepere natuurbeschouwing bevestigt deze heerlijke waarheid. Elk schepsel verklaart, als het zijn wezen opensluit voor 's menschen nadenken: wat na mij komt, is vóór mij geworden, want het was éér dan ik. Dat is: er is een ontwikkeling, een voortgang, opklimming in de schepping met dien verstande, dat het hoogere ook het dieper aangelegde is: dat het naar den tijd latere, tevens naar zijn wezen vroeger, als het ware dichter bij de eeuwigheid, is, nader aan de hoogste scheppingsgedachten Gods verbonden. Zoo is de mensch het laatst geschapen, en toch is hij, gelijk wij zagen en verder zien zullen, de mikrokosmos, het doel dat van den aanvang af aan de schepping ten grondslag ligt. En in het middelpunt, op het hoogtepunt der menschheid staat de Godmensch als het wezenlijke beginsel en doel van den mensch die het beginsel en doel der wereld is: Hij dus als de eeuwige, de eerstgeborene, in wien God de wereld aangelegd, geschapen heeft. De christelijke gemeente, den Zoon erkennende als Middelaar, niet slechts der verlossing maar ook der schepping, vermijdt daarmede de twee dwalingen die aan de beide zijden liggen: die van de onafhankelijkheid des Zoons, waardoor een twee- of drie-godendom gesteld wordt,

en die van de onzelfstandigheid des Zoons, door welke het deïsme en het pantheïsme zich kenmerken. Er is een natuurlijk verband tusschen den Zoon en de schepping. De Zoon bereikt Zijn bestemming, Zijn verhooging, in en door de schepping, door in knechtsgestalte tot haar te komen om haar te verlossen: en de schepping bereikt eveneens haar bestemming, haar verheerlijking, in den Zoon die haar Hoofd is.[1] Terwijl de Geest de werkzame kracht is, door welke de wereld ontstaat en geordend wordt, is de Zoon de redelijke oorzaak, de zedelijke grond der schepping. Daarom moeten alle dingen in Hem samenstemmen, in Hem als Hoofd tot één samengevat worden, beide de dingen die in den hemel en die op de aarde zijn. En omdat in Hem die het Woord is, leven is, gelijk het leven is het licht der menschen, daarom zijn ook wij menschen, naar mate wij in Hem zijn, zaliglijk verzekerd dat aan onze gedachten de werkelijkheid beandwoordt: dat de orde, de harmonie welke wij behoefte hebben in de schepping op te merken en te zoeken, niet slechts bestaat in onzen geest, maar inderdaad en in waarheid in de dingen zelve ligt. De mensch heeft de heerlijke taak, de scheppingsgedachten Gods tot gelding, tot werkelijkheid te brengen in de natuur welke hij geroepen is te beheerschen. Te beheerschen, niet door haar geweld aan te doen, niet door haar te persen om hem voordeelen af te werpen en een bestaan te helpen vervroolijken, dat toch niet vroolijk worden kan omdat het hart buiten God leeft. Neen de mensch is geroepen om de natuur te ontwikkelen, om haar tot het bereiken van haar bestemming te helpen, om tot haar, de in zichzelf stomme en gebondene, het Hephata te spreken waardoor ook zij een stem ontvangt om haar Schepper te loven. Om haar te helpen in de barensweën, waarin zij klagend

[1] Zie de la Saussaye, Uitlegging v. d. Brief a. d. Hebr. en Leerredenen over het Ev. v. Johannes.

en verlangend het hoofd opsteekt, verwachtende de openbaring der heerlijkheid der kinderen Gods, die ook haar verheerlijking wezen zal.

En zoo gaan wij dan nu, door al het voorgaande daartoe bereid, tot nadere ontwikkeling van de scheppingsgeschiedenis over. Een heerlijke gedachte verbindt al haar deelen tot één geheel. Het is de gedachte aan de vereeniging van hemel en aarde, oorspronkelijk door God gewild, maar door de zonde verstoord, door de verlossing weer aanvankelijk hersteld, en in de verheerlijking eenmaal zekerlijk te voorschijn tredende. In den beginne schiep God den hemel en de aarde. Hemel en aarde, ziedaar een onderscheid, dat door de zonde, tegen Gods bedoeling in, tot tegenstelling is geworden. Onderscheid zal het blijven ook in de verheerlijking, waar een nieuwe hemel en een nieuwe aarde zal aanschouwd worden. Doch dan zal de aarde hemelsch, de hemel aardsch geworden zijn. Intusschen leven wij hier onder de treurige heerschappij der tegenstelling, die God niet gewild heeft. Tegenstelling tusschen geest en natuur, geest en vleesch, God en mensch. Doch in Christus zijn alle tegenstellingen in beginsel opgeheven en de verzoening is daargesteld. Want Hij is de grond zoowel als het doel der schepping.

Wij zullen dan nu, daar wij den Geest der heerlijkheid als den Geest van Christus hebben leeren kennen, den voortgang der scheppingswerkzaamheid ook in de opvolging van het zesdaagsche werk Gods en de daarop volgende rust van den zevenden dag, met de zevenvoudigheid van de werking des Geestes in verband kunnen stellen. In een verband dat zeker nog niet in de bijzonderheden duidelijk kan aangewezen worden, maar dat toch over het geheel van deze scheppingsgeschiedenis een verrassend heerlijk licht werpt. In den aanvang zweeft de Geest Gods broedend over de wateren. Hij is de scheppende kracht, die het heelal vervult.

Zijn bemiddeling brengt in het gansche gebied der schepping de alomtegenwoordige werking Gods in Christus van haar hoogste tot haar geringste uitingen over. Hij is levendmakend voor het lichamelijke en het geestelijke. Ja er is in de beteekenis van het woord Geest, beide voor den Geest Gods en den geest des menschen, in de Heilige Schrift een voortgang op te merken, volgens welken de beteekenis dier benaming hoe langer hoe rijker en dieper zich ontplooit, en de geestelijke werkingen eveneens hoe langer hoe meer omvattend, meer zegevierend worden. Door het Woord des Heeren zijn de hemelen geschapen, en door den Geest Zijns monds al hun heir — deze uitspraak mag eveneens op de aarde worden overgebracht niet alleen, maar ook is er in de daarmede uitgedrukte scheppingsdaad een historische voortgang op te merken. Gelijk wij het in een vorig vertoog uitdrukten: de Geest ligt scheppend aan alle dingen ten grondslag, worstelt dan met het gevallen schepsel in het werk der verlossing, en triomfeert tot volkomen doordringing toe in het werk der verheerlijking. Een prachtvolle samenhang vereenigt alles tot één geheel, en bindt het eerste Paradijs van Genesis aan het tweede dat, als kroon der ontwikkeling, aan het einde in Johannes' Openbaring te voorschijn treedt. Dit geldt voor de geheele geschiedenis van aanvang tot einde. Maar het is typisch aangeduid in den voortgang der scheppingsgeschiedenis gelijk de eerste hoofdstukken van Genesis ons haar voorstellen, in de zevenvoudige ontwikkeling der zegepraal die het licht op de duisternis behaalt door het scheppende Woord. Beschouwen wij dan dien voortgang; ontwikkelen wij deze heerlijke waarheid.

Grondslag van alle kennis voor dit onderwerp gelijk voor alle Schriftwaarheid, zijn de eerste hoofdstukken der Heilige Schrift, het scheppingsverhaal van Genesis.

Reeds dadelijk ontstaat hier de vraag: is het geoorloofd,

is het van belang voor het geloof, de betrekking van deze gewijde óorkonde tot de uitkomsten der natuurwetenschap te bepalen? Het doel der H. Schrift is immers niet, natuurkundige raadselen te ontcijferen, maar ons den weg des geestelijken levens te doen kennen. Voorzeker. Maar zoo men, op grond van de ontwijfelbare waarheid dat de Schrift geen handboek der natuurkunde is, wil beweren dat zij geologische en physikalische vragen in het geheel niet aanroert, wordt men reeds door een oppervlakkigen blik op den Bijbel van dwaling overtuigd. De Schrift toch spreekt van de schepping van hemel en aarde; van de ontwikkeling der laatste in het werk der zes dagen; van een geschiedenis der aarde die met haar schepping begint en met haar vernieuwing besluit. Zij raakt physikalische en geologische vragen aan, want zij laat de aarde uit en door het water ontstaan en aan het einde door vuur van de onreinheid, die zich in den loop harer geschiedenis op haar gehecht heeft, gezuiverd worden. Zij heeft kosmische betrekkingen in het oog, wanneer zij van een nieuwen hemel en een nieuwe aarde spreekt, en beide in de nauwste betrekking stelt. Is het wáár, dat het Rijk Gods niet zonder de aarde voltooid wordt, ja, zal het gansch heelal aan deze voltooiing van het Godsrijk op aarde deelnemen, zoo moet de geheele natuur in het nauwste verband tot de ontwikkeling van dat Godsrijk staan. Daarom moet het Schriftonderzoek de zekere uitkomsten van de natuurwetenschap met de grootste aandacht in betrekking stellen tot de uitspraken van Gods Woord, zonder in het allergeringste de ééne naar de andere bedektelijk over te buigen. Is het geloof wetenschappelijk, gelijk wij in ons tweede vertoog hebben aangewezen, ook de wetenschap is geloovig, hetzij vóór hetzij tegen het christelijk geloof. Bepaaldelijk in de natuurwetenschap zijn er laatste en hoogste beginselen, die een onmiddellijk godsdienstige beteekenis hebben.

Het baat ook niet, met velen te beweren, dat deze scheppings-oorkonde, als uitsluitend godsdienstig van aard, in dichterlijke onbepaaldheid zou moeten opgevat en met de werkelijkheid der geologische wetenschap in geen betrekking gesteld worden. Want, hoe ook beschouwd, in elk geval is het scheppings-verhaal met deze wetenschap, met haar welbevestigde hoofd-uitkomsten, in overeenstemming, of niet. In het laatste geval kan het geen oorkonde der goddelijke openbaring zijn. Het ware toch onwaardig, de persoonlijke fantastische voorstelling van een of anderen dichter aan den God der waarheid toe te schrijven. Dit bericht is het voorportaal tot het geheele heiligdom der Schrift. Stemt het met de werkelijkheid niet overeen, dan evenmin de eerste geschiedenis des menschen, die met dit bericht in zoo innigen samenhang verkeert. Dan wordt verder de geheele bodem waarin de heilsgeschiedenis wortelt, ongewis, en alle betrouwbaarheid van Gods Woord vervalt. Want de geheele schepping, hemel en aarde, is de grondslag op welken de mensch staat. Naar zijn natuurlijk bestaan is de mensch produkt eener schepping die zich trapsgewijze ontwikkelt, en die ontwikkeling moet dus in haar grondtrekken voorgesteld worden. Maar het scheppingsgebied waaruit de mensch onmiddellijk voortkomt, heeft zelf reeds een geschiedenis doorloopen, die op de aarde en de met haar tot één stelsel verbondene wereldbollen een eigenaardigen stempel gedrukt heeft. De eerst geschapene mensch komt reeds in het eerste morgenuur van zijn aanzijn met een vijandelijke macht in betrekking. Werkingen des doods omgeven hem die ten leven geschapen is. Wij hebben dus te onderzoeken welke die vijandelijke macht is, en waarop haar recht steunt om den mensch te bestrijden, en hoe de macht des doods in de wereld gekomen is. Dit leidt ons tot een voor-geschiedenis onzer aarde en der planetenstelsels: een voor-geschiedenis die in de oudste geschiedenis

des menschen uitmondt, en wier strekking haar einddoel bereikt zal hebben bij de vervulling der Godspraak omtrent den nieuwen hemel en de nieuwe aarde, welke wij verwachten.

Ziedaar dus een blik op den omvang van de leer omtrent deze dingen. Eerst moet het geheele scheppingsgebied worden voorgesteld, om van daar tot de geschiedenis van de schepping des hemels en meer in het bijzonder van de aarde, als op welke de mensch onmiddellijk gesteld is, voort te gaan. Maar de eerste mensch is in den aanvang niet bewoner van de aarde als zoodanig, maar van het Paradijs dat, als het Allerheiligste van Eden, als het ware van de aarde afgezonderd is. Zoo moet dus ook de leer omtrent het Paradijs ontwikkeld worden. Doch ook is den mensch een hoogere waardigheid dan den engelen gegeven; ja deze laatsten bereiken slechts door hem hunne volmaking. Eindelijk staat ook Christus, het ongeschapen Evenbeeld Gods, in de naaste betrekking tot den mensch. Zoo moet dan ook de betrekking van Christus en de engelen tot den mensch nader bepaald worden. Slaan wij dan allereerst het oog op het scheppingsgebied.

Het planeten-stelsel waartoe ook onze aarde behoort, is als een afzonderlijk organisme van het overige des zichtbaren heelals (vaste sterren, melkweg) onderscheiden. Alle lichamen die er deel van uitmaken, hebben bij veel onderling verschil, toch een gemeenschappelijk karakter. Zij ontvangen hun licht van de zon, zijn dichte lichamen, van een atmosfeer omgeven, beschrijven niet cirkelvormige maar elliptische banen, en zijn (waarschijnlijk alle) door een omwenteling rondom hun as aan wisseling van dag en nacht onderworpen.

De vaste sterren en de melkweg, met de Plejaden-groep als (waarschijnlijk) middelpunt, zijn door een ontzaglijken afstand van ons planetenstelsel gescheiden. Dit laatste

ligt in een op hoogst merkwaardige wijze afgezonderd deel van het wereldgebouw, waarin men in wijde uitgestrektheid geen ander hemellichaam vindt dat zonlicht spreidt. Reeds bij de verder van ons verwijderde planeten neemt, naarmate zij een grootere tusschenruimte van ons afstaan, de dichtheid en het soortelijk gewicht, en dus ook de grove lichamelijkheid, af. Maar in veel grootere mate schijnt dit bij de vaste sterren het geval te zijn. Omtrent dat hoogere deel des heelals mag men vermoeden dat de vormen der lichamelijke wereld er steeds fijner en der natuur des aethers gelijker worden. Naarmate van den afstand die haar van ons scheidt, neemt de grove lichamelijkheid en dichtheid der lichamen over het geheel allengs af, de splitsing in vele deelen neemt toe, en de vaste planeten hebben reeds dien grooteren omvang, die waarschijnlijk de meeste lichtbeelden van den vasten sterrenhemel van ons stelsel onderscheidt. Het licht dat op de vaste sterren glanst, is aan geen afwisseling onderworpen. Zij hebben geen nacht, maar een onuitsprekelijk heerlijk, nimmer ondergaand licht; en dus, daar het licht slechts de vorm is waarin zich het hoogere leven vertoont, is ook het leven dáár ongelijk hooger en heerlijker dan bij ons, meer dan wij in staat zijn het ons vóór te stellen: een ongestoord leven zonder wisseling van jaargetijden, zonder tegenstelling van leven en dood.

Wááruit is dan, tegenover de heerlijkheid dezes lichtlevens, de verstootenheid, duisternis en dood van ons planetenstelsel te verklaren? De menschelijke zonde, die den dood baart, kan hier bij lange na niet alles verklaren. Want, gelijk de overblijfselen der vroegste voorwereld bewijzen, was de dood reeds vóór den zondeval, ja vóór de schepping des menschen, in de wereld. Voorts is uit de snelheid des lichts te berekenen, dat de onmetelijk ver van ons verwijderde vaste sterren reeds vóór duizende jaren hebben bestaan; maar aan het tegenwoordige menschenge-

slacht en aan de aarde in haar tegenwoordige gesteldheid komt, volgens getuigenis van beide natuuronderzoek en geschiedvorsching, geen hoogere leeftijd toe dan die uit de Bijbelsche oorkonde wordt opgemaakt. En echter verklaart de H. Schrift, dat hemel en aarde tegelijk geschapen zijn. Ter oplossing van dit raadsel, dezen schijnbaren strijd tusschen wetenschap en geloof, kan ons alleen een nauwkeurige toetsing van de scheppingsgeschiedenis te hulp komen.

"In den beginne schiep God den hemel en de aarde" — d. i. het bestaande heelal. Hemel en aarde worden derhalve hier als tot elkaar behoorende deelen van één zelfde organisme beschouwd, en moeten dus wezenlijk van dezelfde hoedanigheid zijn. Het goddelijk scheppingsdoel kan dus niet door de voleinding van één van beide, maar slechts door een gemeenschappelijke geschiedenis van beide deelen bereikt worden. En ook is "de hemel" (d. i. geenszins slechts ons planetenstelsel maar de gansche hemel) niet het edeler deel, maar de aarde is de ééne der twee polen die zelfstandig tegenover de andere staat in gelijke waardigheid. Dit volgt ook uit de heerlijkheid die zij ééns volgens Openb. 21 en 22 bezitten zal; want het eindpunt eener ontwikkeling kan niets wezenlijks in zich hebben wat niet van den aanvang af als kiem voorhanden geweest is. Ja de aarde is het dynamische middelpunt des heelals, en de roeping van den mensch is, deze bestemming te verwezenlijken, zoodat in hem de gansche schepping haar hoogtepunt bereikt!

Doch wat beteekenen nu die, ook zelfs reeds naar den klank zoo sombere en schrikwekkende, woorden met welke het scheppingsverhaal vervolgt: "de aarde nu was woest en ledig, en duisternis was op den afgrond?" Die woeste ledigheid en duisternis kan onmogelijk Gods schepping geweest zijn; neen, hier wordt verstoring, verwoesting van een vroegeren geordenden toestand aangeduid. Want daar

God "het licht uit de duisternis doet voortkomen," zoo bestond het licht reeds vroeger, Zijn schepping valt met die van hemel en aarde te samen, d. i. ook de aarde was oorspronkelijk een lichtwereld, gelijk zij het, naar de profetie, aan het einde zal zijn. Het licht was dus onder de duisternis bedolven; niet er mede vermengd, want dan ware er schemering geweest, maar potentiëel, als mogelijkheid, daarin voorhanden, gelijk het licht Gods in den gevallen en verduisterden mensch. Deze duisternis moet echter als iets kwaads worden begrepen. Zij wordt niet mede door God "goed" genoemd, gelijk al wat Hij geschapen heeft. Ook het woord "afgrond" duidt steeds in de H. Schrift iets vijandelijks aan, even als "de wateren." Van waar nu deze verstoring? De natuur kan uit zichzelve er zich niet aan schuldig maken; slechts de zedelijke verhouding van persoonlijke wezens, die het middelpunt der natuurwerkingen uitmaken, handhaaft of verstoort de orde van de krachten der natuur. Dit wijst ons op Satan, het hoofd der engelen die hun macht, de hun toegewezen sfeer der heerlijkheid niet bewaard, en daarom de hun eigene lichtwoning verlaten hebben, om in hoogmoed en zelfverheffing een hoogere te zoeken. Wij worden tot de gedachte geleid, dat hij eens de Vorst geweest is over de nog met heerlijkheid en licht gesierde aarde, en lang vóór 's menschen schepping van God afgevallen is. Zijn woonstede, deze geheele (planeten)wereld, heeft noodzakelijk in zijn lot gedeeld, is verduisterd geworden. Nog is hij de "Vorst dezer wereld," aan welke het licht nog slechts gedeeltelijk geleend is, zonder de duisternis geheel te kunnen overwinnen. Dit laatste is bepaald de roeping tot welke de mensch geschapen en de Zoon des Menschen gezonden werd — en ziedaar dan de oorzaak van Satans grimmigen haat tegen beide. Reeds vóór den val des eersten menschen werd dus de aarde door den Booze beheerscht, en wij begrijpen nu

wáárom bij de herstelling aller dingen niet slechts de vloek die de aarde om 's menschen wil trof, weggenomen, maar zij zelve tot het vuur op den gerichtsdag bewaard wordt, en haar elementen brandende versmelten zullen. Bij de eerste herstelling der aarde nu werd de macht van Satan wel aan banden gelegd, maar niet geheel vernietigd. Hij bezit een onder Gods toelating begrensde macht over haar. Slechts zóóver is zij hem onttrokken, als noodig was om haar tot woonplaats voor den mensch in te richten. Gelijk nu het door de duisternis overstelpte licht rondom de zon werd gecentraliseerd, zoo schijnt ook de duisternis die van het licht gescheiden is, in de verre planeten en in de kometen geconcentreerd te zijn geworden. Het gebied van Satan heeft nu denzelfden omvang als vroeger; het strekt zich ook over de planeten uit, ja deze schijnen inzonderheid zijn woonstede te wezen van waar uit hij op de aarde invloed oefent. De woonplaats der heilige engelen hebben wij te zoeken in den vaste-sterren-hemel met zijn verschillende ordeningen en trappen der heerlijkheid. Over deze lichtwoningen, waar de zonde nimmer doordrong, kan dus ook geen g e r i c h t gaan; maar toch zal het bereiken van haar bestemming door de a a r d e, ook voor dezen lichthemel de voltooiing zijner heerlijkheid zijn. In het licht der nieuwe aarde, op welke de heerlijkheid Gods woont en wier kaars het Lam is, zal ook deze lichthemel zich tot de heerlijkheid ontwikkelen wier kiem van den aanvang der schepping af daarin gelegd werd.

"En de Geest Gods zweefde over de wateren." Deze werkzaamheid des Geestes is niet tot den aanvang van de vernieuwing der aarde of de opwekking der levenskrachten te beperken. Zij beheerscht de geheele scheppingsrei van den eersten tot den zevenden dag. De Geest is het scheppend levensbeginsel, dat de levenskiemen steeds dieper aangrijpt en tot rijkere en hoogere ontwikkelingen bereidt,

totdat Hij zich ten slotte in den mensch de plaats bereid heeft waar Hij rusten kan. Aan deze werkzaamheid sluit de scheppende arbeid des Woords zich in dier voege aan, dat de door den Geest bereidde levenskiemen verder ontwikkeld en met elkaar in verband gesteld worden. Hoe dieper de Geest in voortgaande werkzaamheid tegen de verstoorde krachten des chaos de levenskiemen aangrijpt, des te hooger staan in de opgaande rei der schepselen de scheppingen des Woords. Deze voortgaande ontwikkeling der schepping laat dus verwachten dat de chaotische elementen eerst van lieverlede zullen uitgezuiverd worden.

"En God zeide: daar zij licht, en daar werd licht." God is licht, en het eerste scheppingswerk moest zijn het te voorschijn roepen van het licht uit de duisternis van den chaos. Maar door het natuurlijke licht staat de schepping nog niet in de rechte betrekking tot God. God is licht omdat Hij Geest is, want het licht is slechts de vorm waaronder de Geest verschijnt. God kan slechts dáár wonen en in persoonlijke betrekking treden, waar licht is. Indien dus God in een ware betrekking tot de wereld wilde treden, moest Hij een persoonlijk wezen scheppen, in wiens geest Zijn licht zich afspiegelt. Het licht dat God door het eerste Woord uit de duisternis ontbindt, is dus zoowel grondslag van het gezamenlijke scheppingsorganisme als profetisch symbool van het geestelijk licht in den mensch, die het hoogtepunt zal zijn van de lichtschepping Gods, waarin Hij wonen en rusten kan. Alle scheppingen zijn lichtscheppingen naar de mate der ontvankelijkheid, die op de verschillende trappen daarvoor aanwezig is. Hoe ontvankelijker een schepsel is voor het licht, des te hooger is het georganiseerd. Daarom wordt telkens elk schepsel "goed," maar de mensch, als allerbijzonderst voor het lichtleven bestemd, "zeer goed" genoemd door het goddelijk Woord.

"En God maakte scheiding tusschen het licht en tusschen

de duisternis." Deze woorden duiden den aanvang van een heftigen strijd aan, want de duisternis zal haren buit niet zonder tegenstreven hebben teruggegeven. Ja zij zijn het thema der geheele wereldgeschiedenis. De scheiding des lichts is de eerste overwinning op de duisternis, en de scheppingsdagen zijn de rustpunten van den zegetocht, op welken het licht de macht der duisternis overwint. Dat de duistere machten slechts beperkt, maar niet geheel vernietigd worden, dit wordt door de afwisseling van licht en duisternis aangeduid. Door den mensch had de overwinning voltooid moeten worden, doch hij heeft de duisternis liever gehad dan het licht, en zoo is de strijd een blijvende geworden door alle eeuwen heen.

Het licht welfde zich nu als een photosfeer (lichtsfeer) gelijk bij de zon, rondom de aarde: en als er verder gezegd wordt: "God noemde het licht dag, en de duisternis noemde Hij nacht," dan worden niet de werkingen des lichts en der duisternis, maar het licht en de duisternis zelve dag en nacht genoemd, omdat zij grond en oorzaak daarvan zijn. Het scheiden van dag en nacht zelve geschiedde eerst in de vierde scheppingsperiode, op grond van hetgeen in deze eerste geschied was.

Is het water als het stoffelijk beginsel te beschouwen, waaruit de aarde door chemische scheiding van de daarin liggende kiemen en door de werking van elektromagnetische krachten te voorschijn trad, zoo moeten eveneens de "wateren boven het uitspansel" de kiemen tot wereldvorming in zich gehad hebben. Zoo had dan de "scheiding tusschen de wateren beneden en boven het uitspansel," ten doel om door de bovenste wateren de grondstof voor den planetenhemel, zon, maan en de daarbij behoorende planeten, te verkrijgen. Het tweede dagwerk komt dus eerst op den vierden dag tot voltooiing, waarom ook op den tweeden dag het goddelijk oordeel "goed" nog niet voorkomt. De

wereldbollen die aan het uitspansel gesteld worden, moeten dus ook in het algemeen gelijke natuur en hoedanigheid met de aarde hebben. De aarde kon ook slechts met zulke wereldlichamen een nadere verbinding aangaan, welke met haar van gelijke natuur en hoedanigheid zijn. Een even nauwe en innige betrekking tot de vaste sterren als tot de zon, kan zij nog niet en kan zij eerst *dan* dragen, wanneer zij als nieuwe aarde eens in de koren der vaste-sterren-werelden zal opgenomen, ja aan hare spitse getreden zal zijn. Zoo blijkt uit dit een en ander, dat het bericht van Genesis, volgens hetwelk het licht reeds op den eersten dag, en de zon, maan en sterren eerst ten vierden dage tot aanzijn geroepen worden, geen tegenstrijdigheid in zich bevat. Gelijk het water vóór de zeeën, zoo is ook het licht vóór de zon geschapen en eerst ten vierden dage daarmede verbonden. In de groote hoofdtrekken wordt dus de hypothese van Laplace omtrent het ontstaan der planetenwereld (in zijn exposition du système du monde) door de bijbelsche voorstelling gerechtvaardigd.

Gelijk alzoo het menschelijk organisme, bij alle levensvolheid, kracht en schoonheid, toch wegens de daarin opgenomen zonde en dood als boven een afgrond gebouwd is, in welken vijandelijke machten in een toestand van gebondenheid liggen, zoo ook de herstelde aarde. De Vorst der duisternis heeft ongetwijfeld niet zonder tegenstreven deze herstelling toegelaten, en elke "goed" verklaring van een deel van 't geschapene heeft zekerlijk *deze* beteekenis, dat het *tegenover de vijandelijke machten* door God gehandhaafd wordt. Wegens dezen nog niet geheel overwonnen tegenstand zijn al die scheppingen slechts "goed", d. i. betrekkelijk en nog niet volkomen. Alleen de mensch is wel is waar nog in betrekking tot deze van de duisternis nog niet bevrijdde schepping, maar tevens is hij bepaald *boven* haar gesteld. In hem is dus het beginsel

van een geheele overwinning voorhanden, en omdat God in den mensch de geheele schepping aanschouwt, daarom is zij "zeer goed." De strijd, op geestelijk gebied sedert zes duizend jaar gevoerd, is herhaling van den strijd die op natuurlijk gebied in het werk der zes dagen geleverd is.

Tot den derden scheppingsdag behoort de vorming en voltooiing der bergen. Want alle oude overblijfselen welke de gebergten onzer wereld in zich bevatten, zijn den aard onzer schepping dragende, en toonen geen spoor van de wereld van licht en leven die vóór deze bestaan heeft — gelijk de opgedolven Flora en Fauna (het samenstel der planten en der dieren) dat karakter, dien stempel toch zou moeten dragen indien de gebergtevorming, naar de meening van velen, vóór de zes scheppingsdagen gezocht worden moest. De verdedigers van dit laatste gevoelen meenen, dat niet door den zondvloed, maar door een veel grooter en geweldiger overstrooming de orde der dingen die onmiddellijk vóór de schepping des menschen voorhanden was, verstoord geworden is. Doch men miskenne om den eenvoud der beschrijving, die der H. Schrift altijd, en ook in het verhaal van den zondvloed, eigen is, de ontzachlijkheid der gebeurtenis niet.

Immers de "fonteinen des grooten afgronds" zijn de onderaardsche stroomen en zeeën, wier bestaan ook door de natuurkunde erkend wordt. De "sluizen des hemels" gaven ook geen gewonen regen, maar wellicht overblijfselen uit die "bovenste wateren" die tot de vorming der planeten besteed waren. Door de samenwerking dezer twee oorzaken moet de vloed in de eerste 40 dagen dagelijks 150 à 200 voet zijn gerezen; en, nemen wij de vreesselijke aard-omkeeringen die daarbij noodzakelijk waren, in aanmerking, zoo overtreft de zondvloed in ontzachlijkheid al onze voorstellingen, en verklaart volkomen alle verschijnselen die onder den naam van de Diluviaal-vormingen samengevat worden.

"God sprak: dat de wateren onder den hemel in één plaats vergaderd worden, en dat het drooge gezien worde." Deze goddelijke wil werd deels door daling van de oppervlakte der aardkorst, deels door de krystallisatie der bergen tot uitvoering gebracht. Want het krystallisme in verband met chemische werkingen en elektrische stroomen, schijnt volkomen voldoende ter verklaring van het ontstaan der gebergten. De bergen, ook de hoogste, staan tot de grootte der aarde in een verhouding die hiermede niet in strijd is.

Het voltooien van de bergvorming, die hoofdzakelijk tot de derde en vierde scheppingsperiode behoort, vormt met het droog worden van het land een belangrijk rustpunt in de ontwikkeling der aarde. Die reuzenkrachten, welke tot nog toe in de natuur werkzaam waren, schijnen voortaan gebonden en onderworpen te zijn, en tot een rustige ongestoorde ontwikkeling gebruikt te kunnen worden. Geen revolutiën meer, maar slechts evolutiën, treden ons in de tweede helft van de aardherstelling te gemoet. Maar evenwel, een raadsel treft hierbij onze aandacht. De organische overblijfselen die in de bergen zijn ingesloten, doorloopen van hun eersten aanvang aan een ontwikkeling, wier grond en einddoel de menschelijke gedaante is. Overeenkomstig met de bergvormingen laten zich een rei van 30 à 32 organische, elkaar opvolgende, scheppingen onderscheiden. In elke geologische periode treedt een geheele wereld van organische wezens te voorschijn, en, zoo als het schijnt, slechts met het doel om weêr te gronde te gaan. De verklaring van dit verschijnsel "dat de organische wereld een gelijke evolutie als de anorganische doorleven moest," bevredigt ons niet. Dan zou ijdelheid en dood de algemeene van God gestelde wet voor alle schepselen in hemel en op aarde zijn (want gelijk de aarde, zoo heeft Hij ook den hemel geschapen) — en de dood zou de grondslag des

levens wezen. Maar bovendien, het eigenaardig karakter van die voorwereld is niet alleen de heerschappij des doods, maar ook de avontuurlijke, huiveringwekkende, schrikkelijke vormen die in de dierenwereld van den aanvang af voorkomen en bijzonder in de Jura-periode, het dichtst bij de schepping van den mensch. Nu is, gelijk wij gezien hebben, de "woeste ledigheid" van den aanvang het product van krachten die chaotisch uit haar orde gevallen, in tegen God gekeerde wanorde voortwerken. Is nu alle natuurwerking aan hoogere persoonlijke wezens onderworpen, in welke zij haar middelpunt heeft, zoo hebben wij volkomen recht om bij de herstelling der aarde een tegenstand van Satan en zijn engelen aan te nemen, die de verklaring geeft van de vreesselijke omwentelingen, afschuwelijke gestalten, moordlust en dood, die hier heerschen, zoo als de H. Schrift ook veelvuldig de drakengestalte met het rijk des Boozen in betrekking stelt.

Toen het vormingsproces der aarde in het algemeen voltooid was, werd zij op dezen zelfden derden dag met het sieraad der planten bekleed. Ook het zonnelichaam zal in zijn voorloopige toebereiding gelijken tred met die der aarde hebben gehouden.

De reeds besproken ordening van het planeten-stelsel ligt tusschen de schepping der plantenwereld en die der dieren midden in, en zal dus, daar elke vroegere schepping de noodzakelijke grondslag der volgende is, op de laatste haar invloed hebben geoefend. Waarschijnlijk hebben daardoor dat zon, maan en planeten in de thans nog bestaande betrekking tot de aarde traden, alle levenskrachten der aarde een groote versterking bekomen. De dieren zijn niet, gelijk de mensch, onmiddellijk door God gevormd, maar zijn slechts voortbrengselen der aarde. Op het almachtige scheppingswoord kwamen zij, naar de ziel, uit haar moederschoot te voorschijn. Want ook de aarde is geen levenlooze

massa, en de ziel vormde zich terstond haar eigen lichaam uit de elementen der aarde. Deze dierenschepping gaat naar de drie groote hoofdbestanddeelen van ons wereldlichaam, water, lucht en aarde, van het onvolkomene tot het meer volkomene voorwaarts.

Wat de klimatische toestanden betreft, de jonge aarde was overal van Noord- tot Zuidpool een voor den mensch wèl toebereidde woonplaats. Noch zand- noch ijswoestijnen werden oorspronkelijk op haar gevonden. Een paradijs was de aarde daarom geenszins, maar de paradijsheerlijkheid spiegelde zich toch aanvankelijk op haar af. De temperatuur was in de voorwereld over de geheele aarde een hoogere dan thans, en juist daarom kon geen groote afwisseling daarin voorkomen, zoolang de gewone toestand duurde. Sedert den zondvloed echter is dit alles veranderd. Vóór den zondvloed heeft het ook niet op de aarde geregend. De zes scheppingsdagen waren langere tijdvakken, en de woorden "het werd avond en het werd morgen, een dag", duiden geen tijds- maar slechts een grens-bepaling aan. Evenwel kunnen de ontwikkelingen in de tegenwoordige wereld evenmin tot maatstaf voor den veel snelleren voortgang der aloude wereld gebezigd worden, als de moeite en tijdsbesteding, die een kunstrijke schilder tot zijn arbeid besteden moet, de maatstaf zijn naar welken de vervaardiging van een photographie beoordeeld worden mag.

Zoo was dan de geheele aarde aan het einde van het werk der zes dagen weder een getuige der goedheid en heerlijkheid Gods geworden. Droeg zij ook nog veel sporen aan zich van 't verderf waarin zij eens door den val der engegelen gestort was, en stond haar schoonheid ook in geen vergelijking met die, welke zij eens had bezeten toen zij onmiddellijk uit Gods hand te voorschijn trad; toch was zij naar het goddelijk oordeel goed, en met het oog op het goddelijk doel, dat door den mensch bereikt moest worden,

zeer goed. Beschouwen wij dus thans het Paradijs.

Wat de oorkonde betreft, die ons van het Paradijs verhaalt, Gen. 1 en 2 zijn geen afzonderlijke stukken, die met elkaar niet in verband zouden staan, gelijk beweerd wordt door de kritiek, die hier niet anders dan een aaneenrijging van onsamenhangende fragmenten kan zien. In de Bijbelsche scheppingsgeschiedenis is veeleer de schoonste eenheid. Het eerste hoofdstuk van Genesis onderstelt een openbaring Gods. Zijn inhoud kon den mensch slechts gegeven worden in een toestand van hooger opheffing van zijn geestelijk besef, een toestand die ons ekstatisch schijnt. In zulke toestanden is de mensch ontrukt aan de gewone omgeving waarin hij verkeert: zijn ontvankelijkheid voor de wereld rondom hem treedt terug achter ontvankelijkheid voor hoogere, goddelijke inspraak. Juist deze objectiviteit nu, dit los-zijn van de persoonlijkheid des menschen is het kenmerk waardoor zich het eerste hoofdstuk van het tweede onderscheidt. Het geheele eerste hoofdstuk handelt over de scheppingsdaden des almachtigen Gods, die zich in geordenden samenhang, rhythmisch voortbewegen. Geheel anders is het met het tweede bericht. Hier geeft vooreerst de reeds gevallen mensch mededeeling omtrent de instelling van den Sabbath. De grootsche verhevenheid van uitdrukking, de lapidair-stijl [1] van het eerste hoofdstuk treedt terug: de voorstelling wordt breeder, sommige dingen worden schijnbaar herhaald. Verder komt de beschrijving van de schepping, het Paradijs, de daarstelling van het onderscheid tusschen man en vrouw, en voorts van 's menschen val. Hier beschrijft dus de mensch zijn eigen geschiedenis, wat hij zelf heeft doorleefd. Tusschen deze twee berichten is dus ongeveer hetzelfde verschil als tusschen de Openbaring van Johannes en zijn Evangelieverhaal. Het eerste hoofd-

[1] Grootsche, verheven uitdrukking.

stuk en het laatste boek der Heilige Schrift schilderen ons den heerlijken aanvang en de heerlijke einduitkomst van alle geschapen dingen, als het ware de twee opgeheven einden van het laken in Petrus' gezicht, waartusschen zich, in de diepte neergebogen, de gansche inhoud der geschiedenis voortbeweegt: een hangende brug, aan de beide oevers der eeuwige heerlijkheid vastgemaakt. Voor den schrijver van het eerste hoofdstuk van Genesis ontrolt zich de wording der wereld; evenwel niet als iets dat tot het verleden behoort, en dat slechts in een visioen zich als een afgewerkte schilderij langs hem heen zou bewegen. Neen, de tijdelijke dingen zijn voor hem in het eeuwige, in den scheppenden wil Gods, gegrond en tot hun wortel toe doorzichtig. Reeds uit de dingen dezer aan de ijdelheid onderworpen wereld wordt Gods eeuwige kracht en goddelijkheid verstaan en doorzien; hoeveel te meer dan uit de eerste wording der geschapen dingen. Ditzelfde ziet Johannes met naar het einde toegekeerden blik. Bij Johannes echter moet uitdrukkelijk bijgevoegd worden dat hij "in den Geest" was, omdat hij uit den toestand der zonde en harer beneveling moest worden opgeheven. Bij den eersten mensch daarentegen wordt dit niet gemeld; want wat wij in onzen gevallen toestand ekstase, verrukking noemen, was hem in dien eersten heerlijken tijd het gewone, dat geen vermelding behoefde. Zoo is de geheele eerste geschiedenis des menschdoms in één zinrijk plan saamgevoegd. Het Paradijs is niet vóór, maar gelijktijdig met den mensch geschapen, als het ware als een sfeer der heerlijkheid die hem omgaf, hem op wien de gansche schepping aangelegd was en doelde. Dit verheven doel der schepping wordt in het eerste hoofdstuk van Genesis ons voor oogen gesteld. Wij zien de wording van al het geschapene, ten slotte van den mensch, zonder bepaling van tijd wanneer, en omstandigheden waaronder hij geschapen is. Het tweede hoofdstuk haalt dit in,

en schildert de Paradijstoestanden; en het derde schildert ons wat er voorviel, waardoor de mensch in die verhouding tot de aarde en de dieren kwam, welke in het eerste hoofdstuk wordt aangeduid. In dit tweede hoofdstuk wordt, terwijl nergens te kennen gegeven is dat het Paradijs ook den dieren gelijk den menschen ter woonplaats toegewezen zij, kennelijk van een verhooging en voltooiing der planten in Eden en het Paradijs gesproken. Met de waardigheid van den koning der natuur kwam het overeen, dat zijn geschapenworden de natuur in haar binnenste bewoog; terwijl God de Heer de diepten des natuurlevens door Zijn zegen bevrucht, en in het Paradijs hemelsche levenskrachten aan de krachten der natuur gehuwd heeft. Gelijk de natuur bij den dood van den tweeden Adam treurde en zich in donkerheid hulde, zoo juichte zij den eersten Adam bij zijn schepping toe en haar hoogste leven trad te voorschijn. Deze tweede plantenschepping kan slechts in beperkte ruimte, en hoogstwaarschijnlijk slechts in Eden, in hetwelk de hof geplant werd, plaats gevonden hebben. En daar deze planten de verpleging des menschen noodig hadden, zoo spreekt alles dáárvoor, dat het de ooftbomen geweest zijn. Op denzelfden grond hebben wij recht om even zoo een tweede schepping van dieren als van planten te verwachten: een plaatselijke schepping voor Eden, gelijk de algemeene voor de gansche aarde was. Aan dit meer beperkt dierengetal der tweede schepping denken wij als wij Adam aan alle dieren hooren "namen geven;" en als wij bij Noach's dierkeuze voor het eerst in de H. Schrift van reine en onreine dieren melding gemaakt zien, merken wij op dat bij deze tweede schepping geen wormen noch kruipend gedierte vermeld zijn.

Dit naam-geven aan de dieren is overigens niet doel, maar slechts middel voor God die het den mensch beveelt. De mensch namelijk moet, door aan ieder dier zijn naam

te geven, het aan zich onderwerpen; en dit alleen is Gods doel. Niet om, gelijk het dikwerf wordt voorgesteld, in Adam de behoefte aan een hulpe tegenover hem te wekken, ten einde die dan te vervullen. Neen, Adam leefde in den aanvang alleen en toch niet eenzaam in het Paradijs. Dit eenzame en toch zoo rijke leven had hij kunnen voortzetten, totdat hij zich zijn geschapenheid naar Gods beeld, die aanvankelijk nog slechts een gave Gods, een aanleg in hem was, tot persoonlijk bezit, tot heerschend beginsel van zijn geheele leven gemaakt had. God had het aan den mensch overgelaten, of hij aan deze oorspronkelijke bedoeling Gods beandwoorden, of wel een hulpe tegenover hem ontvangen wilde. De mensch koos het laatste. De aanleiding tot de schepping der vrouw werd dus niet onmiddellijk door God, maar door Adam gegeven; gelijk ook blijkt uit de woorden waarin Adams alleen-zijn met de gepaardheid der dieren wordt vergeleken, en uit Adams eigen woord: deze is ditmaal (na zoo vele vergeefsche pogingen om mijn bevrediging te zoeken) vleesch van mijn vleesch!

De mensch en het Paradijs behooren even noodzakelijk te zamen, als ziel en lichaam. Thans in zijn gevallen toestand leeft de mensch een gebroken, een aan den dood onderworpen leven, omdat hij "de heerlijkheid Gods derft" die hij eens in het Paradijs bezat; omdat hij nu "vreemdeling op aarde" is. Hij heeft die heerlijkheid verloren door ongehoorzaamheid, en hij kan ze slechts weder verkrijgen door gehoorzaamheid aan dien God des heils, die ook is de God der heerlijkheid, de God van het Paradijs des aanvangs en van het einde.

De schepping van den mensch met die van het Paradijs en wat verder tot hetzelfde tijdperk gerekend wordt, behoort niet tot den aanvang van den zevenden dag, gelijk sommigen ten onrechte meenen, maar tot den zesden dag of scheppings-periode.

Met de geographische aanduidingen die van het Paradijs gegeven worden, en die aan latere toestanden ontleend zijn, wil de omwerker van dit oude bericht slechts voor zijn tijdgenooten in het algemeen de plaats kenteekenen, waar ééns het Paradijs lag. Nadat de menschen er uit verdreven waren om nu vooreerst slechts in Eden te wonen, bleef het Paradijs de plaats der goddelijke Openbaring, welke men ter Zijner vereering naderde, en van wáár uit zich b. v. het verschillende oordeel Gods over de offeranden van Kaïn en Abel in een zichtbaar teeken deed aanschouwen. Maar gelijk de aarde door het overwinnen des menschen in de vrijheidsbeproeving, allengs tot Paradijs zou zijn verheerlijkt geworden, zoo is omgekeerd door het overhandnemen des verderfs ook de Paradijsplaats weêr verontreinigd, en waarschijnlijk door de groote omkeering die de zondvloed en de "verdeeling der aarde" onder Peleg, Gen. 10, 25 veroorzaakten, geheel onkenbaar geworden. De vier stroomen toch, die den zegen van het Paradijs naar alle deelen der aarde moesten overbrengen, hadden nu alle beteekenis verloren. Het Paradijs zelf met zijn hemelsche levenskrachten is opgenomen en onvergankelijk voor de toekomst bewaard.

Vertegenwoordigen wij ons zooveel mogelijk zijn oorspronkelijke heerlijkheid.

De geheele aarde was nu door Gods werkzaamheid uit het "woest en ledig" tot een geordenden toestand teruggebracht. De overstelpte en elkaar bestrijdende krachten waren weder tot een middelpunt, dat ze harmonisch met elkaar verbond, in betrekking gesteld. Met één woord, de aarde was nu voltooid tot zóóver, dat zij nu verder, door bemiddeling van den mensch, der verheerlijking kon en moest te gemoet gevoerd worden. Gelijk de hooge levensduur der oudste geslachten bewijst, bezat zij een veel grootere levensvolheid dan thans. Daar de athmosferische toestand een

andere was, en geen wolkenvorming plaats vond, zoo moet ook de dampkring veel klarer, en het licht der hemelbollen veel helderer geweest zijn dan na den zondvloed. En toch had Eden, de concentratie van alle levens- en lichtkrachten der aarde, een nog veel grootere heerlijkheid. In het midden nu van Eden lag het Paradijs, qualitatief, in hoedanigheid er nog van onderscheiden. Immers God de Heer heeft het geplant; niet uit de aarde doen voortkomen, maar hoogere hemelsche levenskrachten in het middenpunt van Eden doen neêrdalen. Want ook de hoogste verheffing van de levenskrachten der aarde kon evenmin het doel Gods doen bereiken, als de hoogste verheffing van de ziel geest kan doen voortkomen. De Boom des Levens is de hoogste concentratie van de levenskrachten der aarde in haar verbinding met hemelsche krachten der heerlijkheid. De boom der Kennisse daarentegen was de hoogste concentratie der chaotische krachten in den vorm der levensvolheid, welke de aarde door de scheppende werkzaamheid weder verkregen had. Hij zou vernietigd zijn geworden indien de mensch nooit een welgevallen in hem gehad, maar in trouwe gehoorzaamheid aan Gods gebod zijn vruchten versmaad had. Daarom vindt hij ook een plaats in het Paradijs van het begin, maar in het Paradijs der voleinding staat alleen de Boom des Levens.

Van deze plaatse des lichts waren duisternis en dood uitgesloten. De volmaking van den mensch zou ook het Paradijs tot een nog hoogere heerlijkheid opgevoerd hebben, waardoor de vijandelijke macht geheel geweerd en overwonnen zou zijn geworden. Het was naar zijn bestemming, schoon nog niet naar de werkelijkheid, het hoogtepunt der schepping, en daarom ook de plaats der goddelijke openbaring bij uitnemendheid; daarom ook aan de Cherubs, de hoogste vertegenwoordigers der gansche schepping, behalve den mensch, toevertrouwd. Deze bestemming werd door

Adam niet bereikt: de krachten der verheerlijking werden niet ontvouwd. In dien opgehouden toestand is het gebleven totdat deze krachten zich ontplooien konden toen de tweede Adam de verlossing volbracht had, en het Paradijs den Zijnen, allereerst den medekruiseling, weder opende.

De heilige stad, het nieuw Jeruzalem, dat nederdalen zal van God uit den hemel op de nieuwe verheerlijkte aarde, is het voorbeeld dat Mozes zag op den berg en naar hetwelk de Tabernakel gemaakt is, maar ook tegelijk het Paradijs des aanvangs in zijn geheele volmaking en voltooide heerlijkheid, als een bruid voor haar man versierd. Wanneer dit geschiedt is de geheele geschiedenis alzoo tot haar aanvang teruggekeerd. Het einde van elke ware ontwikkeling is niets anders dan de ontplooiing van hetgeen aanvankelijk in de kiem besloten lag. De idee des christendoms is: het Begin tot Einde geworden, het in zichzelve rustende, volkomen bevredigde Bestaan. Wanneer alzoo de troon Gods en des Lams op de nieuwe aarde zal gedaald en het middelpunt zijn zal rondom hetwelk zich de geheele schepping schaart, dan zal ook de geschiedenis in een lofzang overgaan, aan welken hemel en aarde en al hun bewoners zullen deelnemen.

Dan zal zich met den majesteitelijken aanvang "in den beginne schiep God den hemel en de aarde" het even majesteitelijk besluit samenvoegen: "in het einde vereenigde God den hemel en de aarde". God alles en in allen. In het midden tusschen dat begin en dat einde staat de Godmensch, van den hemel op de aarde gekomen en deel hebbende aan beiden om ze beide weer te verzoenen en tot één te brengen.

Zie, daar treedt Johannes de Dooper op, predikende den doop der bekeering tot vergeving der zonden. Ook Jezus komt tot hem om van hem gedoopt te worden. Niet om een bloot uitwendige plechtigheid, een ceremonie te vervullen; noch om slechts tot zijn ampt als Messias, bij reeds be-

staande inwendige geschiktheid, ook nog een uitwendige bevoegdheid te verkrijgen; noch, in één woord, tot eenig doel waarbij hij zich slechts voor den schijn, bij wijze van nederbuiging zonder werkelijke gelijkmaking, met het zondig Israël zou samenvoegen. Neen, Hij komt om in de daad en in waarheid "alle gerechtigheid te vervullen". Die doop is voor Hem niet overtollig; integendeel, wat die doop bij alle anderen slechts beteekent, dat is hij werkelijk bij Jezus. Zijn heiligheid, die met afschuw de zonde van Israël van zich stoot, Zijn heiligheid is volstrekte liefde, die ingaat in deze onreinheid der zonde Zijns volks, en zich er werkelijk mede vereenigt. Zoo dat niemand dan juist Hij die zonden Israëls tot in haar laatste diepte gevoelt en biddende belijdt. Hij neemt dus die zonden op zich, niet uitwendig slechts als een van buiten op Hem gelegden last, maar geheel er van doordrongen, geheel er mede vereenzelvigd, om ze te dragen, te boeten en te verzoenen; en zoo bidt Hij, uit den Jordaan opstijgende, om wegneming van de zonden Israëls. Hij wordt verhoord. God de Vader geeft Hem door een wonderteeken te kennen en te ervaren dat de scheiding tusschen hemel en aarde, sedert de zonde geworden en gehandhaafd, dat die scheiding in Hem heeft opgehouden. Zijn vleesch is geheel rein, uit den Geest verwekt, zoodat nu de neerdaling van den Heiligen Geest op Hem niet overtollig, gelijk het misverstand meent, maar juist bij Hem ten volle mogelijk en noodzakelijk is, omdat in Hem alléén de voltooide ontvankelijkheid er voor bestaat. Nu wordt dan de sedert eeuwen gesloten hemel ontsloten, weder geopend. Een nieuwe deur van het Paradijs wordt in Christus' heilige menschheid ontsloten, de goddelijke heerlijkheid daalt uit den hemel op aarde neder. Hier is het verloren Paradijs herwonnen: hier heeft het aardsche leven profetisch zijn verheerlijking bereikt, zoodat de heerlijkheid er op neerdalen kan. Hier

wordt dus in en door het Hoofd de Doop voor al Zijn leden gewijd tot hetgeen hij waarlijk is, het bad der waarachtige wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, opdat het van Boven geschonken leven in den strijd der heiliging en der toeëigenende gehoorzaamheid tot persoonlijk, eigen verworven, bezit kunne worden. Hier geschiedt in Hem die het Hoofd is, de vooruitneming des doods waarop de verheerlijking met de gave des Heiligen Geestes volgt; gelijk ook over de leden, over de gemeente die in Zijn dood gedoopt is, de Heilige Geest tot vernieuwing des levens rijkelijk is uitgegoten sedert den eersten Pinksterdag, en voortgaande bij haar blijft tot aan het einde.

Zoo heeft het werk der schepping in den Zoon als Hoofd der gemeente zijn doel, zijn hoogtepunt bereikt, omdat door Hem over de gemeente en door de gemeente over de wereld, de Heilige Geest, de kracht der verheerlijking komt. Want gelijk wij uit al het voorgaande zagen, het eigenlijk doel der schepping is, dat Gods heerlijkheid kunne op haar nederdalen en haar vervullen. De schepping stijgt op, God daalt neder, ééns wordt de eeuwige Sabbath, tot Rustpunt, in beider samentreffen bereikt.

Wat kan het einde van deze onze beschouwing zijn, dan het besef dat wij ook bij haar aanvang uitdrukten: wat anders dan dat wij aanbiddend erkennen: Heere, Gij zijt groot en Uwe gedachten zijn zeer diep. In aanbidding eindigt elke gedachte die het waagt, de volmaaktheid Gods, ook in haar afschijnsel in Zijn werken, aan te zien. In aanbidding, tot welke alle werkzaamheid des geestes, die der kennis, der bewondering, der liefde, als in éénheid samenvloeit. Is reeds deze schemering zoo verrukkelijk schoon, wat zal het zijn als ééns onze gereinigde geest onbelemmerd de harmoniën der verheerlijkte schepping zal bevatten. Loof den Heer, mijn ziel, Hallelujah!

X.

HET GELOOF IN DEN SCHEPPER ALS BEGINSEL VAN WERELDBESCHOUWING.

"Na veertig jaren van strijd en onderzoek ben ik nu eindelijk zoo ver gekomen, dat ik schier aanvang te gelooven in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde." Dus sprak Luther, geheel overeenkomstig met den eigenlijken aard des geloofs in God als Schepper aller dingen. Dat geloof toch is geheel zedelijk van natuur. Het eerste artikel der aloude christelijke geloofsbelijdenis moge als stelling, als uitspraak, het eerste en eenvoudigste zijn wat wij den kinderkens op onze zondagsscholen leeren. Maar als gevolgtrekking ligt er de geheele christelijke waarheid in opgesloten. Door het geloof alléén verstaan wij, dat de wereld door het Woord Gods is toebereid. En het is niets anders dan kortzichtigheid, onvermogen tot ernstig nadenken en dóórdenken, wanneer zoo velen wèl de belijdenis van God den Vader als Schepper zeggen te willen aannemen, maar van alles wat de christelijke gemeente omtrent den Zoon en den Heiligen Geest belijdt, zich willen vrijhouden. Voor het zedelijk leven is het van beslissend belang, zoo wij ernst maken met de

schepping als werk Gods te beschouwen, door Hem zelven "zeer goed" genoemd. Dan toch moeten wij ook ernst maken met onze roeping, om haar als zoodanig met moed en liefde te aanvaarden, het spoor Gods overal te onderstellen, te zoeken, en in strijd en duisternis vast te houden.

De leer der schepping, schijnbaar zoo klaar en duidelijk voor het verstand, is bij dieper inzicht volstrekt boven ons begrijpen verheven. Slechts *dat* vermogen wij waarlijk te kennen, wat wij kunnen nadoen. Alleen de praktische kennis is volledig: de theoretische gaat in meerder of minder mate buiten de zaak zelve om. Daarom kunnen wij wèl van onze herschepping, van onze wedergeboorte, eene zekere kennis hebben. Want schoon het met dien, die uit den Geest geboren is, gesteld is als met den wind, van wien men niet weet van waar hij komt of waar hij heen gaat, is het nieuwe leven-zelf niettemin een duidelijk op God terugwijzend feit, want het is niet zonder ons willen en doen tot stand gekomen. Maar de schepping is geheel boven onze daad, daarom eveneens boven ons begrip. Haar te begrijpen zou niet minder zijn dan de scheppingskracht te bezitten, naar het diepe woord van Baco: kennis is macht. Is het dan onzer gedachte niet geoorloofd of geraden, tot dit mysterie te naderen? De geestelijke mensch onderzoekt alle dingen. Hij is naar Gods Beeld herschapen, en mag op deze overeenkomst van zijn vernieuwd wezen met Gods wezen vertrouwen. Wat kan hieruit ten opzichte van de schepping worden opgemaakt? De mensch is haar hoofd en doel. Hij is geschapen in en tot den Zoon, en zoo ook de geheele schepping, gelijk ons het vorig vertoog naar aanleiding van Paulus' diepzinnige woorden tot de Kolossensen herinnerde. In Gods wezen zelf is het eeuwig gegrond-zijn van den Zoon in den Vader. De evolutie, de ontwikkeling des levens van het vrije schepsel dat de kroon der geheele schepping is, en voorts ook die van *alle* schepsel dat in den mensch zijn doel bereikt, die ontwikkeling moet een

afbeeldsel zijn van deze in Gods wezen liggende richting (zoo wij dat woord durven gebruiken) van den Vader naar den Zoon heen. Een afbeeldsel daarvan, omdat zij daarin gegrond is, want alle dingen zijn in den Zoon en tot Hem geschapen. Het schepsel zal dus het ware doel van Zijn aanzijn bereiken, als het vrijwillig tot den Zoon neigt: als het zijn wil, zijn zelfstandigheid die het van God ontving, weder opgeeft aan God, en den Zoon in zich laat geboren worden. Wat het schepsel van nature is, omdat God het zijn aanzijn heeft gegeven en omdat het aldus op natuurlijke, van het schepsel zelf niet afhankelijke, wijze met God verbonden is: wat het schepsel aldus van nature is, dat moet het daarna door vrije keuze worden. Het moet datgene wat, krachtens de schepping, van nature in zijn wezen ligt, zelfstandig en vrij zich toeëigenen, en hetgeen met dat wezen strijdt, beslist van zich afwijzen. Zóó zal het de wet van zijn wezen vervullen; door vrijwillig wederingaan tot God zijn waarachtige vrijheid als verbondenheid met God voltooien, en Gode werkelijk gelijk worden. Ging nu deze ontwikkeling zonder stoornis vooruit, het schepsel zou ten slotte deelachtig wezen des eeuwigen zijns in het worden, en des eeuwigen wordens in het zijn. Want dit is (zie bladz. 275) het eigenlijk wezen Gods. Wat eeuwiggelijktijdig in God is, dat zou in de opvolging des tijds door het schepsel verkregen worden. Het tijdelijke, in den tijd geschiedende en daaraan onderworpene, creatuurlijke worden zou dus voorzeker van het Eeuwige, goddelijke onderscheiden zijn, maar toch tevens in zekere mate daaraan gelijk. Onderscheiden daarin, dat in het Eeuwige niets wordt wat niet tegelijk reeds eeuwiglijk is; terwijl in het schepsel altijd toch nog iets worden moet, wat het wel naar zijn aanleg, maar nog niet werkelijk reeds is. Maar het tijdelijke zou evenwel, ware zijn ontwikkeling volkomen ongestoord voortgegaan, hieraan aan het eeuwige gelijk zijn geworden, dat in het tijdelijke even als in het

eeuwige, al het gewordene eindelijk tevens ook tegenwoordig zou zijn, omdat geen dood of verstoring het zou vernietigd hebben. Aldus zou het geschapene hebben deel ontvangen aan de eeuwigheid. Want wat is het kenmerk van de eeuwigheid? Juist de eenzelvigheid, de identiteit van zijn en worden, van rust en beweging. Een eeuwig zalig heden verbindt er het verledene met het toekomstige. Zij is het zalige Midden, waarin de Ingang en de Uitgang met elkaâr verbonden zijn. In een heerlijke diepte van beteekenis wordt alzoo voor het schepsel, dat in de eeuwige zaligheid aan Gods hart rust, het Psalmwoord vervuld: de Heer zal uw ingang en uw uitgang bewaren, van nu aan tot in eeuwigheid. De uitgaande en teruggaande beweging des levens, de arbeid en de rust, hebben hier hun éénheid gevonden. Het is de Sabbath, waarin God rust en niettemin werkt tot nu toe. Alleen de treurigste oppervlakkigheid kan zich het eeuwige als iets eentoonigs voorstellen. Het is altijd hetzelfde maar ook altijd nieuw tegelijk. Een zuivere rivier van het water des levens wordt aan Johannes getoond, klaar als kristal, voortkomende uit den troon Gods en des Lams. In het midden van hare straat, en op de eene en de andere zijde der rivier was de boom des levens, voortbrengende twaalf vruchten, van maand tot maand gevende zijn vrucht, en de bladeren des booms waren tot genezing der heidenen. Dat is: hier wordt niet meer gevonden het op elkaâr volgende, het van elkaâr gescheidene, dat, van wege de zonde, alle aardsche ontwikkelingen kenmerkt. Geen bloesem meer zonder vrucht, geen verleden zonder heden; evenmin vrucht zonder bloesem, heden zonder verleden; en het toekomende is levend, als kiem, steeds tegenwoordig en te genieten. Alles leeft samen in een eeuwig worden en wassen. Niets staat stil, niets vlucht heen. Alle spanning is opgelost, eeuwige rust en beweging zijn met elkaâr tot volkomen zaligheid inééngevlochten.

Helaas, het schepsel heeft dien weg niet gewild. In plaats

van naar God, het middelpunt van zijn bestaan, terug te streven en alzoo door eigen keuze den van God gegeven aanleg te verwerkelijken, tot persoonlijk onverliesbaar eigendom te maken, heeft het schepsel zich van God afgekeerd. Tweeledig is zijn verwijdering van het middelpunt geweest. Het heeft daar boven uit gestreefd, en in satanischen overmoed zich tegen God verhoovaardigd. En het heeft daaronder terug willen blijven; in menschelijke zonde heeft het zonder God willen leven. Daardoor heeft het schepsel het eeuwige, boventijdelijke verloren. Ten val gekomen, is het der tijdelijkheid, der ijdelheid, onderworpen in afwachting van, zoo het zich niet daaruit leert opheffen, tot het benedentijdelijke, helsche bestaan neder te zinken. Doch daarover hebben wij eerst later te spreken. Wij blijven hier bij de ontvouwde waarheid staan, dat de schepping haar aanzijn dankt aan den wil des Drieëenigen. Zij ontstaat door den wil des Vaders, die haar grondstof, haar wezen, uit zijn eigen volheid te voorschijn roept: door den wil des Zoons, die deze volheid tot ontvouwing brengt, tot historischen voortgang leidt; en door den wil des Heiligen Geestes, die alles tot eenheid weder vereenigt en tot het middelpunt, tot God, van waar het is uitgegaan, tot bereiking van het eigenlijk doel der schepping terugbrengt.

Ondoorgrondelijk blijft dit wonder der schepping. Ons menschelijk voortbrengen is altijd aan een buiten ons gegevene stof gebonden: het eigenlijke scheppen ligt boven ons bereik. Hoe zouden wij dan het scheppingswerk in zijn diepte begrijpen. Ondoorgrondelijk is het ons bovenal, niet alleen als het werk eener al onze gedachten overstijgende Almacht, maar vooral als het werk eener al ons beseffen voorbijstrevende Liefde. Want Gods zaligheid, die Hij, ook buiten de wereld, in zichzelve heeft, is volstrekt oneindig. Juist dáárom is de schepping het werk der volkomen Liefde, immers der volstrekt door niets gedwongen Vrijheid, die niets buiten zichzelf behoefde. In de Liefde is

deze verheven tegenstrijdigheid voor onze zwakke bevatting, dat zij niets behoeft voor eigen zaligheid, en echter juist krachtens deze vrijheid behoefte heeft om haar zaligheid ook buiten zich te doen deelen.

In deze Liefde nu is ons leven. In haar ons te verliezen, dat is ook de verlossing van ons denken. Hier komen wij terug tot de reeds in den aanvang genoemde hoofdgedachte van dit vertoog: namelijk, dat het geloof in God als Schepper, wel verre van een afzonderlijk leerstuk te zijn dat men kan afhandelen, om dan tot iets anders over te gaan, een levensbeginsel is van de uitgebreidste zedelijke strekking. Reeds merkten wij, wat het praktische leven betreft, aldaar op, dat indien God de schepping, gelijk zij door Hem tot stand gebracht werd, met het oog op den mensch "zeer goed" heeft genoemd, wij dan ook de roeping hebben om haar als zoodanig met moed en liefde te aanvaarden en overal het spoor Gods te onderstellen, te zoeken, vast te houden. Maar zien wij nu ook, welke gevolgen dit geloof heeft op het gebied van het denken. Het is, zeiden wij, de verlossing van ons denken. En dat wel om deze reden, omdat door dit geloof ons denken, in zijn grondslag en uitgangspunt althans, van alle aprioriśme verlost wordt. Dat wil zeggen, ons denken heeft dan geen vrijheid meer om zich oppermachtig alleen aan zichzelf te houden, en naar zijn eigen wetten en inwendigen voortgang een wereldbeschouwing, onafhankelijk van de feiten, uit te spinnen. Het denken is dan genoodzaakt, zich aan het groote, alles beheerschende feit van de voorhanden schepping, daar deze Gods ·werk is en als zoodanig dien eerbied eischen mag, te onderschikken. Het wordt alzoo van die willekeur verlost, welke ten allen tijde, onder schijn en naam van de vrijheid en onafhankelijkheid des denkens, zijn gebondenheid aan de verderfelijkste dwalingen geweest is. Denken wij hierover oplettend na.

De afgetrokken redeneering stelt zich buiten het tijde-

lijke en feitelijke, buiten dat wat tot de geschiedenis behoort. Men wil denken blootelijk naar de eigen vormen en wetten des denkens, zonder door eenigen van buiten gegeven inhoud, door iets historisch of feitelijks, beperkt te zijn. Naar logische noodzakelijkheid vraagt men. Wat het verstand niet anders denken kan, zoo lang het wil verstand blijven, dat is alleen het verstand zelf, het denken zelf. Daarom, zoolang het denken zich alleen met datgene wil bezighouden, waarvan het tegendeel uit zijn aard ondenkbaar is, zoo lang wil het niets buiten zichzelve aanzien, en duldt geen beperking door iets dat geschied is, door iets uitwendigs, iets dat van buiten aangebracht is — kortom geen schepping. Daarentegen waar het geloof die schepping erkent als het alleroorspronkelijkste feit, daar wordt het heelal historisch en niet afgetrokken-logisch opgevat. Het wordt daar erkend, dat er iets geschied is en geschiedt, m. a. w. dat er niet slechts een ijzeren, onpersoonlijke noodzakelijkheid in het heelal heerscht, maar een vrije daad, een vrije persoonlijkheid. De eerste dezer twee denkwijzen denkt zich een wezen Gods, en redeneert afgetrokken uit dit eerste beginsel voort. De tweede gelooft een persoonlijkheid, een daad Gods. Persoonlijkheid nu is juist datgene wat weigert, zich anders dan uit zijn daden (bladz. 267) te laten begrijpen. Die dit inziet, weet ook dat de wereld geen eenheid heeft, dan een persoonlijke. De bestaande rijke verscheidenheid der wereld blijkt dan, niet anders denkbaar te zijn dan als gegrond in een persoonlijk God. Die Persoon is in Zijn diepste wezen ondoorgrondelijk, maar in Zijn openbaring is Hij het volkomen stelsel, er bestaat geen stelsel buiten Hem. Want Hij is volstrekt vrij, dat is: geen willekeur hoegenaamd wordt in Hem gevonden. Omdat er een persoonlijk God is, hebben wij nu moed om alles stelselmatig te rangschikken in ons denken. De schepping is de vrije daad van Gods zelfbewusten wil. Die wil is wel is waar in Zijn wezen gegrond: maar zóó

verre reikt onze blik niet. De wereld hangt aan Gods wil. Zij zou niet kunnen bestaan als God haar niet in elk oogenblik op nieuw wilde. De geest heeft het vermogen om de daden Gods in de schepping te herkennen: het vermogen der aanschouwing. Dat vermogen heeft de geest krachtens zijn geschapenheid naar Gods Beeld. Wat hij alzoo kent, is niet afgetrokken-noodzakelijk, maar het is werkelijk. Dit weet hij met de verzekerdheid des geloofs, een zekerheid die door de daad, door de werklijkheid des levens telkens op nieuw bevestigd wordt totdat zij een onweerstaanbare, alle andere indrukken niet terugduwende maar vrijelijk in zich opnemende, gewisheid is geworden. Want door de levenservaring des geloofs komt men van lieverlede tot het (buiten dat geloof niet te bereiken) inzicht, dat de zoo even genoemde afgetrokkenheid des denkens niet slechts een onschuldige afdwaling des verstands is. Neen, zij is gevolg van de afgetrokkenheid van den wil, die zich aan God heeft onttrokken, gelijk het verstand aan de van God gestelde werkelijkheid. De mensch heeft de waarheid niet in zich, zoodat hij haar blootelijk uit zichzelf zou kunnen voortbrengen. Hij kan haar niet eigenwillig nemen, want niemand kan iets waarlijk nemen, werkelijk ten eigendom verkrijgen, tenzij het hem van God gegeven zij. Slechts door zijn wil weder op te geven aan God, in God weder in te gaan gelijk hij uit Hem voortgekomen is, kan hij der goddelijke waarheid deelachtig worden, die het heelal verklaart. Zoolang hij in eigen kracht, met logisch geweld, die waarheid wil veroveren, maakt hij slechts afgetrokkenheden zich ten buit. Eerst als hij den persoonlijken God tot grondslag stelt, éérst van zijn wil, dan van zijn denken, eerst dán wordt hem die waarheid, die verklaring des heelals, als een vrije gave der genade Gods geschonken. Ook op het gebied des denkens is God voor den reine een Licht, het Licht — voor den verkeerde een worstelaar.

Wij zien dus niet zoo zeer, met velen, alle heil in zorgvuldige scheiding tusschen het gebied der wetenschap en dat der godsdienst. Velen ijveren daarvoor, in de goede bedoeling om de wetenschap geen verwoesting op het gebied des geloofs te laten doen. Zij zouden de schending der grenzen die deze twee terreinen van elkaar scheiden, op het gebied der gedachte schier even ernstig willen te keer gaan, als de vroegste bewoners van ons vaderland op maatschappelijk gebied met den "markschenner" deden, volgens de vreesselijke beschrijving, ons daarvan door Hofdijk in "Ons Voorgeslacht" gegeven. Wij voor ons zien in die scheiding geen heil, maar veel gevaar. De geest is één in al zijn werkzaamheden. Zijn hoogste beginselen op wetenschappelijk gebied zijn godsdienstig van aard. Zijn godsdienstige beginselen sluiten een geheele wetenschap, nog onontwikkeld, in zich. Beide de aard der zaak en de geschiedenis, zoowel der godsdienst als der wetenschap, bevestigen deze waarheid. Zóó derhalve staat de mensch, denkend en godsdienstig, tegenover de wereld en in de wereld.

Van het beginsel waardoor de wereld leeft, daarvan leeft ook de menschelijke geest, beide in de godsdienst en in de wetenschap. Met frissche, wijde en gewijde oogen het leven aan te zien, de werkelijkheid dóór te zien, dat is het beginsel der waarachtige kennis en ook des waarachtigen geloofs. Het leven-zelf is de grond der kennis, niet de kennis de grond des levens. Overeenkomstig met de natuur, niet met de gevallen, de verminkte, de onware natuur, maar met de waarachtige oorspronkelijke, te leven, dat is de hoogste wijsheid, verre boven die der oude Stoïsche wijsgeeren, welke echter een duister besef van haar hadden, verheven. Dit is ook de eigenlijk christelijke weg. Want langs dezen weg wordt eerst de volkomen openbaring Gods in de vleeschwording erkend. God is geopenbaard in het vleesch, zegt de gemeente. Dat is, niet in u of in mij, maar in Hem die het Hoofd der schepping en

ook ons Hoofd is, zoodat ook wij aan Hem, ja aan al Zijn schatten, uit genade deel verkrijgen kunnen.[1]

Het wezen Gods is de Liefde, dat is de absolute Vrijheid, die alle willekeur buitensluit. In dat wezen Gods is de schepping gegrond, dus in den hoogsten zin vrije daad Gods is zij. God is niet tot haar genoodzaakt door iets hoegenaamd buiten Zijn eigen wezen. Als gewrocht der vrijheid Gods kan de wereld dus niets willekeurigs hebben. Zij is noodzakelijk, doch niet door de valsche noodzakelijkheid, die boven of tegenover de vrijheid gesteld wordt. De noodzakelijkheid, in den waren zin genomen, staat niet boven maar onder de vrijheid, en wordt door haar niet gedrukt maar beveiligd: even als de natuur niet staat boven maar onder den geest, en door hem niet geschonden maar doordrongen en doorlicht wordt, om tot volle verheerlijking eenmaal te komen.

Door dit geloof verdwijnen de ongelukkige tegenstellingen, die de wetenschap overal vervalschen, waar zij weigert het licht der van God gegeven werkelijkheid aan te nemen. De tegenstellingen der valschelijk genaamde wetenschap, in plaats der van God gestelde onderscheidingen gekomen; als daar zijn b. v. tusschen natuur en genade, natuur en geest, lichaam en geest, en dergelijke. De genade spruit uit als het einddoel van Gods leidingen, door welke Hij de onnatuur, de zonde, tot de waarachtige natuur terugvoert. Ik ben zeer vroolijk in den Heere, juicht Jesaia, als hij deze dingen verkondigt; mijne ziel verheugt zich in mijn God, want Hij heeft mij bekleed met de kleederen des heils, den mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan. Gelijk een bruidegom zich met

---

[1] Zie de schoone rede van Prof. Brill, "*Over het valsche spiritualisme der latere tijden*," een toespraak die verdiende, niet alleen op 20 Sept. 1865 maar een lange reeks van jaren dóór, de akademische lessen te openen met haar onschatbaren inhoud.

priesterlijk sieraad versiert, en als een bruid zich versiert met haar tooi. Want gelijk de aarde haar spruit voortbrengt, en gelijk een hof doet uitspruiten hetgeen in hem gezaaid is, alzoo zal de Heere Heere doen uitspruiten genade en lof voor al de volken. Evenmin als natuur en genade, zijn natuur en geest strakke tegenstellingen tegen elkaar, gelijk het dualisme van Cartesius beweert. Wie geest en natuur beide slechts kent in hun gevallen toestand, in hun tegenwoordige ontaarding door de zonde, ja die kent de vrijheid slechts als kiesvrijheid en de noodzakelijkheid slechts als dwang. Maar heeft de kiesvrijheid zich der waarachtige bestemming des menschen, en de noodzakelijkheid zich der vrijheid onderworpen, dan zijn natuur en geest geen tegenstellingen meer, maar eischen elkander ter wederkeerige doordringing. Dan is de geest van de natuur vrij, maar niet los. Hij verheft haar tot haar ware bestemming, heur ware vrijheid, die juist in onderworpenheid aan den geest bestaat, gelijk de medeklinker, die zonder den klinker dof blijft, juist door zich onder den klinker te voegen uitgesproken wordt en tot zijn eigenlijke gelding komt. Ook de tegenstelling tusschen geest en lichaam geldt slechts voor den tegenwoordigen zondigen toestand, niet voor de oorspronkelijke schepping Gods. Er is een natuurlijk lichaam, en er is een geestelijk lichaam. Reeds de fijnste en daarom krachtigste natuurwerkingen doordringen elkander zonder zich met elkaar te vermengen, zoo als het licht en de toonen. Maar de mensch is naar zijn lichamelijken toestand de kroon, de voltooiing der natuur. En dit lichaam nu is bestemd, geestelijk te worden. Christus, in wien die bestemming bereikt werd door Zijn opstanding, ging om ons deze overwinning tastbaar te maken, door gesloten deuren, en toonde zich naar welgevallen lichamelijk of trok zich in de onzichtbaarheid terug. Zoo zal ook eenmaal niet het lichaam ons meer hebben, gelijk in dezen gevallen toestand, maar wij het lichaam in zalige bevrijding door

wederkeerige doordringing van natuur en geest; der natuur voltooiing, des geestes triomf!

Dit geloof nu in den Schepper blijkt ons, het beginsel te wezen dat voor de geheele wereldbeschouwing van beslissend gewicht is. Hoogstbelangrijk is het voor het geestelijk leven, zoo wij ons hiervan duidelijk bewust zijn. Het geldt hier geen wetenschappelijk belang in den gewonen zin slechts, maar de geheele vrijmoedigheid van ons geloofsleven. De ontkenning van den scheppenden, persoonlijken God gaat in de wereld met reuzenschreden vooruit. Het terzijde stellen van al het bovennatuurlijke vormt meer en meer als het ware den geestelijken dampkring die alles beheerscht. Heeft de geloovige Christen nu vrijmoedigheid om, naar den eisch zijner waardigheid als mensch, de geheele hoogstgewichtige ontwikkeling der geestbeschaving onzer eeuw niet te verloochenen, maar die in zich op te nemen, en toch tevens verzekerd te zijn dat zijn geloof hierdoor niet schade behoeft te lijden, maar dat het integendeel de leugen, die aan deze wereldontwikkeling verbonden is, kan wederleggen en overwinnen? Op deze vraag andwoorden wij met vreugde bevestigend.

Het is niets anders dan aanmatiging, wanneer de wetenschap onzer dagen bij sommigen de houding aanneemt van dit geloof te wraken. Het bestaan van den Schepper is een hypothese, ja: een onderstelling die zelf niet bewezen kan worden, omdat natuurlijk datgene wat de grond van al het andere is, zelf niet nog weder op een dieperen grond gevestigd kan zijn. Maar deze hypothese bewijst haar waarheid, doordat zij alle verschijnselen die op haar gebied liggen, ten volle verklaart, en deze verschijnselen buiten haar niet verklaard kunnen worden. Met dezen graad van klaarblijkelijkheid houdt men zich in de onpartijdige wetenschap op elk gebied voor voldaan, en doet geen verdere eischen van bewijs. Tegen dit geloof heeft dan ook de wetenschap, waar zij inderdaad grondig is in het bepalen van

haar eigen uitgangspunt, en bescheiden in het beschrijven van den kring dien zij omvat, hoegenaamd geen bezwaar. Zij erkent toch, dat zij in het midden der verschijnselen staat, en de tegenwoordig geldende wetten alleen kent en beoordeelen mag. De aanvang zoowel als het einde aller dingen ligt buiten haar bereik, (tenzij ze zich door het geloof laat voorlichten, zie bladz. 30) gelijk een mensch die in den nevel wandelt, eenige weinige schreden rondom zich kan zien, maar het verdere vóór en achter hem blijft onzichtbaar. Zoo merkt reeds Luther met recht van Aristoteles (dien hij overigens hoogst onbillijk beoordeelt) ergens op, dat deze wijsgeer noch van den eersten noch van den laatsten mensch iets weten wil. Wat de scheppingsgeschiedenis betreft, het zou niet moeielijk zijn, een groot aantal beroemde natuurkundigen te noemen, die verklaren dat de eerste hoofdstukken van Genesis door de natuurwetenschap niet worden gewraakt, b. v. Cuvier, Buckland, Wagner en vele anderen. Maar liever noemen wij een enkel getuigenis van een man als Alexander von Humboldt: "De Kosmogonie, de leer omtrent de wording der wereld, onderstelt het bestaan van alle thans in het heelal verspreidde stof, en bemoeit zich slechts met de menigvuldige toestanden, welke deze stof doorloopen heeft totdat zij haar latere samenmenging en vorm verkreeg. Wat buiten dezen kring ligt, behoort tot de aanmatigingen van het bespiegelend verstand. [1]

[1] Tegenover de wijze waarop velen de natuurwetenschap meenen te kunnen als wapen tegen de Heilige Schrift gebruiken, stellen wij de berisping die von Humboldt in zijn brieven aan Varnhagen von Ense aan Strausz's lichtzinnigheid geeft: de verzekering von Schleiden en Pasteur, dat een generatio aequivoca, d. i. een ontstaan van soortelijk-bepaalde kiemen uit vormlooze stof, zonder medewerking van reeds bestaande organismen, in de natuur niet voorkomt: den tegenstand van Flourens en Boussingault tegen de theorie van Darwin: de onderzoekingen van Quatrefages ten bewijze dat het menschengeslacht een geheel afzonderlijke soort van wezens onder de dieren vormt: en honderd dergelijke getuigenissen.

Zijn beschuldiging tegen het "bespiegelend verstand" laten wij echter voor de Heilige Schrift niet gelden. Men beschuldigt haar evenzeer van, juist omgekeerd, slechts in naïve voorstellingen van het onontwikkelde volk te spreken. Tegenover deze tweeledige bestrijding wijzen wij op ons vorig vertoog ten bewijze dat, schoon de Schrift voorzeker geen wijsgeerig stelsel is, haar uitspraken toch een achtergrond van diepe, majesteitelijke wereldbeschouwing vertoonen. Een samenhang van gedachten, die des te meer den indruk wekt, eenvoudige wedergave van in het wereldgeheel gegrondde en goddelijke werkelijkheid te zijn, hoe minder wij de menschelijke school der wetenschap kunnen aanwijzen, uit welke deze wereldbeschouwing zou zijn voortgesproten. [1]

Maar wij moeten nog nader de hoofdrichting bespreken, die onzen tijd op het gebied der gedachte beheerscht. Ervaring is het groote woord van onze dagen. Geen bespiegeling, geen afgetrokken wijsbegeerte meer, neen ervaring, ziedaar de weg der ware wetenschap, de eenige veilige wereldbeschouwing. Alle bespiegeling over bovennatuurlijke dingen is onvruchtbaar en behoort voortaan verbannen te worden. Welsprekend en krachtig heeft o. a. Macaulay deze noodzakelijkheid, naar aanleiding van Baco's wijsbegeerte der ervaring, bepleit. Maar ook in ons vaderland gaat de toongevende wetenschap algemeen van deze stelling uit. Wanneer een jongeling, in schoone heilige idealen dweepende, later zijn hart den Heere geeft, dan worden al deze idealen niet weggeworpen maar verheerlijkt, op den rechten grondslag gesteld, gereinigd en bevestigd.

---

[1] Zie de voorlezingen Zur Apologie des Christenthums nach Geschichte und Lehre, van C. A. G. von Zezschwitz, in dit jaar te Leipzig verschenen. Voortreffelijk wordt in dit werk bijzonder de voor-christelijke oudheid met het christendom vergeleken. Ook onze opmerking omtrent het verschil tusschen verheerlijking en heerlijkheid in het voorgaande opstel is aan dezen schrijver ontleend.

Maar als hij ongeloovig wordt, zoo geeft hij naderhand, in naam der levenservaring die hem wijzer gemaakt heeft, al deze dweeperijen op, en zegt dat hij is verstandig geworden en nu voortaan de dingen en de menschen niet meer neemt gelijk ze wezen moeten, maar gelijk ze werkelijk zijn. Dat is, hij houdt deze werkelijkheid, behoudens vele onvolmaaktheden die hij in haar erkent, toch voor de eenig bereikbare. Dit nu is het standpunt van de wijsbegeerte der ervaring, gelijk zij onzen tijd ontegenzeggelijk beheerscht. Wat is het dat wij tegen haar aan te voeren hebben? Zou het zijn dat wij de afgetrokken, in de lucht hangende bespiegeling tegenover haar verdedigen wilden? Juist integendeel wezen wij op de eerste bladzijden van dit vertoog aan, hoe het geloof in den Schepper aan alle apriorisme den bodem inslaat. Neen, wij willen ook ervaring, doch alleen willen wij haar werkelijk en ten volle. De ervaring die de bespiegeling buitensluit en zich tegen haar over stelt, gelijk de in onze dagen toongevende wetenschap wil, is slechts een halve, een nog niet tot stand gekomen ervaring. Een samendragen van bouwstoffen, waarbij nog van geen bouwkundige bezieling en rangschikking, die aan elken steen zijn juiste en eigenlijke beteekenis geeft, spraak is. Reeds vroeger toonden wij uitvoerig aan (bladz. 27, 77) dat, zoo wij het feit der ervaring aandachtig beschouwen, het niet alleen aankomt op het voorwerp dat ervaren wordt, maar vooral ook op hem die ervaart, op het oog, dat ziet. Twee dingen moeten van elkaar onderscheiden worden: de werkzaamheid der waarneming, en de toestand der ervaring. De waarneming van vele dingen gaat vooraf; de geest ontvangt daardoor vele afzonderlijke indrukken, welke hij nu verder bewerken moet. Ja, nu moet hij al deze afzonderlijke waarnemingen in zich tot ervaring maken. Hier hangt dus alles af van den toestand waarin zijn geest zich bevindt. Een aantal manschappen wordt opgeroepen om zich op een bepaalde plaats te verzamelen. Dat

zijn de waarnemingen die gemaakt worden. Maar of zij nu een ordelooze hoop zullen blijven of wel een goed ingericht leger zullen worden: of ze daarna, weêr uitgezonden, tot zegen of ter verwoesting zullen uitgaan, dat hangt af van de gezindheid des legerhoofds die hen heeft saamgeroepen, van zijn bekwaamheid om hen te ordenen en te oefenen, en van zijn vermogen om al de rangen van hen die onder hem staan door zijn invloed te bezielen: en dit is de ervaring, die op de waarneming, door het werk des geestes, volgen zal. Alles hangt dus af van de gesteldheid van den geest, in wien, als in een werkplaats, al deze krachten saamgevoegd en bewerkt worden tot één geheel.

Wanneer men dus niet heeft uitgemaakt welke de toestand des geestes moet wezen, waarin hij tot het vormen van ervaringen zal geschikt zijn, dan blijft de ervaring half en gebrekkig. Wij nu weten dat de geest eerst dán tot zijn ware bestemming is gekomen, eerst dan waarlijk tot onderzoek in staat is, als hij alle dingen in God aanschouwt. Ons geheele tweede vertoog werd aan de uiteenzetting van deze waarheid besteed. Indien wij dus de wereld buiten God aanzien als haar doel in zichzelf hebbende, dan zien wij haar niet gelijk zij is, gelijk God haar gemaakt heeft. Om den wille van den gezonken tegenwoordigen toestand zien wij de eigenlijk van God gestelde werkelijkheid voorbij. Dan is onze redeneering afgetrokken, van de ware werkelijkheid afgetrokken, en met behulp van cijfers, teleskopen en retorten maken wij even fantastische, van de werkelijkheid vervreemde, slotsommen op als de avontuurlijkste bespiegelende wijsgeer. Zien wij de dingen alleen gelijk ze in den kringloop van worden en vergaan, b. v. in het eerste hoofdstuk van het boek de Prediker, beschouwd worden, zoo als de stroomen afvloeien van de bergen en weêr verdampen en den rondgang herhalen, of zoo als de zon opgaat en ondergaat en hijgt naar de plaats waar zij

oprees — al deze dingen die zoo moede maken dat niemand het zou kunnen uitspreken, geven ons slechts ijdelheid, alles ijdelheid. Maar deze ijdelheid, die de dingen alleen in hun tegenwoordig bestaan, in den kringloop zonder begin en einde ziet, en den aanvang en het einde niet wil vóór zich stellen, deze ijdelheid is niet alleen in de hooge wolken, maar ook in de donkere diepten der aarde. Niet alleen in hetgeen men nevelachtige holle bespiegelingen noemt, maar ook in de berekeningen van het positivisme. Werkelijkheid, werkelijkheid! roepen ook wij. Maar dan ook de werkelijkheid in haar diepte opgevat; niet de oppervlakte, maar den werkelijken grond waarop zij rust. Laat ons uitgaan van de meest vaste feiten, van datgene wat alleen bij den verminkten menschelijken geest tegenspraak ontmoet, maar door den geest die waarlijk gezond is geworden, als eerste, stelligste waarheid erkend wordt. Dat is ons geloof in God den Schepper, gelijk het niet maar bleef een duister besef, een smachtend voorgevoel hetwelk zich, schuchter en naakt als het is, door elke redeneering laat terugdringen en tot onderwerping brengen — maar gelijk het, door de verzoening in Christus, een heldere werkelijkheid, een vreugdevolle zekerheid in ons geworden is. Eén ding is er nu nieuw onder de zon, namelijk het oog desgenen die haar aanziet. Dit is ten opzichte van de zon der gerechtigheid de ervaring der gemeente; en in deze haar ervaring durft zij zich met die der wereld welke den Christus verwerpt, hoopvol en blijde te komen meten. Hij wien de gemeente kent en dient, heeft tot haar niet gezegd: sluit uwe oogen! maar: ziet, ziet, Ik maak alle dingen nieuw. En de Geest door wien zij leeft, zegt evenmin tot haar: sluit het oog voor de werkelijkheid! maar, omgekeerd, ziet, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel: het oude is voorbijgegaan, ziet, het is alles nieuw geworden. Doe dan uw oog wijd open, Ik zal u, met Mij, de gansche wereld geven.

Deze onze wereldbeschouwing, die van de openbaring Gods uitgaat, kunnen wij, in den zin dien wij (bladz. 57) aan die beide woorden toekenden, de erkenning der immanentie Gods noemen, omdat wij met de schepping, d. i. met de transscendentie, ernst maken. De toongevende wetenschap onzer dagen kent geen immanentie Gods, omdat zij geen transscendentie kent. Want alzoo, alle gewicht enkel en alleen op de immanentie leggende, heft zij die immanentie zelve op, doet haar te niet. Immers als er geen zelfstandige persoonlijkheid Gods is, zoo kan van Hem ook niet de persoonlijke daad der inwoning in de wereld beweerd worden. Om iets te kunnen geven, moet men eerst hebben, zelfstandig bezitten. Even als er nu geen genade is, waar geen gerechtigheid is, omdat dit geschenk der genade toch door hem die het verleent, uit een voorraad van recht, dat hem wettiglijk toekomt, genomen en daarna aan den begenadigde gegeven worden moet; even als men niet van God kan zeggen dat Hij zich openbaart, indien Hij zich niet, waar Hij wil, ook terugtrekken en verbergen kan, (zie bladz. 42) zoo kan men ook van de immanentie Gods niet spreken op het standpunt der "onvooringenomen" wetenschap onzer dagen, tenzij men tot een woordenspel vervallen wil, dat door de eerlijkheid gewraakt wordt. Wij nu aanbidden Israëls transscendenten God, wiens heerlijkheid boven de Cherubim is gevestigd, den Almachtige die boven de hoogste scheppingskrachten troont, en voor Wiens aangezicht de hemelen wegvlieden: doch die zich tot ons in Christus heeft neergebogen, en die door den Heiligen Geest ons levend gemaakt heeft, zoodat wij nu Zijn majesteit ook in alle schepselen mogen aanschouwen en in den geloove de gansche wereld van Zijn heerlijkheid stralende, het aardrijk van Zijn goederen vervuld mogen zien. Daarom is Hij ons de in de wereld immanente God. Heerlijk heeft Hij, die een ontoegankelijk licht bewoont, in wiens licht wij het licht zien, de ver-

eeniging Zijner transscendentie en immanentie aangeduid in Israëls Tabernakeldienst, daar Hij voor Zijn wonen in dat heiligdom het uit de aardsche vrucht bereidde en door de zonen Israëls aangebrachte licht heeft willen aannemen. Zoo had de Kandelaar in het Heilige dan ook deze beteekenis, dat het goddelijk Licht niet alleen van Boven en van buiten af de aardsche dingen wil verlichten, maar ook in de menschelijke geschiedenis, in de vrije ontwikkeling van het geschapene naar God heen, zich verheerlijken wil.

Deze immanentie, deze inwoning is in de natuurlijke dingen krachtens de scheppingsmacht en werking Gods. Maar in de persoonlijke, geestelijke schepselen is zij zedelijk van aard. Dat is: God is niet in alle menschen op dezelfde wijze wonende, maar in ieder mensch naar de mate van zijn heiligheid, van zijn gelijkvormigheid aan God. Zóó innig is voor het geloof de betrekking tusschen den Schepper en het geschapene, dat beide nimmer buiten elkander beschouwd kunnen worden. De gemeente kent niet een leer omtrent God op zichzelven, noch ook een leer omtrent de wereld gelijk zij op zichzelve zou zijn: maar zij heeft slechts een leer omtrent de betrekking van God tot de wereld. Dat is: omtrent datgene wat God is voor de wereld en wat de wereld is voor God: want de godsdienst is vóór alle dingen een verbond, dat is een zoodanige betrekking, waarin de beide deelen niet ieder op zichzelf beschouwd kunnen worden, maar elk van beide slechts in verband, in samenhang met den andere. En nu is deze wederkeerige betrekking, deze verbonds-samenhang tusschen God en de wereld voor beide zijden een andere naar mate van de ontvankelijkheid der wereld voor God. Het onbezielde schepsel laat slechts de natuurlijke immanentie Gods toe; het bezielde, het geestelijke schepsel bereikt slechts in de zedelijke immanentie Gods zijn bestemming, gelijk eveneens de liefde Gods eerst dáárin haar rust, haar volle bevrediging vindt. God is alzoo de Schepper, de Heer en

de Rechter over alle dingen. Alles leeft en werkt hetzij door de kracht Gods, hetzij in die kracht. Geen wet heerscht in het heelal, of Gods wil en wijsheid is haar kern. Geen goed is er, of Gods inwoning maakt het tot een zegen: geen kwaad, of diezelfde inwoning maakt het tot een straf of beproeving. Hij maakt den vrede en schept het kwaad: Hij, de Heer, doet al deze dingen. En het doel van al Zijn leidingen, de voltooiing van deze tegenwoordigheid en inwoning Gods, dat is Zijn verbond met de menschheid. Zijn verbond, in Christus bevestigd, in Zijn uitverkoren gemeente tot werkelijkheid gekomen, voor de geheele menschheid bestemd. Verbond! wie peilt de diepte dezer onuitsprekelijke genade? Gelijk zich een bruidegom verblijdt over de bruid, alzoo zal uw God over u vroolijk zijn. Daarin voltooit zich dan de scheppende Almacht, dat de volstrekt vrije Liefde zich in verbond met haar schepsel begeeft om het tot zich op te heffen, te herscheppen en te heiligen. En de wereldbeschouwing, welke volgt uit het geloof dat deze verkondiging mag aannemen, wáárin kan die anders eindigen dan in samensluiting des harten met alle schepsel boven en beneden, om deze grondelooze ontferming te verheerlijken. De Heer heeft Zijn troon in de hemelen bevestigd, en Zijn koninkrijk heerscht over alles. Looft den Heer, gij Zijne engelen, gij krachtige helden die Zijn woord doet, gehoorzamende de stem Zijns woords. Looft den Heer, al Zijn heirscharen, gij Zijne dienaars die Zijn welbehagen doet. Looft den Heer, al Zijn werken, aan alle plaatsen Zijner heerschappij. Loof den Heer, mijne ziel!